

ISSN (ONLINE): 2518-1971

НАУКОВО-
ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ

Belarus

Bulgaria

Hungary

Moldova

Poland

Romania

Lithuania

Slovakia

Ukraine

Czech Republic

6` 2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ»

СХІДНА ЄВРОПА:

ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ

Електронне наукове фахове видання

Випуск 1 (06) / 2017

Дніпро

2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної ради:

Большаков Володимир Іванович, доктор технічних наук, професор, академік АН ВШ України, дійсний член Академії будівництва України, заслужений діяч науки та техніки України, ректор Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Головний редактор:

Верхоглядова Наталя Ігорівна, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи, завідувач кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Заступник головного редактора:

Фісуненко Павло Анатолійович, кандидат економічних наук, доцент, декан економічного факультету, доцент кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Відповідальний секретар:

Макарова Ганна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Члени редакційної колегії:

Білоконь Анатолій Іванович, доктор технічних наук, професор, декан будівельного факультету, професор кафедри технології будівельного виробництва Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Божанова Вікторія Юріївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, управління проєктами та логістики Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Вечеров Валерій Тимофійович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, управління проєктами та логістики Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Євсєєва Галина Петрівна, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри українознавства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Залунін Володимир Федорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Іванов Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і маркетингу Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Каховська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки і регіональної економічної політики Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Левчинський Дмитро Львович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Орловська Юлія Валеріївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Пашкевич Марина Сергіївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет».

Поповиченко Ірина Валеріївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, управління проєктами та логістики Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Семенов Андрій Григорович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Класичного приватного університету.

Трифонов Іван Володимирович, доктор технічних наук, доцент, професор кафедри технології будівельного виробництва Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Шапошников Костянтин Сергійович, доктор економічних наук, професор, директор Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Andrzej Gwiżdż, професор, завідувач кафедри економіки Вищої школи бізнесу Національного університету Луїса (м. Новий Сонч, Польща).

Stanislava Sokolowska, професор, доктор філософії, декан економічного факультету Опольського державного університету (м. Ополь, Польща).

Sébastien Menard, доцент, доктор філософії, Факультет права, економіки та управління, Університет міста Ле-Ман (м. Ле-Ман, Франція).

Ulian Galina, доктор економічних наук, професор, декан факультету економічних наук Молдавського державного університету (м. Кишинів, Молдова).

Видання входить до «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 № 515 (Додаток 12).

Рекомендовано до поширення в мережі інтернет Вченою радою
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
(Протокол № 11 від 14 лютого 2017 р.)

Сайт електронного видання: www.easterneurope-ebm.in.ua

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.837:330.341.1

ІННОВАЦІЙНЕ ТАБЛО УКРАЇНИ

INNOVATIVE SCOREBOARD OF UKRAINE

Краус Н.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Краус К.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри комерційної діяльності та підприємництва,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

У статті досліджено інноваційні досягнення українських інноваторів в різних секторах економіки країни. Запропоновано авторське розуміння економічних категорій «інноваційне табло» та «інноваційний портрет». Розкрито можливості інноваційної самоідентифікації економіки України в інноваційному глобальному просторі та взаємовідносини в межах Рамкової програми ЄС з наукових досліджень та інновацій. Наведено приклади успішних інноваційних проектів та продуктів в корабле-, машино- і літакобудуванні, ракетно-космічній галузі, національному військово-промисловому комплексі та в сфері ІТ-технологій за 2013–2016 роки, які й формують «інноваційне табло» України.

Ключові слова: інноваційна самоідентифікація, «інноваційне табло», «інноваційний портрет», інноваційний проект, національні інноваційні розробки, інновація, інноваційний продукт, український стартап.

В статье исследованы инновационные достижения украинских инноваторов в различных секторах экономики страны. Предложено авторское понимание экономических категорий «инновационное табло» и «инновационный портрет». Раскрыты возможности инновационной самоидентификации экономики Украины в инновационном глобальном пространстве и взаимоотношения в рамках Рамочной программы ЕС по научным исследованиям и инновациям. Приведены примеры успешных инновационных проектов и продуктов в корабле-, машино- и самолетостроении, ракетно-космической отрасли, национальном военно-промышленном комплексе и в сфере ИТ-технологий за 2013-2016 годы, которые и формируют «инновационное табло» Украины.

Ключевые слова: инновационная самоидентификация, «инновационное табло», «инновационный портрет», инновационный проект, национальные инновационные разработки, инновация, инновационный продукт, украинский стартап.

Innovative achievements of Ukrainian innovators in various sectors of the economy of the country are explored in the article. Author's understanding of the economic categories of «innovative scoreboard» and «innovative portrait» are offered. Possibilities of innovative identification of innovative economy of Ukraine in global space and relationships within the EU Framework Programme with scientific research and innovations are disclosed.

Examples of successful innovative projects and products in shipbuilding, mechanical engineering, aircraft construction, missile and space industry, national military-industrial complex, in the field of IT technologies in 2013-2016, which form «innovative scoreboard» of Ukraine are described.

Keywords: innovative identification, «innovative scoreboard», «innovative portrait», an innovative project, national innovative developments, innovation, innovative product, Ukrainian startup.

Постановка проблеми. Інноваційні процеси національної господарської самоідентифікації в сучасній Україні актуалізували потребу формування унікального національного «інноваційного портрету» [1, с. 5; 2, с. 7] на основі ціннісно-мен-

тальної діяльності українців, інститутів освіти, довіри, конкуренції, венчурного капіталу, власності.

Ускладнення формування «інноваційного портрету» пов'язане із здатністю продукувати

українським соціумом інноваційних ідей, зародженням нового методу координації зв'язків та гармонізації інтересів всіх учасників інноваційного процесу, бути конкурентоздатним та миттєво реагувати на появу в світі нових інноваційних досягнень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Із дослідженням загальних аспектів структурної перебудови в перехідних економіках та проблемами їх адаптації до глобального інноваційного простору пов'язані імена Г. Андрощука, О. Амоші, Ю. Бажала [3], О. Білоруса, З. Варналія, О. Гармашової [4], В. Геєця [5], Я. Жаліла, О. Завгородньої [6], В. Зянька [7], П. Мазурока, Б. Одягайла, О. Сазонець, Л. Федулової [8], Ю. Яковець, В. Якубенко та ін. Але, разом з тим, значна кількість проблем, таких наприклад, як формування інноваційного табло економіки України в Східній Європі та загалом «інноваційного портрету» в світі, залишаються недостатньо розкритими.

Постановка завдання. Запропонувати авторське бачення змісту економічних категорій «інноваційне табло», «інноваційний портрет». Дослідити інституціональні особливості та фон «інноваційного портрету» через механізми колективного створення інновацій, а також реальні можливості інноваційної глокалізації економіки України на основі співпраці з провідними країнами-лідерами в сфері інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національний простір інновацій в умовах глобальних викликів потрібно розуміти та розглядати, як створення нового інституційно-організаційного формату в постіндустріальний період розвитку людських економічних взаємовідносин і ключовий механізм, що покликаний корегувати недоліки й посилювати інноваційний розвиток країни. З цих причин під «інноваційним таблом» вбачаємо деякий предмет (умовно це може бути пристрій, дошка або щит), на якому відображається інформація про стан справ у сфері інновацій чи поточні інноваційні процеси в межах національних кордонів країни, тобто демонструється інноваційний розвиток країни з повною характеристикою існуючих інноваційних ідей, розробок та продуктів/послуг. Для глибшого аналізу інноваційного розвитку країни «інноваційне табло» національної економіки може бути умовно поділено на окремі сегменти відповідно до галузей і секторів економіки.

До того ж «інноваційне табло» завжди лягає в основу формування «інноваційного портрету» окремо взятої країни світу. Пропонуємо тлумачити «інноваційний портрет» як точне відображення чи опис інноваційного стану будь-якої національної економіки, що існує чи існував у реальній дійсності конкретної країни. «Інноваційний портрет» національної економіки дає уявлення про типові характеристики новацій, інновацій та нововведень в усіх галузях економіки країни. Мета, яку переслідує «інноваційний портрет» – це точне відображення практич-

них візуалізованих інноваційних характеристик національної інноваційної системи, що пронизують її від макро- до нанорівня. Тому, виходячи з такого трактування та мети статті, вважаємо за доцільне представити «інноваційне табло» України відповідно до різних секторів економіки, що й «вимальовує» її «інноваційний портрет».

Так, національні інноваційні розробки в літакобудуванні та ракетно-космічній галузі представлені в таблиці 1. Варто зазначити, що лише 30 країн світу мають виробничі потужності в цих секторах, що дозволяє їм конкурувати між собою. Україна в цьому рейтингу знаходиться на 8-му місці.

Україна зберігає сильні позиції у розвитку авіакосмічних технологій та в окремих технологіях транспорту і зв'язку. Так, в останні роки розроблені нові види спеціальної апаратури, перспективні вимірювальні та інформаційні засоби для експериментальних досліджень параметрів ближнього космосу, нові підходи до тестування ракетних та авіаційних двигунів і впровадження ефективних видів палива. Інститутами, що здійснили ці розробки є Львівський центр Інституту космічних досліджень НАНУ та НКАУ, Інститут космічних досліджень НАНУ та НКАУ, Інститут технічної механіки НАНУ та НКАУ [5, с. 106].

Україна уклала угоду з компанією Boeing про придбання українських двигунів і ракетомоторів від ДКБ «Південне» і заводу «Південмаш». Передбачається, що ДКБ «Південне» поставлятиме оновленні ракетомотори для запуску ракет Зеніт і Антарес. Разом з тим, компанія Boeing планується співпраця з Україною у напрямку «Морського старту», створення нового сателіта, який би сприяв у реалізації українських телекомунікаційних завдань та вивів на новий рівень ракетно-космічну галузь України загалом.

Інноваційні досягнення спостерігаються сьогодні і в сфері сучасних українських військових розробок в галузі машино- та кораблебудування (див. табл. 2). Розвиток інноваційної діяльності в Україні підтверджено реалізацією воєнного контракту з Індією з виготовлення силових установок для кораблів. Програмою передбачається переоснащення маломірних кораблів індійського військового флоту протягом 2016–2017 років. Займатись виробництвом силових установок для кораблів індійських воєнно-морських сил (ВМС) буде державне підприємство «Зоря»–«Машпроект», що входить до складу ДК «Укроборомпром». Разом з тим, контрактом передбачається заміна вже відпрацьованих двигунів і редукторів. На сьогодні «ДП «Зоря»–«Машпроект» має успішний досвід роботи з Індією з низки проектів. Так, 30 кораблів ВМС Індії вже оснащено двигунами українського виробництва та передбачається, що в майбутньому їх капітальний ремонт і модернізація будуть здійснюватись саме українськими інженерами, конструкторами за участі консультантів з науковцями цієї сфери.

Таблиця 1

Національні інноваційні розробки в літакобудуванні та ракетно-космічній галузі

Інноваційний товар/послуга, новинка, винахід	Якісні характеристики інноваційного товару/послуги	Інноваційні особливості	Недоліки
Двомісний літальний апарат з тандемним розміщенням екіпажу – VV-2. Винахід розроблено в 2016 році.	VV-2 оснащений сучасною авіонікою й системами управління. Виробники запевняють, що на його базі можна створити ціле сімейство спеціалізованих літальних апаратів. Зокрема й безпілотний апарат для виконання найскладніших розвідувальних завдань. Максимальна висота, на яку гвинтокрил здатен піднятися у небо – 4 км. Чеський двигун, потужністю 190 кінських сил дозволяє машині розвивати швидкість у 250 км/ год. А запасу пального, який вміщує 230-літровий бак, вистачить на 500 км польоту. Вертоліт завдовжки – 8 м та заввишки – трохи більше двох. Діаметр гвинта – 8,5 м.	Пілот в даному літаку сидить попереду, а пасажир – позаду нього. Така схема дозволяє зробити корпус вужчим. Це знижує лобовий опір і покращує швидкісні характеристики. Зазвичай, тандемно розташовані сидіння можна побачити в ударних гелікоптерах.	Ціна є досить високою для такого виду літальних апаратів.
Вертоліт SL-230 «Скаут» дітище київського конструкторського бюро «Горизонт». Входить до «Топ-5» інноваційних розробок 2015 року.	Габарити українського гелікоптера нагадують двомісні моделі, втім він може перевозити трьох пасажирів. Окрім того літак має багажник на 40 літрів. Двигун працює на 95-му бензині, що дозволяє йому дозаправитись на будь-якій АЗС. Повного бака вистачить на 3 годинний політ на відстань 600 км. Максимальна швидкість – 209 км/год, крейсерська – 187 км/год. Український «Скаут» є маневреним.	Каркас гвинтокрила, – це по суті клапанна конструкція з алюмінієвого сплаву, панель фюзеляжу – з базальту, який після розлому не дає гострих уламків. Інноваційним є і дизайн інтер'єру та інтерфейс навігаційного екрану.	Ціна є досить високою. Коштує гвинтокрил близько \$200 тис.
Мультифункціональний літак київського конструкторського підприємства СофтексАеро V-24.	Компактний та невеликий за розміром. Ідеальний транспортний засіб для навчання пілотів, він забезпечує швидкі ділові поїздки або ж екскурсії в небі. Окрім сидіння пілота, є ще 3 місця і 2 багажники на 100 літрів. Щодо характеристик: довжина – майже 7,5 метрів, висота – 3 метри. Над крилами встановлені 2 двигуни. Судно максимально можна заправити на 260 л. Коштує український V-24 \$550 тис.	Підходить для заправки 95-й бензин. Середня швидкість 240 км/год, максимум – 365. Максимальна довжина перельоту – 1500 км. Найбільший час у дорозі – 6,5 год.	Потребує злітно-посадкової смуги на 400 м.
Військово-транспортний літак АН-70	Літак здатний підняти 47 т вантажу. У ньому вільно можуть розміститися 300 солдатів у повному обмундируванні або ж 200 чол поранених.	Оснащений інноваційним обладнанням.	Відсутні, так як літак знаходиться в процесі систематичного технічного вдосконалення.
Унікальний транспортний літак АН-178 виробництва підприємства «Антонов». Входить до «Топ-5» інноваційних розробок 2015 року.	У повітря даний літак здатен підняти максимум 18 тон вантажу. Втім конструктори розраховували так, щоб до вантажного відсіку вміщались всі сертифіковані форми багажу (наприклад, морські контейнери, вантажні платформи чи піддони). Саме цей факт робить дані літаки ефективними як для комерційної експлуатації так і для військових потреб. Цей транспортний засіб розрахований на посадку 70 десантників або 3-х джипів.	Швидкість перельоту блискавична – АН-178 розганяється до 825 км/год. АН-178 може злітати та здійснювати посадку з будь-яких аеродромів, навіть ґрунтових.	Відсутні.
Один з найбільших вертольотів в історії авіації – MI-8, виробництва запорізького підприємства «Мотор Січ»	Потужність двигунів – 1500 кінських сил. Працюють вони і як в холод, так і в 50-градусну спеку. Гвинтокрил може працювати на одному двигуні, за т двигуна в 148°C на висоті 5 км. Максимальна висота горизонтального польоту – 9150 м.	Гвинтокрил обладнаний ракетним, бомбардувальним та стрілецьким озброєнням. А щодо захисту, то комбінований прилад створення перешкод «Адрос» навмисно видає хибні теплові цілі, так щоб противник атакував хибні позиції. До того ж розробники передбачили захист вертольота від ракет з тепловими головками самонаведення.	Відсутні, так як він є світовим рекордсменом за кількістю систематичних і комплексних модифікацій, що не дозволяє йому технічно зістаритись.
Балістична міжконтинентальна ракета РС-20 «Воевода» або «Сатана», сконструйована в 1973 році конструкторським бюро «Південне» в м. Дніпро та модернізована в останні роки працівниками бюро.	РС-20 може доставити до 10 боеголовок на відстань від 10 тисяч кілометрів.	Жодна ракета-перехоплювач їй не перешкода.	Витрати часу та коштів є великими.

Таблиця 2

Національні інноваційні розробки в секторі військової техніки, зброї й обладнання
та сфері корабле- і машинобудування

Інноваційний товар/послуга, новинка, винахід	Якісні характеристики інноваційного товару/ послуги	Інноваційні особливості	Недоліки
Десантний корабель «Бізон» виробництва феоодосійської суднобудівної компанії «Море»	Українська «амфібія» здатна розмістити на борту 500 десантників, 3 бойові танки або ж 10 БТРів. «Проект 958 Бізон» – це найбільший корабель на повітряній подушці у своєму класі.	Його унікальність полягає у повітряній подушці, яка дозволяє приймати, перевозити та висаджувати солдатів і бойову техніку на будь-яких берегах.	Відсутні.
Танк «Оплот» або Т-84, виробництва харківського заводу імені Малишева. Входить до «Топ-5» інноваційних досягнень 2015 року.	Озброєння танка «Оплот» складається з 125-міліметрового гармат, спареного та зенітного кулеметів. Башта з гарматою повертається на 180° менш, ніж за 5 секунд і може здійснити 40 пострілів. Отруйні і бактеріологічні речовини не мають шансів потрапити в кабінку «Оплота». Маючи вагу в 51 тону танк є досить маневреним і рухливим. Український дизельний двигун потужністю 1200 кінських сил забезпечує максимальну швидкість 80 км/год. Невибagliва українська військова машина і до кліматичних умов. Двигун може працювати при – 40°С та +50°С. Т-84 може встановлювати димову завісу з метою того, щоб не бути виявленим на полі бою. Для цього дизельне паливо впроєктується в систему вихлопу двигуна.	Захист інноваційний, адже броня танку комбінована: пасивна складається з броньованих листів та керамічних матеріалів, що дозволяє витримувати обстріл практично всіх сучасних боєприпасів, які є в арсеналах інших армій. Має танк антирадарне покриття. Окрім того «Оплот» здатний попереджати екіпаж про загрозу застосування засобів ураження, які наводяться за допомогою лазерного променю. А це беззаперечна новація для такого роду військових машин. Новацією для танків беззаперечно є і факт можливості долання 3 метрових ровів і метрових вертикальних стін. Здатний він виконувати і стрибки з трампліну та перепливати водою завглибшки 5 м. Більше того, танк може пробити під водою а ж 10 год.	Відсутні.
Перший український електрокар Sunehronous – розробка компанії Electric Marathon International, організатора щорічного ралі на електромобілях. Розробку презентували в 2016 році.	Зовні авто виглядає доволі футуристично, увесь корпус виконаний з екологічно чистих матеріалів, дах закритий сонячними панелями. Sunehronous розрахований на перевезення шести пасажирів.	З новітніх технічних характеристик варто назвати наявність переднього приводу, асинхронного електродвигуна «Слов'янка», який орієнтований на запас ходу в 130–160 км.	Відсутні.
Найпотужніший український катер UMS-PATROL1000 виробництва київського підприємства «УМС-БОТ». Рік випуску 2016.	Сфера діяльності – морське прикордонне відстеження браконьєрів та контрабандистів, рятування пасажирів із затонулого судна. Човен завдовжки 11,5 метрів, розрахований на 8 осіб – 3 членів екіпажу та 5 пасажирів. Два дизельні двигуни Volvo забезпечують потужність катера у 660 кінських сил. Крейсерська швидкість становить лише 50 кілометрів на годину	Загалом UMS-PATROL сконструйований для відносно спокійного Чорного моря і легко може витримати шторм у три бали. Ще одна перевага – дальність маршруту: в економічному режимі катер може проплисти 500 км. Усі матеріали і меблі – такі, що витримують постійні хвилі й контакт з водою. До прикладу, це і спеціальні крісла, й навіть роне скло ти. Для мокрого одягу облаштовано універсальну сушильну шафу.	Недолік – висока ціна, в зв'язку з малою серією виробництва.
Бойовий човен «Пресвята Покрова», який став першою копією легендарних козацьких чайок був виготовлений в 1992 році львівським товариством «Кіш» під керівництвом В. Качмар.	Є модернізованою копією козацьких чайок. Вміщує команду з 40-ка осіб. Довжина човна складає 20 м. Судно розраховане на шторм у 4-ри бали та витримує і 8 балів.	Відсутні.	Неоснащена бронзою. Основа човна з дуба. Є креативним продуктом українців та не є інноваційним товаром.
Бронеавтомобіль «Варта» виробництва українського оборонпрому. Рік випуску – 2015.	Бронеавтомобіль має 276 кінських сил. На ньому встановлена швейцарська броня, яка є одночасно і легкою, і міцною, що в свою чергу збільшує вантажопідйомність «Варти». Хоча автомобіль такого класу використовують для переміщення особового складу по небезпечних територіях та перевезення цінного багажу, «Варта» в одну мить може перетворитися на бойову машину. На її дах можна встановити кулеметну установку загальною вагою до півтонни. Має 5-ий клас захисту.	Є можливість у екіпажу за потреби ззовні встановити швидко бронескло. Броньованій капсулі не страшні міни: машина витримує вибух 6 кілограмів тротилу. Аби момент вибуху був менш травматичним для екіпажу та десанту, розробники встановили протимінні крісла з амортизаційним ефектом. На шосе цей майже триметровий красень розвиває швидкість у 120 км на годину.	Відсутні.

БТР-4 «Буцефал» є новою і суто українською розробкою бойової машини. Входить до «Топ-5» інноваційних розробок 2015 року.	З повним устаткуванням БТР-4 важить до 25 тонн, але і з такою вагою дизельний двигун здатен розвивати на шосе швидкість до 110 км/год, а у воді 10 км/год. При повному баці пального «Буцефал» може проїхати майже 700 км. Виконує бойові завдання як у день так і вночі, на дорогах з різним покриттям і в умовах повного бездоріжжя та за температурних режимів від -40°C до +50°C.	Всередині «Буцефала» встановлені автономне обладнання і кондиціонер. Інноваційне навісне екранування захищає від протитанкових гранат, а броньоване скло стійне до прямих снайперських влучань. Бойова машина оснащена 30-ти міліметровою автоматною гарматою, кулеметом, гранатометом і протитанковим ракетним комплексом, що об'єднані в один бойовий комплект, який може керуватися одним стрільцем корисувальником. Усі бойові модулі оснащені найновішим оптико-телевізійним прицілом, що дозволяє вести точний вогонь не лише з місця, але й під час руху.	Вартість однієї такої бойової одиниці вартує \$1.5 млн, що робить її конкурентоспроможною на світовому ринку новітньої військової техніки.
Триколісний велосипед. Розробку презентували в 2016 році.	Бага такого велосипеда – 63 кг. Рама виготовлена з авіаційного алюмінію. Трайк оснащений незалежною підвіскою, що перетворює даний транспортний засіб на екологічний всюдихід. Ще одна перевага, такий трайк юридично прірівнюється до велосипеда, тому власнику не потрібно жодних прав чи дозволів.	Є маневреніми. Оснащені електродвигунами. Двигун живиться від батареї і однієї зарядки вистачить аби проїхати 200 км.	Недолік – ціна. Коштує трайк \$ 4800. Більше половини цієї суми коштує двигун китайського зразка та наразі ведуться перемовини з компанією Siemens.
Перший український електрокар. Synchronous – розробка компанії Electric Marathon International, організатора щорічного ралі на електромобілях. Розробку презентували в 2016 році.	Зовні авто виглядає доволі футуристично, увесь корпус виконаний з екологічно чистих матеріалів, дах закритий сонячними панелями. Synchronous розрахований на перевезення шести пасажирів.	З новітніх технічних характеристик варто назвати наявність переднього приводу, асинхронного електродвигуна «Слов'янка», який орієнтований на запас ходу в 130–160 км.	Відсутні.
Автомат «Малюк» виробництва конструкторів та інженерів компанії «ІнтерПройнвест»	Порівняно з автоматом Калашникова у «Малюка» значно менша віддача. Ним можна керувати однією рукою: знімати із запобіжника, вести вогонь, міняти магазин і перезаряджати. Важить «Малюк» майже три з половиною кілограми, прицільна дальність до кілометра. Тестування підтвердило, що автомат «Малюк» стріляє без затримок, ствол та корпус не перегріваються, а використання глушника не впливає на точність стрільби.	«Малюк» сконструйований за схемою «бул пап», тобто спусковий гачок переміщений уперед і розташований перед магазином і ударно-спусковим механізмом. Там же є кнопка викидання магазину. Зброєю оснащено трьома планками «Пікатінні», на які можна встановити оптичні приціли або ж швидкозмінний глушник. Для того, щоб магазин автомата щільно прилягав і фіксувався, розробили спеціальну шахту ствольної коробки.	Відсутні.
Високоточний снаряд «Квітник».	Його 16 боеприпасів за потужність прирівнюються до 800 звичайних снарядів. Снаряд «Квітник» застосовують проти бронетехніки і важливих військових об'єктів.	Є лазерна навігаційна система наведення.	Відсутні.
Український пістолет «Форт-12» та гвинтівка «Форт-221» вінницького заводу зброї «Форт». Дані новинки входять до «Топ-5» інноваційних розробок 2015 року.	Серед новачків – це використання кліматорного прицілу у даному виді зброї, що дозволяє снайперу проводити нагляд обома очима. Вага однієї одиниці зброї близько 4 кг, що у 2 рази менше за автомат Калашникова. «Форт-221» влучає в ціль на відстані до 500 метрів.	Магазин з набоями розташований позаду рукоятки зі спусковим гачком – це так звана схема «буллаб», що дозволяє зменшити загальні габарити зброї та підвищити її точність. Серед інновацій і те, що гвинтівку можна доукомплектувати оптичним та кліматорним прицілом, приладом нічного бачення і тактичним ліхтарем.	Відсутні.
Унікальний військовий шолом LîpîdAîmîr українських розробників. Розробку презентували в 2016 році.	Шолом з пристроєм доповненої реальності, який призначений для екіпажів військової бронетехніки. Пристрій дозволяє екіпажам бронетанкової техніки отримувати повноцінний огляд навколишнього середовища.	Програмно-апаратний комплекс складається з AR-шолома, керуючого комп'ютера, набору камер і пульта управління. Він покликаний передавати дані від камер в 360-градусну панораму. Окрім того, на екран будуть виводитися додаткові показники.	Відсутні.

Світовий ринок ІТ-технологій характеризується надзвичайно високою конкуренцією. Новинки з'являються на ринку практично кожного дня. На сьогодні інвестори найбільш привабливими вважають акції компанії Apple, а ІТ-компанія Samsung є однією з найбільших гравців на ринку

інформаційних технологій. Україна входить в десятку світових лідерів в сфері ІТ-технологій по розробці вдалих інноваційних проєктів, та через відсутність належного інвестування інноваційних ідей інноватори ІТ-галузі змушені продавати їх країнам-інноваційним лідерам на стадії проєкту,

Таблиця 3

Українські Start Up в сфері ІТ-технологій

Інноваційний товар/послуга, новинка, винахід	Якісні характеристики інноваційного товару/послуги	Інноваційні особливості	Недоліки
Модульний старт-годинник – Blocks Wearables. Винахід було представлено в 2013 році. Розробники – львів'янин Сергій Діденко та Алі Тамасебом.	Ідеальна фіксація. Весь функціонал розміщено у модулі. На так званому циферблаті розміщено будильник, таймер, повідомлення із соціальних мереж, погоду, налаштування WI-FI.	До годинника можна додати ще одну батарею, додатково SIM-карту, камеру, контроль рівня стресу і кисню в крові, серцебиття тощо. Значно раціональніше докуповувати окремі частини пристрою – це себто модулі, що оснащені потрібною споживачеві функцією, ніж купувати новий смартфон, чи телефон, чи гаджет, чи фотокамеру.	Максимально можна приєднати лише 4-ри модулі. Та наразі здійснюється робота над тим, щоб вони були максимально маленькими, аби на зап'ястку можна було б розмістити якомога більше необхідних пристроїв.
Український стартап Parakeet створив інноваційний альбом з «живими» знімками.	Інноваційний фотоальбом дозволяє проглядати улюблене домашнє відео, а спеціальний датчик руху запускає ролик щоразу при перегортанні аркушів альбому. Інтегрований динамік дозволить прослуховувати звук без додаткової гарнітури. Альбом оснащений модулями Bluetooth і Wi-Fi, а також портом micro-USB. Обсяг вбудованої пам'яті – 8 Гб, оперативної – 256 Мб. Вартість розумного фотоальбому стартує від \$100 в залежності від оформлення.	Від звичайного фотоальбому його відрізняють 5-дюймові дисплеї, які дозволяють продемонструвати особисте відео як доповнення до фото. 30 аркушів уміщують 90 світлин та одне «віконце» на кожній сторінці для перегляду відеоархіву. Окремий мобільний додаток для Android та iOS зв'язує відео з відповідними фотографіями.	Відсутні.
Український стартап, який дозволяє вимірювати площу поверхні листків рослин. Розробку презентували в 2015 році.	Мобільний додаток, який перекладається з англійської як «стебелинка» моніторить динаміку росту рослини та допомагає зрозуміти як вона реагує на різноманітні фактори, такі як погода чи добрива. Застосування може бути неабияк корисне у агропромисловості. Український «розумний трекер» для рослин потрапив у Топ-20 стартапів за версією авторитетного американського бізнес-каналу CNBC.	В комплект входить підставка для смартфона та пластинка для калібрування і замірів.	Відсутні.
Пристрій Luciding для перегляду приємних снів. Рік появи інноваційної ідеї – 2016.	Має вигляд пов'язки, котру потрібно перед сном, надягнути на голову. На внутрішній поверхні розташовані чотири датчики-електроди. Вони сліdkують за активністю головного мозку і визначають, коли людина пірнула у фазу швидкого сну. В цей момент пристрій вмикається і надсилає мозку 30-и секундний електричний сигнал на частоті 40 герц. Цей сигнал якраз і дозволяє зрозуміти, що людина уві сні, але сприймає його свідомо.	Дає можливість під час сну пережити моменти запальної вечірки, чи здійснювати уявні мандрівки далекими країнами, чи навіть подорожувати в минуле.	Відсутні кошти на реалізацію інноваційної ідеї. Винахідники знаходяться у пошуку краудфандингової платформи, яка на вигідних для них умовах взялась би за реалізацію даного проєкту.
Персональний кухонний асистент від українських інноваторів – HelloEgg. Рік появи інноваційної ідеї – 2016.	У верхній частині пристрою розміщений дисплей, на який транслюються покрокові відеоуроки з приготування різних страв. Пристрій наділений певними «емоціями» – він грайливо підморгує своєму співбесіднику електронним оком. За бажанням помічник може розважити вас музикою з популярних онлайн-сервісів. А також розповісти останні новини чи перевірити прогноз погоди.	Керувати гаджетом можна за допомогою голосових команд. HelloEgg має вигляд яйця, що здатне не лише слухати свого власника, а й підтримувати з ним бесіду. Усе завдяки вбудованому штучному інтелекту.	Відсутні.
Новітня охоронна сигналізація українського виробника Ajax. Розробку презентували в 2016 році.	Мозок системи – AjaxHub. Він відповідає за збирання й передавання інформації. Серед сигналізаторів, якими можна обладнати домівку – датчик руху, датчик відімкнення дверей, відчинення вікон, розбиття скла, виявлення затоплення або диму. Будь-яке вторгнення чи спроба зламу негайно підніме тривогу. Але при цьому система не реагує на собаку, грозу за вікном. Окрім цього, комплекс можна обладнати й розумним контролером для дистанційного управління приладами.	Система Ajax – це розумний безпроводний комплекс, здатний стежити за оселею тоді, коли мешканців немає удома. Усі дані він надсилає власнику на смартфон або ж скеровує в охоронну фірму. Для сповіщення використовується Інтернет або GPRS канал. Датчики Ajax мають автономне живлення та контактують із хабом через захищений радіоканал. Потужна мережа здатна контролювати прилади навіть на різних поверхах дому.	Відсутні.

а не як інноваційний продукт/послугу, втрачаючи при цьому потенційні колосальні прибутки. Креативні українські проекти в сфері ІТ-технологій, які зацікавили закордонних інвесторів, представлено в таблиці 3.

В сфері освіти наша країна також має низку позитивних зрушень (див. табл. 4). Україна є країною-партнером програми Еразмус+ і має можливість брати участь як партнер в усіх напрямках міжнародної складової програми, а в деяких напрямках – як координатор проектів. Основними серед них є «Співпраця в сфері інновацій та обміну передовим досвідом» і «Індивідуальна мобільність студентів».

Сьогодні в освітньо-інноваційному просторі України вже працює 103 спільних магістерських програм Erasmus Mundus та 18 спільних докторських програм, що надаватимуть стипендії на навчання в 2016–2017 навчальному році. Щомісячна сума стипендій українським студентам за цими програмами коливається від € 750–850, при загальній сумі спільних магістерських програм до € 25 000. На трирічну спільну докторську програму кошти виділяються в сумі від € 60 000 до 130 000.

Профінансований проект Європейського союзу «Національний Еразмус+ офіс в Україні» (НЕО) покликаний сприяти запровадженню в Україні програм Еразмус+ у тісній співпраці з Європейською Комісією, Представництвом ЄС в Україні, Виконавчим агентством з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (ЕАСЕА), національними органами державної

влади та ВНЗ України. Також, НЕО є інформаційним, консультаційним, координаційним центром для всіх виконавців інноваційних проектів, потенційних інноваторів та зацікавлених сторін щодо співпраці з ЄС у сфері освіти в рамках програми Еразмус+, здійснює моніторинг проектів, що реалізуються в Україні, аналізує розвиток національної освітньої політики, у першу чергу в сфері вищої освіти та сприяє реалізації освітніх реформ.

Висновки з проведеного дослідження. Під впливом нових Інтернет-технологій та on-line платформ, глобальний інноваційний простір поступово «звільниться» від численних бар'єрів, що ділять його і характеризуватиметься особливою «просторовою пластичністю», яка розрахована на динамізм комунікацій та рушійну силу інновацій. Майбутньому організаційному та інституціональному середовищі будуть притаманні економіка на основі кластерної будови сфери інновацій; прямий зв'язок між учасниками інноваційного процесу; колективний спосіб реагування; гіпермінливе інституціональне середовище інноваційної сфери.

Незважаючи на масштабність наукових здобутків, що вже є наявними, все ж важливо в майбутньому провести дослідження, спрямовані на розробку інструментів та механізмів роботи інноваційних коворкінг-центрів, інноваційних хабів-студій, хабів-асоціацій [9, с. 259; 10, с. 8] та хакатонів, з тією метою, щоб на базі цього пізнання сформувати інноваційний господарський порядок.

Таблиця 4

Національні інноваційні проекти в сфері освіти

Інноваційний товар/послуга, новинка, винахід	Якісні характеристики інноваційного товару/послуги	Інноваційні особливості	Недоліки
Інтернет-проект «Прометеус».	Українська освітня платформа з відео лекціями, інтерактивними завданнями. У процесі навчання відбувається обговорення на форумі усіх запитань, що цікавлять on-line-студентів. Після завершення навчання слухачі отримують сертифікати.	Пізнати нові дисципліни можна в будь-який час – усі відео та завдання доступні цілодобово. Складні теми для сприйняття студента можна переглядати по декілька раз. Всі навчальні матеріали абсолютно безкоштовні.	Є потреба у наявності відповідного комп'ютерного та програмного забезпечення, що, на жаль, не є доступно кожному пересічному громадянину.
Проект «Інноваційна гібридна стратегія ІТ-аутсорсингового підприємства з підприємствами» Навчального науково-виробничого центру аутсорсингу (OSTPC), що є структурним підрозділом Харківського національного університету радіоелектроніки (ХНУР).	Окрім розробки інноваційного продукту, даний центр бере на себе зобов'язання, щодо супроводу і постійного вдосконалення програмного продукту, незалежно від того хто безпосередньо його розробив.	В структурі ХНУР працює Лабораторія аналітичної оптикоелектроніки, що займається розробкою технологій оптичних сенсорів з використанням сучасних досягнень у нанотехнологіях, функціоналізованих матеріалах та мікроелектроніці для різноманітних досліджень у біології, медицині й екології з метою визначення біологічно-важливих, токсичних або потенційно небезпечних для людини і навколишнього середовища речовин.	Відсутні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Краус Н.М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін : монографія / Краус Н.М. – Київ : Центр учбової л-ри, 2015. – 596 с.
2. Краус Н.М. Інституціональний дизайн мезорівня інноваційної економіки: фрактально-фасеточна модель / Н.М. Краус // Економічний часопис – XXI. – 2015. – № 3–4 (1). – С. 4–7.

3. Інноваційне підприємництво: креативність, комерціалізація, екосистема : Навч. посіб. для вищих навч. закладів / Авт. кол. : Ю.М. Бажал, І.В. Бакушевич, У. Венесаар та ін. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Ю.М. Бажала. – К. : ПУЛЬСАРИ, 2015. – 280 с.
4. Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З.С. Варналій, О.П. Гармашова. – К. : Знання України, 2013. – 387 с.
5. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
6. Завгородня О.О. Інноваційна динаміка національної економіки: монографія / О.О. Завгородня. – Дніпропетровськ : Пороги, 2014. – 408 с.
7. Зянько В.В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія / В.В. Зянько, І.Ю. Єпіфанова, В.В. Зянько. – Вінниця : ВНТУ, 2015. – 172 с.
8. Федулова Л.І. «Інноваційна пауза» та «інноваційний парадокс» України / Л.І. Федулова // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 46–52.
9. Краус Н.М. Інституціональна проекція інноваційного хабу в рамках побудови конкурентоспроможної національної економіки / Н.М. Краус // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2015. – № 1 (30). – С. 259–270.
10. Краус Н.М. Реалізація інноваційного проекту підприємницькою структурою в рамках дії «вітряка інновацій» / Н.М. Краус, К.М. Краус // Економіст. – 2016. – № 2. – С. 4–8.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.2.05:001.891

ФАКТОРИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

FACTORS AND PREREQUISITES FOR UKRAINIAN ECONOMIC GROWTH

Скрипник Н.Є.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та управління національним господарством,
Дніпровський університет імені Олеся Гончара

Булігіна А.В.

студентка,
Дніпровський університет імені Олеся Гончара

Стаття присвячена аналізу теоретичних досліджень системи факторів та передумов економічного зростання: аналізується роль економічного зростання у забезпеченні високих життєвих стандартів і нарощенні міжнародної конкурентоспособності, виокремлена класифікація факторів, визначені перспективні напрями зростання економіки України. Економічне зростання є очікуваним наслідком стратегічної політики уряду, яке надає можливість провадити стабільні темпи суспільного відтворення протягом тривалого часу завдяки структурній перебудові економіки та зміцнювати конкурентні переваги національної економіки у світовому господарстві.

Ключові слова: економічне зростання, система факторів економічного зростання, фактор попиту, фактор розподілу.

Статья анализирует теоретические исследования системы факторов и предпосылок экономического роста: анализируется роль экономического роста при обеспечении высоких жизненных стандартов и наращивании международной конкурентоспособности, выделена классификация факторов, определены перспективные направления роста экономики Украины. Экономический рост является ожидаемым следствием стратегической политики правительства, которое предоставляет возможность поддерживать стабильные темпы общественного воспроизводства в течение длительного времени благодаря структурной перестройке экономики и укреплять конкурентные преимущества национальной экономики в мировом хозяйстве.

Ключевые слова: экономический рост, система факторов экономического роста, фактор спроса, фактор распределения.

The article analyzes the theoretical studies of the factors and prerequisites for economic growth: The role of economic growth in providing high living standards and increasing international competitiveness, singled classification factors identified promising areas of economic growth in Ukraine. Economic growth is expected consequence of the strategic policy of the government, which provides the opportunity to lead a stable pace of social reproduction for a long time due to the restructuring of the economy and strengthen the competitive advantages of the national economy in the world economy.

Keywords: economic growth, the system factors of economic growth, the demand factor, factor distribution.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Піднесення спільноти тісно пов'язане із матеріалізацією абстрактних і матеріальних потреб людей. Задоволення потреб – один з найважливіших мотивів участі людських ресур-

сів у виробництві, це є основоположним аспектом розвитку. Покращення виробничого процесу збільшує кількість потреб. Завдяки цьому відбувається прогрес в економічному зростанні. Держава завжди дотримується своєї мети, яка

полягає в забезпеченні довготривалого економічного зростання. Тому визначення ролі економічного зростання, визначення закономірностей його досягнення, виявлення головних факторів та передумов зростання економіки є важливим напрямом наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням економічного зростання займалися такі українські вчені: О. Базилінська, Л. Білецька, Г. Глуха, М. Джаман, М. Небава, П. Круш, В. Палехова, Ю. Папіж, І. Спиридонов і т.д. Вагомий внесок у розвиток концепції і методології економічного зростання здійснили відомі зарубіжні вчені: Д. Тобін, О. Сімокура, С. Фудзіно, К. Маркс, І. Шумпетер, Дж. Ст. Мілль, С. Кузнец.

Економічне зростання неоднозначно досліджувалось багатьма вченими, але незважаючи на це, ще залишається низка дискусійних питань, які потребують наукового обґрунтування. Наприклад, не існує єдиного твердження науковців щодо класифікації факторів економічного зростання.

Метою статті є теоретичне обґрунтування побудови системи факторів та перспектив економічного зростання, удосконалення їх класифікації.

Викладення основного матеріалу. Економічне зростання 21-го сторіччя – це досить неоднозначний та нерівномірний процес. Його першоджерело та витоки слід шукати в серцевині саморозвитку національної економіки. Це основа являє собою особливе інтегративно-інноваційне утворення, єдиний і суперечний

зміст технологічних, економічних і соціальних укладів держави.

Економічне зростання містить в собі цілий перелік факторів, вивчення яких є основоположним аспектом теорії економічного зростання. Фактори зростання економіки представляють собою причини, які його породжують. До них відносять явища і процеси, що можуть у майбутньому вплинути на підвищення реального обсягу виробництва, збільшення ефективності і якості зростання.

У рамках системи забезпечення економічного зростання важливим кроком є класифікація факторів економічного зростання (розглянемо табл. 1), яка становить практичний інтерес із точки зору впливу цих факторів на економічне зростання та можливості їх використання в економічній політиці держави у справі сприяння економічному зростанню.

З табл. 1 видно, що існує три типи оцінки класифікації факторів економічного зростання: перший напрям оцінки – вплив на економічне зростання, другий напрям – направленість дії, а третій – за власним змістом. Кожен з напрямів має свою класифікацію, яка в свою чергу підрозділяється на класифікаційні групи.

Кожний із факторів економічного зростання вимірюється різними показниками, які ми розглянемо нижче в таблиці 2.

З табл. 2 випливає, що примноження реального продукту і доходу можна отримати за допомогою залучення більшої кількості виробничих ресурсів, або необхідно знайти альтернативні шляхи їх використання. В результаті величина

Таблиця 1

Класифікація факторів економічного зростання

Напрямок оцінки	Ознака, за якою проводиться класифікація	Назва класифікаційної групи
З позиції впливу на економічне зростання	За способом впливу	Фактори джерела; Фактори-обмежники;
	За характером впливу	Базисні відтворювальні (економічного потенціалу);
	За ступенем використання	Фактори, що використовуються; Резервні; Потенційні;
З позиції направленості дії	За складовими ринкового механізму	Фактори пропозиції; Фактори попиту; Фактори розподілу ресурсів;
	Залежно від сектору національної економіки	Зовнішні; Внутрішні;
	За результатом дії	Стимулювальні; Стримувальні;
За власним змістом	За типом економічного зростання	Екстенсивні; Інтенсивні;
	За походженням	Екзогенні; Ендоргенні;
	Залежно від трансформацій у рамках системи	Рефлексивні; Пружні;

*складено автором за даними [3]

реального ВВП визначається як добуток трудових витрат на продуктивність праці. Величина трудових витрат залежить від чисельності зайнятих та середньої тривалості робочого тижня. У свою чергу, кількість зайнятих залежить від загальної чисельності населення у працездатному віці та частки в ньому того населення, яке бере активну участь у суспільному виробництві.

Окрім факторів економічного зростання, важливу роль відіграють соціально-економічні показники, в результаті оцінки яких можна виділити перспективи економічного зростання в Україні. Для того, щоб виділити основні перспективи економічного зростання в Україні, доречним буде аналіз динаміки соціально-економічних показників України за період 2012-2015 рр., для цього розглянемо табл. 3.

Таблиця 2

Показники факторів економічного зростання

Фактори зростання	Кількісні показники фактору	Заходи повного використання та підвищення ефективності	Показник ефективності використання
Природні ресурси	Показник для кожного конкретного виду	Комплексна і глибока переробка	Ресурсомісткість продукції
Трудові ресурси	Чисельність населення в працездатному віці	Підвищення рівня освіти, поліпшення здоров'я, вдосконалення організації праці	Продуктивність праці
Основний капітал	Вартість	Вдосконалення організації виробництва	Фондовіддача
Науково-технічний прогрес	Витрати на нову техніку, технології, тощо	Розвиток сфери наукових досліджень та дослідницько-конструкторських розробок, впровадження їхніх результатів	Підвищення ефективності суспільного виробництва

*Складено автором за даними [2]

Таблиця 3

Соціально-економічні показники України за період 2012-2015 рр.

	2012	2013	2014	2015
Валовий внутрішній продукт млн. грн.	1404669	1465198	1566728	1979458
*у розрахунку на одну особу	32002	33473	36435	46210,2
Наявний дохід населення, млрд. грн.	1149,2	1215,5	1151,7	1331,7
Індекс споживчих цін, %	100,6	99,7	112,1	100,7
Індекс цін виробників промислової продукції, %	103,7	99,9	117,1	101,0
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами, %	106,8	97,1	124,3	154,5
Зведений бюджет, млрд. грн.:				
Доходи	445,5	442,8	456,1	652,9
Видатки	492,5	505,8	523,1	680,4
Кредитування	3,9	0,5	5,0	3,0
Перевищення видатків над доходами	50,8	63,6	72,0	27,5
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн.	1367925,5	1322408,4	1389140,5	1496013,0
Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності, %	108,3	92,1	75,9	98,3
Перевезення вантажів усіма видами транспорту, млн. тис. км	772,8	757,6	335151,7	315341,8
Відправлення пасажирів транспортом загального користування, млн. тис. км	6812,3	6620,0	106147,8	97280,7
Обсяг обороту роздрібної торгівлі, млн. грн.	804330,8	884203,7	903534,5	1018778,2
Чисельність постійного населення (на кінець року), млн. тис.	43034,8	42903,5	42759,7	42774,6
Кількість зайнятих, тис.	19261,4	19314,2	18073,3	15801,0
Рівень безробіття, %	7,5	7,2	9,3	9,4
Кількість безробітних, тис.	1589,8	1510,4	1847,6	1637,0
Середня номінальна заробітна плата	3041	3282	3480	4195

*складено автором за даними [8]

З табл. 3 випливає, що ВВП за період 2012-2015 зріс на 574789 мільйони гривень, а ВВП в розрахунку на одну особу за цей період підвищилось на 14208,2 млн. грн. Індекс споживчих цін досяг свого піку в 2014 році – 112,1%, а найменші показники за період 2012-2015 рр. були в 2013 році та складали 99,7%. Щодо індексу цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами, то тут в основному спостерігається зростання, за винятком 2013 року, коли індекс знизився на 9,7% відносно 2012 року і склав 97,1%. Індекс цін виробників промислової продукції знизився на 3,8% у 2013 році, в 2014 році підвищився на 17,2%, у 2015 році знову знизився на 16,1%. Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності мав неоднозначну тенденцію. В 2012 році він складав 108,3%, а в 2013-2014 роках відбувся спад показників індексу капітальних інвестицій. В 2013 році індекс знизився на 16,2%, а в 2014 – ще на 16,2%. А вже через рік індекс капітальних інвестицій підвищився на 22,4%.

Проведений аналіз основних соціально-економічних показників за 2012-2015 роки показав, що за ці роки Україна не досягла значного економічного зростання: 2014 рік став не найкращим для економіки України: причиною цього стало введення військ РФ на територію України. Це зумовило дисбаланс макроекономічних показників. ВВП у 2014 році знизився на 6,8%. Макропоказники стали неконтрольовані: падіння позицій гривні стало причиною інфляції, яка негативно вплинула на економіку України. Порівняльний аналіз показав, що в 2014 році ціни виросли набагато швидше, ніж в 2013-му. Є ще декілька показників, які допоможуть провести оцінку справжнього рівня росту економіки України. До 1-ого показника відносять валовий дохід на одного жителя країни. У 2014 році не відбулось його зростання порівняно з 2013 роком. В 2014 валовий дохід на одного жителя склав приблизно 7500 грн. Але якщо в 2013 році це було 1000 доларів США, то за курсом 2014 року склала трохи менше 500 доларів. Відбулось падіння рівно в два рази. До 2-го показника відносять номінальну заробітну плату, яка в 2014 году збільшилась з позначки «3619» аж до «4012» гривень. Порівняно з долларом вона зменшилась з 453 до 254 доларів. У результаті швидкого обвалу обсягів виробництва і втрати основних промислових регіонів (Донецька та Луганська області), 2015 рік став для України більш кризовим, аніж 2014. Зниження реального ВВП у першому півріччі 2015 склало 16,7% після зниження на 17,2% у першому кварталі 2015 року. Однак, зменшення виробництва в Донецькій і Луганській областях в результаті військових дій і часткової окупації пояснює лише половину цього зниження, у той час як ВВП на решті території України впав на 10,2%. Обвал обсягів виробництва у поточному році можна пояснити зменшенням попиту, яке було

спровоковане зменшенням рівня купівельної спроможності населення. Високі темпи інфляції, викликані глибокою девальвацією гривні, змінили доходи населення до від'ємних показників. Отже, це вплинуло на роздрібну торгівлю, інвестиції домогосподарств, це все не могло не вплинути на макроекономічні показники.

Було розглянуто перспективу зростання основних соціально-економічних показників. Для того, щоб досягти високих показників економічного зростання, необхідно провести комплексне реформування, потрібно зменшити процентні ставки та базу оподаткування, адже високі податкові ставки забирають у людей велику частину їх прибутку та тим самим зменшується мотивація людських ресурсів до праці і продуктивного використання ресурсів. Велику роль у стимулюванні зростання економіки відіграє гранична податкова ставка – частка приросту прибутку, яка йде у вигляді податку[10]. Коли гранична податкова ставка збільшується з рівнем прибутку, частка додаткових заробітків, яку дозволяється залишати собі, зменшується. Для того, щоб покращити національну виробничу сферу, необхідно посилити імпорتنу політику, яка полягає в тому, щоб збільшити ставки імпортного мита, ліквідувати надмірні пільги при його сплаті, активніше застосовувати антидемпінгове законодавство щодо іноземних виробників, які досить часто ведуть недобросовісну діяльність при проникненні на український ринок, а також ширше використовувати методи нетарифного обмеження імпорту.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз класифікації факторів економічного зростання та перспектив економічного зростання свідчить про можливості подальшого удосконалення методології дослідження та моделювання економічного зростання на основі урахування характеру впливу факторів зростання на попит та пропозицію. У роботі запропоновано систему факторів економічного зростання, у якій, на відміну від наявних, пропонується виділити фактори рефлексивні та пружні залежно від трансформації у рамках системи. Виділення факторів зростання економіки як дієвих інструментів в економічній політиці, які б були частиною державних програм розвитку і дозволили досягти поставлених цілей, – основний елемент розроблення стратегії зростання економіки та сталого економічного розвитку України.

Подальших досліджень потребує аналіз тих факторів, які мають вирішальний вплив на економічне зростання в Україні, а також удосконалення на їх основі наявної моделі економічного зростання, яка дозволить досягнути поставлених державою цілей та підвищити добробут нації та рівень життя до стандартів високорозвинутих країн.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19>
2. Попович З. Економічне зростання і перспективи інноваційного розвитку // Економіка України. – 2016. – № 12, – С. 41-48
3. Сімків Л.Є. Якісне економічне зростання в Україні, його оцінка та шляхи забезпечення / Л.Є. Сімків // Інноваційна економіка. – 2016. – № 51.
4. Long-term macroeconomic forecasts. Key trends to 2050. A special report from The Economist Intelligence Unit [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=ForecastingTo2050
5. Експерти назвали основні ризики для української економіки в 2015-2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news//352268/>

THE NECESSITY OF CONTROLLING INTRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНТРОЛІНГУ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Zagorodnyuk O.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Uman National University of Horticulture

Maliuga L.M.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Uman National University of Horticulture

The aim of the article is a study of contemporary approaches to the concept of controlling, defining its role and value in the enterprise management system in modern conditions, the rationale for the implementation of the system in controlling the activity of domestic enterprises of the agro-industrial complex. The studies found that most scholars consider controlling as a concept of enterprise management, a system that allows integrating and coordinating activities of departments and effectively manage goals, strategy of the company. Implementation of controlling system as an independent component of the enterprise management system will allow to achieve effective management of its own resources, to respond quickly to changes in the activities, to develop and work out the different options for management decisions, will provide an opportunity to maximize profits, minimize risks, to ensure the liquidity and solvency of the business entities, as well as to achieve sustainable competitiveness in any environment.

Keywords: agricultural enterprises, management, controlling system, strategic controlling, operational controlling.

Метою статті є дослідження сучасних підходів до поняття контролінгу, визначення його ролі й значення в системі управління підприємством в сучасних умовах, обґрунтування необхідності впровадження системи контролінгу у діяльність вітчизняних підприємств агропромислового комплексу. У результаті досліджень встановлено, що переважно вчені розглядають контролінг як концепцію управління підприємством, систему, що дозволяє інтегрувати й координувати діяльність відділів підприємства й ефективно управляти цілями, стратегією підприємства. Запровадження системи контролінгу як самостійної складової системи управління підприємством дозволить досягти ефективного управління власними ресурсами, оперативно реагувати на зміни в діяльності, розробляти та опрацьовувати різні варіанти управлінських рішень, дасть можливість максимізувати прибуток, мінімізувати ризики, забезпечити ліквідність і платоспроможність господарюючих суб'єктів, а також досягнути їх стабільної конкурентоздатності у будь-якому зовнішньому середовищі.

Ключові слова: аграрні підприємства, управління, система контролінгу, стратегічний контролінг, оперативний контролінг.

Целью статьи является исследование современных подходов к понятию контроллинга, определение его роли и значения в системе управления предприятием в современных условиях, обоснование необходимости внедрения системы контроллинга в деятельность отечественных предприятий агропромышленного комплекса. В результате исследования установлено, что в основном ученые рассматривают контроллинг как концепцию управления предприятием, систему, позволяющую интегрировать и координировать деятельность отделов предприятия и эффективно управлять целями, стратегией предприятия. Внедрение системы контроллинга как самостоятельной составляющей системы управления предприятием позволит достичь эффективного управления собственными ресурсами, оперативно реагировать на изменения в деятельности предприятия, разрабатывать и обрабатывать различные варианты управленческих решений, позволит максимизировать прибыль, минимизировать риски, обеспечить ликвидность и платежеспособность хозяйствующих субъектов, а также достичь их стабильной конкурентоспособности в любой внешней среде.

Ключевые слова: аграрные предприятия, управления, система контроллинга, стратегический контроллинг, оперативный контроллинг.

Problem setting. In today's complex market conditions remain extremely relevant issues of effective management and sustainable development of enterprises of the agrarian sector of econ-

omy. Current realities suggest the presence of alternatives to select resources, reliable partners and funding sources, forms and methods of investment. However, for today, the vast majority of agri-

cultural enterprises are at the stage of decline and financial crisis.

In this regard, there is an objective need for the development of new management methods based on modern techniques of business analysis, planning, accounting and control, aimed at a comprehensive solution to the many domestic enterprises of the agro-industrial sector's problems.

Application of controlling as a system of the enterprise economic management allows managing agricultural production on the highest quality level due to the integration and coordination of different services and departments of economic entities.

Recent research and publications' analysis.

To achieve this goal, the author analysed the publication of such researchers as: A.C. Zagovora, V.I. Odnovolik, M.S. Pushkar, G.A. Semenov, O.P. Shkurat and others.

However, despite numerous publications on the issue of controlling, remains inadequately explored the question of determining the necessity of its application in the domestic enterprises of the agrarian sector of the economy.

The goal of the article. The aim of the article is a study of contemporary approaches to the concept of controlling, defining its role and value in the enterprise management system in modern conditions, the rationale for the implementation of the system in controlling the activity of the domestic enterprises of the agro-industrial complex.

Key research findings. Historical evidence for the existence of controlling testifies its occurrence in the Royal courts of France and England. Today the study of the topic is active and is embodied in the activities of enterprises worldwide. It should be noted that some researchers compare the value of the controlling with management accounting, others consider its appearance innovative, but closely related to managerial and financial accounting, and aimed at the analysis of future events [1].

Today in literature there is no unambiguous interpretation of the term "controlling" and its methods. E.g., A. Daile [2] defines controlling as the concept of enterprise management oriented at accounting system and information system of the enterprise. R. Mann, and E. Meyer [3] define the controlling as a system of profit control.

It should be noted that the European (German) account school use widely the concept of "controlling" in order to determine the system of planning and control in the enterprise management, but the American school for definition of accounting uses the concept of "managerial accounting". However, the methodologies of managerial accounting are widely used as tools in implementing cost accounting systems in the enterprise [4].

M.S. Pushkar [5] believes that controlling is a new direction in economic science associated with the development of information resources for the strategic management of enterprise development, there is a separate information subsystem

of the enterprise for strategic management based on the synthesis of knowledge management, marketing, financial and managerial accounting, statistics, analysis, monitoring and forecasting. The researcher selects the controlling in a separate management subsystem.

According to I.O. Krivorotko [6], controlling is a comprehensive enterprise management system, which includes management accounting, accounting and cost analysis with the purpose of the control over all expenditures, all units and components of the products produced or services provided, as well as their planning [7]. The concept of controlling interprets as follows: "Controlling is a concept aimed at the management of the future according to the set of markers and tasks to achieve long-term and effective functioning of the enterprise".

M.F. Bazas [8] considers the controlling as a concept of modern enterprise management, which integrates, coordinates and facilitates activities of the enterprise departments aimed at effective, long-term functioning of the company and the achievement of goals.

The studies found that most scholars consider controlling as a concept of enterprise management, a system that allows integrating and coordinating activities of departments and effectively manage goals, strategy of the company. As a mechanism aimed at ensuring the effective future development of the enterprise link controlling is an information achieving the goals and objectives of the enterprise. It is one of the most effective enterprise management systems, the system, the essence of which consists in the conversion and integration of existing methods of accounting, analysis, planning and control in an enterprise management system that focuses on achieving all the tasks facing the company. In the future, the implementation of this mechanism will reduce costs through efficient management of resources, to ensure competitiveness, to maintain and increase its own market share. This mechanism is aimed at effective strategic and operational planning, forecasting, and control, which allow predicting and solving problems in the future [9].

Controlling as an entire system (mechanism) consists of two major parts: strategic controlling and operational controlling. In practice, there is a close relationship between operational and strategic controlling [10]. Each of these controlling types has their goals, as well as methods and tools to achieve them. Strategic controlling must ensure the survival of the enterprise, track planned development goals and achieve long-term sustainable competitive advantage. Accordingly, the objects of control are such indicators as goals, strategies, strengths and weaknesses of the firm, chances and risks in the business.

In particular, the tools of strategic management, which strategic controlling uses, are: in-house production; competition analysis; logistics; "portfolio analysis"; analysis of potential; "strategic gaps";

development of "scenarios". Operational controlling is focused on short-term objectives and controls such basic economic indicators of the firm as profitability, liquidity and productivity. Tasks mainly include manufacturing accounting, operational planning and budgeting, analysis of productivity standards and relations, reporting, comparing the results with the goals, parametric analysis, reporting [11]. In general, the efficiency of controlling, first of all, depends on the real company readiness to it even before the actual implementation.

Implementation of controlling system at domestic enterprises of the agricultural sector caused by significant failures in the development strategy of most businesses; lack of quality standards and regulations costs and, accordingly, notions of cost and profitability; significant degree of instability of external environment and failure to respond to its changes; poor information provision and the lack of effective systems to support managerial decision-making.

At the agricultural enterprises for effective functioning of the organization's financial and economic condition, it is advisable to introduce a system of controlling as a technical support link, designed to serve the decision-making process. The principle of controlling system is operational management of all tasks and assignments stipulated in the business plan, which covers all levels – from jobs, sites, teams to

manage the production, industries and business in general [12]. Thus, an effective system of financial-economic condition of agricultural enterprises is determined by the condition of the interconnected totality of internal structural services and departments that ensure the adoption of balanced management decisions. In general controlling system it is advisable to highlight the central issues – financial and economic condition controlling that provides the concept of control actions on priority directions of formation of its stability, timely detection of deviations of actual results from estimated and making operational decisions for the task.

The size of the controlling service should be calculated on the basis of the enterprise. The number of employees of such services is determined by the volume of input and output information for management.

Conclusions. Implementation of controlling system as an independent component of the enterprise management system will allow to achieve effective management of its own resources, to respond quickly to changes in the activities, to develop and work out the different options for management decisions, will provide an opportunity to maximize profits, minimize risks, to ensure the liquidity and solvency of the business entities, as well as to achieve sustainable competitiveness in any environment.

REFERENCES:

1. Conspiracy A. C. The place and role of controlling in the effective management of the enterprise. / A. C. Conspiracy // Bulletin of the University, the Issue of 5/1. – 2010. – S. 81 – 84.
2. Dayle A. Practice controlling. – M.: Finance and statistics, 2001. – 336 S.
3. Mayer E. Controlling for beginners / Lane. with it. - M.: Finance and statistics, 1992. – 208 S.
4. Falmouth H. Th. Tools of controlling from a to z / Lane. with it. – M.: Finance and statistics, 2003. – 287 S.
5. Pushkar M. C. Controlling – information subsystem of strategic management / M. S. Pushkar, D. M. Pushkar. – Ternopil: carte Blanche, 2004. – 370 C.
6. Krivoruchko Acting controlling in the enterprise management system and the adoption / A. I., Krivoruchko // [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.vestnik.mstu.edu.ru/mukho.pdf>.
7. Aniskin Y. P. Planning and controlling [Text] / Y. P. Aniskin, A. M. Pavlova. – 2nd ed. – M.: Omega – L, 2005. – 280 S.
8. Bases M. F. The theoretical - methodological basis of internal (management) accounting and controlling [Text] / – M. F. Bases. – K.: the interregional Academy of personnel management, 2007. – 236 S.
9. Dobrovolskaya E. C. Controlling as a means of creating long-term competitive advantages for the enterprise / A. C. Dobrovolskaya // problems of science. – 2009. No. 4. – S. 8 – 12.
10. Semenov, A. Controlling as the base study and managerial decision-making / Year A. Semenov, N. In. Taran // Bulletin of economic science. – 2010. No. 1. – S. 154 – 159.
11. Zhuravel T. M. Controlling as a method of providing competitive advantages napapansin / So M Crane, J. A. Tereshchenko // [Electronic resource] – mode of access: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2011_2/part1/18.pdf.
12. Shkurat A. P. development of a controlling system in the agricultural enterprises / A. P. Shkurat // Bulletin of the University, the Issue of 5/1. – 2010. – S. 78 – 81.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

CURRENT STATE AND FEATURES OF HEALTH CARE FINANCING IN UKRAINE

Ліштаба Л.В.

асистент кафедри соціальної медицини, ООЗ з медичною статистикою,
Тернопільський державний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України

У статті розглянуті процеси фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я, основні економічні параметри розвитку охорони здоров'я в Україні та обґрунтовано необхідність вдосконалення процесу фінансування охорони здоров'я. Подано характеристику сучасної системи витрат коштів на охорону здоров'я. Також виявлено позитивні та негативні сторони розглянутих каналів фінансування. Розглянуто роль Національного агентства з фінансування охорони здоров'я в проекті концепції реформування системи охорони здоров'я.

Ключові слова: система охорони здоров'я, Всесвітня організація охорони здоров'я, фінансування охорони здоров'я, реформування охорони здоров'я, концепція.

В статье рассмотрены процессы финансирования отечественной системы здравоохранения, основные экономические параметры развития здравоохранения в Украине и обоснована необходимость совершенствования процесса финансирования здравоохранения. Дана характеристика современной системы расходования средств на здравоохранение. А также выявлены положительные и отрицательные стороны рассматриваемых каналов финансирования. Исследовано роль Национального агентства по финансированию здравоохранения в проекте концепции реформирования системы здравоохранения.

Ключевые слова: система здравоохранения, Всемирная организация здравоохранения, финансирование здравоохранения, реформирования здравоохранения, концепция.

The article discusses the financing of the Ukrainian health sector, basic economic parameters of health care in Ukraine and the necessity of improving the financing of healthcare. It characterizes the modern system of expenditures on health care. We describe pros and cons of the discussed financing channels. The role of the National Agency for Healthcare Funding in the drafting of the conception of healthcare system reform.

Keywords: healthcare system, World Health Organization, health financing, health reform conception.

Постановка проблеми. Вивчення системи фінансування охорони здоров'я є важливим процесом оцінки поточної ситуації в галузі фінансування охорони здоров'я в країні, а також того, як і наскільки ефективно воно здійснюється. Ця оцінка охоплює не тільки мобілізацію ресурсів, а й функції системи в сфері об'єднання фінансових коштів і здійснення закупівель, а також питання ефективності та справедливості. Проблеми, пов'язані з розподілом грошей, як правило, сильно відрізняються в бідних і багатих країнах. У менш розвинених країнах фінансування медицини в основному направлено на розвиток служб первинної ланки, а в економічно розвинених країнах акцент робиться на впровадженні нових медичних технологій, вдосконалення адміністративно-управлінських механізмів і подорожчання медичної допомоги. Тому проблеми фінансування системи охорони здоров'я не втрачають своєї актуальності і для тих, і для інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вдосконалення організації та фінансування системи охорони здоров'я в Україні присвятили свої праці В.Ф. Москаленко [5], З.М. Лободіна [3], Є.О. Малік [4], І.В. Рожкова [6], Н.І. Карпишин [2], Д.В. Карамишев [1], Г.О. Слабкий [7], М.В. Шевченко, В.М. Пашков та інші науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, на сучасному етапі відбувається реформування системи охорони здоров'я, в тому числі і в питаннях фінансування. Нині немає ґрунтовного дослідження, в якому б поєднувався аналіз динаміки фінансування медичної галузі за останні роки та визначення перспектив фінансування у майбутньому.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в теоретичному та методологічному обґрунтуванні механізмів фінансування системи охорони здоров'я шляхом визначення

оптимальних напрямків і максимально ефективних видів фінансування, враховуючи сучасний стан економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність фінансових ресурсів для охорони здоров'я є основним питанням для всіх країн. Для бідніших країн завданням є збільшення фінансування охорони здоров'я, щоб вони могли надавати і зробити доступним необхідний набір медичних послуг достатньої якості у сфері лікування, профілактики, зміцнення здоров'я та реабілітації.

Нині багато країн все ще мають такі рівні витрат на охорону здоров'я, які визначаються як критичний мінімум для забезпечення мінімального набору медичних послуг. Для більш багатих країн завданням є захист наявних рівнів витрат на охорону здоров'я при прийнятті заходів у відповідь на проблему старіючого населення (з наслідками як для надходжень, так і для витрат) і на ціновий тиск технологічних досягнень (ця проблема стоїть також і перед біднішими країнами).

Фінансування охорони здоров'я в Україні здійснюється з різних джерел, проте основними залишаються загальнонаціональні податки і збори. Згідно ст.49 Конституції, основна система фінансування охорони здоров'я в Україні – державна.

Отже, джерелами фінансування систем охорони здоров'я в Україні є кошти державного, місцевих бюджетів, соціального страхування, приватні кошти домогосподарств, роботодавців, некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, кошти міжнародних донорських організацій, які спрямовані в систему охорони здоров'я України.

Основним обов'язковим джерелом фінансування системи охорони здоров'я виступають кошти державного та місцевих бюджетів (рис. 1)

Загальні витрати на охорону здоров'я як відсоток від ВВП у 2014 році становили 7,42% при рівні витрат на охорону здоров'я у світі загалом 8,6%, у Європейському регіоні – 8,9%.

Державні видатки на охорону здоров'я як відсоток від ВВП коливалися на рівні 3,4-3,8%, у 2014-2015 рр. зафіксовано зменшення видатків на охорону здоров'я у Зведеному бюджеті України (таблиця 1).

Таблиця 1

Державні видатки на охорону здоров'я як відсоток від номінального ВВП та в загальних видатках Зведеного бюджету України [8]

Роки	Державні видатки на охорону здоров'я, % від ВВП	Частка державних витрат на охорону здоров'я в загальних видатках Зведеного бюджету, %
2010	3,7	12,6
2011	3,4	12,7
2012	3,6	12,7
2013	3,4	12,9
2014	3,8	11,7
2015	3,7	10,4

Аналіз структури поточних витрат на охорону здоров'я в розрізі основних постачальників медичної допомоги засвідчив, що витрати на фармацевтичні засоби і виробни медичного

Рис. 1. Розподіл загальних витрат на охорону здоров'я за джерелами фінансування, %

Примітка: Сформовано автором на основі даних [8]

призначення займали найбільшу питому вагу (рис. 2)

За даними Державної казначейської служби України, у 2015 році зі Зведеного бюджету України на охорону здоров'я було спрямовано 70991,4 млн. грн. (загальний і спеціальний фонди), у тому числі з Державного бюджету – 8461,4 млн. грн., з місцевих бюджетів (загальний фонд) – 43983,2 млн. грн., при цьому споживчі ціни зросли порівняно з попереднім роком на 48,7%, а в охороні здоров'я – на 37,6%. Таким чином, зростання обсягів фінансування у сфері охорони здоров'я було «знівельовано» зростанням рівня інфляції, яка в аналізованому році була максимальна за останні 20 років (таблиця 2).

У 2015 році, як і у попередні роки, найбільшим розпорядником бюджетних коштів залишалося Міністерство охорони здоров'я, що контролювало 62,6% державного фінансування. Решта коштів розподілялося між Національною академією медичних наук (12,8%) та іншими центральними урядовими органами: Міністерство

інфраструктури – 8,0%, Міністерство оборони – 6,8%, Міністерство внутрішніх справ – 3,8%, інші фінансові посередники з числа органів державного управління – 6,0%.

Держбюджет-2017 у сфері охорони здоров'я в більшій частині своїх статей дублює бюджет поточного року, не беручи до уваги помилки минулих років. Винятком стали програми, які зараз активно обговорюються, а саме закупівля ліків і передача бюджетів місцевій владі. Загальні витрати бюджету-2017 на систему охорони здоров'я в Україні становлять 62 млрд. грн., що на 4,8 млрд. грн. більше, ніж було закладено в бюджеті 2016 року.

При цьому на апарат Міністерства охорони здоров'я України виділять 14,47 млрд. грн. (23,3% від загального бюджету), з яких на «Керівництво та управління у сфері лікарських засобів і контролю за наркотиками» витратять 78,5 млн. грн. Відзначимо, що в 2016 році завершилася реорганізація двох служб, а саме Державної служби з лікарських засобів та Державної служби з контролю за наркотиками.

Рис. 2. Структура поточних витрат у розрізі основних постачальників у 2014 році, %

Примітка: Сформовано автором на основі даних [8]

Таблиця 2

Видатки на охорону здоров'я в Україні за 2011-2015 рр. [9]

Показник	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, млн. грн	48961,6	58453,9	61568,8	57150,1	70991,4
Видатки на охорону здоров'я у загальному фонді зведеного бюджету, млн. грн, у т.ч.:	43075,1	51972,4	56407,4	51208,9	57957,6
– видатки на охорону здоров'я у загальному фонді державного бюджету МОЗ України	4862,0	9646,2	11141,2	8482,6	8461,4
– видатки на охорону здоров'я у загальному фонді місцевих бюджетів	34527,1	42326,2	45266,2	42726,3	48938,2
Індекси споживчих цін (рік до попереднього року)	108	100,6	99,7	112,1	148,7
Індекси споживчих цін на товари і послуги охорони здоров'я (рік до попереднього року)	106,7	103,7	102,3	116,5	137,6

У 2016 році на їх роботу виділяли 6,7 млн. грн. (проти 13,6 млн. грн. у 2015 році), а Держслужбу з контролю за наркотиками профінансують на рівні 919 тис. грн. (у 2015 році – 2,1 млн. грн.).

Місцеві бюджети отримають близько 47,47 млрд. грн. (76,6%) субвенцій. Відзначаємо, що в минулому році «на місця» передали 44,6 млрд. грн. У 2015 році місцеві бюджети отримали 46,4 млрд. грн.

З виділених грошей на закупівлю ліків і медичних виробів витратять 156,8 млн. грн., більша частина з яких, а саме 137,99 млн. грн., буде спрямована на закупівлю препаратів і медичних виробів для забезпечення швидкої медичної допомоги.

Крім грошей, на баланс місцевої влади в наступному році перейде ще 30 медичних установ. У МОЗ зазначають, що передача медичних активів є «проблемним моментом».

До числа цих установ належать диспансери та лікарні, що надають високоспеціалізовані послуги, а також санаторії. Передача їх на місцеві бюджети видається не оптимальним рішенням: при структурних змінах ці заклади повинні бути доступними громадянам всієї країни. Зараз МОЗ України відстоює позицію про виділення фінансування певних 30 закладів в наступному 2017 році.

Крім активів і грошей, бюджет 2017 року передбачає, що місцева влада отримає і більше автономії.

Йдеться про можливість самостійно платити за комунальні послуги медичних установ. На думку уряду, такий крок допоможе більш ефективно управляти майном лікарень, поліклінік та інших медичних закладів, що належать державі.

Але і в цьому рішенні МОЗ бачить проблему. Їх оплата, як передбачається, відбуватиметься за рахунок власних доходів місцевих бюджетів. З однієї сторони, притягнення місцевих бюджетів в співфінансування медичної галузі – це додаткові можливості для зростання фонду оплати праці, розширення закупівель ліків і поліпшення харчування в лікарняних закладах. З другої сторони, Міністерство охорони здоров'я вважає цей підхід ризикованим через те, що фінансові можливості громад є дуже різними. Для більшості громад (як приклад, це ізольовані сільські райони) здійснення оплат комунальних послуг у медичній галузі може стати складним випробуванням.

Для згладжування диспропорцій в бюджетах громад із держбюджету виділять 15 млрд. грн. стабілізаційної дотації.

Хоча в самому проекті закону «Про державний бюджет України на 2017 рік» немає жодної статті витрат на закупівлю ліків за державними програмами, саме Міністерство охорони здоров'я випустило пояснення до Держбюджету, в яких описало план із держзакупівель. Так, на закупівлю ліків і медвиробів в 2017 році витратять 5,9 млрд. грн., що на 2 млрд. більше, ніж у

поточному році. А проведенням закупівель ліків для України продовжать займатися міжнародні організації (ПРООН, ЮНІСЕФ і Crown Agent).

Висновки. У 2016 році МОЗ України презентувало проект концепції реформування системи охорони здоров'я, яка передбачає створення національного агентства з фінансування охорони здоров'я, що виступатиме єдиним національним замовником медичних послуг, і впровадження державного гарантованого пакета медичних послуг.

Національне агентство виступатиме як незалежна організація, що діятиме в інтересах пацієнтів і закуповуватиме медичні послуги на засадах єдиних базових тарифів у рамках чинної моделі збору коштів із загальних податків. Національне агентство працюватиме під управлінням МОЗ і матиме регіональні підрозділи.

Вибір рівня для організації ланки Національного агентства координуватиметься з адміністративно-територіальною реформою.

Проект концепції передбачає, що Національне агентство з фінансування охорони здоров'я буде контракувати постачальників послуг усіх рівнів і форм власності для здійснення закупівлі медичних послуг у рамках гарантованого державного пакету. При цьому Національне агентство не володіє медичними установами і не керує ними, укладає договори безпосередньо з будь-якою установою охорони здоров'я, куди звертається пацієнт.

Згідно з проектом, власниками більшості медичних установ є місцеві ради, а держава бере на себе повну відповідальність за виділення коштів, що будуть достатніми для здійснення закупівель гарантованого державного пакету медичних послуг для кожного громадянина нашої держави. Розподіл цих коштів відбуватиметься через Національне агентство з фінансування охорони здоров'я за новими, більш прозорими, справедливими і конкурентними принципами.

У Концепції також передбачено, що громади повинні мати механізм незалежного нагляду за якістю медичних послуг. На рівні громад для цього створюватимуться медичні наглядові ради, діяльність яких регулюватиметься окремим підзаконним актом. Ці поради функціонують на громадських засадах і мають дорадчий голос при плануванні закупівель на відповідній території.

Проект концепції також передбачає, що реформування процесу фінансування системи охорони здоров'я буде проходити в три етапи. На початковому етапі (2016-2017 рр.) планується розробити проекти і прийняти акти законодавства щодо впровадження гарантованого державного пакету медичних послуг, визначення послуг поза гарантованим державним пакетом, створення законодавчих засад для впровадження механізмів співоплати; створення механізму забезпечення медичними послугами, які не входять у гарантований державний пакет

медичних послуг, пільгових категорій громадян, а також прийняття відповідного законодавства для проведення автономізації закладів охорони здоров'я та створення Національного агентства з фінансування охорони здоров'я.

На другому етапі впровадження (2018-2019 рр.) передбачено запуск механізмів співоплати медичних послуг у закладах охорони здоров'я, які надають гарантований державний пакет медичних послуг, розпочати роботу центрального офісу та регіональних підрозділів Національного агентства, укладання догово-

рів про надання медичних послуг, які входять у гарантований державний пакет, а також пілотне впровадження системи єдиного електронного реєстру пацієнтів і системи призначень лікарських засобів.

На етапі інтеграції (2019-2020 рр.) планується ввести механізм стратегічних закупівель – замовлення послуг на основі запланованих обсягів і встановлених тарифів за контрактами, завершення формування єдиного медичного простору для надання гарантованого державного пакету медичних послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карамішев Д.В. Державна політика фінансування галузі охорони здоров'я в Україні / Д.В. Карамішев, О.Є. Вашев, А.С. Немченко, Б.О. Волос. // Державне будівництво. – 2007. – № 1(1). – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1(1)_12).
2. Карпишин Н. Класичні моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я / Н. Карпишин, М. Комуницька // Світ Фінансів. – 2008. – №1 (14). – С. 110-117.
3. Лободіна З.М. Теоретико-правові засади формування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я дітей [Електронний ресурс] / З.М. Лободіна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17927.doc.htm
4. Малік Є.О. Система фінансування охорони здоров'я: конкурентні та соціальні критерії розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Є.О. Малік. – К., 2007. – 18 с.
5. Москаленко В.Ф. Принципи побудови оптимальної системи охорони здоров'я: український контекст : монографія. – К. : Книга плюс, 2008. – 320 с.
6. Рожкова І.В. Удосконалення державного та регіонального управління охороною громадського здоров'я в Україні / І.В. Рожкова, Н.Д. Солоненко // Статистика України. – 2008. – № 4. – С. 90-94.
7. Слабкий Г.О. Сучасні підходи до фінансування системи охорони здоров'я / Г.О. Слабкий, М.В. Шевченко, О.О. Заглада. – К., 2011. – 345 с.
8. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності галузі охорони здоров'я України. 2015 рік / за ред. В.В. Шафранського. – К., 2016. – 452 с.
9. <http://www.treasury.gov.ua/> – Офіційний сайт Державної казначейської служби України

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 005.32:658.310.42

УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

IMPROVEMENT OF SOCIOPSICHOLOGICAL CLIMATE ON INDUSTRIAL ENTERPRISES

Базалійська Н.П.

старший викладач кафедри
управління персоналом і економіка праці,
Хмельницький національний університет

Микитюк С.С.

студентка,
Хмельницький національний університет

В статті визначено сутність та роль соціально-психологічного клімату в управлінні персоналом підприємства. Розглянуто особливості соціально-психологічних методів управління персоналом. Наведено приклади позитивного і негативного впливу соціально-психологічних методів управління в роботі з людськими ресурсами підприємства. Представлено рекомендації щодо вдосконалення аспектів соціально-психологічного клімату на підприємстві.

Ключові слова: соціально-психологічний клімат, промислове підприємство, управління персоналом, соціально-психологічні методи управління персоналом.

В статье определена сущность и роль социально-психологического климата в управлении персоналом предприятия. Рассмотрены особенности социально-психологических методов управления персоналом. Приведены примеры положительного и отрицательного влияния социально-психологических методов управления в работе с человеческими ресурсами предприятия. Представлены рекомендации по совершенствованию аспектов социально-психологического климата на предприятии.

Ключевые слова: социально психологический климат, промышленное предприятие, управление персоналом, социально-психологические методы управления персоналом.

The essence and role of socio-psychological climate in personnel management company is determined in the article. The peculiarities the social and psychological methods management personnel are considered. Examples of positive and negative impact of the psychosocial management practices in the human resources company is shown. Recommendations for improving aspects of socio-psychological climate in the enterprise are presented.

Keywords: social psychological climate, industrial enterprise, human resources, social and psychological methods of personnel management.

Вступ. Соціально-психологічний клімат є істотним фактором життєдіяльності окремої людини та компанії загалом, який впливає на всю систему соціальних відносин, на спосіб життя людей, на їх повсякденне самопочуття, працездатність і рівень творчої та особистісної самореалізації. Зрозуміло, що таке неоднозначне явище може трактуватися в різних аспектах. Також очевидно й те, що за різноманітним підходом до розуміння клімату стоїть бачення його багатогранності, його складної структури.

Однак, рівень загальної управлінської культури такий, що зараз тільки в деяких організаціях та підприємствах використовується настільки дієвий метод підвищення продуктивності діяльності працівників, як дослідження соціально-психологічного клімату колективу.

Отже, виникає необхідність всебічного вивчення такого феномена, як соціально-психологічний клімат колективу організацій – найважливішого фактора, що впливає на продуктивність діяльності працівників, використовуючи сучасні психологічні методи дослідження й

розробки рекомендацій з його оптимізації. Актуальність теми дослідження обумовлена новими суспільно-економічними відносинами, що склалися у всіх сферах життєдіяльності; необхідністю вдосконалення системи взаємин у трудових колективах організацій, що сприяє створенню позитивного соціально-психологічного клімату – необхідної умови підвищення продуктивності діяльності працівників.

Аналіз останніх досліджень. В економічній літературі проблемам теорії та практики управління персоналом загалом та соціально-психологічним методам зокрема присвячена велика кількість наукових праць вітчизняних і закордонних вчених: Е.А. Клімов, Х.І. Лейбович, А.К. Маркова, Б.Д. Паригін, А.Ф. Шикун, К.К. Платонов, Г.В. Телятников та інших [1-10]. Проте окремі питання щодо особливостей соціально-психологічних методів управління залишаються невирішеними.

Метою роботи є дослідження сутності соціально-психологічного клімату в колективі, а також обґрунтування пропозицій щодо шляхів покращення соціально-психологічного клімату в організації.

Виклад основного матеріалу. Ефективність діяльності будь-якого підприємства безпосередньо залежить від того, наскільки раціонально використовуються його ресурси. Сьогодні найціннішим «ресурсом» кожного підприємства, організації або установи є людина, яка здійснює свою професійну трудову діяльність. У зв'язку з цим головним завданням роботодавця є створення такої системи управління персоналом, яка б дозволяла максимально розкрити трудовий потенціал з метою реалізації високопродуктивної праці.

Вивчення соціально-психологічного клімату на підприємствах становить не тільки науковий, але й практичний інтерес, оскільки від цього в чималому ступені залежить забезпечення соціальної стабільності в суспільстві, регіонах, територіальних утвореннях. Позитивний рівень морального клімату на підприємстві є одним із важливих умов підвищення продуктивності праці всіх без винятку працівників. Усе вищезазначене обумовлює потребу в розгляді основних теоретичних засад соціально-психологічного клімату – його сутності та структури, адже знання цих елементів дозволяє розглядати клімат не поверхнево, а з точки зору його складових, що, у свою чергу, дозволяє якісно управляти цим складним і динамічним явищем.

На думку Н.С. Мансурова, «соціально-психологічний клімат – це стан групової психіки, обумовлений особливостями життєдіяльності даної групи, своєрідний сплав емоційного та інтелектуального факторів – установок, відносин, настроїв, почуттів, думок членів групи» [1, с. 38].

У Великому економічному словнику при наданні визначення соціально-психологічного клімату акцент робиться на стилі взаємовідно-

син. Так, соціально-психологічний клімат розглядається як «характер міжособових відносин на індивідуальному, груповому або іншому рівнях, що впливають на якість спільної діяльності і співіснування» [2, с. 326].

Відповідного підходу щодо сутності соціально-психологічного клімату у своїх дослідженнях дотримується В. Покровський, згідно думки якого соціально-психологічний клімат аналізується за допомогою стилю взаємовідносин людей, що знаходяться в безпосередньому контакті один з одним. У процесі формування клімату складається система міжособистісних відносин, що визначають соціальне та психологічне самопочуття кожного члена групи [2, с. 26].

Аналогічний погляд спостерігається також у працях Б. Паригіна, який розглядає соціально-психологічний клімат як характер взаємовідносин між людьми, переважаючий тон суспільного настрою в колективі, пов'язаний із задоволенням умовами життєдіяльності, стилем і рівнем управління й іншими факторами [3, с. 48].

Однак, слід зазначити, що його визначення є дещо ширшим, адже враховує не лише стиль взаємовідносин, але й настрій групи. Останній аспект (емоційно-психологічний настрій) є пріоритетною ознакою соціально-психологічного клімату в дослідженнях таких вчених, як А. Русаліновою [4, с. 107].

У той же час російський вчений Л.А. Карпенко, який одним з перших надав визначення психологічного клімату, зробив акцент на емоційному забарвленні зв'язків у групі. Відповідно до його точки зору психологічний клімат – це «емоційне забарвлення особливих психологічних зв'язків всіх членів колективу, що виникає на основі їх загальної симпатії, збігу характерів і інтересів» [5, с. 211].

Отже, соціально-психологічний клімат – це складне явище, яке об'єднує у собі певну систему взаємовідносин між членами колективу, яка під впливом індивідуальних психофізіологічних особливостей та внутрішньо-групових традицій і стандартів формують певну колективну свідомість та настрої, а також комплекс психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності й усесторонньому розвитку особи в групі для досягнення цілей окремого індивіда, колективу та підприємства загалом.

Також слід відзначити, що в ринкових умовах при інтелектуалізації усіх видів праці значною мірою зростає роль соціально-психологічних факторів управління, які формують соціально-психологічний клімат в організації. Раціональна організація забезпечує високу продуктивність праці лише в тому випадку, якщо ефективно використовуються індивідуальні й психологічні особливості кожного працівника. Під соціально-психологічними методами слід розуміти сукупність специфічних методів дії на особисті стосунки і зв'язки між працівниками, а також на соціальні процеси в

організації [7, с. 219]. Під впливом соціально-психологічних факторів в управлінні формуються суспільна свідомість, психологічні зв'язки в колективі, сумлінне відношення до праці. Психологічний стан працівника може сприяти підвищенню продуктивності й ефективності праці, і навпаки, може знижувати трудову активність персоналу.

На жаль, нестабільність економічного стану підприємства, фінансові труднощі, несвоєчасна виплата заробітної плати, довгострокові простой не сприяють підтриманню нормального соціально-психологічного клімату, оскільки

керівник значно більше часу вимушений приділяти не людським взаємовідносинам і функціям управління персоналом, а безпосередньо виробництву, фінансам. Тому важливо знати і прогнозувати вплив соціально-психологічних методів на роботу працівників. У таблиці 1 наведені приклади позитивного і негативного впливу соціально-психологічних методів управління в роботі з людськими ресурсами підприємства [8, с. 85]. Зауважимо, що соціально-психологічні фактори звичайно виступають у вигляді матеріальних умов праці і організаційних моментів.

Таблиця 1

Позитивні і негативні прояви методів соціально-психологічного впливу на людські ресурси

Позитивний характер впливу	Негативний характер впливу
Соціальні методи	
1 Періодичне проведення анкетування в колективі дозволяє виявити соціальні проблеми членів колективу та підкреслити роль керівника при їх вирішенні. 2 Проведення анкетування і особистого спостереження в колективі підтверджує демократичний стиль керівництва. 3 Використання соціальних експериментів, що передують кардинальним змінам у колективі (структура оплати праці, зміна лідерів), згладжують конфліктні ситуації. 4 Планування соціального розвитку колективу забезпечує підвищення життєвого рівня із дотриманням соціальних нормативів.	1 Широке використання неформальних методів збору інформації (на основі чуток, пліток і ін.) породжує напруженість в колективі, недовіру та ворожість. 2 Підтримка лише формальних правил у стосунках створює бар'єри у ланці керівник – підлеглий. 3 Ігнорування соціальних експериментів, проведення радикальних змін без підготовки та інформування колективу породжує «опір змінам». 4 Перекладання проблем соціального розвитку колективу на вищі органи влади і об'єкти інфраструктури підриває авторитет керівників підприємства.
Психологічні методи	
1 Формування здорового психологічного клімату в колективі на основі чіткого дотримання прав людини. 2 Ефективне використання в сукупності психологічних методів мотивації: навіювання, переконання, наслідування, спонукання для зниження рівня «опору змінам». 3 Проведення психологічного тестування співробітників, відповідних тренінгів і семінарів для керівників всіх рівнів управління, організація індивідуальної роботи з працівниками для визначення їх типу особистості, темпераменту, виявлення і попередження конфліктів. 4 Організація психологічної служби на підприємстві, надання психологічних консультацій для співробітників з метою зниження емоційної напруги, підтримки «здорового духу» колективу.	1 Неправильне використання психологічних методів, ігнорування прав людини, примусове залучення працівників до відповідних заходів спричиняє нервозність і створює психологічний дискомфорт в колективі; акцентує на жорстких формах керівництва (командування), примусі і покаранні. 2 Епізодичне тестування співробітників і робота з ними без урахування особистісних відмінностей підкреслює формальність характеру зазначених заходів. 3 Ігнорування залучення соціальних психологів у колективи організацій, психологічних тренінгів для вищого керівництва спричиняє депресивний стан підприємства.
Формування філософії організації	
1 Розробка філософії організації регламентує внутрішні (формальні та неформальні) правила взаємовідносин у колективі. 2 Дотримання принципів філософії організації на всіх рівнях управління, у всіх підрозділах. 3 Розвиток корпоративної культури, дотримання соціальної відповідальності, встановлення партнерських відносин між співробітниками. 4 Дотримання принципів патерналізму (віра в єдність, загальні цілі, ідеали).	1 Встановлення і дотримання тільки формальних сторін у взаємовідносинах між співробітниками підкреслює відсутність глибокого «коріння» підприємства. 2 Порушення внутрішніх норм поведінки на користь власним інтересам, а також інтересам лідерів і керівників. 3 Домінування внутрішньої кадрової політики над суспільними, релігійними нормами поведінки і моралі. 4 Ігнорування корпоративної культури і групових інтересів підрозділів, соціальної відповідальності перед суспільством.

Визначимо основні умови, необхідні для формування успішного трудового колективу: 1) організація спілкування: колективні відвідування місць відпочинку та культурно-масових установ (в межах первинного колективу), повноцінне використання обідньої перерви; 2) організація потоку інформації: про підсумки виконання плану соціального розвитку колективу; про виробничі успіхи на своїх і сусідніх підрозділах колективу; про зміни в методах управління та структурні зміни в управлінні колективом; про всі інші зміни, що відбуваються в житті колективу; 3) організація системи самоуправління: передання керівником деяких питань на розгляд колективу; громадський відділ кадрів: організація громадських доручень з урахуванням віку, статі, інтересів і таке інше.

Основні завдання щодо оптимізації психологічного клімату на промисловому підприємстві подано на рисунку 1.

З метою формування та поліпшення соціально-психологічного клімату в колективі (фірмі) бажано проводити тренінги, з допомогою яких психологи навчали б членів колективу і керівників високій культурі взаємодії та спілкування.

Яскравим методом для оптимізації соціально-психологічного клімату є соціально-психологічний тренінг, він сприяє збільшенню неформальних зв'язків, створенню дружніх відносин; вирішенню проблемних ситуацій, обговорити і вирішити проблеми, на які не вистачає часу в робочій діяльності; зняттю напруження після робочого дня; проясненню для кожної людини його цінностей, мотивів, життєвої стратегії. Соціально-психологічний тренінг сприяє розкриттю людини як індивідуальності, особистості, тобто людина знімає «маску» просто службовця і дізнається, що навіть на роботі він може залишатися самим собою.

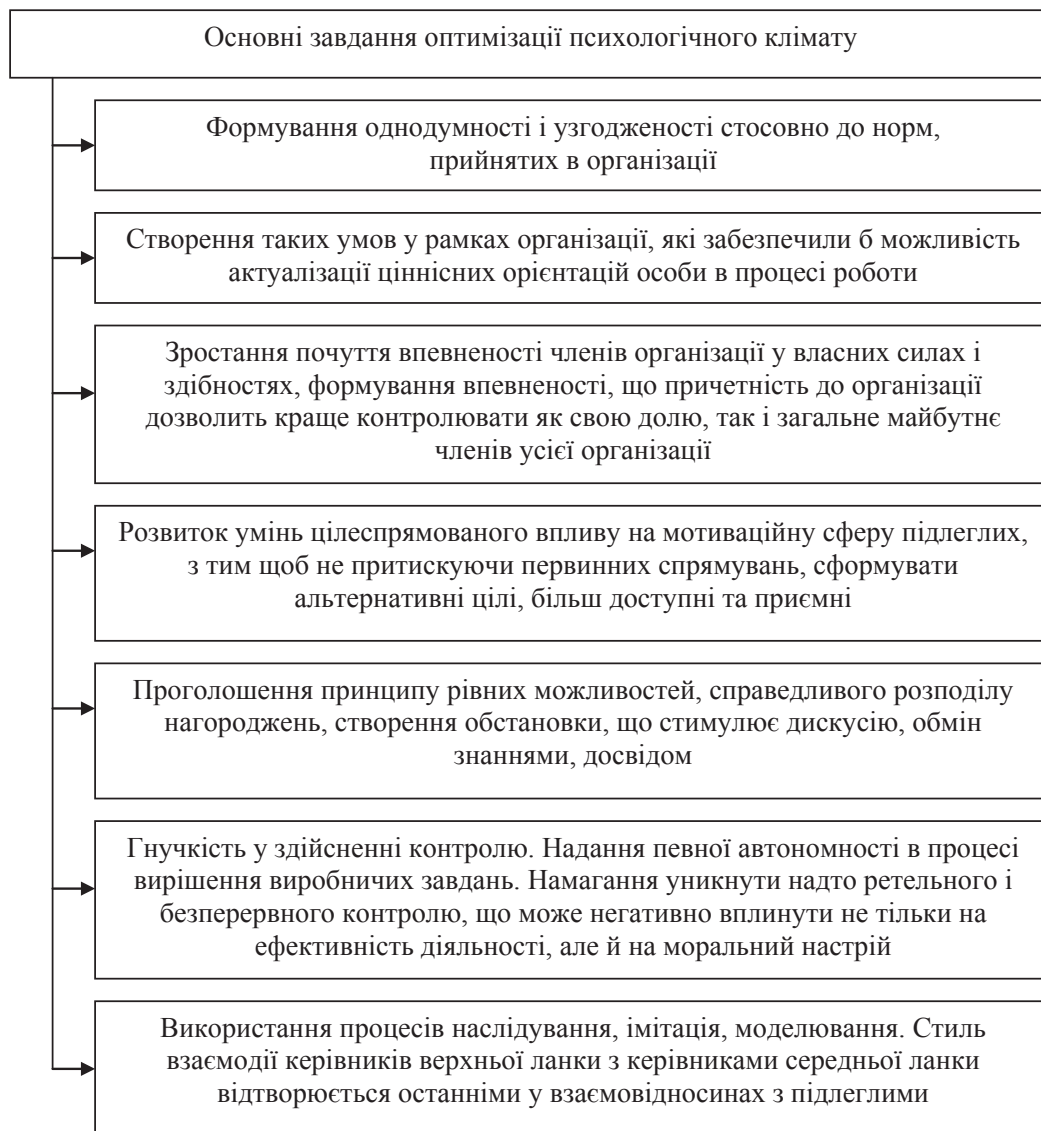

Рис. 1. Основні завдання щодо оптимізації психологічного клімату на промисловому підприємстві

Пропонуємо для розмірковувань модель діяльності психолога (рис. 2) з метою поліпшення соціально-психологічного клімату в колективі (організації будь-якої сфери діяльності).

Соціально-психологічний клімат будь-якої установи породжується міжособистісною взаємодією, яка опосередковує не тільки міжособистісні впливи, а й вплив навколишнього фізичного середовища: речей, предметів, явищ природи тощо. Настрій однієї людини впливає на настрій іншої, позначається на різноманітних актах поведінки, діяльності, життя людини.

Соціально-психологічний клімат виявляється у ставленні людей один до одного і до загальної справи, але цим феномен не вичерпується. Він позначається на соціальних настановах людей до світу загалом, на їхньому світовідчутті та світосприйнятті, а це виражається системою ціннісних орієнтацій особистості як члена певного колективу. Таким чином, вияви соціально-психологічного клімату можуть бути безпосередніми й опосередкованими [39, с. 124].

Ставлення до світу (система ціннісних орієнтацій особистості) і до себе (своє світовідчуття, самоставлення, самопочуття) – опосередковані вияви соціально-психологічного клімату, оскільки вони залежать не тільки від ситуації в цьому колективі, а й від інших чинників (як макромасштабних, так і суто особистісних). Ці два прояви соціально-психологічного клімату (ставлення до світу і до себе) формуються протягом життя, залежать від способу життя людини загалом, але це не виключає можливості розгляду їх і на рівні конкретного колективу. Кожен член колективу виробляє в собі відповідні цьому клімату певні якості, сприйняття і відчуття свого «я» у межах групи.

Метою соціально-психологічної діагностики є підвищення ефективності роботи персоналу за рахунок профілактики трудових конфліктів, підвищення командної згуртованості й підтримки основних елементів корпоративної культури компанії.

Соціально-психологічну діагностику колективу доцільно проводити для:

- оптимізації процесів міжособистісної взаємодії співробітників компанії;
- виявлення джерел соціально-психологічної напруженості, причин кількох разових звільнень співробітників і зведення до мінімуму можливості виникнення конфліктів у колективі;
- виявлення «слабких місць» у діяльності команди компанії й підвищення ефективності її функціонування;
- формування корпоративної культури;
- оцінки ефективності проведеної кадрової політики.

Соціально-психологічна діагностика дозволяє оцінити: готовність до спільної роботи; групову згуртованість; наявність угруповань і неформальних лідерів; причини виникнення й джерела соціально-психологічної напруженості; схеми взаємодії й інформаційного обміну між підрозділами; дублювання функцій, функціональні перетинання; соціально-психологічний клімат у колективі; індивідуально-особистісні особливості співробітників і прогноз їх поведінки.

Основними факторами, які впливають на стан соціально-психологічного клімату в колективі, є зміст праці та ступінь задоволення людей роботою; умови праці та побуту, задоволеність ними; ступінь задоволення характером міжособистісних стосунків зі співробітниками; стиль керівництва, особистість керівника, а також те, чи задоволений він співробітниками. На рисунку 3 представлено схему, де враховано основні чинники, що зумовлюють задоволеність людей виконуваною роботою, а також взаємний вплив різних компонентів. Така схема цікава для керівника, бо допомагає запобігати конфліктності в колективі (рис. 3).

Аби керівник сприяв згуртованості колективу, він має володіти такими особистісними характеристиками: визначеність, усвідомленість, цілеспрямованість, вибірковість, тактовність, дієвість, вимогливість, критичність, відповідальність.

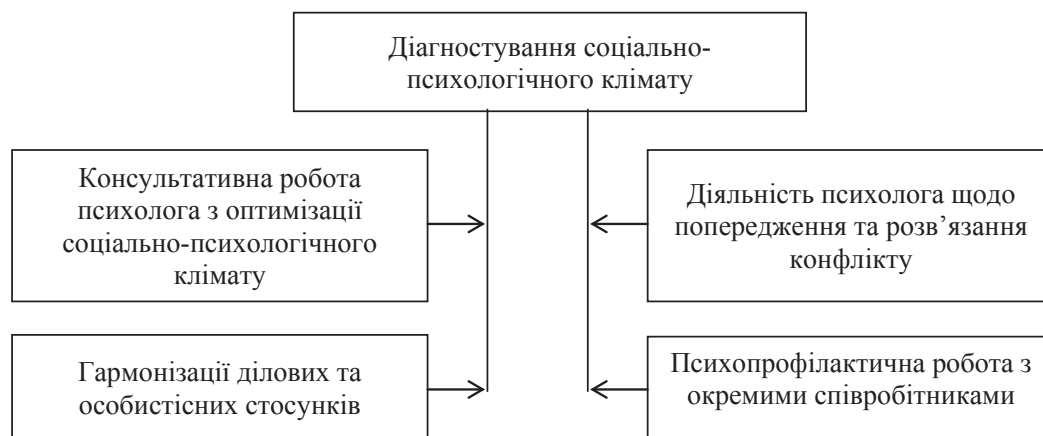

Рис. 2. Модель діяльності в організації сфери щодо оптимізації соціально-психологічного клімату колективу

Доброзичливими, комфортними будуть стосунки людей у колективі, коли члени колективу ставитимуться з повагою, симпатією один до одного. Це дуже важливо. М.М. Обозов, Г.В. Щокін систематизували основні чинники, які визначають характер міжособистісних стосунків (рис. 4) [10].

Зауважимо, що завдяки соціально-психологічному управлінню вдається досягти відповідальності працівників за робочим процесом, стійкості, стабільності, підтримувати основні параметри, забезпечувати якісний цілеспрямований розвиток підприємства. Важливим є те, що застосування соціально-психологічних

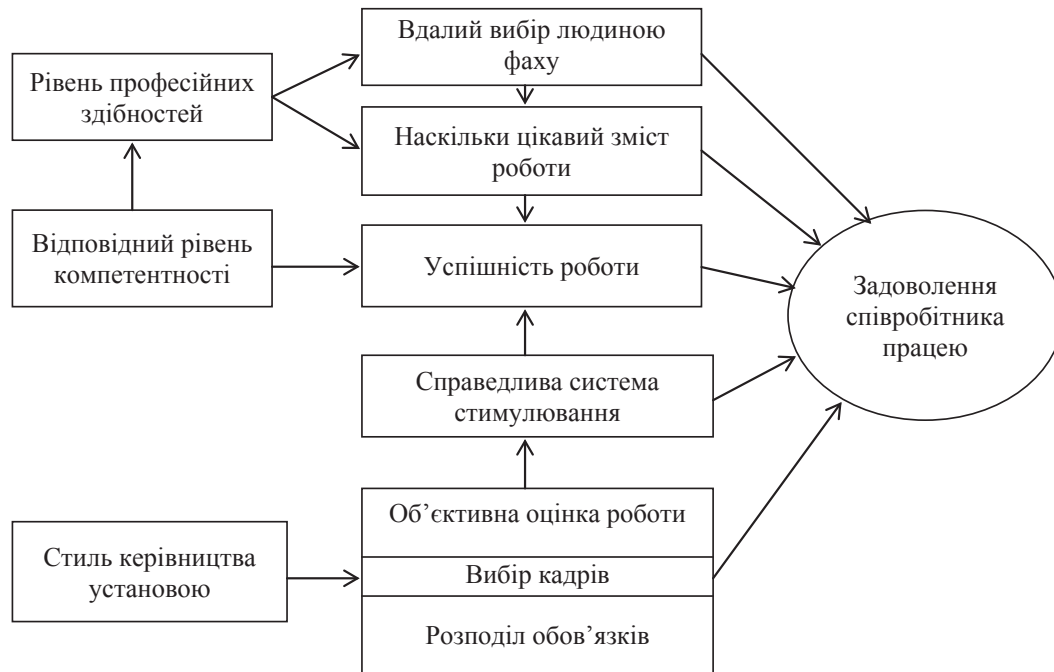

Рис. 3. Основні чинники задоволеності людей виконуваною роботою

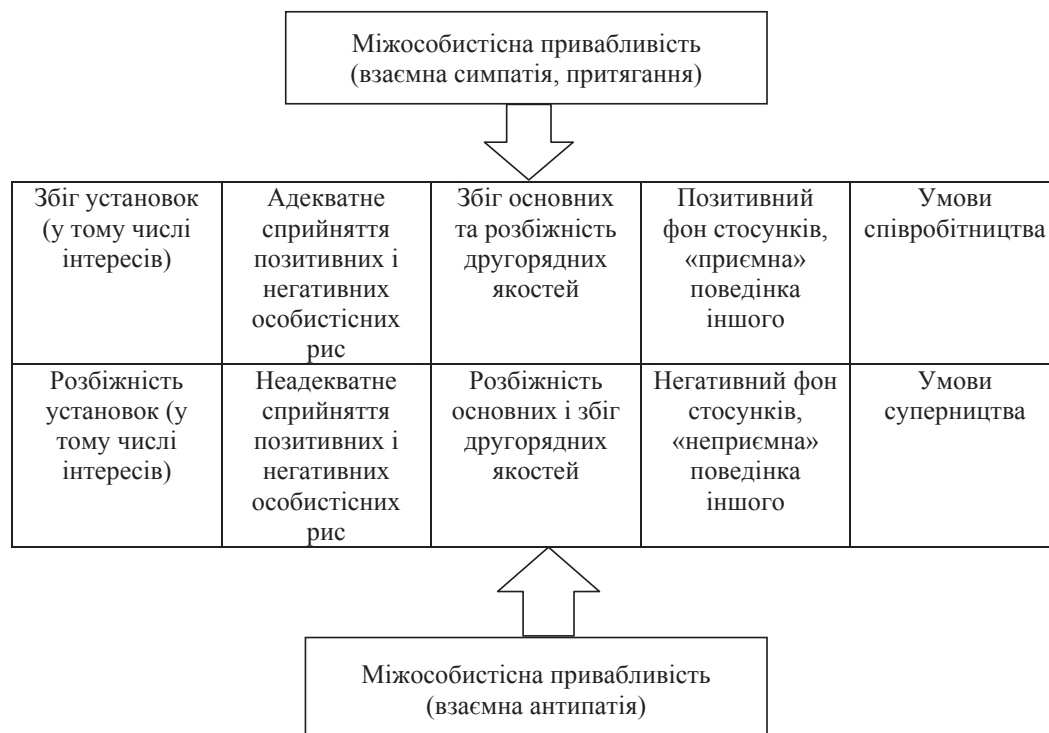

Рис. 4. Основні чинники, які визначають характер міжособистісних стосунків на промисловому підприємстві

методів можливе за умов гнучкості менеджерів, розуміння ними внутрішнього світу людини і особливостей її психології.

Пропозиції щодо вдосконалення соціально-психологічного клімату можна запропонувати такі:

1) для задоволення людиною своєю роботою треба мати на увазі основні фактори, які на це впливають та вдосконалювати кожний пункт особисто;

2) згуртованості колективу має допомогти довіра членів відділу один до одного, якщо кожен працівник буде володіти такими особистісними характеристиками, як визначеність, усвідомленість, цілеспрямованість, тактовність, дієвість, вимогливість, відповідальність, то доброзичливими, комфортними будуть стосунки людей у колективі;

3) керівник повинен добре знати переваги і недоліки підлеглих, як і свої та уважно вислуховувати заперечення відносно власної пропозиції за тими чи іншими питаннями, іноді замість наказу, вимагаючи беззаперечного виконання своїх вказівок, начальник може одержувати бажані результати через переконання виконавців у необхідності виконання поставлених завдань.

Висновки. Таким чином, спираючись на проведення дослідження, можна зробити висновок, що соціально-психологічний клімат – це якісна сторона міжособистісних відносин, що виявляються у вигляді сукупності психологічних умов, що сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості в групі.

Нині проблема діагностування соціально-психологічного клімату дуже актуальна і перспективна, оскільки зростають вимоги до психологічного включення людини в ту чи іншу діяльність. Особливо ця проблема актуальна в управлінській діяльності. Як затверджують успішні менеджери, що для створення і процвітання фірми необхідно, щоб люди-службовці в цій установі відчували себе «командою». Однією з ознак «команди» є згуртованість, взаємодопомога, підтримка і одночасно вимогливість до себе і інших. Одним з найважливіших показників, що колектив «команда» є хороший соціально-психологічний клімат. Тобто такий стан в колективі, коли кожному його члену надаються оптимальні умови для реалізації його здібностей і схильностей.

Позитивний, злагоджений, приємний соціально-психологічний клімат у колективі організації виступає на перший план, адже від згуртованості усіх працівників, від їх взаємодії залежить ефективність діяльності організації. Соціально-психологічний клімат у колективі породжується міжособистісною взаємодією. Настрій однієї людини впливає на настрій іншої, позначається на різноманітних актах поведінки, діяльності, життя людини, в тому числі, й на процесі трудової діяльності. При вирішенні більшості задач, особливо складних, рішення яких вимагає різноманітних знань, навичок і участі багатьох людей, результати колективної діяльності набагато перевищують просту суму індивідуальних досягнень.

Стосовно організаційно-управлінських умов, то вони безпосередньо пов'язані з соціально-психологічним кліматом, оскільки соціальна регуляція міжособистісної взаємодії відбувається через систему виробничих відносин, котрі базуються на адміністративно-правових засадах організації.

Найбільш сприятливий клімат установлюється тоді, коли способи та прийоми управління позитивно сприймаються колективом. Якщо вимогливість менеджера викликає групу незадоволеність, клімат погіршується, що і супроводжується невиконанням вказівок, порушенням дисципліни. При слабкому керівництві та повній згоді членів колективу з підібраним потуранням соціально-психологічний клімат характеризується як несприятливий та незрілий.

Як висновок зазначимо, що сфера застосування соціально-психологічних методів дуже широка. Вона включає регулювання міжгрупових і внутрішньогрупових відносин, управління групою динамікою, управління окремими явищами і сторонами колективного життя, в якому формується суспільна свідомість, психологічні зв'язки в колективі, сумлінне відношення до праці. Отже, як показує практика, виникає необхідність використання менеджерам соціально-психологічних методів на всіх рівнях та етапах управління. Це сприятиме формуванню висококваліфікованої ефективної команди, кожен член якої реалізовуватиме свій потенціал на найвищому рівні, в результаті чого підвищуватиметься результативність діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мансуров Н.С. Морально-психологический климат и его изучение / Н.С. Мансуров. – М., 2004. – 235 с.
2. Кравченко С.А. Социологический энциклопедический толковый словарь. Более 12000 понятий / С.А. Кравченко. – М. : Изд-во МГИМО-Университета, 2013. – 478 с.
3. Островский Э.В. Психология управления / Э.В. Островский. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 249 с.
4. Парыгин Б.Д. Социально-психологический климат коллектива : пути и методы изучения / Б.Д. Парыгин, В.А. Ядова. – Л. : Наука. Ленингр. Отделение, 1981. – 192 с.
5. Почебут Л.Г. Организационная социальная психология / Л.Г. Почебут, В.А. Чикер. – СПб. : Речь, 2002. – 298 с.

-
6. Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах. Ред. сост. Л.А. Карпенко. Под общ. ред. А.В. Петровского. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 415 с.
 7. Рульєв В.А. Управління персоналом : навчальний посібник / В.А. Рульєв, С.О. Гуткевич, Т.Л. Мостянська – К. : Кондор, 2012 – 310 с.
 8. Данчева О.В. Практична психологія в економіці та бізнесі / О.В. Данчева, Ю.М. Швалб. – К. : Лібра, 1998. – 270 с.
 9. Карамушка Л.М. Психологія управління / Л.М. Карамушка. – К.: Міленіум, 2003. – 320 с.
 10. Сухов А.Н. Прикладная социальная психология / А.Н. Сухов, А.А. Деркач. – К. : 2006. – 600 с.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ

MAJOR TRENDS OF PRODUCTION AND PRODUCT SALES OF PIG BREEDING AT THE DOMESTIC MARKET

Бричко А.М.

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки,
Сумський національний аграрний університет

У статті викладено результати дослідження стану і основні тенденції виробництва, збуту продукції свинарства на вітчизняному ринку. Розглянуто організаційно-економічні особливості галузі свинарства. Виявлено зміни у пропорціях виробництва, цінової політики, імпорту та експорту продукції свинарства. Визначено основні причини негативного впливу на розвиток свинарства на вітчизняному ринку. Розроблено способи підвищення ефективності виробництва та збуту продукції свинарства на вітчизняному ринку.

Ключові слова: свинарство, продукція свинарства, виробництво, збут, виробництво кормів, ціна, ефективність виробництва та збуту.

В статье изложены результаты исследования состояния и основные тенденции производства, сбыта продукции свиноводства на отечественном рынке. Рассмотрены организационно-экономические особенности отрасли свиноводства. Выявлены изменения в пропорциях производства, ценовой политики, импорта и экспорта продукции свиноводства. Определены основные причины негативного влияния на развитие свиноводства на отечественном рынке. Разработаны способы повышения эффективности производства и сбыта продукции свиноводства на отечественном рынке.

Ключевые слова: свиноводство, продукция свиноводства, производство, сбыт, производство кормов, цена, эффективность производства и сбыта.

The article presents the results of investigation and the major trends of production, sales of pig breeding products at the domestic market. We consider organizational and economic features of the pig breeding industry. Discovered the changes in the proportions of production, price policy, questions of import and export of pig breeding products. Determined the main reasons for the negative impact on the development of pig breeding products at the domestic market. Developed ways improving the efficiency of production and sales of pig breeding products at the domestic market.

Keywords: pig production, products of pig breeding, production, sales, feed production, price, efficiency of production and sales.

Постановка проблеми. Свинарство посідає провідне місце серед основних галузей, що забезпечують населення м'ясними продуктами. Обсяги виробництва свинини на вітчизняному ринку скоротилися, але галузь залишається однією з перспективних у розв'язанні проблеми формування продовольчої безпеки країни й повного забезпечення внутрішнього попиту на м'ясну продукцію вітчизняного виробництва. Виробництво і збут продукції свинарства є одним із економічно вигідних напрямів діяльності аграрного бізнесу. Передумовою цього є попит на продукцію свинарства зовнішніх ринків та резерви для забезпечення внутрішніх потреб. Тому розкриття основних тенденцій виробництва та збуту продукції свинарства на вітчизняному ринку є актуальним сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема представлена широким спек-

тром досліджень, розглядається в працях багатьох вчених-економістів, а саме О.А. Богуцького, П.С. Березівського, Б.В. Данилова, О.П. Дриги, Г.П. Зверєва, Г.В. Комлацького, О.В. Мазуренка, О.М. Маслака, В.Я. Месель-Веселяка, В.П. Рибалки та ін. Згадані вчені розробили дієві підходи до оцінювання економічної прогресивності виробництва продукції свинарства і разом з тим заклали наукову базу для подальших досліджень такого профілю. Висвітлення основних тенденцій виробництва та збуту продукції свинарства на вітчизняному ринку досліджено недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних тенденцій виробництва та збуту продукції свинарства на вітчизняному ринку. Методами дослідження при написанні статті були такі: абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний, монографічний економіко-статистичний тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок свинини в Україні стабільно розвивався, починаючи з 2005 року. Макроекономічна ситуація в країні і динаміка курсів валют вплинули в 2014 році на розвиток галузі свинарства, що відкрило нові перспективи для внутрішніх виробників. Умови розвитку свинарства на вітчизняному ринку ускладнились з девальвацією гривні, що призвело до значного збільшення витрат на корми, ветеринарні препарати, техніку тощо. Одним із факторів стабільності собівартості продукції свинарства на сучасному етапі розвитку є забезпечення виробництва кормами за стабільною ціною.

Найголовніша проблема сьогодні у виробництві та збуті продукції свинарства – низька ціна. Всі інші питання практично вирішені: виробники збільшили продуктивність, поліпшили генетику, породи завезли з різних європейських країн, Америки та Канади, розвивається селекція, витрати корму доведені до мінімуму. Вирішуються й інші проблеми, і дивлячись на це, в свинарстві на вітчизняному ринку є величезний крок в кращу сторону. Але ціна погіршує стан, що склався сьогодні на ринку продукції свинарства.

Організаційно-економічні особливості галузі характеризуються швидкою оборотністю стада, споживанням переважно малооб'ємних і високотранспортабельних кормів при хорошій окупності їх продукції, поділом процесу виробництва на окремі стадії. Облік цих факторів дозволяє виробляти свинину в великих кількостях на основі інтенсивних технологій. У галузі є ряд особливостей, що суттєво впливають на її економічний розвиток: відсутність сезонності виробництва, прямий та опосередкований попит на продукцію галузі, гнучкістю у відношенні масштабів виробництва, наявністю значної кількості спеціалізованих підприємств, залежності від ринку зерна, що складає основу кормів тощо.

Ефективність свинарства, як і інших галузей сільського господарства, залежить від витрат на виробництво одиниці продукції. У країнах, що використовують інтенсивні ресурсозберігаючі технології, витрати на виробництво свинини в 1,5-2,3 рази нижчі. Головну статтю витрат на виробництво продукції свинарства становлять витрати на корми – до 60%, а в деяких регіонах і вищі. Тому основним фактором зростання ефективності галузі є прогрес в області годування. Незважаючи на вражаючі темпи розвитку свинарства, більшість вітчизняних підприємств галузі не здатні конкурувати із зарубіжними виробниками за ефективністю і рівнем собівартості виробництва продукції свинарства. На думку західних аналітиків, в майбутньому десятилітті основні країни-виробники продукції свинарства збережуть своє лідерство. Галузь свинарства в більшості регіонів світу переходить на важливий рубіж у розвитку, коли підвищення продуктивності і відповідно

зниження собівартості на 35-40% забезпечується за рахунок досягнень в області селекції, генетики та відтворення сільськогосподарських тварин [1].

За даними Держстату [2], середні оптові ціни на свинину у квітні 2016 р. зросли майже на 5% у порівнянні з березнем, і склали 44,3 грн/кг (без ПДВ). Це було пов'язано із передвеликим зростанням, що є аналогічним до минулого року. Після чого на українському ринку ціни не втрималися і пішли вниз, втративши за травень у середньому 4%. Попит був вкрай недостатнім, незважаючи на те, що нереалізовані запаси свинини на переробних підприємствах станом на 1 травня 2016 року були в 1,5 рази більшими, ніж торік (рис. 1).

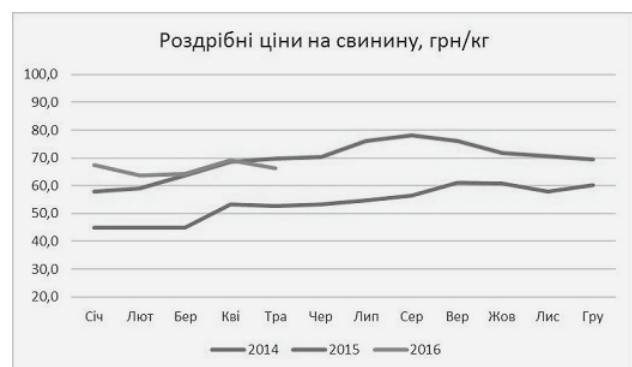

Рис. 1. Роздрібні ціни на свинину в Україні 2014-2016 р.р.

Джерело: Держстат України

Ринок свинини у живій вазі стикається із труднощами в 2016 році. Наприкінці квітня 2016 року ціни на живець свиней досягли у середньому рівня 32,2 грн/кг. Загалом, річний баланс попиту та пропозиції вказує на надважкий сезон для виробників продукції свинарства, в першу чергу – через втрату російського ринку збуту. Внутрішній ринок не здатен поглинути цей обсяг, тоді як експортозаміщення втрачених ринків йде повільніше, ніж хотілося б.

Внаслідок такої ситуації ціни на живець залишаються на рівні 2015 року, а інколи навіть і нижчі, а корми подорожчали на 10-15%. Частка кормів у собівартості свинини складає 60-70%, тобто цей фактор є надзвичайно відчутним для виробників. До того ж, як оптові, так і роздрібні ціни переробленої продукції свинарства зараз також приблизно дорівнюють торішнім, тоді як собівартість всіх етапів створення доданої вартості зросла, а отже, всі учасники ланцюжку переживають складні часи.

Прибутковість виробництва продукції свинарства істотно знизилася. Згідно з розрахунками робочої групи FAO/EBRD [3], індекс прибутковості, який показує відношення ціни свинини до ціни кормів, впав протягом травня 2016 р. більш ніж на 8% і опинився на найнижчому рівні за останні три роки (рис. 2).

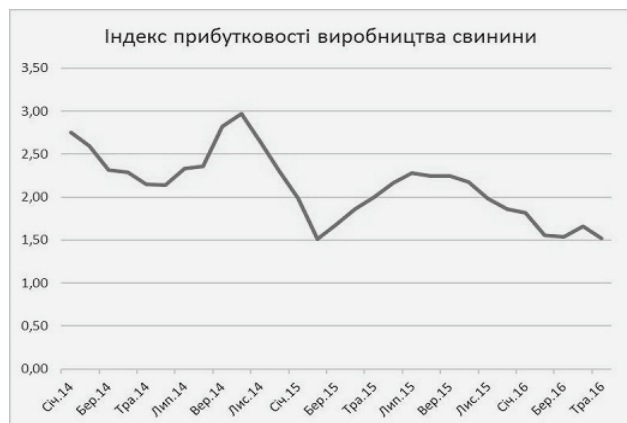

Рис. 2. Індекс прибутковості виробництва свинини 2014-2016 р.р.

Джерело: Держстат України

Аналізуючи дані рис. 2, можемо зробити висновок про те, що обсяг виробництва за п'ять місяців 2016 р. дорівнює відповідному обсягу 2015 р., а внутрішнє споживання, згідно з попередніми розрахунками, виявилось навіть трошки нижчим. На ринку залишилось «зайвих» мінімум 10 тис. тон свинини у порівнянні з минулим 2015 роком. Цей обсяг розподілений по всьому ланцюжку – від переробки до роздрівної торгівлі – і є фактором потужного тиску на ціни.

У першому півріччі 2016 р. Україна експортувала 1,34 тис. т свіжої, охолодженої і замороженої свинини – це в 11 разів менше, ніж за відповідний період 2015 р. Імпорт свинини за цей період збільшився на 42% – до 2,16 тис. т. Незважаючи на те, що порівняно з розміром імпорту свинини в 2011-2014 р.р. ця цифра не є значною, вона все одно перевищує експорт як за обсягом, так і за вартістю. В результаті, сальдо зовнішньої торгівлі продукції свиначства негативне – 1,11 млн. дол. США [4]. Слід зазначити, що основними постачальниками свинини стабільно залишаються Німеччина (47% від загального обсягу імпорту), Польща (20%) і Нідерланди (майже 18%). Із закриттям російського ринку частина українських трейдерів переключилася на сусідні Грузію (майже 21%) і Вірменію (44%), а також на далекий, але перспективний Гонконг (20% від загального обсягу експорту) [5].

Визначають декілька основних причин негативного впливу на розвиток свиначства на вітчизняному ринку. По-перше, зростання виробничих витрат, на які також впливає зростання заробітної плати, подорожчання енергоресурсів, ветеринарних препаратів тощо.

По-друге, загострення конкуренції на ринку м'яса та м'ясопродукції, бо споживачі віддають перевагу дешевшому м'ясу птиці. Перспективою вирішення цих проблем є запровадження сталого експорту продукції свиначства до країн Європейського союзу, для якого необхідно отримати дозвільні документи. Проте їх отримання відкладено на невизначений термін. Основною причиною цього є відсутність у державному бюджеті коштів на проходження необхідних процедур. Так, за інформацією Мінагропроду, для отримання дозвільних документів на експорт м'яса Україні потрібно було надати документи про епідеміологічну ситуацію. Однак ця інспекція коштує близько 35 млн. грн., які не передбачені бюджетом. Тому питання експорту відкладено. У свою чергу, бізнес не може фінансувати цю перевірку згідно з вимогами ЄС. Наразі розпочата робота експертів ЄС для отримання Україною сертифікатів, необхідних для експорту молочної продукції. На черзі м'ясо та м'ясна продукція. Отже, враховуючи обмеження імпорту продукції свиначства, розширення зовнішніх каналів збуту продукції галузь свиначства є перспективною для України [6].

Підвищити ефективність виробництва та збуту продукції свиначства на вітчизняному ринку можливо за рахунок: максимальної реалізації генетичного потенціалу продуктивності свиней; зниження собівартості продукції свиначства; впровадження інноваційних технологій виробництва свинини; підвищення рівня спеціалізації і концентрації виробництва; ефективного використання бюджетних коштів, що виділяються в рамках державної підтримки розвитку галузі свиначства [7, с. 142].

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що для ефективного розвитку продукції свиначства слід забезпечити вирішення таких питань: активізувати наукові розробки у галузі селекційно-племінної роботи, удосконалювати і розроблювати новітні високоефективні системи забезпечення кормами та ветеринарно-санітарного захисту свиней, технологій утилізації гною, переробки відходів виробництва та первинної переробки; постачати високоефективні ветеринарні препарати, сучасні методи діагностики, профілактики та лікування тварин; організовувати обмін досвідом, внутрішньогалузеве та зарубіжне стажування, інші заходи та проекти, спрямовані на підвищення професійного рівня робітників галузі, престижності їхньої праці. Перспективою подальших наукових досліджень є удосконалення процесів виробництва та шляхів збуту продукції свиначства на вітчизняному ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комлацкий Г.В. Стратегия управления инновационным развитием свиноводства [Текст] / Г.В. Комлацкий, М.А. Нестеренко // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 4 (36).
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Офіційний сайт FAO Food Price Index [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>.
4. Поголів'я свиней в країнах ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svynarstvo.in.ua/uk/statii/analitika/431-eu-quantity-pigs-2009>.
5. Інформаційна система, в рамках проекту «Діалог держави та бізнесу в м'ясному секторі України» – Автоматизований баланс попиту та пропозиції м'яса України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meatbalance.org.ua/>.
6. Маслак О.М. Розвиток вітчизняного ринку свинини / О.М. Маслак // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/3181-rozvytok-vitchyznianskogo-rynku-svynyny.html>
7. Зверева Г.П. Основные тенденции экономического развития отечественного свиноводства [Текст] / Г.П. Зверева // Вестник ГАУ. – 2012. – № 5. – С. 140–143.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ ТА ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

MANAGEMENT RETAILERS USING PROCESS APPROACH AND BALANCED SCORECARD

Зеленков А.В.

кандидат технічних наук, доцент кафедри менеджменту,
Національний аерокосмічний університет
імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Глотова Є. О.

студент,
Національний аерокосмічний університет
імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

У статті досліджується процес управління підприємством роздрібною торгівлі за допомогою сучасних інформаційних технологій організаційного моделювання. На прикладі меблевого магазину розглянуто процес розробки організаційної моделі, яка містить збалансовану систему показників, модель бізнес-процесів, організаційну структуру, стандарти якості. Формалізація та регламентація бізнес-процесів підприємства та впровадження стандартів менеджменту якості дозволить суттєво покращити якість обслуговування клієнтів. Рационально спроектовані бізнес-процеси сприятимуть зниженню витрат та підвищенню керованості компанії. Загалом підприємство стане більш конкурентоздатним.

Ключові слова: організаційне проектування, роздрібна торгівля, збалансована система показників, бізнес-процес, імітаційне моделювання.

В статье исследуется процесс управления предприятием розничной торговли с помощью современных информационных технологий организационного моделирования. На примере мебельного магазина рассмотрен процесс разработки организационной модели, которая содержит сбалансированную систему показателей, модель бизнес-процессов, организационную структуру, стандарты качества. Формализация и регламентация бизнес-процессов предприятия и внедрение стандартов менеджмента качества позволит существенно улучшить качество обслуживания клиентов. Рационально спроектированы бизнес-процессы будут способствовать снижению затрат и повышению управляемости компании. В общем предприятие станет более конкурентоспособным.

Ключевые слова: организационное проектирование, розничная торговля, сбалансированная система показателей, бизнес-процесс, имитационное моделирование.

The article examines the process of managing retailer with the help of modern information technologies organizational modeling. For example, a furniture store is considered the process of developing an organizational model includes a balanced scorecard, business process model, organizational structure, standards of quality. The formalization and regulation of business processes and implementation of quality management standards will significantly improve the quality of customer service. Rationally designed business processes will help reduce costs and improve the manageability of the company. In total, the company will become more competitive.

Keywords: organizational design, retail, balanced scorecard, business process simulation.

Постановка проблеми. Роздрібні торговельні підприємства здійснюють реалізацію товарів і надають пов'язані з цим послуги кінцевим покупцям. В умовах загострення конкуренції, що обумовлено скороченням платоспроможного попиту на меблі та наявністю великої кількості роздрібних та інтернет-продавців, важливим є завдання набуття конкурентних переваг для підприємства.

Для підтримки необхідного рівня конкурентоздатності, потрібні істотні зміни й модернізація всіх аспектів функціонування торговельного підприємства. Вирішення цього питання можливе шляхом впровадження процесного управління та збалансованої системи показників (ЗСП), яка забезпечує націленість на результат. Оптимізація бізнес-процесів стає однією з найголовніших задач для підтримки життєздатності підприємства.

Слід звернути увагу на збільшення рутинних операцій у менеджменті, коли більшу частину часу керівництво підприємства займається вирішенням проблем операційної діяльності замість концентрації на стратегічно важливих аспектах його функціонування та розвитку. Вирішенням цієї проблеми може бути побудова формальної системи управління підприємством із використанням організаційної моделі. При цьому регулярно повторювана діяльність підприємства описується у вигляді моделі бізнес-процесів і надалі не потребує постійної уваги з боку керівництва. Керівник втручається у виконання процесів тільки у нестандартних ситуаціях, які не прописані в моделі.

Процесний підхід є ефективним засобом підвищення ефективності, проте його впровадження також потребує як стратегічної орієнтації, так і відповідного організаційно та інформаційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні аспекти управління підприємствами роздрібною торгівлі з використанням процесного підходу та збалансованої системи показників досить обмежено висвітлені у науковій літературі. З небагатьох авторів можна виділити роботу Є.І. Івченко, Є.А. Карпенко, в якій йдеться про визначення принципів та розробки системи оцінки ефективності діяльності підприємств роздрібною торгівлі за умов процесно-орієнтованого управління з врахуванням стратегії діяльності [1]. Сама теорія процесного управління досить добре розроблена в роботах Б. Андерсена, Е. Демінга, Т. Давентпорта, Ф. Кросбі, Р. Ньюмена, М. Робсона, М. Портера, М. Хаммера, Дж. Чампи, Т.П. Данько, С.В. Ільдеменова [2; 3; 4].

Збалансованій системі показників (ЗСП) присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних авторів Роберт С. Каплан, Дейвід П. Нортона, Хорварт Петер, Мікаел Горскій, М.О. Казим, А.А. Пилипенко, В.А. Зінченко, А.М. Гершун, С.О. Ананенко, Л.В. Пан, Ю.С. Нефедьєва, О.О. Дмитрієва, Є.Ю. Герасімов, І.Б. Олексів, О.І. Пестрецова [5; 6]. У книзі М.О. Казима, А.А. Пилипенко, В.А. Зінченка з позиції системного підходу обґрунтовано принципи побудови й методологію впровадження ЗСП, визначено можливості її застосування для різних підприємств та інтеграції її з наявною системою менеджменту та бізнес-процесами [5]. Питання впровадження та використання збалансованої системи показників на підприємстві роздрібною торгівлі потребують удосконалення та розвитку.

Використання інформаційних технологій робить можливим використовувати для дослідження та вдосконалення окремих бізнес-процесів імітаційне моделювання. Серед методів прикладного системного аналізу імітаційне моделювання є одним з найпотужніших інструментів дослідження складних систем, управління якими пов'язане з прийняттям рішень в

умовах невизначеності. У порівнянні з іншими методами, таке моделювання дозволяє розглядати велику кількість альтернатив, поліпшувати якість управлінських рішень і точніше прогнозувати їх наслідки [7].

Організаційне проектування та моделювання доцільно виконувати за допомогою спеціалізованих програмних продуктів: AllFusion Process Modeler, ARIS, Orgmaster, Business Studio та інші. Їх застосування є одним з важливих факторів успіху проекту вдосконалення менеджменту на підприємстві [8; 9; 10].

Мета статті: розвиток методів процесного управління підприємством роздрібною торгівлі з використанням збалансованої системи показників на основі широкого використання інформаційних технологій організаційного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для управління підприємством роздрібною торгівлі пропонується розробити організаційну модель, яка включає збалансовану систему показників, модель бізнес-процесів, організаційну структуру, а також, за необхідності, стандарти якості. Модель створюється за допомогою однієї з систем організаційного моделювання, в статті використано програму Business Studio. На основі моделі отримують регламентну документацію: посадові інструкції, регламенти бізнес-процесів та інші, за допомогою яких доводять вимоги до співробітників. Для контролю відповідності змісту діяльності вимогам моделі та регламентним документам регулярно проводять внутрішні аудити, для чого створюють спеціальний підрозділ. Для усунення виявлених невідповідностей реалізують коригуючі дії або проекти.

Досить часто підприємства стикаються з труднощами під час реалізації стратегії: розрив між стратегічними цілями і щоденними діями співробітників, між баченням вищого керівництва й менеджерів на нижчому рівні управління. Інструментом, здатним подолати вищезазначені проблеми, є збалансована система показників. Збалансована система показників транслює місію та стратегію організації у систему взаємопов'язаних цілей та показників. При застосуванні збалансованої системи показників стратегія зазвичай поділяється на чотири аспекти: фінанси, відносини з клієнтами, організація внутрішніх бізнес-процесів, навчання та розвиток. Кожен з аспектів повинен містити:

- цілі, яких прагне досягти організація;
- показники, за допомогою яких можна оцінити ступень досягнення цілей та одночасно ефективність бізнес-процесів;
- проекти – комплекс заходів, спрямованих на досягнення цілей та цільових значень показників.

Збалансована система показників допомагає організаціям об'єктивно оцінювати результати діяльності та реалізовувати стратегію. Опис

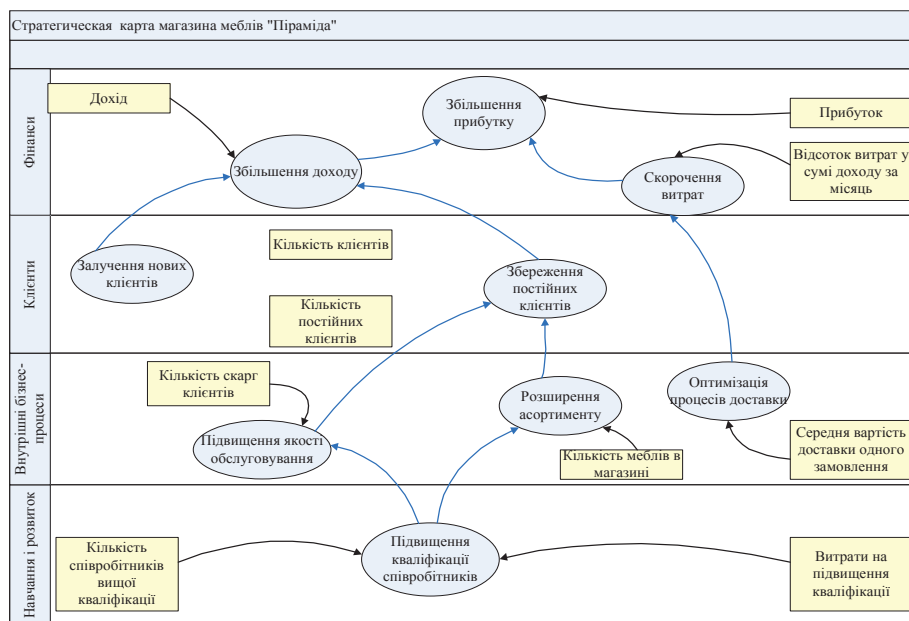

Рис. 1. Стратегічна карта цілей магазину меблів

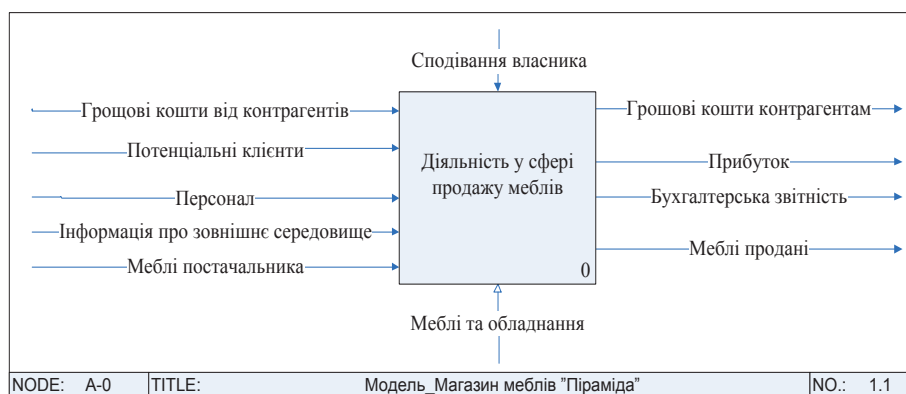

Рис. 2. Модель процесів верхнього рівня магазину меблів

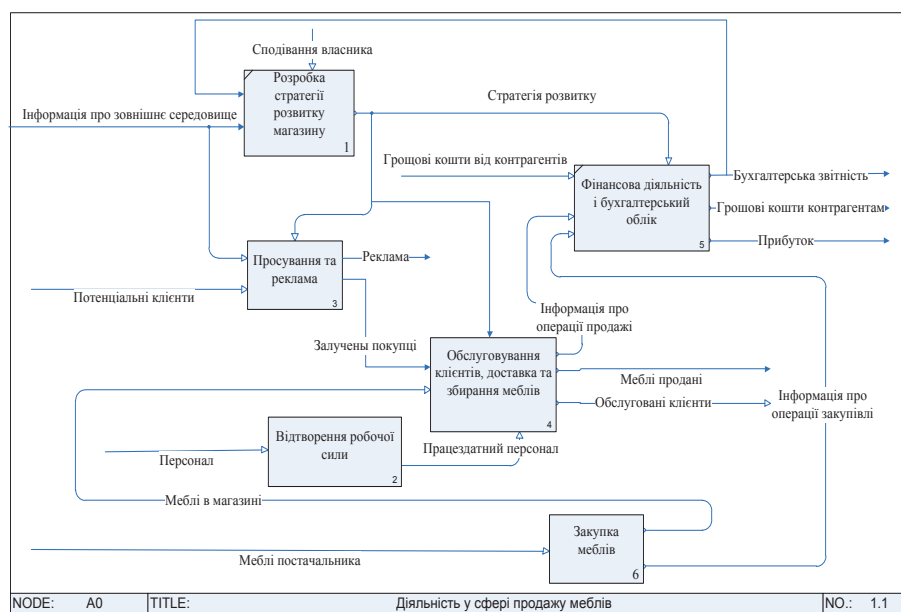

Рис. 3. Декомпозиція процесу «діяльність у сфері продажу меблів»

стратегічних цілей і причинно-наслідкових зв'язків між ними складають у вигляді стратегічної карти. На рис. 1 для прикладу наведено стратегічну карту меблевого магазину.

Наступним кроком є побудова ієрархічної моделі бізнес-процесів, яка описує зміст діяльності підприємства. В Business Studio можна сформувати як комплексну модель діяльності організації, так і описати ряд окремих процесів. Верхній рівень ієрархічної моделі бізнес-процесів розробляють у нотації IDEF0. IDEF0 – нотація графічного моделювання згідно Методології структурного аналізу і проектування (SADT – Structured Analysis & Design Technique), яка використовується для створення функціональної моделі, що відображає функції системи, а також потоки інформації і матеріальних об'єктів, що зв'язують ці функції. За допомогою нотації IDEF0 була побудована модель процесів верхнього рівня для магазину меблів, яка показує загальний принцип протікання процесів. На рис. 2 наведено контекстну діаграму, яка описує зв'язок процесів підприємства з зовнішнім середовищем.

На рис. 3 зображено модель бізнес-процесів першого рівня, яку отримано як результат декомпозиції контекстної діаграми. Вихід одного бізнес-процесу може бути входом, управлінням або механізмом іншого. Процеси прийнято розташовувати по діагоналі з верхнього лівого кута в нижній правий.

У нотації IDEF0 немає можливості вказати послідовність виконання робіт, тому для побудови моделей бізнес-процесів операційного рівня використовують нотації Процес, Процедура, EPC або BPMN. На рис. 4 наведено приклад опису бізнес-процесу в нотації Процес.

Наступний крок розробки організаційної моделі – це опис організаційної структури в системі моделювання. До організаційної структури входять підрозділи підприємства та штатні посади, які пов'язані зв'язками прямого або функціонального підпорядкування. Елементи організаційної структури виступають у якості власників, виконавців або учасників бізнес-процесів.

За допомогою моделей процесів операційного рівня в нотаціях Процес, Процедура, ЕРС або BPMN можна виконати імітаційне моделювання – метод дослідження, який ґрунтується на заміні досліджуваної системи моделлю, з якої проводять експерименти і в підсумку отримують нові знання про досліджувані процеси. Метод дозволяє імітувати виконання бізнес-процесів з урахуванням графіків робочого часу часових і обмеженої кількості матеріальних ресурсів. У результаті можна проаналізувати особливості виконання бізнес-процесів в умовах невизначеності зовнішнього і внутрішнього середовища, оцінити реальний час їх виконання та вартість.

Імітаційне моделювання дозволяє розглядати процеси, що відбуваються в системі, практично на будь-якому рівні деталізації. В імітаційній моделі можна реалізувати практично будь-який алгоритм управлінської діяльності або поведінки системи. Крім того, моделі, які допускають дослідження аналітичними методами, також можуть аналізуватися імітаційними методами. Все це служить причиною того, що імітаційні методи моделювання нині стають основними методами дослідження складних систем.

Для прикладу виконано імітаційне моделювання бізнес процесів: «Обслуго-

Рис. 4. Бізнес-процес операційного рівня в нотації «Процес»

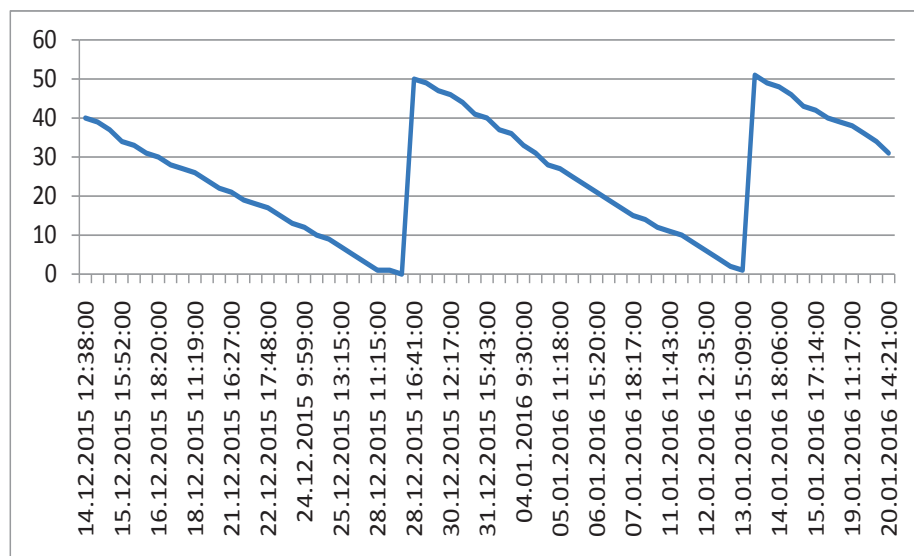

Рис. 5. Зміна кількості товарів на складі

вування клієнтів, доставка і складання меблів», який випадковим чином зменшує запас меблів на складі, і «Закупівля меблів», який збільшує кількість комплектів меблів на складі відповідно до обраної системи управління запасами. За результатами моделювання можна дослідити систему управління запасами, побудувавши графік зміни кількості товарів на складі (рис. 5). За допомогою імітаційного моделювання можна дослідити різні системи управління запасами, не експериментуючи над реальним підприємством.

Далі може виконуватися впровадження стандарту менеджменту якості, наприклад ДСТУ ISO 9001:2016. Для кожного пункту стандарту розробляється опис змісту діяльності щодо реалізації цього пункту в умовах підприємства. Кожен пункт закріплюється за бізнес-процесом, в межах якого він буде реалізовуватися, та призначаються особи, відповідальні за реалізацію цього пункту.

На основі розробленої організаційної моделі автоматично в паперовому або в електронному вигляді формуються посадові інструкції, регламенти бізнес-процесів, настанова з якості та інші регламентні документи.

Висновки. В сфері роздрібно́ї торгівлі завжди була і буде велика конкуренція. Підпри-

ємству необхідно весь час краще за своїх конкурентів адаптовуватися до умов, що змінюються на ринку, перевершувати їх з якості, швидкості та гнучкості надання послуг, за широтою асортименту або за ціною.

Формалізація та регламентація бізнес-процесів підприємства та впровадження стандартів менеджменту якості за допомогою сучасних систем організаційного моделювання дозволить суттєво покращити якість обслуговування клієнтів, що, в свою чергу, стане важливою конкурентною перевагою. Раціонально спроектовані бізнес-процеси сприятимуть зниженню витрат, поліпшенню якості виконання робіт, підвищенню керованості компанії. Впровадження збалансованої системи показників дозволить підвищити націленість діяльності на результат, на реалізацію стратегії, покращити мотивацію персоналу. При використанні процесного підходу управління підприємством перетворюється з мистецтва в систематичне виконання заздалегідь розроблених процедур у межах розробленої стратегії розвитку компанії, звільняючи керівників від повсякденного рутинного оперативного керування, що, в свою чергу, дасть змогу керівникам більше уваги приділяти вирішенню стратегічних завдань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Івченко Є.І., Карпенко Є.А. Формування системи показників оцінки ефективності діяльності підприємств роздрібно́ї торгівлі: процесний підхід // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – № 215. – С. 58-62. [Електронний ресурс] режим доступу – <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/64807>.
2. Репин В.В., Елиферов В.Г. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов. / В.В. Репин, В.Г. Елиферов. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 544 с.
3. Робсон М., Улах Ф. Реинжиниринг бизнес-процессов / М. Робсон, Ф. Улах. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 224 с.
4. Хаммер М., Чампи Дж. Реинжиниринг корпорации: Манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Дж. Чампи. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2011. – 288 с.
5. Кизим М.О. Збалансована система показників: монографія / М.О. Кизим, А.А. Пилипенко, В.А. Зінченко. – Харків: ВД «Інжек», 2007. – 192 с.
6. Каплан Р., Нортон Д. Организация, ориентированная на стратегию – М: Олимп-Бизнес, 2004. – 416 с.
7. Строгалева В.П., Толкачева И.О. Имитационное моделирование: Учеб. пособие. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2008. – 280 с.
8. Август-Вильгельм Шеер. ARIS – моделирование бизнес-процессов. – Вильямс, 2000. – 175 с.
9. ОРГ-МАСТЕР: Краткое описание [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://bigc.ru/instruments/bigmasterpro/bm/om/>
10. Business Studio. Документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.businessstudio.ru/wiki/docs/current/doku.php/ru/start>

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

INFORMATION SUPPORT OF SYSTEM OF MANAGEMENT OF ECONOMIC BEHAVIOR OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Заїка Ю.А.

асистент кафедри маркетингу і бізнес-адміністрування,
Приазовський державний технічний університет

Використання інформаційних технологій в аналізі економічних явищ та прийнятті управлінських рішень на промислових підприємствах може бути дуже широким. Починаючи зі збору і отримання даних за допомогою їх простого аналізу, закінчуючи складними аналітичними моделями і процедурами для бізнесу. Комп'ютери та їх окремі компоненти, програмне забезпечення та інфраструктура – все це створює можливості, об'єднані поняттям інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства.

Слід зазначити, що не всі моделі економічної поведінки промислового підприємства можуть бути ефективно проаналізовані з використанням загальнодоступних програм. Процеси без зворотного зв'язку можуть легко моделюватись за допомогою готових програмних продуктів, тим не менше, у випадку сфер, у яких економічна поведінка може бути наслідком так званої інноваційної ефективності, без можливості порівняння моделі з доступними аналогами з практики, дієвість загальнодоступних інструментів є значно нижчою. Ефективне управління доступом підприємства до знань та інформації дозволить йому отримати конкурентну перевагу в своїй діяльності: нові знання можуть привести до змін у методах ведення бізнесу, а також мають стимулювати зміну економічної поведінки на більш ефективну за певних умов, що змінюються.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, системи управління, модель економічної поведінки, промислові підприємства, програмне забезпечення

Использование информационных технологий в анализе экономических явлений и принятии управленческих решений на промышленных предприятиях может быть очень широким. Начиная со сбора и получения данных с помощью их простого анализа, заканчивая сложными аналитическими моделями и процедурами для бизнеса. Компьютеры и их отдельные компоненты, программное обеспечение и инфраструктура – все это создает возможности, объединенные понятием информационного обеспечения системы управления экономическим поведением промышленного предприятия.

Следует отметить, что не все модели экономического поведения промышленного предприятия могут быть эффективно проанализированы с использованием общедоступных программ. Процессы без обратной связи могут легко моделироваться с помощью готовых программных продуктов, тем не менее, в случае отраслей, в которых экономическое поведение может быть следствием так называемой инновационной эффективности, без возможности сравнения модели с доступными аналогами из практики, действенность общедоступных инструментов значительно ниже. Эффективное управление доступом предприятия к знаниям и информации позволит ему получить конкурентное преимущество в своей деятельности: новые знания могут привести к изменениям в методах ведения бизнеса, а также должны стимулировать изменение экономического поведения на более эффективную при определенных условиях, что меняются.

Ключевые слова: информационное обеспечение, системы управления, модель экономического поведения, промышленные предприятия, программное обеспечение

Possibilities of information technologies usage in the analysis of economic phenomena and industrial plants management decisions can be very wide. It includes all aspects from the collection and retrieving data with their simple analysis to sophisticated analytical models and procedures for business. Computers and its separate components, software, and infrastructure – all of it creates opportunities, which are united by the concept of information security management system of the industrial enterprises economic behavior.

It should be noted that not all models of economic behavior of an industrial enterprise can be effectively analyzed by publicly available software. The process without feedback possibility can easily be modeled using ready-made software products; however, the effectiveness of publicly available tools is much lower when economic behavior can be the consequence of the so-called innovation efficiency, without the possibility of comparing models with the

available analogues of practice. Effective enterprise access management to knowledge and information will enable it to gain a competitive advantage in its business activities: new knowledge can lead to changes in methods of doing business, and should also stimulate to change economic behavior in a more efficient under certain conditions that are changing.

Keywords: the provision of information, management system, model of economic behavior, industrial enterprises, software

Постановка проблеми. У сучасній, глобалізованій економіці конкурентоздатність промислового підприємства залежить від його інноваційності, а також наявних знань [1]. Водночас, фундаментом як розвитку знань, так і інновацій є інформація. Науково-технічний прогрес пов'язується в сучасному суспільстві з розвитком інформаційного суспільства [2], що спричиняє принципи зміни в інфраструктурі і виробничій базі промислових підприємств, в їх продукції, в структурі власності і просторовому розміщенні, в економіці, способах організації та управління економічною поведінкою [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційне забезпечення системою управління економічною поведінкою промислового підприємства ґрунтується на виборі сучасного і досконалого програмного забезпечення, яке здатне фіксувати і інтерпретувати різні явища на підприємстві та в оточуючому середовищі. Теоретичні аспекти такого вибору знайшли відображення у працях вчених: М.П. Денисенко, Л.В. Балабанова, О.Г. Мельник, З.Р. Мандражи, І.І. Новаківський, І.І. Грибик, Т.В. Федак та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інформація стає ресурсом із все більшим господарським значенням: її використання створює все більшу частину доходів підприємств [4]. Впровадження сучасних інформаційних технологій дозволяє краще використати ресурси промислових підприємств України, у виборі моделі економічної поведінки яких ефективні інформаційні системи відіграють і відіграватимуть надалі щораз більшу роль. Проте, з огляду на специфічні властивості цього ресурсу, якими є всебічність впливу, велика динаміка спаду цін і значне скорочення виробничих циклів, а також специфічні ознаки методів

обробки і доставки [5; 6; 7], існують певні можливості та загрози для позицій промислового підприємства як організації, що діє в динамічному оточенні.

З огляду на сказане, у статті вважаємо необхідним розглянути тенденції розвитку комунікацій, переваги доступу до інформаційно-комунікаційних технологій обробки інформації та функції інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства, яке призведе до ефективного управління доступом підприємства до знань та інформації, дозволить йому отримати конкурентну перевагу в своїй діяльності: нові знання можуть привести до змін в методах ведення бізнесу, а також мають стимулювати зміну економічної поведінки на більш ефективну за певних змінюваних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розвитку інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства за сучасних умов пріоритетне значення мають такі тенденції (рис. 1):

Загалом інформаційне забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства має такі функції (рис. 2).

Доступ до інформаційно-комунікаційних технологій у межах ефективно діючого інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислових підприємств України дозволить промисловим підприємствам отримати такі переваги (рис. 3).

Сучасне підприємство мусить вдосконалювати принципи співробітництва з клієнтами і діловими партнерами. Умовою дієвого співробітництва є гнучкість та вміння адаптуватись

Рис. 1. Тенденції розвитку комунікацій, що мають визначальний вплив на розвиток інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства

(Джерело: розроблено автором)

Рис. 2. Функції інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства

(Джерело: розроблено автором)

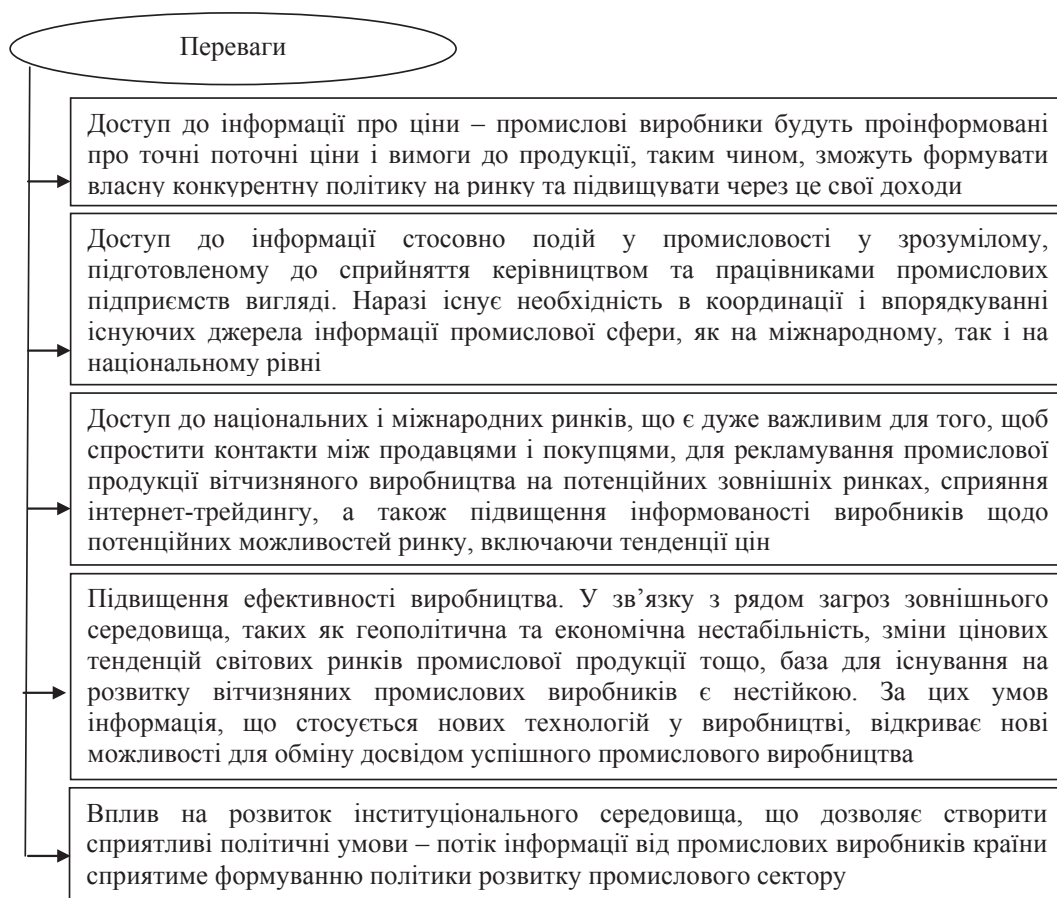

Рис. 3. Переваги доступу до інформаційно-комунікаційних технологій в межах ефективно діючого інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислових підприємств України

(Джерело: розроблено автором)

до потреб середовища, клієнтів, партнерів. Використання традиційних методів комунікації не забезпечує повної реалізації всіх завдань. Тому сучасні підприємства орієнтуються на реалізацію бізнес-процесів, максимально використовуючи можливості інформаційних мереж у реалізації міжлюдських контактів. Управління інформацією, як набір принципів, технік, систем, а також засобів, які визначають інформаційно-комунікаційну структуру підприємства, складає основу процесів прийняття управлінських рішень щодо економічної поведінки підприємств та має на меті:

- впровадження нових систем автоматизації канцелярських робіт, систем управління відносинами з клієнтами (CRM), телекомунікаційних систем;
- інтеграцію інформаційних систем, що використовуються на різних щаблях управління;
- проектування інноваційних і адаптаційних дій;
- створення умов для забезпечення ефективних зв'язків підприємства з зовнішнім інформаційним середовищем.

Традиційно інформаційні технології застосовуються для підтримки поточної діяльності підприємства, проте в сучасних умовах все частіше використовується як знаряддя, що служить для збільшення конкурентоздатності підприємства. Стратегічне значення інформаційних технологій пов'язане з концепцією інформації

як стратегічного ресурсу. Інформація є основою для створення стратегії і потенційним джерелом побудови конкурентної переваги.

Завданням інформаційної стратегії промислового підприємства є встановлення того, якого виду інформацію потрібно зібрати, обробляти та зберігати. Важливим елементом створення доданої вартості інформації стає також зовнішня інтеграція інформаційних чинників доданої вартості, тобто здійснення всіх дій, орієнтованих на забезпечення рівноваги між підприємством і оточенням, особливо це стосується зв'язків із постачальниками і споживачами продукції.

Інформаційне забезпечення є процесом, який відноситься до будь-якої організації, незалежно від її розміру або сфери діяльності, рівня складності бізнес-процесів у ній. Не є винятком і промислове підприємство. Інформація проникає усередину усіх організаційних підрозділів, стосується оперативних та управлінських функцій на всіх рівнях організації і за її межами. Це дуже складний і важко стандартизований процес, оскільки його ефективність залежить від багатьох факторів (рис. 4).

Інформаційне забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства включає дві групи заходів:

- дії, що становлять інформаційну функцію на підприємстві;
- дії, що впливають на реалізацію цієї функції на різних рівнях управління економічною

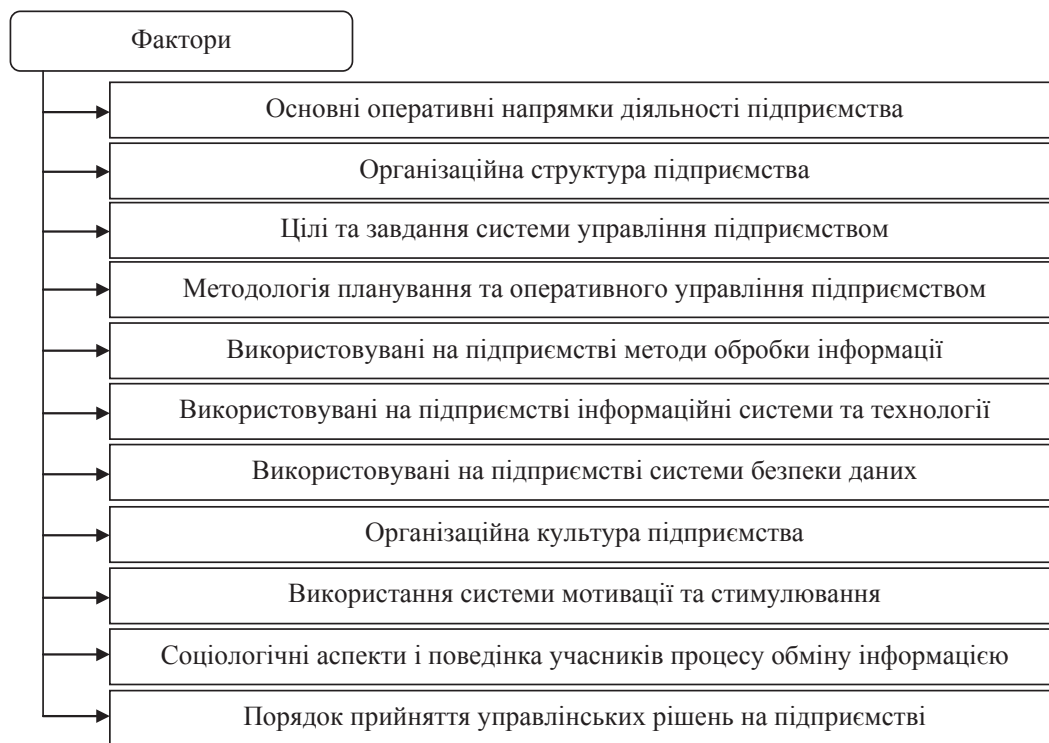

Рис. 4. Основні фактори, від яких залежить ефективність інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства

(Джерело: розроблено автором)

поведінкою підприємства: оперативному, організаційному і технологічному.

У сучасних господарських системах промислові підприємства починають домінувати системи управління, основою розвитку яких є інформація і вміння її використовувати для поліпшення швидкості та адекватності реакції на зміни в оточенні [7; 8].

Водночас, проста наявність великої кількості даних ніяким чином не сприяє більш точній оцінці економічних явищ та обґрунтованості управлінських рішень. Часто кращий доступ до великого масиву даних може навіть негативно відобразитись на діяльності підприємства – керівник може бути перевантажений масою інформації, з якої важко зробити конкретні висновки. Для того, щоб запобігти інформаційному перевантаженню керівника при прийнятті ним рішень стосовно економічної поведінки промислового підприємства, доцільно реалізовувати фільтрацію даних.

Природним є забезпечення вільного доступу керівництва до інформації в комп'ютерній базі даних. З усього масиву інформації обираються дані тільки щодо галузі, в якій працює підприємство, щодо діяльності компаній аналогічного розміру, що мають аналогічний досвід роботи тощо. Слід розглянути питання про вибір програмного продукту, що використовується для аналізу даних. Один підхід полягає у використанні інструментів для виконання простих аналітичних дій (найчастіше з використанням так званих візуальних методів компіляції). Ця група включає в себе, наприклад, програми MS Excel або Access. На іншому боці знаходяться складні інструменти, що в їх комбінаціях є більш трудомісткими і корисними при здійсненні аналізу складних алгоритмів. Використання цих інструментів додаткових фінансових ресурсів на їх придбання та обслуговування, в деяких випадках – залучення спеціалістів-користувачів, вимагає великих витрат часу. Хорошим прикладом може бути використання T-SQL або Visual Basic для STATISTICA, IThink тощо. Звичайно,

можлива й проста фільтрація даних з використанням цих інструментів, проте, тільки складний програмний продукт має розширений функціонал, необхідний для комплексного моделювання та прогнозування [7; 8]. Трохи осторожливості представлення способів отримання оброблених інформаційних даних для прийняття рішень стосовно операційної та стратегічної економічної поведінки підприємства є спеціалізовані інтернет-сайти, які надають дані. Так, наприклад, ресурс REUTERS дозволяє представити в графічному вигляді дані стосовно діяльності на ринках, з простим аналізом.

Висновки. Отже, використання інформаційних технологій в аналізі економічних явищ та прийнятті управлінських рішень на промислових підприємствах може бути дуже широким. Починаючи зі збору і отримання даних за допомогою їх простого аналізу, закінчуючи складними аналітичними моделями і процедурами для бізнесу. Комп'ютери та їх окремі компоненти, програмне забезпечення та інфраструктура – все це створює можливості, об'єднані поняттям інформаційного забезпечення системи управління економічною поведінкою промислового підприємства.

Слід зазначити, що не всі моделі економічної поведінки промислового підприємства можуть бути ефективно проаналізовані з використанням загальнодоступних програм. Процеси без зворотного зв'язку можуть легко моделюватись за допомогою готових програмних продуктів, тим не менше, у випадку сфер, у яких економічна поведінка може бути наслідком так званої інноваційної ефективності, без можливості порівняння моделі з доступними аналогами з практики, дієвість загальнодоступних інструментів є значно нижчою. Ефективне управління доступом підприємства до знань та інформації дозволить йому отримати конкурентну перевагу в своїй діяльності: нові знання можуть привести до змін у методах ведення бізнесу, а також мають стимулювати зміну економічної поведінки на більш ефективну за певних змінюваних умов.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алієва-Барановська В.М. Глобальний бізнес : навч. посіб. / В.М. Барановська. – К. : Ліра-К, 2013 – 560 с.
2. Корнєв Ю.Г. Інформаційно – аналітична діяльність як сфера бізнесу // Підприємництво, господарство, право. – 2003. – №12.
3. Мандражи З.Р. Інформаційне забезпечення стратегічного управління підприємством [Текст] / Зарема Рефатівна Мандражи // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : «Економічна думка», 2015. – Том 20. – С. 251-256
4. Денисенко М.П. Інформаційне забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства / М.П. Денисенко, Т.С. Голубєва, І.В. Колос // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С. 43-49.
5. Савіна Н.Б. Інфраструктура логістичних процесів економічної діяльності / Н.Б. Савіна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2009. – № 647. – С. 198-202.
6. Мельник О.Г. Інформаційне забезпечення полікритеріальної діагностики діяльності підприємства / О. Г. Мельник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 640. – С. 327-332.

7. Балабанова Л.В. Информационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия : монография / Л.В. Балабанова, Т.И. Алачева. – Донецк : ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2003. – 143 с.

8. Мельник О.Г. Інформаційне забезпечення полікритеріальної діагностики діяльності підприємства / О. Г. Мельник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 640. – С. 327-332.

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ «МТС УКРАЇНА»

EVALUATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF COMPANY «MTC UKRAINE»

Лазоренко Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Державний університет телекомунікацій

В статті розкрито основні напрями та показники діяльності компанії «МТС Україна», а також її місце на ринку України. Здійснено оцінку соціальної відповідальності підприємства відповідно до чинних стандартів. Запропоновано способи підвищення конкурентоздатності підприємства за рахунок запровадження соціально спрямованого тарифу надання послуг.

Ключові слова: соціальна відповідальність, абоненти, споживачі, конкурентоздатність, тарифи, компанія «МТС Україна»

В статье раскрыто основные направления и показатели деятельности компании «МТС Украина», а также ее место на рынке Украины. Сделана оценка социальной ответственности предприятия относительно существующих стандартов. Предложены способы повышения конкурентоспособности предприятия за счет внедрения социального тарифа услуг.

Ключевые слова: социальная ответственность, абоненты, потребители, конкурентоспособность, тарифы, компания «МТС Украина».

Basic directions and indicators of activity of company «MTC Ukraine», and also its place at the market of Ukraine are exposed in the article. The estimation of social responsibility of enterprise is carried out regarding existent standards. The methods of increase of competitiveness of enterprise by imputing of the socially directed tariff of services are proposed.

Keywords: social responsibility, subscribers, consumers, competitiveness, tariffs, company «MTC Ukraine».

Постановка проблем. У сьогоднішніх умовах діяльності кожне підприємство прагне зайняти конкурентну позицію як на внутрішньому, так і міжнародному ринку. Особливо актуальним це питання постає для підприємств сфери послуг, до якої також належать підприємства мобільного зв'язку. Однією із умов конкурентоздатності підприємства є його соціальна відповідальність, яка є основою сталого розвитку будь-якої організації

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями соціальної відповідальності бізнесу сьогодні займається досить значна кількість як науковців, так і практиків в Україні та за її межами. Серед таких можна зазначити: О. Амосова, Д. Бакору, Р. Колишко, А. Куліша, О. Лазоренко, О. Петроє, Н. Супрун та інші. Поглиблене наукове дослідження з даної тематики пов'язане з поєднанням системи управління підприємством із його соціальною відповідальністю, а саме, дослідження процесу розвитку організації, яка б ґрунтувалася на соціальній відповідальності бізнесу, що, в свою чергу, сприяло б підвищенню конкурентоздатності підприємства. До того ж

особливої актуальності набуває це питання при аналізі діяльності підприємств зв'язку.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз системи соціальної відповідальності компанії «МТС Україна» та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоздатності даного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Компанія «МТС Україна» діє в галузі телекомунікацій, в тому числі Internet. Діяльність поширюється на території всієї України. МТС є другим за величиною оператором мобільного зв'язку в Україні після Київстар. Мережа «МТС Україна» охоплює більше 98% території України, на якій проживає 99% населення. Кількість абонентів в 2016 р. становить 20,7 млн. клієнтів.

Окрім стільникового зв'язку, «МТС Україна» надає також послуги підключення до мережі Internet (2G: GSM; 3G: UMTS; CDMA). Ці послуги є доступними завдяки таким стандартам: GSM-EDGE, CDMA-EVDO REV.A та UMTS-HSPA+. Компанія володіє ліцензіями на надання мобільного (стандарт GSM-900/1800, CDMA-450), стаціонарного та міжнародного /

міжміського зв'язку, а також надає послуги міжнародного роумінгу на п'яти континентах [2].

«МТС Україна» є бізнес-одиницею в портфелі ПАТ «Мобильные ТелеСистемы» – найбільшого оператора мобільного зв'язку в Східній та Центральній Європі. Консолідована абонентська база компанії без урахування «МТС Білорусь», складає більше 100 мільйонів абонентів. МТС та її дочірні компанії надають послуги в стандарті GSM у Вірменії, Білорусі, Росії, Україні та Туркменістані; в стандарті UMTS – у Росії, Вірменії, Білорусі, Україні; в стандарті CDMA-450 – в Україні, в стандарті LTE – в Росії та Вірменії. Компанія також надає послуги фіксованого зв'язку та кабельного телебачення в Росії та Україні [5].

Компанія надає високоякісні послуги голосового зв'язку, передачі даних і швидкісного доступу в мережу Internet, пропонує нові тарифні плани та інноваційні сервіси, що відповідають різноманітним потребам широкого кола приватних та корпоративних абонентів. Завдяки великій зоні покриття мережі та роумінговим угодам абоненти МТС залишаються на зв'язку практично у всіх країнах світу, а Інтернет-роумінг доступний в більш ніж 200 країнах.

МТС активно розвиває навігаційні та телематичні сервіси (для передачі інформації), M2M-рішення, що знаходять широке застосування в різних галузях економіки, освоєно нові напрямки бізнесу, пропонує послуги електронного документообігу та рішення на основі хмарних обчислень [3].

Таблиця 1
**Показники діяльності компанії
«МТС – Україна» за 2013 – 2015 рр.**

Показники	Роки		
	2013	2014	2015
Кількість абонентів, млн. осіб	21,5	20,2	20,0
Виручка, млн. грн.	9954	10062	10088
Валовий прибуток, млн. грн.	4961	4672	4803
Прибуток від операційної діяльності, млн. грн.	3268	2716	2844
Прибуток до оподаткування, млн. грн.	3367	2977	2949
Чистий прибуток, млн. грн.	2708	2578	2423

У лютому 2015 номінальним власником «МТС-Україна» стала голландська компанія Preludium BV, при цьому кінцевим бенефіціаром, якому призначені доходи компанії, залишається російський МТС. Реорганізацію пояснили бажанням розширити можливості залучення інвестицій в компанію «МТС Україна». [2]

У жовтні 2015 «МТС Україна» оголосила про договір з британським телеком-оператором Vodafone. Компанії мають намір спільно запустити в Україні цілий спектр сервісів, вклю-

чаючи послугу мобільного інтернет-доступу на основі 3G-технології. При цьому «МТС Україна» повністю перейде на бренд Vodafone на умовах франчайзингу. Спочатку два бренди будуть існувати паралельно, повний перехід на Vodafone займе якийсь час.

Vodafone Group plc – британська міжнародна телекомунікаційна компанія, одна з найбільших світових телекомунікаційних компаній. Надає широкий спектр послуг, включаючи мобільний голосовий зв'язок, передачу даних, обмін повідомленнями, фіксований інтернет і кабельне телебачення. Є другим за величиною мобільним оператором у світі (після China Mobile) – як за кількістю абонентів, так і за рівнем доходу станом на 2013 рік. Назва «Vodafone» – це скорочення від англійських слів «voice data fone» (голос, інформація, телефон). Бренд Vodafone оцінюється в 27 мільярдів фунтів. Це найдоржчий бренд у Великій Британії (за рейтингом Brand Finance) [4].

Оператор Vodafone працює в 26 країнах, має партнерські угоди з операторами в 57 країнах і надає послуги фіксованого широкопasmового доступу в інтернет на 17 ринках. Оператор, понад 50 % акцій якого належить материнській компанії, вважається дочірнім; при володінні менше 50% акцій оператор вважається афілійованим. Оператори, чії акції не належать Vodafone, вважаються партнерами. Станом на 30 вересня 2015 Vodafone надає послуги 454 мільйонам абонентів мобільного зв'язку і 12,5 мільйонам користувачів фіксованого інтернету [5].

Vodafone Group plc співпрацюють з компанією МТС ще з 2008 року, з тих пір, як «МТС» отримала ексклюзивний доступ до продуктів і послуг Vodafone для масового та корпоративного ринків.

У жовтні 2015 року «МТС Україна» оголосила про початок повного переходу на новий бренд – Vodafone, при цьому остання не володіє акціями МТС, а отже угода є партнерською. Спочатку два бренди будуть існувати паралельно, повний перехід на Vodafone займе якийсь час. Поступово на бренд Vodafone будуть переведені власні магазини «МТС Україна» і велика частина дилерських точок продажів. Новий бренд не буде використовуватися на територіях Сходу країни, які не підконтрольні українській владі [2].

За офіційними даними, оператор Vodafone («МТС Україна») на ринку послуг мобільного зв'язку в Україні за кількістю абонентів займає 2-ге місце серед 3-х операторів (Київстар, Lifecell), з відповідною часткою 39,53% [6].

Найважливішим стратегічним пріоритетом діяльності «МТС Україна» є соціальна відповідальність. Компанія розглядає соціальну відповідальність як відповідальність за вплив рішень і дій МТС на суспільство і навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, яка:

- вносить вклад у стійкий розвиток усіх сфер життя суспільства;
- враховує очікування зацікавлених сторін;
- знаходиться у відповідності з чинним законодавством та узгоджується з міжнародними нормами поведінки;
- застосовується у всіх взаєминах компанії з зацікавленими сторонами;
- сприяє підвищенню інформаційної прозорості компанії та вдосконаленню її корпоративного управління.

Соціальна відповідальність в «МТС Україна», як важлива складова стратегії розвитку компанії, інтегрована в усі рівні компанії, включаючи продукти, послуги та процеси. Стратегія розвитку МТС будується відповідно до запитів суспільства і споживачів, головною метою якої є підвищення якості життя людини. У розумінні компанії соціальна відповідальність – філософія бізнесу, яка проявляється на трьох рівнях [1]:

1. Рівень щоденної операційної діяльності. Прагнення, щоб всі продукти та послуги відповідали певним стандартам якості.

2. Корпоративний рівень. Гарантія виконання своїх зобов'язань перед співробітниками, постачальниками та партнерами.

3. Рівень потреб суспільства. Діяльність компанії відповідає інтересам різноманітних соціальних груп.

Ключові принципи ведення соціально відповідального бізнесу «МТС Україна» носять довгостроковий характер і спрямовані на забезпечення стійкого розвитку суспільства, зростання його добробуту та формування конкурентоздатної економіки [1]:

1. Відповідальне ведення бізнесу.
2. Відповідальність оператора зв'язку.
3. Рівні можливості для жителів усієї країни.
4. Інновації.
5. Сприяння зростанню економіки та добробуту суспільства.
6. Відповідальність перед державою.
7. Націленість на досягний і вимірюваний результат.
8. Інформаційна відкритість.

Стратегія «МТС Україна» в галузі соціальної відповідальності базується на основі постійного аналізу поточних бізнес-процесів компанії, ступеня їх відповідності принципам соціально-відповідального бізнесу, планування й реалізації проектів, що виходять за рамки визначеного законом мінімуму й спрямовані на підвищення позитивного впливу бізнесу «МТС Україна» на суспільство. З метою підвищення ефективності своєї соціальної політики, МТС уважно вивчає кращі українські й світові практики в галузі соціальної відповідальності, відкрита до співробітництва з експертним і інвестиційним співтовариствами [1].

У 2007 році «МТС Україна» першою серед телекомунікаційних компаній в Україні отримала

сертифікат Європейського Фонду управління якістю (EFQM) «Визнання досконалості».

У 2009 році Група МТС стала першою телекомунікаційною компанією в СНД, яка отримала сертифікат відповідності системи менеджменту якості вимогам міжнародного стандарту ISO 9001: 2008.

Досягненнями «МТС Україна» в галузі соціальної відповідальності є приєднання «МТС Україна» у 2007 р. до мережі Глобального Договору ООН для підтвердження зобов'язань щодо ведення бізнесу.

У 2007 р. згідно з результатами незалежного дослідження UMG «МТС» визнана найбільш відомою соціально відповідальною компанією України. У 2008 р. за результатами оцінки суспільно значущих заходів «МТС Україна» була визнана лідером серед всіх учасників телекомунікаційного ринку України [1].

Внутрішня політика компанії розкривається через «Кодекс етичних норм і ділової поведінки співробітників «МТС Україна», метою якого є визначення аспектів взаємин співробітників із компанією як з роботодавцем, норм і правил взаємодії співробітників з колегами, діловими партнерами і зовнішніми аудиторіями, а також захисту інтелектуальної власності.

Кодекс обов'язковий для виконання всіма співробітниками «МТС Україна». Кодекс гарантує: свободу і захист від дискримінації; безпечні умови праці; прагнення компанії знижувати вплив своєї діяльності на навколишнє середовище; дотримання всіх державних норм у відносинах роботодавця-співробітника; справедливе і неупереджене вирішення всіх спірних питань керівництвом компанії. Кодекс забороняє: застосування дитячої та примусової праці; використання службового становища в особистих інтересах; дії, що не відповідають місцевим антикорупційним законам, закону США про боротьбу з корупцією у зовнішньоекономічній діяльності (FCPA), а також внутрішній політиці «МТС Україна»; дії, що суперечать митним і податковим законам [1].

Пріоритетні напрямки для «МТС Україна» – медицина: проекти «Мобільна медицина», «Швидка допомога» та «Лінія життя» та освіта: проекти «Мобільна академія: майстер-класи для абонентів; екскурсії в МТС для школярів та студентів, школа для батьків», «Віртуальна історія», «Мобільний Інтернет від «МТС Україна» в школи для сіл». Важливе місце для МТС займає підтримка спортивних заходів, зокрема олімпійських змагань, марафонів та інших заходів [1].

Окрему увагу компанія приділяє охороні навколишнього середовища – програма «Викидай правильно»; активна участь співробітників у заходах із очищення територій, висадки дерев та квіткових клумб; використання вітрогенератора на мобільній мережі; електронного архіву та електронного документообігу, а також благодійність – програма «Добра справа у пода-

рунок»: допомога дітям з малозабезпечених сімей, які потребують термінової життєво важливої операції, за рахунок перенаправлення коштів, які щорічно виділяються на сувеніри та подарунки для партнерів і клієнтів [1].

Як видно з проведеного аналізу системи соціальної відповідальності компанії «МТС Україна», то цьому питанню приділяє значної уваги як на рівні самого підприємства, так і за його межами. Але для підвищення конкурентоздатності підприємства доцільно також було б запроваджувати такі тарифи, які б максимально враховували потреби споживача і найкраще відповідали його платоспроможності. Звичайно,

для цього треба понести додаткові затрати коштів і часу, але за умов його ефективної реалізації компанія отримала б не тільки значний прибуток, а і велику кількість нових клієнтів.

Висновки. Отже, для того, щоб підвищити конкурентоздатність діяльності підприємства, необхідно ретельно проаналізувати систему соціальної спрямованості компанії, як по відношенню до своїх працівників, так і стосовно споживачів та інших зацікавлених сторін; зробити оцінку своїх можливостей щодо забезпечення наявних потреб, і на основі проведеного дослідження підготувати комплекс заходів та порядок їх реалізації в сучасних умовах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Звіт про соціальну відповідальність ПрАТ «МТС Україна»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://company.mts.ua/ua/company/social-responsibility>
2. «МТС Україна» змінює бренд і стає Vodafone / Економічна правда. – 2015: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/10/16>
3. ПрАТ «МТС Україна» / Информация по предприятиям и ФЛП Украины: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.openinfo.in.ua/index.php>
4. Про Vodafone: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vodafone.ua>
5. Рейтинговый обзор и исследование рынка мобильной связи Украины 2015-2016 / Expert & Consulting: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.encint.com/tag/mts_mts
6. Vodafone / Вікіпедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org/Vodafone

УДК. 338.24.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

EVALUATION OF EFFICIENCY INNOVATION ENTERPRISE: METHODOLOGICAL APPROACHES

Лисак В.Ю.

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

Олійник О.С.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки підприємства,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

У статті досліджено підходи науковців щодо формування поняття «ефективність». Розглянуто систему цілей підприємства під час створення та впровадження інновацій. Проаналізовано ряд показників ефективності інноваційної діяльності підприємства. З'ясовано, що сучасні підприємства здійснюють оцінку ефективності інноваційної діяльності на основі комплексного підходу.

Ключові слова: ефективність, інновації, методи оцінки, цільовий підхід, оцінка ефективності інноваційної діяльності, науково-технічні заходи, норма прибутку, індекс рентабельності, базові підходи до оцінки інновацій, реалізація інновацій.

В статье исследованы подходы ученых к формированию понятия «эффективность». Рассмотрена система целей предприятия при создании и внедрении инновации. Проанализирован ряд показателей эффективности инновационной деятельности предприятия. Выяснено, что современные предприятия осуществляют оценку эффективности инновационной деятельности на основе комплексного подхода.

Ключевые слова: эффективность, инновации, методы оценки, целевой подход, оценка эффективности инновационной деятельности, научно-технические мероприятия, норма прибыли, индекс рентабельности, базовые подходы к оценке инноваций, реализация инноваций.

In the article the scientific approaches to the formation of the concept of «efficiency». The system targets the enterprise during the creation and implementation of innovations. Analyzed a number of innovative performance of the company. It is shown that modern enterprises assess the effectiveness of innovation through an integrated approach.

Keywords: efficiency, innovation, evaluation methods, target approach, evaluating the effectiveness of innovation, scientific and technical activities, rate of return, profitability index, basic approaches to evaluating innovation, implementation of innovations.

Постановка проблеми. Важливою умовою для стабільного та ефективного функціонування інноваційної діяльності є оцінка її ефективності. Поняття ефективності стало предметом суджень представників зарубіжної та вітчизняної класичних шкіл та набуло подальшого розвитку в сучасних наукових працях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теоретичного обґрунтування оцінки ефективності інноваційної діяльності знайшли відображення в роботах таких відомих зарубіжних та вітчизняних науковців: Й. Шумпетер, Х. Хартман, Г. Рігс, Д. Тідд, П. Друкер, В. Хіпелль, Р. Ратвелл, Ю.В. Яковець, А.А. Харин,

Т.О. Франчук, Т.С. Медведкін, І.В. Космидайло, Н. П. Завлін, А.В. Васильов та багато інших. Однак, в наукових працях не існує єдиного підходу щодо розв'язання цієї проблеми та її складових.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За останні десятиліття погляди науковців щодо змісту ефективності як економічної категорії зблизилися, але багато питань ще залишаються дискусійними.

Формулювання цілей статті завданням статті є дослідження методів оцінки інноваційної діяльності підприємств та доцільність їх використання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний інтерес викликає питання, якою мірою інновації впроваджуються на вітчизняних підприємствах. Як свідчить досвід, впровадження інновацій відбувається переважно на спільних підприємствах, де домінує іноземний капітал, і разом з інвестиціями проникають інновації не тільки в сферу виробництва, але й управління. До того ж отримали поширення не тільки окремі складові, але й загалом модель управління європейського типу.

У процесі еволюції формування поняття «ефективність» науковцями були виділені такі підходи:

- підхід альтернативної вартості – визначає ефективність як співвідношення між тим, що підприємство дійсно виробляє (реалізує), до того, що це підприємство могло би виробляти (реалізувати) при наявних ресурсах, знаннях та здібностях;

- оптимальний підхід – під ефективністю розуміють такий стан економіки, при якому неможливо поліпшити становище хоча б одного суб'єкта, не погіршуючи при цьому становища інших;

- підхід «продуктивності факторів виробництва» – використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва певного обсягу продукції, виробництво певного обсягу продукції при мінімальних середніх загальних витратах;

- ресурсний підхід – кінцевий результат на одиницю використовуваних ресурсів;

- витратний підхід – як результативність роботи підприємства відносно або величини ресурсів, або величини їх витрат у процесі виробництва;

- результативний підхід – співвідношення результатів діяльності та ресурсів, які витрачено для досягнення цих результатів;

- цільовий підхід – здатність системи досягати визначених цілей за допомогою раціональних дій її складових;

- потребнісний підхід – як відношення цілей до потреб, ідеалів або норм;

- статико-динамічний підхід базується на розгляді ефективності у часі. В цьому підході визначається статична й динамічна ефективність.

Усі підходи характеризують це поняття з різних аспектів, ієрархічність яких формується відповідно до цілей та об'єкта дослідження, тому необхідно виділити базові підходи, враховуючи особливості інновацій та інноваційної діяльності.

Базовим підходом до оцінки ефективності інноваційної діяльності є результативний підхід, адже кінцевим результатом діяльності є отримання надприбутку від реалізації інновацій. Ефективність доцільно визначати як досягнення максимально можливого результату від створення, впровадження та комерціалізації наукових розробок (результату-інновації).

Отже, ефективною вважається інноваційна діяльність, якщо її рівень результативності

досягає 100%, однак на практиці цього рівня не можливо досягти, тому його вважають еталонним під час визначення ефективності.

Інноваційна діяльність є тривалим процесом, тому невід'ємним елементом оцінки її ефективності є статико-динамічний підхід. На етапі виробництва ефективність інноваційної діяльності має статичний характер, а при виході на ринок – динамічний. Статичний підхід націлений на розрахунок річних, короткострокових показників відносної економічної ефективності. Серед основних представників цього підходу можна виділити О.О. Маслак та С.В. Євтушенко.

Поряд із результативним, застосовують цільовий підхід – визначення ефективності відповідно до встановлених підприємством цілей (отримання надприбутку від реалізації інновацій, здобуття конкурентних переваг та інші) та ступеню їх досягнення (див. рис. 1).

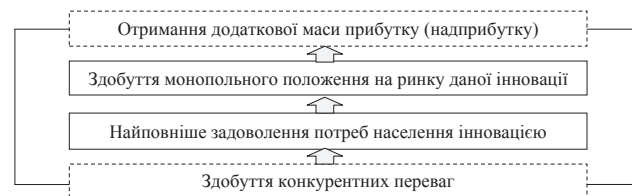

Рис. 1. Система цілей підприємства під час створення та впровадження інновації.

Джерело: [1, с. 15]

Зважаючи на складність, багатоетапність та капіталомісткість інноваційної діяльності, виникає необхідність застосування витратного підходу, суть якого зводиться до визначення ефективності на основі здійснених витрат щодо досягнення поставлених результатів.

Науковець О.О. Маслак пропонує використовувати показник порівняльної ефективності, який розраховується як різниця між доходами та витратами, проте він виділяє лише комерційну та бюджетну ефективність. Недоліком цього показника є те, що він не включає розрахунки за позиціями комерційної ефективності [2, с. 268].

У дослідженні С.В. Євтушенко наводиться низка показників ефективності інноваційної діяльності, оцінка якої здійснюється шляхом співставлення цих показників за варіантами. Такий підхід є обмеженим, оскільки вимагає тотожності порівнюваних об'єктів за характеристиками, які входять до складу показників, що є неможливим у випадку принципової новизни продукту [3, с. 61].

Суть динамічного підходу зводиться до поняття «грошовий потік», яке дозволяє врахувати вплив фактору. Цей підхід є загально-відомим і застосовується практично до будь-яких інноваційних заходів. Прихильниками динамічного підходу є вітчизняні та закордонні науковці.

Зокрема, відомий вітчизняний науковець В.Г. Федоренко пропонує використовувати

показники чистої дисконтованої вартості, внутрішньої норми прибутку, термін окупності, індекс прибутковості у традиційному вигляді без урахування галузевої специфіки або умов створення та реалізації інновації [4, с. 167].

У роботах Ю.В. Сотнікової запропоновано метод, побудований на основі поєднання статичного і динамічного підходів – це метод корегування чистого приведенного доходу. Він базується на визначенні пріоритетності одного з альтернативних проектів шляхом визначення абсолютної ефективності та ефективності з урахуванням чинника (часу). Недолік – термін окупності визначається лише з позиції повернення кредиту [5, с. 12].

Сучасні підприємства здійснюють оцінку ефективності інноваційної діяльності на основі комплексного підходу, який включає результативний, цільовий, витратний та статико-динамічний підходи (див. табл. 1).

Комплексний підхід до оцінки ефективності інноваційної діяльності дає змогу вирішити такі завдання: оцінка кінцевого результату здійснення інноваційної діяльності (результативний підхід); оцінка ступеню досягнення поставлених цілей підприємства (цільовий підхід); оцінка ефективності здійснення витрат на досягнення кінцевого результату від інноваційної діяльності з урахуванням її складності, тривалості та динамічності (витратний та статико-динамічний підходи).

Перевагою даного підходу є те, що він відображає ступінь ієрархічності кожного підходу, які одночасно можуть виступати необхідними умовами визначення ефективності інноваційної діяльності (див. рис. 2).

На основі підходів, які генеровані в комплексному підході, формується система показників оцінки ефективності інноваційної діяльності. Цією проблематикою займалися вітчизняні науковці О.І. Маслак та Л.А. Квятковська. У спільній праці «Система оцінки показників інноваційного потенціалу промислового підприємства» визначено певну систему показників оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства, до яких віднесено:

– показники виробничої ефективності науково-технічних заходів: темп приросту ефективності виробництва конкретних видів продукції (робіт) від використання науково-технічних заходів; відносна економія собівартості продукції в результаті запровадження науково-технічних заходів;

– показники фінансової ефективності науково-технічних заходів: приріст прибутку в результаті реалізації науково-технічних заходів; приріст доданої вартості, включаючи амортизацію, в результаті реалізації науково-технічних заходів, у тому числі за рахунок інтенсивних і екстенсивних факторів; приріст доходу за рахунок реалізації науково-технічних заходів;

– показники інвестиційної ефективності науково-технічних заходів: ці показники характеризують кількість впроваджених науково-технічних засобів, зростання питомої ваги прогресивних технологічних процесів та нових інформаційних технологій, підвищення коефіцієнта автоматизації та організаційного рівня виробництва і праці, кількість патентів або авторських свідоцтв, індекс цитування, підвищення конкурентоспроможності підприємства, товарів (послуг) на ринку [6].

На основі роботи О.І. Маслак та Л.А. Квятковської сформувалася сучасна система показників оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності:

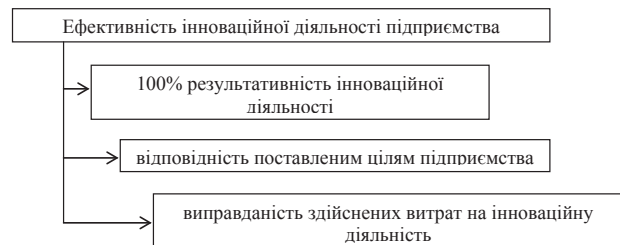

Рис. 2. Умови необхідності та достатності визначення ефективності інноваційної діяльності підприємства.

Джерело: [1, с. 26]

Таблиця 1.

Комплексний підхід до визначення ефективності інноваційної діяльності

Особливості інноваційної діяльності	Складова комплексного підходу	Змістове відображення складових комплексного підходу
Варіативний розподіл отримання результату	Результативний підхід Цільовий підхід	Співвідношення наявного рівня прибутку від інноваційної діяльності до запланованого (max) рівня прибутку
Цільова спрямованість (отримання максимального прибутку)		
Висока капіталомісткість	Витратний підхід	Співвідношення прибутку від інноваційної діяльності та витрат на здійснення інноваційної діяльності
Значна тривалість інноваційного процесу		
Дуалістичний характер отримання результатів в часі (розвиток інновації на ринку)	Статико-динамічний підхід	Співвідношення результатів та витрат інноваційної діяльності з урахуванням фактору часу

* [1, с. 25]

1. Норма прибутку – це коефіцієнт, який розраховується як відношення середньорічного прибутку від інновації до одноразового первісного капіталу, який витрачено для реалізації цієї інновації;

2. Період окупності – це показник, який відображає термін повертання коштів через отриманий від інновації прибуток. Чим він менший, тим ефективнішим вважається проект;

3. Чистий приведений дохід – розраховується як теперішня вартість грошових потоків за весь період, зменшена на теперішню вартість інвестиційних витрат за цей самий період. За наявності кількох варіантів здійснення інноваційного проекту вибирають варіант з максимальним показником чистого приведенного доходу;

4. Індекс рентабельності *PI* (*Profitability Index*) розраховується як відношення теперішньої вартості прибутку за період інноваційного проекту до обсягів інвестицій у даний проект. Якщо показник індексу рентабельності більший одиниці, то чиста теперішня вартість інноваційного проекту позитивна. Крім того, показник індексу рентабельності буде більший, коли інвестиції будуть меншими;

5. Внутрішня норма доходності *IRR* (*Internal Rate of Return*) – це норма дисконтування, за якої чиста теперішня вартість інновації дорівнює нулю, тобто дисконтовані грошові потоки інвестиційних витрат та прибутків стають однаковими.

У методології оцінки ефективності інноваційної діяльності часто використовують методи оцінки, які побудовані на засадах маркетингу, а саме:

– модель Розенберга, яка полягає в оцінці нового товару споживачами з погляду його придатності для задоволення потреб;

– модель з ідеальною точкою *C*, що ґрунтується на штучному введенні нового компоненту, який є ідеальним з погляду споживача і найбільше відображає характеристики нового продукту;

– модель «товарної системи», яка дозволяє оцінити сукупність потреб, що знаходяться в основі товарів-конкурентів;

– методи бізнес-аналізу та казуальних досліджень [7, с. 34], а саме – оцінки попиту та пропозиції, конкурентоспроможності тощо.

Сьогодні важливим елементом оцінки ефективності інноваційної діяльності є оцінювання соціальних результатів підприємства чи людини. Соціальний результат інноваційного продукту, оцінюваний економічною мірою, виступає одночасно і як соціальне, і як економічне явище, тому що задовольняє як економічні, так і соціальні потреби суспільства. На практиці еконо-

мічна оцінка соціальних результатів пов'язана з оцінкою параметрів навколишнього середовища. Розрізняють два способи оцінювання соціальних результатів: визначення збитків від забруднення навколишнього середовища та порівняння витрат, пов'язаних з реалізацією варіанта інноваційного проекту, що забруднює навколишнє середовище, і такого, що не забруднює його.

Висновки. Отже, методичні підходи до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства можна систематизувати за двома основними напрямками: традиційні та альтернативні, в межах яких диференційовано змістові групи.

Кожен із представлених методів має свої позитивні, так і негативні сторони. Усі вони оцінюють інноваційну діяльність із таких позицій як: ефективність інвестицій, рівень прибутковості, ступень задоволення потреб споживачів тощо. Застосування окремого методу в повному обсязі є неможливим, через відсутність комплексності показників та невідповідність висунутим вимогам.

Тому, на сучасному етапі розвитку економіки, підприємства для оцінки власної інноваційної діяльності використовують систему показників, взятих із різних методик, яка включає:

1. Показники економічної ефективності: рентабельність інноваційної діяльності; приріст обсягів реалізації інноваційної продукції; чистий приведений дохід; індекс доходності; дисконтований період окупності; приріст продуктивності праці тощо;

2. Показники науково-технічної ефективності: частка працівників, зайнятих в науковій сфері підприємства; кількість об'єктів права інтелектуальної власності, на які є відповідні документи; обсяг робіт з розвитку, модернізації та реконструкції науково-технологічної та дослідно-промислової бази, що виконувалися за проектом тощо;

3. Показники соціальної ефективності: частка нових робочих місць; зростання рівня доходності працівників тощо;

4. Критерії новизни: наявність у складі продукції принципово нових товарів, які не випускаються іншими підприємствами; частка працівників, зайнятих в інноваційній діяльності, до загальної кількості працюючих; річний приріст витрат на інноваційну діяльність та інші.

Розрахунок показників найбільш повно розкриває інформацію про стан інноваційної діяльності на підприємстві, а саме: стан інноваційного потенціалу на певний період часу щодо інноваційних можливостей, фінансову стійкість підприємства до інноваційного розвитку та дасть змогу визначити інноваційну стратегію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чорна М.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств: монографія / М.В. Чорна, С.В. Глухова. – Харків : ХДУХТ, 2012. – 210 с.

2. Маслак О.О. Оцінювання інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств та визначення їх економічної ефективності / О.О. Маслак, В.Й. Жежуха // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5. – С. 266–270.
3. Євтушенко С.В. Шляхи вдосконалення оцінки ефективності інновацій на підприємстві / С.В. Євтушенко // Вчені записки Університету «Крок». – 2008. – №18. – С. 56–65.
4. Федоренко В.Г. Інноваційні процеси в змішаній економіці : монографія у 2-х т. / В.Г. Федоренко [та ін.]; під ред. В.Г. Федоренка, Н.П. Денисенко. – К.: Пік ДСЗУ, 2008. – Т.1. – 194 с.
5. Хучек М.В. Социально-экономическое содержание инноваций на предприятии / М.В. Хучек // Вестник московского университета. – Сер. Экономика. – 1995. – №1. – С. 62–71.
6. Маслак О.І. Система оцінки показників інноваційного потенціалу промислового підприємства [Електронний ресурс] / О.І. Маслак, Л.А. Квятковська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=298>.
7. Зозулев А.Б. Маркетинговые исследования инновационного продукта / Зозулев А.Б., Бязь М.В. // Маркетинговые исследования в Украине. – 2006. – №4 (17). – С. 24–35.

ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВИГІД І ВИТРАТ У ВИРОБНИЦТВІ ЗЕРНА

INSTITUTIONAL FACTORS FORMATION BENEFITS AND COSTS IN THE PRODUCTION OF GRAIN

Материнська О.А.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри аналізу та статистики,
Вінницький національний аграрний університет

В даній статті розглянуто основні інституційні чинники, від яких залежить ефективне виробництво зерна в сільськогосподарських підприємствах. Охарактеризована роль держави у розвитку інституційного забезпечення ефективного виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами. На основі проведених досліджень визначено системні проблеми розвитку вітчизняного агропромислового виробництва.

Ключові слова: інституції, інноваційний розвиток, інституційна система, ринок, зерно, вигоди, витрати, ефективність, виробництво.

В данной статье рассмотрены основные институциональные факторы, от которых зависит эффективное производство зерна в сельскохозяйственных предприятиях. Охарактеризована роль государства в развитии институционального обеспечения эффективного производства зерна сельскохозяйственными предприятиями. На основе проведенных исследований определены системные проблемы развития отечественного агропромышленного производства.

Ключевые слова: институты, инновационное развитие, институциональная система, рынок, зерно, выгоды, расходы, эффективность, производство.

The article considers the main institutional factors, on which depends an effective grain production at agricultural enterprises. A role of the state in the development of institutional support of effective grain production by agricultural enterprises is characterized. Systemic problems of the national agribusiness are determined on the basis of conducted research.

Keywords: institutions, innovative development, institutional system, market, grain, benefits, costs, efficiency, production.

Постановка проблеми. Зернове господарство визначає рівень розвитку аграрного сектору економіки України й має виняткове значення як у харчуванні населення, так і у впливі його на розвиток тваринництва.

Виробництво зерна завжди було пріоритетом розвитку аграрного сектора економіки держави, але протягом останніх років ситуація на світовому ринку зерна різко змінилася. Збільшення споживання зерна на продовольчі потреби у країнах, що розвиваються, а поряд з цим – переорієнтація виробництва з продовольчих цілей на біоенергетику – призводить до підвищеного попиту на зерно, що ставить його в ранг стратегічної продукції.

Ефективне виробництво зерна в сільськогосподарських підприємствах залежить від багатьох чинників, але в умовах конкурентного ринку провідна роль належить інституційному забезпеченню. Зазвичай певне інституційне забезпечення функціонування господарського механізму аграрного сектору і сільськогосподар-

ських підприємств у виробництві зерна сформоване. Але, як показують наукові дослідження і експертні аналітичні оцінки, воно не відповідає інтересам переважної більшості суб'єктів господарського обміну. Тобто для одних, зокрема великих інтегрованих в інші галузі структур, інституційне забезпечення щодо доступу на зовнішній ринок, надання державної підтримки, є особливо прийнятним, а для малого та середнього бізнесу не забезпечує об'єктивності ринкового обміну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових працях деякі сучасні економісти розглядають питання ефективності діяльності підприємств аграрного спрямування, зокрема і вплив основних чинників на процес формування вигід і витрат. А саме, П.Т. Саблук [1] розглядає стан розвитку інститутів власності, ринку, ціни та ін., О.Г. Шпикуляк глибоко розкриває особливості й проблеми формування інститутів ринку в аграрній сфері [2; 9]. Що стосується основних проблем інституціонального забезпечення інно-

ваційної діяльності в аграрному виробництві, то вони представлені в дослідженнях М.Й. Маліка [3], І.В. Чикало [4], Л.І. Курило, О.В. Шаніна та ін. Актуальним є дослідження О.М. Супрун [5], де висвітлено причини, що зумовлюють кризову ситуацію в агропромисловому виробництві, а саме – втрата функцій державного управління за найважливішими напрямками його функціонування. У своїй монографії О.О. Мороз [6] розглядає теоретико-методологічні основи моделі інституціонального розвитку аграрної економіки України.

Розвиток ринку зерна як всеохоплюючого механізму формування ефективності його виробництва сільськогосподарськими підприємствами в сучасному вигляді характеризується інституційною недосконалістю. Тому слід наголосити на тому, що інституційний механізм перерозподілу вигод і витрат учасників ринкового обміну потребує постійного удосконалення. Суть проблеми в тому, що змінюються інституційні умови функціонування підприємницьких структур-виробників зерна, зокрема під впливом чинників макро-, мезо- і мікросередовища. Перш за все, це стосується питання глобалізації, законодавства і вимог до якості, не конкурентоздатності.

Мета статті. Головною метою дослідження є дослідження інституційних чинників на формування вигод і витрат у виробництві зерна, розкрити основні інституційні детермінанти стимулювання виходу зернового господарства на якісно новий рівень розвитку, надати пропозиції щодо забезпечення інституційних умов сприяння підвищенню доходності зернопродуктового бізнесу і зменшення затрат виробництва.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні необхідно максимально сприяти децентралізації управлінського впливу державних органів на розвиток галузі, адже вона вже стабільно конкурентоздатна, особливо в оцінках конкурентності зернового товару-сировини і на зовнішньому ринку зокрема. В інституційному плані підприємству галузі слід переорієнтувати на непрямі сегменти, перш за все це стосується науково-інноваційного забезпечення.

Регуляції зернового комплексу у розбудові ефективної методології повинні здійснюватися постійно, а головною метою держави в цьому плані вважається оптимізація вигод і витрат на усіх рівнях управлінського, ринкового, а також підприємницького процесу [6, с. 116].

Також держава повинна забезпечити гарантування дотримання законів ринку всіма учасниками продуктового ланцюга, підприємствами, незалежно від їх розмірів та місця в ієрархії галузевих зв'язків. Завдяки цьому, на наше переконання, буде забезпечено ефективну взаємодію між державними органами влади (інститутами) та ринковими агентами, при цьому зважаємо на те, що держава є особливим гравцем на ринку.

У розвитку інституційного забезпечення ефективного виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами головна роль належить державі як організації, яка за певних умов може мати ринкову владу, тобто втручатися допустимими методами у господарський процес галузі.

У забезпеченні розвитку інститутів аграрного ринку держава повинна враховувати: рівень соціально-економічного розвитку села; законодавчі норми; норми ментальності; рівень трансакційних витрат; особливості розподілу інформації між учасниками ринкового процесу; засади міжсекторного партнерства [2, с. 521].

Проте в цьому ракурсі розгляду питання слід сформулювати і впровадити на практиці таку систему інституційних норм, які б унеможливили надмірну ринкову владу держави й особливо безпосереднє втручання у внутрішньогосподарську діяльність підприємств-виробників зерна. В заданому ракурсі розвитку інституційного забезпечення ефективного виробництва зерна, в концептуальному плані і з наступним втіленням у практику необхідно:

- визначити допустимі рамки, роль та мету державного втручання в економічну діяльність підприємств-виробників зерна, але в межах наявності проблем із продовольчим забезпеченням населення;

- унормувати інституційно допустимі рамки адміністрування державними органами процесів, які пов'язані з виробництвом-реалізацією зерна;

- визначити принципи втручання держави в економіку в умовах верховенства законів ринку і економічного регулювання як інструменту державного управління.

Формування інституціонального середовища розвинутого ринкового господарства означає зміну системи соціальних цінностей і, в першу чергу, спонукальних мотивів поведінки частини суспільства. В ринковій трансформації це означає зміну мотиву споживання на мотив отримання прибутку [8].

Розвиток інституційного забезпечення повинен забезпечити вихід зернового господарства на якісно новий рівень розвитку, стати інституційною передумовою утримання позицій, які галузь зайняла в останні 3 роки, сприяючи розумному зростанню її економіки. Необхідно інституційно стимулювати переробку зерна, використання його в тваринництві, що забезпечуватиме формування запасу міцності усього агрокомплексу країни, а також створення значно більшої доданої вартості. Серед інституційних факторів зазначеного слід виділити:

- 1) програми бюджетної підтримки вітчизняних товаровиробників, більше половини яких перебувають зараз у скрутному становищі;

- 2) становлення функціональної ринкової інфраструктури переробки, зберігання, транспортування зерна;

3) політика стимулювання попиту на зерно та продукти його переробки;

4) розробка і впровадження національно-прийнятного механізму ціноутворення на зерно, який був би підтримувальним, зокрема, для малих підприємств;

5) активізація кооперативних зв'язків виробників зерна та інших учасників зернопродуктового підкомплексу.

Удосконалена інституційна система повинна в обов'язковому плані сприяти поліпшенню інвестиційного клімату розвитку зернопродуктового бізнесу. Важливим її сегментом вважаємо прийняття спеціальних державних програм і забезпечення їх обов'язкового виконання з повним фінансуванням, нормативно-правовим полем. Інституційний аспект ефективного розвитку виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами має включати вдосконалення податкової та кредитної політики, систем ціноутворення, стимулювання інноваційного розвитку та впровадженні інновацій, а також формування механізму взаємодії держави і господарських структур винятково на ринкових засадах.

Розвиток інституційного забезпечення безперечно повинен відбуватися у контексті створення стимулів для розвитку переробних галузей-споживачів зерна і галузі тваринництва зокрема. Це можуть бути інститути й інституційні норми з підтримки виробників зерна, які започатковують та розвивають тваринницьку галузь, спрямовуючи зерно не на експорт як сировину, а на корми, зміцнюючи таким чином продовольчу безпеку в аспекті виробництва продовольства тваринного походження.

Також вважаємо за необхідне наголосити на необхідності усунення, перш за все, макроекономічних інституційних проблем функціонування ринку зерна. Зокрема, слід усунути системні проблеми розвитку вітчизняного агропромислового виробництва, які вирішальним чином визначають соціально-економічний ефект господарського обміну в зернопродуктовому підкомплексі серед таких проблем:

1) часте адміністрування в управлінні з боку держави [9, с. 9];

2) проблеми в системі формального закріплення прав на оренду земельних ділянок;

3) невизначеність щодо термінів і умов запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення;

4) катастрофічне зменшення бюджетної підтримки виробників;

5) падіння цін на зерно та нестабільність внутрішнього ринку зернових культур;

6) низький рівень дохідності зерновиробництва в силу перевищення динаміки зростання вартості ресурсів виробництва під динамікою зростання реалізаційних цін на зерно;

7) відсутність ефективного механізму захисту інтересів виробників зерна щодо пере-

розподілу вартості в маркетинговому ланцюгу [9, с. 9].

Позиціонування зазначених проблем, усунення яких є фундаментальним чинником підвищення соціально-економічних ефектів, зумовлено виключною роллю зернового господарства в економіці аграрного сектора економіки України. Про це свідчать відповідні оцінюючі параметри галузевої соціально-економічної ефективності зернової галузі.

Стратегічні імперативи функціонування зернового ринку у контексті формування його ефективності, на наше переконання, повинні забезпечити системне усунення деструктивних факторів шляхом стратегічного удосконалення правового, організаційного, економічного, техніко-технологічного, управлінського забезпечення. Наслідком такого удосконалення повинно стати формування конструкції виробничо-ринкової моделі зернового господарства, яка розвивалася б за принципами сталості.

Концепт сталого розвитку зерновиробництва підпорядкований ідеї збалансованості загальнодержавної, галузевої, регіональної і внутрігосподарської політики, яка спрямована на збереження навколишнього середовища й природного ресурсного потенціалу галузей та виробництв в контексті задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Зернова галузь чи не найбільшою мірою підпадає під необхідність досягнення сталості в перспективі й для формування результативних ознак ефективності. А в перспективному вимірі – сталості зернового ринку; необхідно здійснювати відповідну інституційну політику, яка має бути позиціонована і розмежована за структурно-функціональними складовими результуючими ознаками.

Досягнення згаданих цільових орієнтирів концепції сталого розвитку зернового ринку можливе за рахунок збалансованості інтересів учасників продуктового ланцюга за схемою складових – «виробництво-розподіл-обмін-споживання». Функціональними учасниками є: виробники зерна, інфраструктура ринку, споживач, кожен з яких має власний інтерес від участі у цьому процесі. Збалансування інтересів позиціонується нами у контексті матеріального задоволення потреб кожного з цих учасників і забезпечення відповідальності активів та виробничої системи без шкоди навколишньому природному, соціальному середовищу.

Аграрна державна політика повинна бути направлена на стимулювання малих та середніх за розмірами виробництва сільськогосподарських товаровиробників [3, с. 91]. Поліпшення функціонування може формуватися для ринку різними засобами:

1. підвищенням ефективності та зниженням трансакційних витрат по всьому ринку;

2. підвищенням можливості передбачати та реагувати на зміни в попиті та пропозиції, ціні, конкуренції тощо;

3. законодавче регулювання земельно-майнових і орендних відносин, земельного ринку, іпотечного кредитування [10, с. 258];

4. підвищенням дохідності всіх учасників ринку;

5. антимонопольним регулюванням, впровадженням заходів фінансової стабілізації та податковим регулюванням [10, с. 258].

Саме тому основною задачею являється спосіб ідентифікації (відбору, виявлення) та здійснення (реалізації) політики втручання чи регулювання для більш ефективного стимулювання розвитку як в окремих сегментах ринку, так і ринку загалом. Ці методи конкретного сегменту, чи всього ринку того чи іншого продукту, потребують того, щоб бути не тільки важливими для існування та розвитку учасників ринку, а також мати об'єктивні можливості для підтримки як економічного, так і організаційного, інституційного та інших напрямів росту.

На нашу думку, майже всі господарства населення, малі та нові підприємства, частина наявних підприємств, не розуміються на основних вимогах ринку, ринкової структури, системи, будови, відсутність знань про те, як функціонує ринкова система, в якому правовому полі вона діє, та й загалом відсутність або отриманням недостовірної інформації відносно умов ринку, цін та методів ціноутворення, якості продуктів тощо. Зазвичай вони володіють певними зовсім невеликими знаннями та досвідом у комерційних переговорах, та практично не визнають здатність їх впливати на умови їх діяльності на ринку.

Удосконалення регуляторного механізму в аграрній сфері не завершено, тому створення ринкових інститутів повинно тривати і в майбутньому, адже саме вони у будь-якому стані є ключовими факторами формування попиту і пропозиції на аграрний товар, а також соці-

ально-економічного розвитку підприємств та інноваційно-інвестиційної діяльності [5, с. 132].

Розвиток інституційного забезпечення ефективності виробництва зерна є проявом загальноекономічної політики, яка повинна реалізуватись державою щодо ринку як середовища взаємодії економічних агентів, у якому найбільшій мірою проявляються функції інститутів. Тому пропонуємо концепт удосконалень, які сприятимуть забезпеченню інституційної спроможності ринку, а значить, його інституційну ефективність щодо виробників зерна. Всупереч наявним зв'язкам, ми використовуємо схему, яка змінює існуюче управління ринковим ланцюгом, що відображає отримання доходів на ринку уздовж первинного ланцюгу між первинними виробниками, замість того, який існує нині, отримання прибутку розпочинається в протилежному напрямі руху продукції по ринковому ланцюгу. Тобто, лівову частку від вартості продукції отримує саме виробник, а не посередник, оптовик, та інші учасники ринку, які безпосередньо не беруть участь у виробництві тієї продукції (рис. 1).

Цей спосіб дає уявлення про ринковий процес та сформований навмисно для сприйняття, використовуючи попит як основний інформаційний інструмент, який служить сигналом для первинних виробників, що дає певну інформацію, що виробляти, як та скільки. Це приведе до поліпшення способів ринкової координації, зв'язку та ринкових операцій, для збільшення нарощування прибутку саме первинних виробників, які, зазвичай, знаходяться в кінці ринкового ланцюга, а інколи повністю відсутні.

Висновки. Підводячи підсумок, можна стверджувати, що інститути ринку є ефективним інструментом для можливостей дрібних товаровиробників (фермерів, господарств населення) та інших економічних суб'єктів ринкового

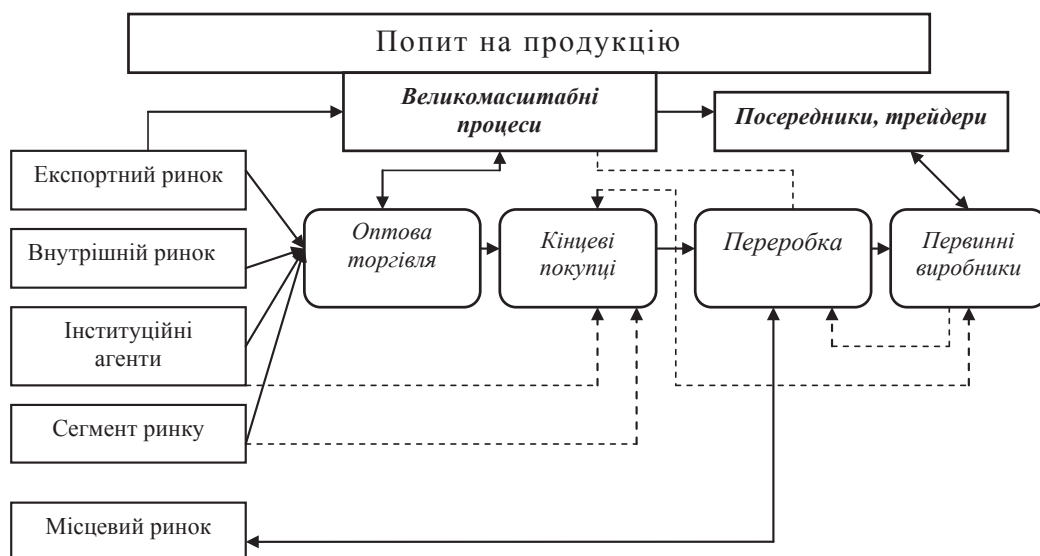

Рис. 1. Ринкові актори (агенти) та зв'язок їх в ринковому ланцюгу

середовища, отримувати відповіді на системні та активні зміни конкурентного середовища та нових викликів та сигналів ринку.

Ефективна інституційна система сприяння ефективному виробництву зерна сільськогосподарськими підприємствами – це та, яка забезпечить інституційні умови сприяння підвищенню доходності зернопродуктового бізнесу і зменшення затрат виробництва, створення середовища для залучення інновацій та інвестицій.

У розвитку інституційного забезпечення ефективного виробництва зерна слід дотримуватися таких принципів:

1) системного врахування інтересів виробників і особливостей національного аграрного виробництва;

2) наукової обґрунтованості у виборі інструментарію регулятивного впливу на господарські процеси;

3) недопустимості прямого втручання у внутрішньоорганізаційну господарську діяльність виробників зерна та інших учасників зернопродуктового ланцюга;

4) культивування засад конкурентного доступу до ресурсів та послуг, а також державної підтримки для усіх без винятку виробників.

Пропонуючи приведену сукупність заходів розвитку інституційного забезпечення розвитку виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами, вважаємо за необхідність роз-

робки основ науково-обґрунтованих методичних положень оцінки його результативності в концептуальному плані.

В заданому аспекті вирішення піднятої проблеми слід обов'язково звернути увагу на те, що інституційні детермінанти формування ефективності виробництва зерна у своїй сукупності є одними з визначальних факторів формування середовища господарських взаємодій. Підприємницькі структури підпадають під вплив інституційних чинників, які значною мірою зумовлюють ефекти, а значить результати, тому у запропонованих концептуальних положеннях розвитку інституційного забезпечення функціонування виробництва зерна ми звертаємо увагу на їх ефективність. З цього приводу позиціонування чинників вирішення піднятої проблеми в загальному ракурсі, об'єктивно є необхідність звернути увагу на інституційну ефективність, адже виробнича система зернопродуктового комплексу вітчизняних підприємницьких утворень, як будь-яка інша, сконструйована на базі визнання необхідності сприяння раціональному використанню ресурсів. Вирішення проблеми в заданому ракурсі є головною детермінантою політики стимулювання формування системи продукування зернового товару усіма учасниками, що вважаємо прерогативою подальших досліджень, зокрема, що стосується удосконалення системи перерозподілу вигод і витрат економічних агентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Саблук П.Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – №10. – С. 3–10.
2. Шпикуляк О.Г. Проблеми формування інститутів ринку в аграрній сфері / О.Г. Шпикуляк // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2010. – Випуск 7 (25). Ч. 3. – С. 516–522.
3. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2013. – № 4 – С. 86.
4. Чикало І.В. Інституційне забезпечення функціонування ринку землі в Україні / І.В. Чикало. // Економіст. – 2013. – №3. – С. 29–31.
5. Супрун О.М. Інституційні фактори та механізми регулювання аграрного виробництва й ринку / О.М. Супрун. // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – №4. – С. 131–135.
6. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України : моногр. / О.О. Мороз. – Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2006. – 438 с.
7. Материнська О.А. Удосконалення механізму регулятивного та інфраструктурного забезпечення виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами / О.А. Материнська // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси: зб. наук. праць / Луцький національний технічний університет. – 2015. – Вип. 12(2). – С. 109–118.
8. Мельникова В.І. Національна економіка: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / В.І. Мельникова, О.П. Мельникова, Т.В. Сідлярчук, І.Ю. Тур, Г.М. Шведова – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
9. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: теорія, методологія і організація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук / О.Г. Шпикуляк – Київ, 2010. – 36 с.
10. Сапич В.І. Інституційні фактори ефективності використання сільськогосподарських угідь / В.І. Сапич, Н.М. Сапич. // Бізнес Інформ. – 2016. – №2. – С. 254–262.

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

DIRECTIONS FOR ENHANCING INNOVATION ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE COASTAL REGIONS OF UKRAINE

Мокій А.І.

проректор,

Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій

Полякова Ю.В.

доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Львівський торговельно-економічний університет

Власенко Л.В.

старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій

Стаття присвячена дослідженню інноваційної діяльності підприємств приморських регіонів України. Виявлено проблеми та перешкоди для досягнення високої результативності інноваційної діяльності. Проведено оцінку рівня інноваційної діяльності підприємств приморських регіонів у порівнянні із іншими регіонами країни. Розроблено комплекс пропозицій щодо активізації інноваційної діяльності підприємств приморських регіонів.

Ключові слова: інноваційна діяльність, приморські регіони, інноваційний потенціал, промислові підприємства.

Статья посвящена исследованию инновационной деятельности предприятий приморских регионов Украины. Выявлены проблемы и препятствия для достижения высокой результативности инновационной деятельности. Проведено оценку уровня инновационной деятельности предприятий приморских регионов по сравнению с другими регионами страны. Разработано комплекс предложений касательно активизации инновационной деятельности предприятий приморских регионов.

Ключевые слова: инновационная деятельность, приморские регионы, инновационный потенциал, промышленные предприятия.

The article investigates innovation activities of enterprises in the coastal regions of Ukraine. Problems and obstacles to achieving high performance of innovation are revealed. Innovation activities of the coastal zone enterprises are assessed in comparison with other regions of the country. A set of proposals is elaborated to enhance innovation activities of the coastal area enterprises.

Keywords: innovation activities, coastal regions, innovative potential, industrial enterprises.

Постановка проблеми. Регіони України характеризуються специфічними природними та набутими характеристиками, що відображаються у сформованій економічній та просторовій спеціалізації. Загалом за соціально-екологічними параметрами приморські регіони України можна віднести до депресивних через переважання аграрного виробництва та зниження обсягів виробництва «старопромислових» галузей промисловості; незадовільний рівень розвитку транспортно-логістичної та інженерної інфраструктури; складну соціально-економічну ситуацію, високий рівень безробіття та істотну залежність від чинника сезонності; загострення екологічних проблем, які знижують туристично-рекреаційну привабливість територій; негативне

міграційне сальдо і демографічну кризу; недостатню інвестиційну привабливість територій; незадовільну якість туристичного сервісу.

Пріоритетність інноваційного розвитку України потребує розробки та пошуку новітніх стратегій і засобів розвитку регіонів, які базуються на врахуванні як соціально-економічних та культурних особливостей, так і наукового-технічного та інноваційного потенціалу для підвищення конкурентоспроможності регіону та якості життя мешканців.

В діючій Морській доктрині України при ґрунтовному розкритті основних проблем розвитку приморських регіонів та їх розв'язанні незначна увага приділяється використанню інноваційного підприємництва, що на даний час має бути

вирішальним чинником соціально-економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із дослідженням інноваційної діяльності підприємств України, вивчають такі вітчизняні вчені як О. Амоша, Л. Антонюк, Ю. Багал, В. Денисюк, К. Мешко, А. Поручник, В. Токар, Л. Федулова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Приморські регіони мають наступні конкурентні переваги: вигідне географічне розташування, пов'язане із виходом до водних артерій міжнародного значення; багатогалузевий агропромисловий комплекс, значення якого у світовій економіці зростає; значний ресурсний потенціал розвитку альтернативної енергетики; розвинений освітній та науковий потенціал; туристсько-рекреаційний комплекс; висока якість трудових ресурсів.

Варто враховувати, що в приморських регіонах попри спільність у виході до моря, можливості активізації туристичної діяльності, спостерігається неоднозначний вплив на формування науково-технічного, інноваційного та виробничого потенціалу країни. Військові дії на території Донецької і Луганської областей, окупація Криму істотно погіршили використання наявного потенціалу, деструктивно впливаючи на результативність інноваційної діяльності як цих регіонів, так і прилеглих областей.

Тому оцінка можливостей використання інноваційного потенціалу, зокрема в діяльності підприємств цих регіонів, має виражену економічну необхідність в умовах глобалізації науково-технічного розвитку та подолання кризових явищ в економіці України.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо активізації інноваційної діяльності підприємств приморських регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні спостерігається значний розрив у рівнях інноваційного розвитку провідних країн світу та України. Загальні показники наукового та технологічного розвитку України значно відстають від аналогічних показників країн ЄС. Наприклад, питома вага загального обсягу витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП України у 2015 році становила 0,62% (в середньому по країнах ЄС – 2,03% ВВП) [1]. За цей же період серед держав-членів ЄС, найвища наукоємність ВВП була відзначена у Фінляндії (3,17%), Швеції (3,16%) і Данії (3,08%). Світовий досвід показує, що в економіках, де діяльність у сфері досліджень та розробок залишається на низькому рівні, переважна більшість фірм мають низьку схильність до інновацій та недостатній рівень інноваційності [2, с. 12].

Незначна кількість промислових підприємств України приділяє увагу здійсненню інноваційної діяльності, відповідно, неповною мірою усвідомлює її значущість для конкурентоспромож-

ності виробництва, що уповільнює процеси оновлення традиційного виробництва, заміщення звичайної продукції та методів виробництва новими прогресивними видами. У 2015 р. інноваційною діяльністю у промисловості України займалися 824 або 17,3% загальної кількості промислових підприємств. Загальне зниження інноваційної активності протягом останнього періоду серед інших факторів можна пояснити кризовими явищами в економіці країни на фоні військового протистояння російській агресії.

Серед приморських регіонів, найбільша частка інноваційних підприємств зосереджена у Миколаївській області (31,2% від загального показника по області), Запорізькій – 20,9%, Херсонській – 20,7%, Одеській – 19,4%, Донецькій – 11,7%. Отже, загалом незначна частка промислових підприємств приморських регіонів приділяє увагу інноваційній діяльності, до того ж вона постійно зменшується.

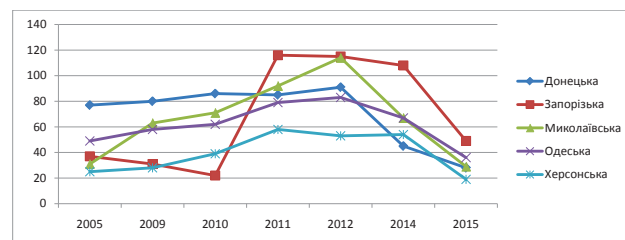

Рис. 1. Кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю у приморських регіонах України

За: [1]

Також у всіх приморських регіонах більша кількість підприємств серед інших видів інноваційної діяльності надає перевагу придбанню машин, обладнання та програмного забезпечення. У цьому аспекті занепокоєння викликає недооцінка важливості проведення власних науково-дослідницьких робіт та залучення зовнішніх передових розробок для використання у виробничих процесах з метою їх модернізації, підвищення продуктивності праці, зниження ресурсомісткості, у тому числі енергетичної.

Спостерігається асиметричність у джерелах фінансування інноваційної діяльності в Україні. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності і надалі залишаються власні кошти підприємств, частка яких у 2015 р. зросла і становила 97,2% загального обсягу. Не розвинені такі форми інвестування, як венчурне, бізнес-ангели та позабюджетні фонди, що довели свою ефективність у розвиненій економіці. Відсутність бюджетного фінансування унеможливорює проведення як прикладних, так і фундаментальних досліджень, що є особливо небезпечним, оскільки результати фундаментальних досліджень дають знання для розробки нових технологій, створюють базу для формування та розвитку нових галузей економіки.

Щодо приморських регіонів, то вони теж демонструють домінантне зміщення у бік використання власних коштів при здійсненні інноваційної діяльності, але в Одеській області ще мало місце використання коштів державного та місцевих бюджетів, у Донецькій – лише місцевого бюджету. Внутрішні та іноземні інвестори проявляли інтерес до фінансування інноваційної діяльності у Миколаївській області, кредити були застосовані у Херсонській та Миколаївській областях. Загалом тенденція свідчить про невикористання приморськими регіонами повною мірою наявних фінансових ресурсів та можливостей щодо залучення потенційних інвесторів на регіональному рівні, а також диференціації джерел інвестування.

Суттєвою перешкодою для реалізації інноваційного потенціалу та досягнення результативності інноваційної діяльності може стати нестача кваліфікованих кадрів, дослідників, техніків та інженерів.

Частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) в Україні у 2015 р. у загальній кількості зайнятого населення становила 0,5%, у т.ч. дослідників – 0,33%. За даними Євростату, найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,31%), Данії (3,17% і 2,15%), Ісландії (2,94% і 2,0%) [1].

Кількість дослідників в Україні має тенденцію до зниження, зокрема з 85,2 тис. осіб у 2005 році до 53,8 тис. осіб у 2015 році. У 2015 році частка дослідників у Донецькій області становила 3,18% від загального показника по Україні, у Запорізькій – 2,07%, Миколаївській – 1,09%, Одеській – 3,18%, Херсонській – 0,61%. Одночасно відмічаємо, що усі приморські регіони показують зниження аналізованих показників, як загальної кількості працівників основної діяльності, дослідників та техніків, так і їх питомі частки.

Зазначаємо, що загалом Україна досягла високих показників, зокрема стосовно витрат на реформування інформаційно-комунікаційної

сфери та системи освіти, де вона перевищує середнє значення для країн ЄС. Частка випускників науково-технічних спеціальностей та з ринкових інновацій наближається для середнього по Європі рівня. У той же час показники вітчизняної економіки щодо державних витрат на наукові дослідження та інновації, зайнятості у середньо- або високотехнологічному виробництві та високотехнологічних послугах сягає лише половину або навіть 2/3 показника ЄС [3, с. 15].

Недостатня увага на державному та регіональному рівнях приділяється створенню сприятливих умов для розповсюдження та створення інновацій, які є новими для ринку, що більше прив'язує підприємства до запровадження практики імітування науково-технічних досягнень, а не до розробки унікальної продукції на основі власних розробок. Ризик технологічного запозичення полягає у тому, що імпорт технологій забезпечує певний ріст промисловості, але не сприяє розвитку власних технологій. Отже, незначна кількість підприємств приморських регіонів займалася впровадженням інновацій, що були новими для ринку, зокрема у Донецькій області – 5 підприємств, у Запорізькій – 10, Миколаївській – 2, Одеській – 2, Херсонській – 3. Важливим для зміцнення регіональної економіки є формування внутрішнього попиту на наукову продукцію з боку суб'єктів підприємництва.

Показники рівня інноваційного розвитку приморських регіонів важливі не лише для проведення порівняльного аналізу, а й мають прикладний аспект щодо обґрунтування інноваційної політики регіонального рівня. Нами проведений таксономічний аналіз, який дозволив виявити рівень інноваційного розвитку усіх регіонів України, зокрема й приморських, за офіційними статистичними даними 2014 та 2015 рр. згідно методики, описаною В. Плютою [4].

Для проведення дослідження були використані показники щодо кількості організації, які виконують наукові дослідження й розробки; чисельності науковців; обсягів виконаних науко-

Таблиця 1

Результати оцінки рівня розвитку інноваційної діяльності регіонів України

2014 рік		2015 рік	
Достатній та середній рівень	Харківська, Дніпропетровська	Достатній та середній рівень	Харківська, Дніпропетровська
Низький рівень	Запорізька, Львівська, Одеська, Сумська	Низький рівень	Запорізька, Львівська
Критичний рівень	Вінницька, Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Критичний рівень	Вінницька, Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська

вих та науково-технічних робіт і реалізованої інноваційної продукції; кількості підприємств, що займалися інноваційною діяльністю; інноваційних витрат та загального фінансування інноваційної діяльності; кількості виконаних науково-технічних робіт, впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції; кількості підприємств, що впроваджували інновації та реалізовували інноваційну продукцію.

Значення побудованого таксономічного показника варіюється від 0 до 1. Для групування застосовано принцип – чим вище значення показника, тим вищий рівень розвитку досліджуваного об'єкта. Використано наступну градацію рівня розвитку: критичний – від 0 до 0,19; низький – від 0,2 до 0,39; середній – від 0,4 до 0,59; достатній – від 0,6 до 0,79; високий – від 0,8 до 1,0.

Отже, приморські регіони (Донецька, Миколаївська, Одеська та Херсонська області) у 2015 році потрапили до групи із критичним рівнем розвитку інноваційної діяльності, Запорізька область опинилася у групі із низьким рівнем.

На сьогодні інноваційна діяльність не сприяє вирішенню найбільш нагальних проблем соціально-економічного розвитку приморських регіонів. Європейський досвід показує, що кожне робоче місце у науково-дослідницькій галузі забезпечує створення 7-10 високопродуктивних місць в економіці [3, с. 15], що надзвичайно важливо для вирішення проблеми безробіття. Ситуація на вітчизняному ринку праці залишається напруженою та супроводжується скороченням попиту на робочу силу. Загальна чисельність безробітних серед працездатного населення налічує майже 1,8 млн. осіб. Рівень безробіття, за методологією МОП, становив 9,5%. Найвищий рівень безробіття в Україні серед осіб працездатного віку, зафіксований у Донецькій (15,2%) області. Найменше потерпали від безробіття у Одеській області, де його рівень склав 6,7% [5]. Інші приморські регіони демонструють такі показники: Миколаївська область – 9,2%, Запорізька – 10,2%, Херсонська – 9,4%.

Іншою проблемою, що потребує вирішення за допомогою інноваційних заходів, є охорона навколишнього середовища, покращення екологічної ситуації в регіонах. Ступінь забруднення середовища напряму корелює із рівнем промислового виробництва у певному регіоні. Східні регіони України залишаються найбільш забрудненими, що зумовлено масштабними викидами від промислових виробництв. В Україні загалом на Донецьку, Дніпропетровську та Луганську області припадає дві третини (67,4%) викидів забруднювальних речовин в Україні. У той же час, найменше викидів зареєстровано в Херсонській та Чернівецькій областях, тобто в регіонах, які характеризуються нижчим рівнем промислового розвитку. Негативний вплив на навколишнє середовище мають не лише викиди

шкідливих речовин в атмосферу, але й побутові відходи. Не дивлячись на те, що частина відходів підлягає утилізації, решта залишається на території регіону, тим самим збільшуючи навантаження на навколишнє середовище. Обсяги накопичених відходів, знову ж таки, переважають у східних регіонах. Так, найбільш забрудненим регіоном є Запорізька область, у якій накопичено 282 тонн відходів на 1 км² [6].

Також приморські регіони показують нерівномірність розвитку галузевої спеціалізації та обсягів діяльності підприємництва. Домінуючими видами економічної діяльності для Донецької, Запорізької та Одеської областей є оптова та роздрібна торгівля, сільське господарство, переробна промисловість (для перших двох) та транспорт (для останньої). В Миколаївській та Херсонській областях переважає сільське та рибне господарство, а також торгівля і посередництво. Відмінності у спеціалізації приморських областей підтверджуються різноманітністю в обсягах діяльності місцевих підприємств. Для індустріальних регіонів більшою мірою притаманні великі підприємства, для сільськогосподарських – малі та середні [7].

З огляду на вищевикладене, інноваційна активність підприємств приморських регіонів потребує розробки підтримуючих заходів для активізації та її спрямування на розв'язання існуючих проблем.

По-перше, важливим є виявлення і розвиток унікальних галузей або видів економічної діяльності, що становлять спеціалізацію приморських регіонів в рамках національної економічної системи. Розумна спеціалізація передбачає активізацію довгострокових структурних змін в економіці регіону з орієнтацією на перспективу, тобто формування такої політики, яка дозволить регіону зайняти важливі ніші на глобальних ринках. Концепція розумної спеціалізації посіла центральне місце у питаннях пошуку механізмів стимулювання економічного розвитку країн ЄС. Для приморських регіонів це, перш за все, морегосподарський комплекс та туристичне обслуговування із високим рівнем сервісу.

По-друге, доцільним вважаємо запровадження системи субсидування на регіональному рівні наукових досліджень і розробок у пріоритетних сферах із одночасним збільшенням фінансування інноваційної діяльності підприємницьким сектором (наприклад, у Великобританії збільшення фінансування НДДКР за рахунок приватного сектору відбувається за допомогою таких заходів як податковий кредит для малих та середніх фірм). Це можна поєднувати із наданням підтримки для створення науковцями з університетів й інститутів приморських регіонів власних інноваційних підприємств, що відмежовуються від наукових установ та продовжують діяльність як самостійні суб'єкти. Такий підхід можна доповнювати й іншими заходами, зокрема, у країнах ЄС використовується так

зване «звільнення для цілей досліджень» – традиційно університети звільняються від сплати мита за патентування винаходів, які вони використовують у своїх власних дослідженнях.

По-третє, необхідно продовжити практику заснування у приморських регіонах об'єктів інноваційної інфраструктури: наукових парків, центрів трансферу технологій або інноваційних кластерів з урахуванням специфіки регіону, що дозволяє уникати негативних коливань світової кон'юнктури та створити умови для кооперації між учасниками інноваційного процесу. Наприклад, Софія-Антиполіс у Франції на зразок Силіконової Долини, залучає кваліфікованих фахівців з Франції та інших країн. Фірми згортають виробництво у Парижі та інших містах і переміщують їх до цього кластеру. Особливу увагу слід приділити сприянню працевлаштуванню випускників технічних спеціальностей місцевих навчальних закладів, у першу чергу, за їх фахом у зазначених інфраструктурних об'єктах. На рівні регіональної адміністрації на конкурсних засадах можна запровадити фінансування із місцевих джерел підготовки кадрів із переліку спеціальностей, що мають критичне значення для функціонування місцевої промисловості та науки, наприклад, для переможців олімпіад із фундаментальних та прикладних наук.

По-четверте, розвиток економіки малих міст приморських регіонів повинен відбуватися шляхом стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, що спеціалізуюватимуться на інноваційних розробках у сферах альтернативної енергетики, охорони навколишнього середовища, розв'язанні проблем місцевого розвитку. Для цього слід розробити систему стимулів та пільг, зокрема у сфері банківського кредитування, знижок на сплату місцевих податків, страхування інноваційних ризиків, муніципальних гарантій.

По-п'яте, доцільним є підвищення інвестиційної привабливості об'єктів на регіональному рівні шляхом запровадження супроводу інноваційно-інвестиційних проектів та надання різноманітних пільг та підтримки на місцевому рівні. Це передбачає внесення пріоритетних інноваційних проектів до Стратегії інноваційного розвитку приморських регіонів із закріпленням відповідальних. В ЄС більшість регіональних програм засновані на інноваційних проектах. Особливу увагу слід приділити вітчизняним інвесторам, оскільки іноземні інвестори будуть більш виваженими у здійсненні інвестування через високий рівень ризиків, пов'язаних із нестабільністю економічної та політичної ситуа-

ції в нашій країні, відсутністю стимулів для розгортання ризикового інноваційного бізнесу.

На рівні регіонів слід запровадити здійснення функцій постійного моніторингу інноваційної діяльності галузей та підприємств регіону; використання коштів місцевих бюджетів або кредитних ресурсів, виділених на інноваційні цілі; оцінювання ефективності інноваційної діяльності та реалізації пріоритетних інноваційних проектів; інформаційного забезпечення та прозорості інноваційних процесів. Такі функції слід віднести до компетенції управлінь або комісій з економічного розвитку територій при обласних (місцевих) адміністраціях. Мета такого заходу полягає у встановленні зворотного зв'язку із господарськими суб'єктами, що здійснюють інноваційну діяльність, для оперативного реагування на проблеми, що виникають, оскільки система управління інноваційною діяльністю характеризується високим ступенем бюрократизації, значними часовими лагами між виробленням і прийняттям рішень, низьким рівнем вертикальної та горизонтальної інтеграції.

По-шосте, слід ініціювати створення таких структурних інституцій як регіональні науково-технічні ради, що забезпечують узгодження та координацію повноважень; чітке формулювання стратегічних цілей та забезпечення ресурсами; участь зацікавлених сторін у розробці стратегічних заходів; надання підтримки у пошуку замовників та інвесторів інноваційних розробок; організація представницьких заходів, таких як Дні відкритих дверей наукових лабораторій та науково-дослідних інститутів, виставок-ярмарок; презентаційних зустрічей потенційних інвесторів з власниками ідей та розробок.

Висновки. У інноваційній діяльності підприємств приморських регіонів має місце низка проблем, які розкриваються у незначній частці підприємств, що займаються інноваціями; низький диференціації джерел фінансування інноваційної діяльності; зниженні кількості дослідників тощо. Інноваційна діяльність, на жаль, не стала пріоритетним чинником розв'язання соціальних та економічних проблем приморських областей. Загалом у порівнянні із іншими регіонами України приморські області показують низький або переважно критичний рівень інноваційної діяльності.

Подальший розвиток приморських регіонів повинен відбуватися на основі розробки диференційованої стратегії розвитку та відповідної регіональної політики, а також дослідження в стратегічній перспективі питання щодо удосконалення спеціалізації приморських регіонів в рамках національної економічної системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник. – К: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2016. – 257 с.
2. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України: пропозиції для політичних заходів. – Том 3. – К.: Фенікс, 2011. – 76 с.

3. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України: ключові особливості інноваційної політики в якості основи для розробки заходів сприяння інноваціям, що спрямовують Україну до заснованої на знаннях конкурентоспроможної економіки – порівняння ситуації в ЄС та Україні. Том 1. – К.: Фенікс, 2011. – 214 с.
4. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа / В. Плюта [пер. с польского В. Иванова]. – М.: Статистика, 1980. – 151 с.
5. Поточний рівень безробіття в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/potochnyy-riven-bezrobittya-v-ukrayini>
6. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. – К.: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – 389 с.
7. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226>.

НАПРЯМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ ЗА ПРИНЦИПАМИ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

AREAS OF PRESERVING THE EMPLOYMENT POTENTIAL OF ENTERPRISES IN CRISIS BY THE PRINCIPLES OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Серікова О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

На засадах концепції соціальної відповідальності обґрунтовано підхід до відходу від практики масових звільнень персоналу під час кризи. Наведено переваги збереження персоналу в стратегічній перспективі. Досліджено досвід зі збереження трудового потенціалу підприємства та проаналізовано авторські підходи до пошуку шляхів управління персоналом в кризовий період.

Ключові слова: трудовий потенціал, скорочення персоналу, безробіття, альтернативи вивільнення, корпоративна соціальна відповідальність, антикризове управління, робочий час.

На основе концепции социальной ответственности обоснованно подход к уходу от практики массовых увольнений персонала во время кризиса. Приведены преимущества сохранения персонала в стратегической перспективе. Исследован опыт по сохранению трудового потенциала предприятия и проанализированы авторские подходы к поиску путей управления персоналом в кризисный период.

Ключевые слова: трудовой потенциал, сокращение персонала, безработица, альтернативы высвобождения, корпоративная социальная ответственность, антикризисное управление, рабочее время.

On the basis of the concept of social responsibility grounded approach to the departure from the practice of staff layoffs during the crisis. Benefits of conservation staff in the strategic perspective. The experience with labor saving potential of the company and analyzes the author's approach to the search for personnel management in crisis.

Keywords: labor potential, downsizing, unemployment, alternative release, corporate social responsibility, crisis management, working time.

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи підприємства вимушені заощаджувати витрати на ресурси, в т.ч. і на трудові. Як свідчать дані Державної служби статистики України, для ринку праці характерне зменшення середньооблікової кількості штатних працівників з 10262 тис. осіб в 2010 р. до 8065 тис. осіб в 2015 р. Внаслідок масових скорочень (коефіцієнт обороту робочої сили зі звільнення в 2015 р. становив 30,2% до середньооблікової кількості штатних працівників) погіршилась кон'юнктура ринку праці. В IV кварталі 2014 р. рівень безробіття досяг максимального значення за останні роки та набув позначки 10,6%. Поквартальна тенденція за 2011-2016 рр. наведена на рис. 1.

Посилення невідповідності попиту і пропозиції робочої сили призвело до збільшення навантаження на одне робоче місце з 9 осіб в 2010 р. до 19 осіб в 2015 р. Аналіз у регіональному розрізі показує критичність стану ринку праці

Запорізької області – 185 осіб, Луганської – 140, Вінницької – 62, Донецької – 60, Хмельницької – 44, Черкаської – 41, Кіровоградської – 39, Закарпатської – 37 та ін. [2, с. 189] Детальна інформація в регіональному розрізі наведена на рис. 2.

Такі негативні тенденції вітчизняного ринку праці посилюють соціальні катаклізми. Насправді, стан ринку праці є ще гіршим, оскільки дані Державної служби статистики відображають лише зареєстрований ринок праці.

Безумовно, в умовах постійної економічної та політичної нестабільності важливим напрямом у стратегії комерційних підприємств є гнучке реагування на зовнішні чинники. Однак, зняття з себе (керівництво підприємств) відповідальності та сприяння посиленню дисбалансу на ринку праці не відповідає етичним нормам ведення бізнесу. Необхідним є пошук нових ідеологічних принципів управління персоналом в

умовах кризи. На наш погляд, мінімізація негативних соціальних наслідків на національному ринку праці можлива шляхом впровадження заходів збереження персоналу та відходу від практик масового звільнення під час економічної кризи на засадах корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), структурним елементом якої є відповідальність перед суспільством та персоналом організації, що зазначено в Меморандумі про соціальну відповідальність.

Корпоративна соціальна відповідальність – «відповідальність тих, хто приймає бізнес-рішення, за тих, на кого безпосередньо чи опосередковано ці рішення впливають; це концепція, що заохочує компанії враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив діяльності компанії на споживачів, стейкхолдерів, працівників, громади та навколишнє середовище в усіх аспектах своєї діяльності»; це «концепція, згідно з якою компанії інтегрують соціальні та екологічні питання у свою комерційну діяльність та взаємодію із заінтересованими сторонами на добровільній основі». Надзвичайно важливе значення у цій сфері має концепція «потрійного критерію», що містить у собі розширення меж звітності організацій та додавання соціальних і

екологічних аспектів до фінансових показників діяльності [3].

Згідно Меморандуму про соціальну відповідальність бізнесу, що був прийнятий 16 грудня 2005 року, соціальна відповідальність оцінюється за такими групами показників: відповідальність перед споживачами, відповідальність перед постачальниками, відповідальність перед персоналом, екологічна відповідальність, відповідальність організації перед суспільством.

У Концепції національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні соціальна відповідальність трактується, як відповідальність організації за вплив рішень і дій на суспільство, довкілля шляхом прозорої та етичної поведінки, яка сприяє сталому розвитку, у т. ч. здоров'ю і добробуту суспільства, зважає на очікування зацікавлених сторін, відповідає чинному законодавству і міжнародним нормам поведінки, інтегрована у діяльність організації та практикується в її відносинах [4, с. 1].

Стан дослідження проблеми й виокремлення не розв'язаних досі питань. Корпоративна соціальна відповідальність є досить актуальним питанням і досліджувалась такими зарубіжними вченими: Т. Бредгард, П. Друкер, А. Керол, Ф. Котлер, М. Маскон, Дж. Мун,

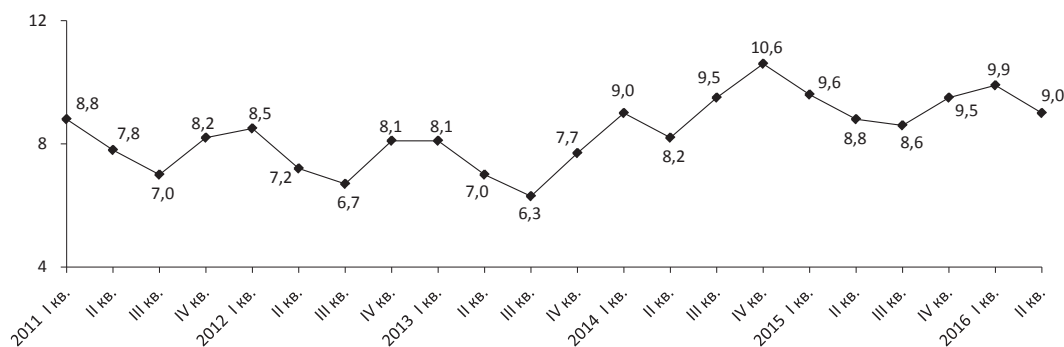

Рис. 1. Рівень безробіття населення віком 15-70 років
(у % до економічно активного населення відповідного віку) [1]

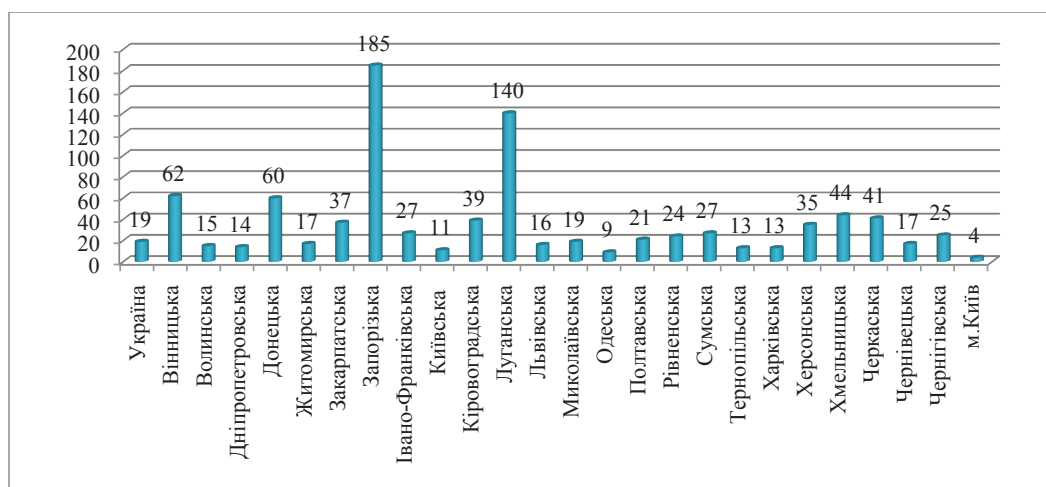

Рис. 2. Навантаження незайнятого (безробітного) населення на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) за регіонами (осіб, на кінець року)

Л. Ненсі. Серед вітчизняних науковців слід відзначити таких, як О. Грішнова, А. Гриненко, Т. Зоря, А. Колот та ін.

Знаходять своє відображення і практики збереження персоналу, що є предметом досліджень таких науковців, як В. Данилко, В. Данюк, Г. Захарчин, В. Курінний, Д. Ніколаєв, Т. Перегудова, В. Петюх, Л. Струтинська, С. Цимбалюк та ін.

Віддаючи належне виконанню науковим дослідженням, які спрямовані на теоретико-методологічні аспекти визначення корпоративної соціальної відповідальності та її оцінювання, особливості формування тощо, слід, на нашу думку, звернути увагу на посилення відповідальності у напрямі мінімізації соціальних ризиків на ринку праці під час кризи та пошуку шляхів уникнення масових скорочень персоналу. Це і вплинуло на формування **мети цієї публікації** – систематизація досвіду з питань збереження трудового потенціалу підприємств в умовах кризи в системі КСВ для попередження негативних соціальних наслідків на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на простоту рішення щодо скорочення витрат на трудовий потенціал підприємства шляхом його звільнення, формуються не тільки негативні наслідки для суспільства, а й для роботодавця. Так, ускладнюється процес пошуку високопрофесійних працівників у загальній масі незайнятого населення, адже скорочують в першу чергу баласт, масштаби якого на ринку праці будуть збільшуватись. Наступним є неопуність витрат на адаптацію та професійну орієнтацію в організації тощо.

Дотримання принципів КСВ сприятиме не тільки мінімізації соціального відторгнення населення, а й зменшенню витрат організації під час економічного росту у вигляді відсутності необхідності витрачати кошти на формування трудового потенціалу підприємства. На користь збереження персоналу в умовах кризи вказують такі факти, як підвищення мотивації та продуктивності праці, покращення соціально-психологічного клімату в організації через упевненість у зайнятості, що сприяє формуванню комфортного духу та оптимізації роботи підприємства; раціоналізація витрат, організаційної структури, технологічних процесів, енергозбереження за рахунок залучення персоналу до формування ідей із раціоналізації як альтернативи вивільнення; уникнення неопунності витрат на адаптацію, професійний розвиток та підвищення кваліфікації; можливість планування стратегічного розвитку; підвищення соціальної репутації, іміджу підприємства.

Таким чином, управління персоналом за принципами КСВ навіть в умовах кризи є одним із засобів підвищення рівня трудової активності працівників. Це обумовлено тим, що розуміння етичного ставлення до працівників, дотримання їх прав та гарантій у системі соціально-трудо-

вих відносин підвищує відповідальність людини та мотивацію до праці. Результатом останнього стане зацікавленість у подальшому розвитку організації, формуванні інноваційних та раціоналізаторських пропозицій.

Слід відзначити, що науковцями та практиками ведеться пошук альтернатив звільнення персоналу в скрутний час для підприємства. Адже вони розуміють важливість такого ресурсу, як трудовий потенціал. Огляд наукової літератури дозволив виділити такі практики збереження персоналу під час кризи (табл. 1).

Проведений аналіз наукових джерел показує спрямованість досліджень на управління робочим часом, витратами на оплату праці при пошуку шляхів збереження трудового потенціалу. На нашу думку, реалізація КСВ перед персоналом та суспільством у напрямі мінімізації соціальних ризиків на ринку праці можлива за рахунок раціоналізації витрат за такими напрямками:

- раціоналізації витрат на трудовий потенціал шляхом перегляду витрат на оплату житла, оренду робочого місця, професійне навчання та підвищення кваліфікації;
- шляхом застосування аутсорсингу та аутстафінгу з вибором оптимального варіанту зайнятості персоналу;
- за рахунок впровадження практик, коли самі працівники мають запропонувати ресурси скорочення витрат для знаходження коштів на оплату праці;
- застосування гнучких форм зайнятості;
- підвищення мобільності – перевodu в інші департаменти, робота певний час в іншому підрозділі, фірмі, що має певні позитивні моменти – набуття додаткового досвіду;
- за рахунок формування складної багаторівневої системи оплати праці, яка дозволяє в кризових умовах гнучко підходити до її модифікації;
- перехід на нематеріальні заходи мотивації.

При застосуванні практик тимчасового переведення на іншу роботу в разі простою, надання відпустки без збереження заробітної плати, підсумкового обліку робочого часу, неповного робочого часу, варто дотримуватись правових норм українського законодавства. Так, слід пам'ятати про таке:

- при тимчасовому переведенні на іншу роботу в разі простою працівники можуть бути переведені за їх згодою з урахуванням спеціальності і кваліфікації на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації на весь час простою або на інше підприємство, в установу, організацію, але в тій самій місцевості на строк до одного місяця (ст. 34 КЗпП) [13];
- відпустка без збереження заробітної плати за згодою сторін може надаватися на термін не більше 15 календарних днів на рік, що регулюється ст. 26 Закону України «Про відпустки»;

Таблиця 1

Практики збереження трудового потенціалу підприємства

Автори	Пропозиції
В.К. Данилко [5, с. 167-173]	Запропонована системна концепція антикризового управління персоналом, яка містить заходи щодо виходу з кризової ситуації. Розкрито особливості управління персоналом як складового елементу антикризової стратегії підприємства. Запропоновано застосовувати гнучку політику зайнятості підприємства, яка полягає у підтримці та раціоналізації складу і структури персоналу та передбачає реалізацію наступних заходів: припинення найму, скорочення робочого часу, припинення замовлень зовнішнім виконавцям, направлення на навчання з відривом від виробництва, стимулювання «внутрішніх венчурів», заохочення звільнень за власним бажанням, «аутплейсмент», звільнення деяких працівників за різні порушення.
В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк та ін. [6, с. 192-201]	Запропоновано пристосовувати персонал до економічних змін шляхом: 1. Пристосування персоналу за постійного складу всього персоналу та постійного робочого часу: зниження додаткових добровільних послуг та особливих винагород; передача найманих працівників іншим підприємствам; відмова від сторонніх послуг і передача їх для виконання власному персоналу; вибір робіт, проектів та навчання; перенесення часу роботи та відпусток; внутрішньофірмові переміщення персоналу; скорочення інтенсивності праці. 2. Пристосування персоналу за постійного складу персоналу, але зі скороченим робочим часом: скорочення часу надурочної роботи; дозвіл неоплачуваних невиходів на роботу; уведення неповного робочого дня; тривале скорочення регулярного робочого часу. 3. Пристосування персоналу скороченням складу персоналу без звільнень постійного персоналу: припинення найму; тимчасові трудові угоди після закінчення терміну дії не поновлюються; заохочення плинності; припинення трудових відносин за згодою; достроковий вихід на пенсію.
Г.М. Захарчин, Л.Р. Струтинська [7, с. 195-197]	Розглядаються ціннісні, соціальні, нормативні та мотиваційні аспекти управління персоналом в умовах кризи.
В. О. Курінний [8]	Пропонується антикризове управління персоналом за такими етапами: аналіз проблемної ситуації і стану підприємства; діагностика кадрового потенціалу; розроблення і впровадження заходів щодо маркетингу персоналу; розроблення антикризової кадрової стратегії і системи її маркетингової підтримки; проектування антикризової кадрової політики; розроблення і організація виконання антикризових кадрових рішень; розроблення заходів для подолання і попередження конфліктів; визначення заходів щодо управління кадровими ризиками; контроль за виконанням кадрових рішень.
Д. Ніколаєв [9]	Звертається увага на таких задачах антикризової програми управління персоналом: утримання та залучення до реалізації заходів антикризової програми одних співробітників; мінімізація ризиків виникнення конфліктних ситуацій при звільненні інших. Сформуовано умови управління персоналом в умовах кризи, а саме: збереження та підвищення продуктивності праці персоналу; гнучкість; економічність; грамотне юридичне супроводження організаційно-штатних заходів.
Т. Перегудова [10, с. 130-137]	Пропонується підходи до процесу вивільнення /збереження персоналу на основі дослідження ризику цих процесів для організації. Запропоновано матрицю прийняття рішення про доцільність звільнення в залежності від рівня ризику. Автор пропонує по мірі погіршення ситуації підвищити рівень дисципліни, контролю за якістю продукції/послуг, зменшувати додаткові послуги, відмовитися від бонусів та премій, переносити час роботи та відпустки, вводити неповний робочий день, тиждень.
О. Редька, О. Галушак [11]	Досліджується управління персоналом в умовах кризи через галузеві особливості машинобудування. Пропонується використовувати системний підхід до управління персоналом, що виявляється у розподілі функцій і повноважень, виборі принципів антикризового управління, розробці і реалізації нової кадрової політики та управлінських рішень. Наведено наступні заходи: створення гнучкої організаційної структури фірми, ліквідація зайвих підрозділів, часткове звільнення співробітників за рахунок перерозподілу обов'язків; розробка та послідовна реалізація концепції антикризового управління персоналом; впровадження методів кадрового маркетингу, що дозволить підвищити якість кадрової селекції у процесі наймання персоналу; щорічна атестація, аудит персоналу; модернізація культури управління; діагностика та аналіз кризових явищ в системі управління персоналом; систематичний перегляд положень про підрозділи, посадових інструкцій та інших регламентуючих діяльність персоналу документів з метою їх удосконалення; розробка системи заходів щодо заохочення робітників з урахуванням їх орієнтації та впливу на кінцеві показники роботи організації.
О. В. Сардак [12, с. 121-125]	Запропоновано кадрові заходи на різних стадіях процесу управління кризою. Сформульовано основні цілі та принципи антикризового управління персоналом в умовах ринкової економіки. Процес управління кризою передбачає такі етапи: ситуаційний аналіз, розробка і реалізація заходів щодо попередження кризових явищ, підготовка до дій у кризових умовах, реакція на виникнення кризової ситуації, ліквідація наслідків кризової ситуації, формування і реалізація стабілізаційних заходів, розробка заходів щодо забезпечення майбутнього економічного зростання, моніторинг ситуації після завершення кризи. На кожному з етапів управління кризою підприємствам рекомендується застосовувати розроблені нами кадрові заходи, що забезпечать відновлення керованості і стабільності підприємства. Основними цілями антикризового управління персоналом підприємства є: попередження і зниження ризику виникнення на підприємстві кризової ситуації, а також послаблення негативних наслідків кризової ситуації та їх ліквідація. Антикризове управління персоналом підприємств в умовах ринку повинно будуватися на таких принципах: системність, відносна стабільність, адаптивність, багатоваріантність, гнучкість, циклічність.

– підсумковий облік робочого часу допускається за погодженням із виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації (ст. 61 КЗпП);

– відповідно до ст. 56 КЗпП неповний робочий час може встановлюватися за угодою між працівником і власником або уповноваженим ним органом. Оплата праці в цих випадках проводиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Робота на умовах неповного робочого часу не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників.

Держава має проводити політику щодо підтримки ініціатив збереження трудового потенціалу організацій, оскільки такі заходи стримують рівень безробіття і відповідають принципам КСВ. Спільна участь усіх сторін соціально-трудових відносин відповідає новітнім тенденціям розвитку цієї теорії і отримала назву консолідованої (спільної) соціальної відповідальності, яка передбачає рівноцінну відповідальність усіх соціальних партнерів.

Висновки. Проведене дослідження створює підґрунтя для розв'язання важливого наукового завдання – обґрунтування процесів збереження трудового потенціалу підприємства під час економічної кризи та мінімізації соціальних ризиків на засадах КСВ.

Рациональне використання трудового потенціалу в умовах кризи можливе за рахунок забезпечення КСВ роботодавця й найманих працівників, тобто формування сукупності соціально-економічних, етичних норм та відносин, що проявляється з боку роботодавця у дотриманні прав громадян, трудового законодавства та інших нормативно-правових документів з питань ведення бізнесу та застосування практик збереження персоналу; з боку працівника – у відповідальному, добросовісному ставленні до праці та пошуку засобів раціоналізації витрат як альтернативи звільнення.

КСВ має бути характерною особливістю не тільки керівництва організації, а й держави, що відповідає принципам консолідованої (спільної) соціальної відповідальності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Експрес-випуск Державної служби статистики України «Зайнятість та безробіття населення в II кварталі 2016 року» [Електронний ресурс] Режим доступу: ukrstat.gov.ua
2. Економічна активність населення України 2015: Стат. збірник / Державна служба статистики України / Відповідальний за випуск І.В. Сенік. – Київ. – 2016. – 201 с. – С. 189. [Електронний ресурс] Режим доступу: ukrstat.gov.ua
3. Інтернет-енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_відповідальність_бізнесу.
4. Концепція національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kbs.org.ua/index.php?get=14&id=5817>.
5. Данилко В.К. Концепція управління персоналом в умовах подолання кризи / В.К. Данилко, О.І. Гриценко / ВІСНИК ЖДТУ. 2013. № 2 (64). – С. 167-173.
6. Менеджмент персоналу: Навч. посіб. / В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк та ін.; За заг. ред. В.М. Данюка, В.М. Петюха. – К.: КНЕУ, 2004. – 398 с.
7. Захарчин Г.М. Управління персоналом в умовах кризи / Г.М. Захарчин, Л.Р. Струтинська / Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2013. Т. 18. Вип. 4/1. – С. 195-197.
8. Курінний В.О. Управління персоналом в умовах кризи [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-i-menedzhment/1_kurinnij.htm
9. Николаев Д.О. Проблемы управления персоналом в условиях кризиса / Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал) Выпуск № S3 – 2011. – С. 113-124. <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-upravleniya-personalom-v-usloviyah-krizisa>
10. Перегудова Т. Управління ризиком вивільнення персоналу в умовах кризи. Матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції «Ділове та державне адміністрування» 27-29 квітня 2011 Луганськ-Слов'янськ. – 464 с. – С. 130-137.
11. Редька О. Управління персоналом машинобудівних підприємств України в умовах кризи [Електронний ресурс] / О. Редька, О. Галуцак // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу до журн.: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11_rozvuk.pdf.
12. Сардак О.В. Специфіка кадрових заходів в процесі управління кризою на підприємствах / Вісник Хмельницького національного університету 2010. – № 2, Т. 3. – С. 121-125.
13. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BA%D0%B7%D0%BF%D0%BF>

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

SOCIAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISE AND ITS INTERNATIONAL STANDARDS

Топішко І.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

Топішко Н.П.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічної теорії,
менеджменту та маркетингу,
Національний університет «Острозька академія»

Галецька Т.І.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічної теорії,
менеджменту та маркетингу,
Національний університет «Острозька академія»

У статті розкрито сутність поняття «соціальна відповідальність підприємства». Акцентовано увагу на тренді сучасного його розуміння в контексті концепції «сталого розвитку». Така ситуація актуалізує проблему створення механізмів підтримки соціального компромісу в суспільстві. Проаналізовано зарубіжний досвід корпоративної соціальної відповідальності. Охарактеризовано основні міжнародні стандарти ведення соціально відповідального бізнесу, їх вплив на діяльність суб'єктів економіки. Обґрунтовано необхідність дотримання їх у господарській діяльності підприємств в Україні.

Ключові слова: соціальна відповідальність підприємства, міжнародні стандарти, соціальна звітність, Глобальний договір ООН, моделі корпоративної соціальної відповідальності.

В статье раскрыто содержание понятия «социальная ответственность предприятия». Акцентируется внимание на тренде современного его понимания в контексте концепции «устойчивого развития». Такая ситуация актуализирует проблему создания механизмов поддержки социального компромисса в обществе. Проанализировано зарубежный опыт корпоративной социальной ответственности. Охарактеризованы основные международные стандарты ведения социально ответственного бизнеса, их влияние на деятельность субъектов экономики. Обоснована необходимость соблюдения их в хозяйственной деятельности предприятий в Украине.

Ключевые слова: социальная ответственность предприятия, международные стандарты, социальная отчетность, Глобальный договор ООН, модели корпоративной социальной ответственности.

The essence of the concept of "social responsibility of enterprises" was uncovered in the article. Modern understanding of this idea in context of the "sustainable development" was in the centre of attention. This situation actualizes the problem of creating social compromise mechanisms of support in society. Foreign experience of corporate social responsibility was analyzed. Basic international standards of social responsible business and its impact on economic actors activity were described. The necessity of international standards compliance in activity of business enterprises in Ukraine were grounded.

Keywords: social responsibility of enterprise, international standards, social statements, UN Global Compact, models of corporate social responsibility.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Зрушення в структурі економіки та механізмах управління, що відбуваються, відображають докорінні зміни в матеріальних

засадах виробництва і формуванні нового типу соціально-економічних відносин. Умови суспільного поділу праці та господарювання трансформуються в напрямі посилення спеціалізації країн, їх взаємозалежності та взаємовпливу,

зростання ролі ТНК та їх потенціалу щодо здійснення соціальних програм.

За непростих умов соціально-економічних перетворень сучасного світу актуалізуються проблеми пошуку ефективних підходів економічного і соціального поступу. Зростає потреба в адекватних моделях господарювання на мікро- і макrorівні, їх узгодженні як відображення ефективних стратегій розвитку та конкуренції в умовах глобалізаційних викликів. У якості ключових факторів-індикаторів успішних моделей господарської діяльності і конкурентних переваг розглядають нові технології виробництва, персонал високого рівня професіоналізму, нові методи управління та управлінські рішення, новітні технології виходу на ринок [1, с. 75].

Одночасно наявна тенденція до перегляду соціальної доктрини, посилення соціального демпінгу, який часто підтримується державою. З метою підвищення позицій національного бізнесу в міжнародному конкурентному середовищі скорочується обсяг фінансування соціальних зобов'язань уряду, поступово знижується реальна заробітна плата найманої робочої сили. Зменшення відрахувань у державний бюджет, зростання майнової нерівності та бідності, загострення соціальних протиріч погіршує умови соціального середовища.

Така ситуація актуалізує проблему створення механізмів підтримки соціального компромісу в суспільстві. Одним із таких інституціональних механізмів соціального контролю та створення умов для збалансування особистих, колективних і суспільних інтересів є система забезпечення і підтримки соціальної відповідальності особи, бізнесу і держави за формування нормальних умов життєдіяльності соціуму.

В умовах глобалізації та інтеграції, становлення мережевої економіки і суспільства знань, стрімкого розширення та ускладнення взаємозв'язків національних господарств і людей, зростання їх взаємозалежності, світові організації надають особливу увагу забезпеченню стабільності умов функціонування бізнесу, у т.ч. на основі запровадження міжнародних стандартів соціальної відповідальності підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спираються автори. Засадничі положення концепції соціальної відповідальності бізнесу розроблено в працях зарубіжних вчених Р. Акермана, Р. Бауера, Г. Боуена, Д. Броннана, С. Вартіка, Д. Вотави, Д. Вуда, К. Девіса, П. Друкера, А. Керролла, Ф. Кохрена, Д. Свансона, С. Сеті, В. Фредерік, М. Шварца та ін.

В Україні ця тематика досліджується в працях І.О. Ворончак [2], І.В. Грановської [3], А.М. Колота [4], С.Я. Король [5], В.А. Крикуна [6], С.О. Левицької [7], Т. Маматової [8] та інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується

означена стаття. Сучасні соціально-економічні перетворення актуалізують пошук умов неконфліктної взаємодії бізнесу, держави, суспільства. Важливо сприяти включенню принципів і форм соціальної відповідальності в стратегію розвитку українських компаній.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення основних міжнародних стандартів ведення соціально відповідального бізнесу та заходів щодо його стимулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Концепція соціально відповідальної діяльності підприємства у внутрішньому та зовнішньому середовищі відображає еволюцію поглядів науковців на суспільну роль бізнесу і формування вимог соціуму щодо принципів його ведення.

У своєму становленні концепція соціальної відповідальності підприємства як системи економіко-правових та організаційних принципів і заходів дотримання збалансованої соціально-економічної та екологічної господарської діяльності пройшла певний шлях еволюції. Базовими концепціями стали теорії корпоративної соціальної відповідальності (Corporate Social Responsibility) (1950-1970 pp.), корпоративної соціальної сприйнятливості (Corporate Social Responsiveness) (1970-1990 pp.), корпоративної соціальної діяльності (Corporate Social Performance – CSP) (1980-2000-ні pp.) [4].

Фундаментальні поняття соціальної відповідальності бізнесу деталізовані в таких концепціях [9; 10; 11]:

- «заінтересованих сторін (стейкхолдерів)» (принципи взаємодії бізнесу з працівниками, покупцями, акціонерами, постачальниками, місцевою громадою, державою і суспільством загалом) [6];

- корпоративного громадянства (стратегія взаємодії бізнесу з суспільством щодо сприяння його ефективному і сталому розвитку) [12; 13];

- концепція проактивності (як засіб реагування на виклики сталого розвитку на основі реакції або стратегічного (проактивного) підходу) [14];

- концепція корпоративної підзвітності (компанії мають стати більш підзвітними перед суспільством, а не лише перед своїми зацікавленими сторонами за наслідки власної господарської діяльності) [14];

- добровільна концепція (зобов'язання компанії досягати довгострокових цілей, в яких зацікавлене суспільство) [14];

- корпоративної стійкості (мікроекономічне трактування концепції сталого розвитку як такого, що «відповідає потребам нинішнього покоління, не входячи в протиріччя з потребами і прагненнями поколінь майбутнього») [15, с. 179].

Науковці зазначають, що в останні десятиліття відбувалися зміни в трактуванні поняття

«соціальна відповідальність» у бік поняття «сталій розвиток» як такого, що об'єднує екологічні, соціальні, управлінські аспекти діяльності [15; 16; 17]. Про цей тренд свідчить зростання числа компаній, які поруч із фінансовими результатами господарювання оприлюднюють нефінансову звітність щодо екологічних і соціальних аспектів їх діяльності [3].

Однозначного визначення змісту поняття «соціальна відповідальність» немає внаслідок його комплексності. Воно є системним і відображає систему цінностей соціуму. За такого підходу сутність категорії характеризують як сукупність різних діалектично взаємопов'язаних видів відповідальності (економічної, правової, моральної, політичної, професійної тощо). У звуженому розумінні враховують міру, ступінь прийняття будь-яким соціальним суб'єктом, групою соціально-значущих цілей суспільства, готовність до виконання взаємних прав і обов'язків у процесі сумісної діяльності з метою не нанесення збитку усталеному розвитку суспільства загалом та окремих спільнот, індивідам. Соціальна відповідальність слугує механізмом взаємозалежності соціальних суб'єктів, що займають різні статусні позиції в соціальній ієрархії [18, с. 134].

У контексті підходу, що об'єднує економічний, соціальний та екологічний аспекти наслідків ведення бізнесу, соціальна відповідальність підприємства розглядається як «внесок, який компанія вкладає в суспільство за допомогою її основної діяльності, соціальних інвестицій і з урахуванням пріоритетів державної соціальної політики» [14, с. 1; 19].

Отже, соціальну відповідальність бізнесу визначають як принципи, механізми та дії суб'єктів господарювання щодо формування взаємовідносин із суспільством, органами влади, населенням, партнерами з метою «узгодження та/або задоволення соціальних, економічних, фінансових, етичних інтересів усіх сторін при частковій або повній компенсації ринкових неспроможностей та обмежень» [20].

Втілення основних положень концепції соціально відповідального бізнесу в господарську практику залежить від стану і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни та її інституціонального середовища, ступеня державного регулювання, зрілості громадянського суспільства. На її формування впливають особливості галузевої належності підприємства, цілі діяльності, розміри та місце розташування, ступінь участі в міжнародному бізнесі, етичні принципи власників компанії тощо.

Соціальна відповідальність підприємства реалізується у внутрішньому та зовнішньому середовищі. У внутрішньому її спрямовано на дотримання трудових прав робітників, підготовку кадрів тощо. У зовнішньому середовищі вона реалізується у довільній формі (корпоративна філантропія, добровільний маркетинг,

волонтерська робота в межах певного соціального проекту, взаємодія з громадами, охорона навколишнього середовища тощо). Основними принципами її здійснення є встановлення довгострокових відносин із стейкхолдерами, підтримання репутації надійного партнера, орієнтація на споживача, новаторство, відповідальне ставлення до вирішення соціальних та екологічних проблем тощо.

Зважаючи на роль держави і механізм взаємодії між суб'єктами суспільних відносин серед багатьох моделей корпоративної соціальної відповідальності виокремлюють американську, європейську та японську [2; 21]. Ліберальна американська її модель поширена у США, Канаді, англomовних державах Африки та Латинської Америки. Втручання держави в економіку обмежене. Соціальна відповідальність ґрунтується на добровільних засадах. Реалізується переважно у формі благодійництва, меценатства, волонтерства. У формі зниження податків заохочується урядом, підтримується суспільством. В Європі (Швеція, Франція, Данія, Фінляндія) концепція соціально відповідальної поведінки компаній інтегрована в громадську політику і регулюється державою. В японській моделі увагу скеровано на внутрішнє середовище компанії. Роль держави значна. Проводиться політика вирівнювання доходів населення. Вирішенню соціально-економічних проблем притаманний високий рівень колективізму.

Ступінь реалізації соціальної відповідальності має прояв в якості взаємодії сторін соціальних партнерських відносин суб'єктів господарювання. Також у дотриманні міжнародних стандартів ведення соціально відповідального бізнесу, в яких закладено певні критерії. Це сумлінне ставлення до сплати податків; дотримання вимог міжнародного і національного законодавства, виробництво якісної продукції, розробка соціальних програм компанії, участь у соціальних проектах регіонального і загального масштабу, охорона навколишнього середовища, благодійні проекти тощо. В якості міжнародного механізму формування соціально відповідальної поведінки суб'єктів економіки використовується також Кодекс ділової етики, декларації, хартії.

Міжнародні стандарти соціально відповідального бізнесу світові структури почали формувати наприкінці ХХ ст. [18]:

- 1996 р. – сформована Європейська бізнес-мережа «Корпоративна соціальна відповідальність – Європа» (European Business Network – CSR Europe) з метою пропаганди ідей і досвіду його принципів;

- 1997 р. – створена Глобальна ініціатива з надання звітності (Global Reporting Initiative) для розробки стандартів соціальної (нефінансової) звітності компаній;

- 2000 р. – сформульовано «Глобальний договір» (Global Compact) [22].

У «Глобальному договорі» визначено десять засадничих принципів соціальної відповідальності компанії. Зазначені процедури і практики ведення соціально відповідального бізнесу (організаційне управління, права людини, трудові відносини, етична операційна діяльність, захист навколишнього середовища захист прав споживачів розвиток територіальних громад і співпраця з ними). Визначено форми підготовки соціальної звітності.

У міжнародній практиці складання нефінансової звітності використовуються такі форми соціальної звітності [3]:

- звіт довільної форми;
- комплексний звіт, побудований з використанням певного методу потрібного підсумку, який включає економічні, екологічні та соціальні показники: (Triple Bottom-Line); Лондонської групи порівняльного аналізу (London Benchmarking Group); групи корпоративного громадянства (Corporate Social Citizenship) або ін.;
- стандартизований звіт (міжнародні стандарти серії: AA1000, ISO-14000, ISO-9000, ISO-2600, SA8000, GRI, стандарти Саншайн тощо).

Довільна форма соціального звіту зручна і призначена для зовнішніх аудиторів. Однак її важко застосувати для порівняння із міжнародними стандартами. Від великих підприємств, які виходять на світовий ринок, вимагають стандартизованого звіту для соціального аудиту. Зокрема, дотримання стандартів серій:

- ISO (Міжнародна Організація Стандартизації) – зобов'язання бізнесу систематично дотримуватися екологічних показників;
- GRI (Глобальна Ініціатива Звітування) щодо формування соціально-економічних та екологічних напрямків діяльності організацій;
- SA (Social Accountabiliti International) – покращення умов праці на основі добровільного їх моніторингу, сертифікації та оцінювання.

Міжнародні стандарти серії ISO-9000 стосуються управління якістю продукції. Серію ISO-14000 (14010, 14011/1, 14012) представлено стандартними вимогами до системи екологічного менеджменту. Наприклад, ISO-14001 – прийняття зобов'язань щодо «Системи екологічного менеджменту – специфікація і керівництво з використання».

Стандарти серії SA-8000 засновано на етичних принципах Конвенцій МОП, Всесвітньої Декларації прав людини та інших документах з прав людини. Стандарти інтегруються в систему менеджменту організацій.

Міжнародні стандарти соціальної (нефінансової) звітності представлено серією AA-1000

(Account Ability) як системи критеріїв, принципів, методичних рекомендацій для оцінки результатів компанії у цій сфері.

Система показників серії GRI містить вимоги до набору показників та якості соціальної звітності.

Таким чином, засадничі положення системи міжнародних стандартів соціального управління підприємством в основному розроблено. Актуальним є сам процес їх досягнення в діяльності підприємств в Україні з метою поліпшення середовища життєдіяльності в умовах формування ринкового механізму господарювання та глобалізації. Основні перешкоди їх впровадженню:

- декларативність активності, неможливість контролю цільового використання коштів;
- відсутність критеріїв оцінки соціальної відповідальності компанії;
- недосконалість відповідного законодавства;
- низький рівень корпоративної культури, недостатній розвиток благодійної і соціальної діяльності;
- фінансово-економічна слабкість значної частки господарюючих суб'єктів, їх орієнтація на виживання;
- правовий нігілізм і деформація правової свідомості у дотриманні чинного законодавства;
- закритість інформації більшості суб'єктів господарювання для широкої громадськості.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Україна проходить етап системних трансформацій. В умовах первісного нагромадження капіталу нагальною проблемою стає посилення соціальної спрямованості діяльності суб'єктів ринку. Багато-векторні та глибинні зміни умов господарювання актуалізують пошук шляхів суспільного поступу на безконфліктній, неантагоністичній основі.

У країні ведеться робота на інформаційному та організаційному рівнях щодо впровадження принципів соціально відповідального бізнесу, у т. ч. дотримання його міжнародних стандартів. Однак реалії часто розходяться з теорією. Потрібно посилити пропаганду в цьому напрямі. Формувати державні механізми стимулювання системного вдосконалення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Сприяти суб'єктам господарювання, які розробляють і реалізують власні стратегії соціальної відповідальності, оприлюднюють нефінансову звітність, покращують життя територіальних громад. Запровадити обов'язкові стандарти соціальної звітності. Розширити можливості надання різного роду пільг при виконанні компаніями соціально важливих проектів. Ця робота спрямована у майбутнє.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Куцук П.О., Ковтун О.І., Башнянин Г.І. Джерела і стратегії розвитку та забезпечення конкурентного лідерства сучасних корпорацій у глобальній економіці / П.О. Куцук, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин // Економіка України. – 2015. – № 7 (644). – С. 72-86.

2. Ворончак І.О., Демачкович Л.М. Стратегія формування організаційної культури вітчизняних підприємств на засадах соціальної відповідальності бізнесу: регіональний аспект / І.О. Ворончак, Л.М. Демачкович // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 4 (04). – С. 265-270.
3. Грановська І.В. Міжнародні стандарти звітності соціальної відповідальності бізнесу / І.В. Грановська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2012_19_1/Granovsk.pdf
4. Колот А. Сучасна філософія корпоративної соціальної відповідальності: еволюція поглядів / А. Колот // Україна : аспекти праці. – 2013. – № 8. – С. 3-17
5. Король С.Я. Нормативні документи із соціальної відповідальності бізнесу / С.Я. Король // Економіка України. – 2013. – № 9 (622). – С. 85-96.
6. Крикун В.А. Сутність та еволюція концепції соціальної відповідальності бізнесу / В.А. Крикун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Випуск 6. Ч. 1. – С. 91-94.
7. Левицька С.О. Соціальна складова підприємницької діяльності як об'єкт обліку / С.О. Левицька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – Острог: Видавництво НУ «Острозька академія», 2014. – Випуск 26. – С. 114-118.
8. Маматова Т. Міжнародні стандарти корпоративної соціальної відповідальності: механізм адаптації для органів державного контролю України / Т. Маматова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01\(4\)/10mtvdku.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01(4)/10mtvdku.pdf)
9. Taking the Temperature of CSR Leaders // A survey of global CSR leaders by Business for Social Responsibility and the Dutch Ministry of Economic Affairs . – 2005.
10. Матеріали веб-сайту : <http://www.un.org.ua/ua/> Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження. – К., 2005. – 48 с.
11. Котлер Ф., Ненсі Л. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Пер. з англ. С. Яринич . – К.: Стандарт, 2005. – 302 с.
12. Дзевелюк М.В. Концепція корпоративного громадянства в сучасній державі як феномен глобалізаційних процесів / М.В. Дзевелюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Випуск 2. Том 1. – С. 133-137.
13. Хома Н.М. Корпоративне громадянство як форма взаємодії держави, бізнесу та суспільства // Н.М. Хома // «Панорама політологічних студій». Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного ун-ту, 2013. – Випуск 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Rps_2013_11_18.pdf
14. Малік І.П. Основні концепції соціальної відповідальності бізнесу / І.П. Малік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.confcontact.com/2008febr/5_malik.php бізнес.
15. Бандилко О.С. Корпоративна стійкість та стійкий розвиток як прояв сучасної соціалізації підприємства / О.С. Бандилко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/viec_2012_4_62.pdf
16. Рогов Г.К. Теоретична сутність і взаємозв'язок сталого розвитку, корпоративної та фінансової стійкості / Г.К. Рогов // Економіст. – 2015. – № 6 – С. 28 – 31.
17. Рогов Г.К. Формування бюджетного механізму корпоративного сталого розвитку / Г.К. Рогов // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» – 2016. – Вип. 1 (47). Т. 1 – С.390 – 395.
18. Андрущенко А.І., Рябець І.М. Соціальна відповідальність: теоретико-методологічний аспект аналізу / А.І. Андрущенко, І.М. Рябець // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.readera.org/article/sotsialna-vidpovidalnist-teoretyeko-metodolohichniy-aspekt-analizu-10157455.html> readera.org
19. Taking the Temperature of CSR Leaders // A survey of global CSR leaders by Business for Social Responsibility and the Dutch Ministry of Economic Affairs . – 2005.
20. Глобальні стандарти соціальної відповідальності бізнесу // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1241?view=material
21. Колосок А. Зарубіжний досвід соціальної відповідальності бізнесу та перспективи його застосування в Україні / А. Колосок // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – № 1. – С. 15-19.
22. Глобальний договір ООН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mlsp.gov.ua/.../article%3Bsessionid=07E30561B5BF4DDE28B50

АНАЛІЗ ЦЕНТРІВ ВИТРАТ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ В УПРАВЛІННІ МІКРОЛОГІСТИЧНИМИ СИСТЕМАМИ

ANALYSIS OF COST CENTERS AS BASIC INSTRUMENT IN THE MANAGEMENT OF MICROLOGISTIC SYSTEMS

Бухаріна Л.М.

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підприємництва,
менеджменту організацій та логістики
Запорізький національний університет

Широков С.О.

студент магістратури
Запорізький національний університет

Статтю присвячено аналізу центрів витрат на прикладі цеху УЗДТ (Управління залізничного транспорту) ПАТ МК «Запоріжсталь». Визначено основні фактори, що впливають на ефективність управління в мікрологістичній системі промислового виробництва. Розкрито сутність понять «місце виникнення витрат», «центр витрат» та проаналізовано структуру витрат. Проаналізовано центр витрат цеху УЗДТ за 2013-2015 роки, з метою подальшого удосконалення управління в мікрологістичній системі.

Ключові слова: центр витрат, аналіз витрат, матеріальний потік, мікрологістична система.

Статья посвящена анализу центров расходов на примере цеха УЖДТ (Управление железнодорожного транспорта) ПАО МК «Запорожсталь». Определены основные факторы, которые влияют на эффективность управления в микрологистической системе. Раскрыта сущность понятий «место возникновения расходов», «центр расходов» и проанализирована структура расходов. Проанализирован центр расходов цеха УЖДТ за 2013-2015 годы, с целью последующего усовершенствования управления в микрологистической системе.

Ключевые слова: центр расходов, анализ расходов, материальный поток, микрологистическая система.

Article is devoted to the analysis of the cost centers on the example of the department of management of a rail transport of «Zaporizhstal». Major factors which influence effective management of micrologistic system are determined. The essence of a concept of the «cost centers» is disclosed. The structure of expenses of the department of management of a rail transport for 2013-2015 were analyzed, for the purpose of the subsequent improvement of management in micrologistic system.

Keywords: center of expenses, expense analysis, material flow, micrologistic system.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки управлінські рішення мають бути обґрунтовані точними розрахунками, які підтверджували б їхню економічну доцільність, тому зростає роль аналізу витрат як засобу управління матеріальними потоками. Аналіз витрат – це важлива характеристика економічної діяльності, яка дозволяє оцінити ефективність використання спожитих ресурсів, виявити внутрішньогосподарські резерви зниження витрат та прийняти раціональне управлінське рішення стосовно витрат. Аналіз витрат необхідний для:

- визначення управлінських цілей;
- прийняття стратегічних рішень щодо ціноутворення, складу продукції, технологічних процесів, розробки прогнозів.

Під час визначення динаміки витрат проводиться аналіз економічних елементів витрат, що дозволяє вивчити склад витрат, визначити питому вагу кожного елемента в загальній сумі витрат. Зіставленням витрат по економічних елементах в абсолютній сумі й у відсотках до загальних витрат за звітний рік із витратами за попередній рік виявляються напрямки в зміні окремих елементів витрат.

Також необхідно приділяти значну увагу обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції. І це закономірно, тому що кінцевий результат господарської діяльності значною мірою залежить від облікової інформації про собівартість продукції. Але, крім цього, така інформація необхідна для визначення об'єктивної, вигідної та конкурентоздатної від-

пускної ціни, для контролю і прогнозування господарських дій і пов'язаних з ними витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення теоретичних і практичних аспектів аналізу витрат за центрами відповідальності і місцями виникнення зробили такі вітчизняні й іноземні вчені: П. Атамас, Ф. Бутинець, С. Голов, З. Гуцайлюк, М. Пушкар, Л. Нападовська, М. Чумаченко, Е. Аткінсон, К. Друрі, Р. Ентоні, Р. Каплан, М. Янг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витрати – це важлива та складна економічна категорія, яка є одним з вирішальних чинників впливу на фінансовий результат діяльності суб'єктів господарювання. Тому інформація про витрати займає центральне місце в системі управління як підприємством загалом, так і кожним його структурним підрозділом. Важливість витрат також полягає в тому, що вони є базою для формування цінової політики підприємства, характеризують рівень технології та організації виробництва, а також ефективність господарювання, яка оцінюється через порівняння витрат та результатів діяльності [7].

Як відомо, інформація про витрати формується за допомогою бухгалтерського обліку. Бухгалтерському апарату затрати на виробничого споживання ресурсів, тобто там, де відбувається виробничий процес та його обслуговування. Але для отримання більш детальної інформації застосовуються принципи контролінгу – руху і гальмування, своєчасності, стратегічного свідомості, документування.

Для контролінгу надзвичайно важливого значення в сьогоденні умовах господарювання набуває інформація про витрати не загалом по підприємству чи організації, а в розрізі більш деталізованих об'єктів формування витрат. У зв'язку з цим науковцями [2; 3; 7; 10] були

сформовані об'єкти формування і обліку витрат як місця виникнення затрат, центри затрат і центри відповідальності.

Вибір центрів витрат залежить від організаційних та інших особливостей організації, а також від цілей, поставлених її керівництвом. Слід враховувати, що зі збільшенням центрів витрат ефективність контролю за витратами підвищується з одночасним збільшення витрат на ведення обліку. Менеджери повинні встановити оптимальне поєднання витрат на ведення обліку з ефектом здійснення контролю за витратами по кожному центру витрат.

На вибір центрів витрат велике значення надає можливість закріплення відповідальності керівників структурних підрозділів і виконавців за витрати по кожному центру. У зв'язку з цим, центри витрат створюються відповідно до деталізованої схеми організації підприємства та переліком посадових обов'язків кожного працівника організації. При необхідності в посадові обов'язки працівників вводяться відповідні зміни.

Одним з ключових термінів у логістиці є визначення матеріального потоку.

Матеріальний потік – це чинник, що сприяє інтеграції елементів логістичної системи в чітко функціонуючий механізм. Під матеріальним потоком, з огляду на принципи логістики, розуміють поєднання і зв'язки всіх процесів та операцій з добування, обробки та переробки, складування, транспортування та розподілу вантажів у сфері матеріального виробництва, на промислових підприємствах, у цехах та на виробничих ділянках. Будь-який потік реалізується на певному матеріальному носії, і з цієї позиції всі потоки матеріальні [6].

Стосовно виробництва розрізняють зовнішні матеріальні потоки, що циркулюють у сфері обігу, і внутрішні – безпосередньо на підприєм-

Таблиця 1

Визначення центру витрат різними науковцями

Давидович І.Є.	Центр витрат – це підрозділ (цех, ділянка, бригада), керівник якого контролює витрати, але не контролює доходи й інвестиції [2].
Зимакова Л.А., Семикіна Л.Н.	Центр витрат – це організаційно-структурна одиниця суб'єкта господарської діяльності, яка виконує визначені функції. Облік за центрами виникнення передбачає: збір і віднесення первинних витрат (спожитих ресурсів) на окремі об'єкти обліку (технологічна установка, операція, відділ, дільниця, бригада тощо); їх перерозподіл на інші об'єкти чи готову продукцію, роботи чи послуги у відповідності до ланцюга створення вартості на підставі факторів витрат, які об'єктивно відображають внутрішнє споживання товарів, послуг чи ресурсів (наприклад, машино-години, площа виробничого приміщення, фактична трудомісткість ремонту і т. п.) [4].
Трийд О.М., Азаренкова Г.М., Мішина С.В., Борисенко І.І.	Центри витрат – це первісні виробничі та обслуговуючі одиниці, які характеризуються єдністю функцій і виробничих операцій, рівнем технічної оснащеності та організації праці, цільовим призначенням затрат, які, крім виконання власних функціональних завдань, несуть відповідальність за результати своєї діяльності. Просторова або функціонально відокремлена дільниця, де здійснюється первинне споживання виробничих ресурсів [7].
Шеховцова В.А.	Центр витрат – відособлений структурний підрозділ підприємства, в якого є можливість організувати нормування і планування витрат виробництва з метою спостереження, контролю і управління [10].

стві, тобто у сфері виробництва. Зовнішні матеріальні потоки реалізують потреби матеріально-технічного забезпечення виробництва чи іншої розумової діяльності людини.

Матеріальні потоки в системі матеріально-технічного забезпечення поділяються на групи засобів виробництва: сировина, основні матеріали, напівфабрикати, комплектуючі вироби, паливо, інструмент, інвентар, устаткування. Для кожної з перелічених груп передбачається ще детальніша диференціація, але до кожної порції специфікованої номенклатури з огляду на логістику матеріальні ресурси у специфікованій номенклатурі утворюють простий потік, і саме такий потік повинен стати об'єктом управління [6].

Розглянемо функції матеріальних потоків:

- функція планування – передбачає розв'язання завдань, пов'язаних зі встановленням оптимального напрямку руху потоку, формуванням потоку як сукупності конкретних об'єктів, встановленням його інтенсивності, розробкою розкладу (графіка) проходження, розрахунком потреби в ресурсах для реалізації потоку, мінімізацією часу просування потоку;

- функція оперативного регулювання – пов'язана з реалізацією запланованого режиму руху потоку. У межах цієї функції досліджують кожний об'єкт потоку згідно з графіком його руху, який включає диспетчеризацію об'єктів, формування та введення керуючих впливів;

- функція обліку – передбачає розв'язання інформаційних завдань, тобто збирання, опрацювання, зберігання та видачу інформації, ведення оперативного та статистичного обліку, складання необхідного звіту;

- функція контролю – встановлює відповідність фактичних параметрів руху потоку запланованим. Для контролю використовують еталонні значення елементів потоку у вигляді норм та нормативів;

- функція аналізу – охоплює комплекс завдань, які передбачають встановлення причинно-наслідкових зв'язків між досягнутими результатами і витраченими засобами, виявлення впливу різних чинників на фактичні значення параметрів потоку, розрахунок ефективності управління та функціонування системи загалом, розробку та вдосконалення методів аналізу в межах функції. Результати аналізу використовують для нового циклу управління, нових планових розрахунків [6].

Отже, аналіз центрів витрат охоплює майже всі функції матеріальних потоків.

Успішне управління матеріальними потоками має бути кількісно обґрунтованим, у більшості випадків із причини наявності випадкових витрат, інтеграції та координації, що виникає при управлінні логістичною діяльністю.

Фокусування інтеграційних та координаційних процесів спрямоване на досягнення найменших витрат взагалі по виробництву та просуванню

продукції, але ніяк не при виконанні кожної функції на окремих технологічних процесах.

Аналіз матеріальних потоків взаємодіє з дослідженням операційного процесу.

Операційний аналіз повинен стати обов'язковим завданням менеджера з логістики та включає такі види аналізу (рис. 1).

Рис. 1. Види операційного аналізу

В основі визначення відповідальності лежить розподіл витрат на контрольовані й неконтрольовані. Справа в тому, що витрати, які не контролюються на одному рівні керування, можуть бути контрольованими на більш високому рівні. Наприклад, витрати на утримання приміщень цехів можуть бути контрольовані на рівні виробничого директора, що затверджує бюджет цеху. Так само витрати, що не контролюються протягом короткого терміну, можуть бути контрольованими в перспективі. Прикладом таких витрат є амортизація устаткування, що не може бути контрольованою статтею в поточному місяці, але може бути контрольованою за допомогою застосування прискореної амортизації чи за допомогою реалізації зайвого устаткування [2].

Центри витрат відрізняються від місць виникнення витрат тим, що являють собою групування витрат в аналітичному обліку за окремими роботами, операціями, функціями всередині виробничих підрозділів. Це виділення визначається бажанням мати додаткові точки контролю витрат у підрозділі, а головне – забезпечити більш точний розподіл непрямих витрат за об'єктами калькулювання. Особливо посилюється необхідність виділення центрів витрат в умовах зростання автоматизації виробництва, коли при калькулюванні виникає необхідність підвищення точності віднесення витрат з утримання і експлуатації виробничого устаткування і загальновиробничих витрат на калькуляційні об'єкти. Зростає потреба у групуванні їх за групами устаткування, окремими комплексами, тобто центрами витрат.

У широкому розумінні слова центри витрат являють собою сфери відповідальності за окремі стадії кругообігу засобів на підприємстві. Центри витрат виділяються з метою планування та обліку витрат на виробництво, аналізу відхилень фактичної собівартості продукції від планової, виявлення резервів виробництва [2].

Наведемо аналіз витрат підприємства на придбання основних засобів за 2013–2015 роки (табл. 2–4).

За даними таблиці 2 видно, що більшу частку коштів у 2013 році підприємство ПАТ «Запоріжсталь» витратило на придбання вагона-хопера у кількості 20 одиниць, питома вага цього показника склала 49,9% від загальної суми витрат.

Таблиця 2

Витрати цеху УЗДТ на придбання основних засобів за 2013 рік [3]

Показник	грн.	Питома вага, %
Пристрій МПЦ ст. Аглофабрика, в т. ч.:	1385578	6,342
Автоблокування і двопутна увязка ст. Аглофабрика-ст. Південна	862464,5	3,948
Устаткування залізничного зв'язку ст. Аглофабрика	357423,2	1,636
Багатофункціональне облаштування TOSHIBA e-studio355	55700,83	0,255
Стіл двотумбовий	1245,7	0,006
Стіл комп'ютерний в комплекті – 2 од.	3500	0,016
ПЕВМ Prime PC в комплекті – 2 од.	87939,9	0,403
Принтер HP Laser jet 2035 – 8 од.	17303,84	0,079
Тепловоз ТИМ 18 ДМ (що переходить з 2010 р.)	9450914	43,262
Вагон-хопер 096-480 20 од.	10910060	49,941
Шаблон абсолютний Т 447.05.000 СБ – 9 од.	10395	0,048
Радіостанція стаціонарна Motorola GM 340	5684,35	0,026
Радіостанція ICOM IC F 16 440-470 Мгц в комплекті – 2 од.	34515	0,158
Стенд перевірки працездатності гідродомкратів	48498,3	0,222
Площадка для ремонту залізничних кранів (хоз. спосіб)	300	0,001
Всього	21845945	100

Таблиця 3

Витрати коштів цеху УЗДТ на придбання основних засобів за 2014 рік [3]

Показник	грн.	Питома вага, %
Вагон-хопер – 16 шт	9173280	96,593
Радіостанція ICOM F-16 – 33 шт	121788,6	1,282
Радіостанція Motorola CM-340 – 3 шт	14029,2	0,148
Мотокоса EFCO – 1 шт	5364,17	0,056
Висоторіз EFCO – 1 шт	5371,5	0,057
Бензопила HUSQVARNA 365 – 1 шт	4979,9	0,052
Знімач СГА-15 – 1 шт	6585	0,069
Знімач СГА-5 – 1 шт	4116	0,043
Кондиціонер віконний EWT W-121GC – 3 шт	8793,21	0,093
Кондиціонер спліт DENKI – 2 шт	8444,14	0,089
Водонагрівач Thermex ER 200V – 2 шт	6181,66	0,065
Принтер HP Laser JET P2055 PN – 2 шт	5305,02	0,056
Модем Zyxel Prestige 793 H – 3 шт	9602,34	0,101
ПЕВМ Prime – 6 шт	32679,54	0,344
Пульт переносний ППН-ЗПА – 1 шт	18577,83	0,196
Блок введення інформації БВИ-М – 1 шт	5133,28	0,054
Модуль пам'яті МПМЕ-1,0 – 6 шт	21076,62	0,222
ПЕВМ HP Compaq DX 2300 – 1 шт	5058,08	0,053
Принтер HP Laser JET P2015 – 1 шт	2575	0,027
Принтер HP Laser M401 – 2 шт	6000	0,063
Принтер HP Laser 600 – 2 шт	17615	0,185
ПЕВМ mATX Intel Core – 2 шт	14325,66	0,151
Всього	9496882	100

Також великий відсоток припадає на придбання тепловозу ТЕМ – 43,3%. Найменше було витрачено коштів на площадку для ремонту залізничних кранів – 0,001%. Загальна сума витрат склала 21845944,70 грн.

За даними таблиці 3 видно, що більшу частку коштів у 2014 році підприємство ПАТ «Запоріжсталь» витратило на придбання вагона-хопера у кількості 16 одиниць, питома вага даних витрат склала 96,6% від загальної суми витрат. Витрати на радіостанцію ICOM F-16 у кількості 33 штук склали 1,3%. Всі інші показники склали незначний відсоток від загальних витрат на основні засоби. Загальна сума витрат склала 9496881,72 грн.

За даними таблиці 4 видно, що більшу частку коштів у 2015 році підприємство ПАТ «Запоріжсталь» витратило на придбання вагона-хопера для перевезення вугілля та агломерату, питома вага цього показника склала 55,8% від загальної суми витрат на основні засоби. Сума витрат на платформу П-65-9000/2700 склала 21,9%. Загальна сума витрат склала 5132085,75 грн.

На рисунку 2 наведена динаміка витрат на основні засоби цеху УЗТ ПАТ «Запоріжсталь» за 2013 – 2015 роки.

Визначення динаміки витрат дозволило нам провести аналіз економічних витрат, вивчити склад витрат, визначити питому вагу кожного елемента в загальній сумі витрати. Витрати на основні засоби щороку знижуються. У 2014 році дані витрати зменшились на

12349062,98 тис. грн., у 2015 році у порівнянні з 2014 роком – на 4364795,97 грн.

У ході аналізу визначено, що найбільшу питому вагу витрат складають залізничні транспортні засоби та його устаткування (вагони-хопери, тепловози, платформи і тощо).

Враховуючи динаміку витрат, придбання основних засобів, оновлення залізничних транспортних засобів та його устаткування протягом 2013-2015 рр., питома вага яких склала 80%, можна спрогнозувати, що у середньостроковий період вихідні фінансові потоки зменшаться. Амортизаційні нарахування від придбаних основних засобів за рахунок строку експлуатації (згідно технічного паспорту 26 років) дасть змогу залучити додаткові фінансові ресурси на удосконалення, поточні та капітальні ремонти

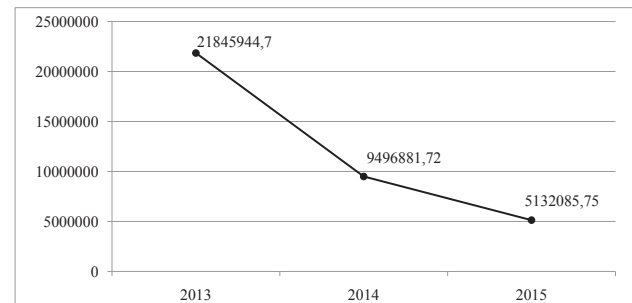

Рис. 2. Витрати на основні засоби за 2013 – 2015 роки, грн.

Таблиця 4
Витрати коштів цеху УЗДТ на придбання основних засобів за 2015 рік [3]

Показник	грн.	Питома вага, %
SHDSL-модем Zyxel Prestige 793 H – 3 шт.	9648,27	0,188
Бензопила Husgvarna 361 – 1 шт.	4647,18	0,091
Вагон хопер для перевезення вугілля і агломерату – 5 шт.	2865000	55,825
Висоторіз EFCO 2700 – 1 шт.	5280	0,103
Вимірник відстані до місця ушкодження ЦПО 200 – 1 шт.	3350	0,065
Джерело безперебійного живлення ИБП APC SURT 1000 XLI – 1 шт.	5692,5	0,111
Модем Zyxel Prestige 793H – 1 шт.	3058,37	0,06
Мотокоса EFCO 8550 BOSS – 13 шт.	69733,3	1,359
Одноканальний кардіограф МИДАС ЕК 1Т – 1 шт.	5000	0,097
Платформа П-65-9000/2700 – 4 шт.	1127575	21,971
Пристосування для виміру висоти автозчеплення ПР 00.71.000 – 3 шт.	11958,64	0,233
ПЕВМ Roma PC:3 в к-те – 11 шт.	64460	1,256
Радіостанція ICOM-IC F16 – 83 шт.	304933,2	5,942
Радіостанція Motorola GM-340 – 3 шт.	13372,05	0,261
Система реєстрації диспетчерських переговорів AMUR – 2 шт.	64210	1,251
Системний блок IROBO-3000A-N2010P – 5 шт.	46000	0,896
Системний блок ПЕВМ Intel Core i3 – 3 шт.	11760	0,229
Стенд для випробувань блоку ВПА путньої машини – 1 шт.	347990,6	6,781
Трасошукач CAT+ – 1шт.	19687	0,384
Цифровий телефонний апарат TELSET 6424+ – 1 шт.	3996,31	0,078
Електронавантажувач HC CPD 15j-D1 – 1 шт.	144733,3	2,82
Всього	5132086	100

залізничного транспорту та устаткування відділу УЗДТ.

Висновки. Витрати, як об'єкт управління та показник результативності діяльності підприємства, потребують постійного аналізу та контролю. Витрати – це важлива та складна економічна категорія, яка є одним з вирішальних чинників впливу на фінансовий результат діяльності суб'єктів господарювання. Тому інформація про витрати займає центральне місце в системі управління як підприємством загалом, так і кожним його структурним підрозділом. Управління матеріальним потоком у мікрологістичній системі є невід'ємною частиною центру витрат. Отже, його аналіз дозволяє

ефективно планувати, оперативно регулювати та проводити його облік та контроль. Аналіз центру витрат, як інструмент в управлінні матеріальними потоками в мікрологістичній системі, дає змогу визначити динаміку витрат, їх склад та питому вагу кожного елемента витрат. Це дає змогу визначити слабкі місця в матеріальному потоці та проводити оперативні заходи з їх ліквідації чи мінімізації. Також аналіз центру витрат дозволяє оптимізувати матеріальний потік шляхом прогнозування майбутніх вихідних фінансових потоків та необхідних фінансових ресурсів для інвестицій в основні засоби та уникнення випадкових та необґрунтованих вихідних фінансових потоків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаджинский А.М. Логистика : учебник / А.М. Гаджинский. – 20-е изд. – М. : Издательско- торговая корпорация «Дашков и К°», 2012. – 484 с.
2. Давидович І. Є. Контролінг: Навчальний посібник / І. Давидович. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.
3. Запоріжсталь [Електронний ресурс] – [Веб-сайт]: – Режим доступу: <http://www.zaporizhstal.com/ru/>
4. Зимакова Л.А., Семькина Л.Н. Организация учета по центрам возникновения затрат / Л.А. Зимакова, Л.Н. Семькина // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2007. – №8(39). – Вып. 4. – С. 195-203.
5. Контролінг: Навч. посібник (для студентів 4 курсу денної і 5 курсу заочної форм навчання спеціальності 7.050.201 «Менеджмент організацій») / Є.М. Кайлюк. – Харків: ХНАМГ, 2004. – 223 с.
6. Логістика : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. – 560 с. : іл. – Бібліогр.: с. 369–378; 547–548.
7. Логістика : навчальний посібник / Тридід О.М., Азаренкова Г.М., Мішина С.В., Борисенко І.І. – Київ : Знання, 2008. – 566 с.
8. Нападовська Л.В. Управлінський облік. підруч. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Книга, 2004. – 544 с.
9. Скригун Н.Л. Економічна сутність категорії витрат виробництва / Н.Л. Скригун // Формування ринкових відносин в Україні – 2007. – №4. – С. 6-13.
10. Шеховцова В.А. Методичні основи управління витратами на промислових підприємствах // Економіка та держава. № 8. – 2008. – С. 57-60.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.1

ОСНОВНІ РІВНІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ МАТЕРІЇ РЕГІОНУ

THE BASIC FUNCTIONING LEVELS OF INVESTMENT AND INNOVATION MATTER IN THE REGION

Зубков Р.С.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки і підприємництва,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
вищого навчального закладу «Університет «Україна»

У статті подано періодизацію становлення та розвитку інвестиційної та інноваційної теорії, визначено, що сучасна регіональна просторова структура складається з певних елементів, які своєю активністю так чи інакше впливають один на одного, запропоноване поєднання структурних об'єктів регіону в єдине базове поняття, яке буде мати назву інвестиційно-інноваційна матерія регіону, дано визначення новому поняттю інвестиційно-інноваційна матерія регіону та щільність інвестиційно-інноваційної матерії регіону, виділено основні рівні функціонування інвестиційно-інноваційної матерії регіону.

Ключові слова: інвестиції, інновації, розвиток, періодизація, регіон, простір, структура, матерія, активація, механізм.

В статье представлена периодизация становления и развития инвестиционной и инновационной теории, определено, что современная региональная пространственная структура состоит из определенных элементов, которые своей активностью так или иначе влияют друг на друга, предложено совместить структурные объекты региона в единое базовое понятие которое будет иметь название инвестиционно-инновационная материя региона, дано определение новому понятию «инвестиционно-инновационная материя региона» и «плотность инвестиционно-инновационной материи региона», выделены основные уровни функционирования инвестиционно-инновационной материи региона.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, развитие, периодизация, регион, пространство, структура, материя, активация, механизм.

The article presents the periodization of formation and development of investment and innovation theory, determined that the current regional spatial structure consists of certain elements that their activity somehow affect each other, it is proposed to combine structural object region in one basic concept which will have the name of investment and innovation matter in the region, this definition for the new concept of investment-innovative substance of the region and the density of the investment and innovation of the region of matter, the basic functioning levels of investment and innovation matter in the region.

Keywords: investment, innovation, development, periodization, region, space, structure, matter, activation, mechanism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні тенденції світової економіки демонструють необхідність ретельного зосередження на розвитку локальних внутрішньодержавних територій. В такому випадку, з урахуванням основних потреб у динамічному соціально-економічному розвитку держави та швидкоплинними

тенденціями світової геополітичної ситуації, назріває гостро актуальна проблема переходу на інвестиційно-інноваційну складову розвитку регіонів України. Значне зосередження ресурсних та виробничих потенціалів у регіонах України, безпосередній вплив на формування ВВП країни, основне забезпечення валютними ресурсами внутрішньої економіки за рахунок ресурсів регіонального аграрного

комплексу дозволяє розглядати регіони України у якості потужного інвестиційно-інноваційного середовища для становлення та впровадження вкрай необхідних та довгострокових позитивних змін державної економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблеми розвитку інноваційної теорії знайшли своє відображення у багатьох працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Зокрема, слід особливо виділити наукові досягнення таких дослідників, як Ю. Атаманова, Ю. Бажал, М. Денисенко, Д. Джоббер, П. Друкер, Б. Райзберг, З. Румянцева, Б. Санто, Д. Сахал, О. Скібіцький, А. Сумець, Б. Твісс, Д. Тідд, Р. Фатхудинов, Ф. Хаберланд, Г. Хамел, М. Хучек, Д. Черваньов, В. Шматько, Й. Шумпетер, Ю. Яковець та інших. Дослідженням теорії інвестиційного розвитку займалися науковці Дж. Кейнс, Б. Карлоф, К. Макконелл, С. Брю, Т. Мен, Ж. Кольбер, Л. Гітман, М. Джонк, Е. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі, О. Василік, Л. Павлова, В. Шевчук, П. Рогожин, А. Загородній, Г. Вознюк, І. Комаров, О. Ковтун, Л. Борщ, А. Пересада, Д. Черваньов, Л. Нейкова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття. Проблеми, які торкаються сфери інвестиційно-інноваційного розвитку економіки регіону, потребують додаткових досліджень, зокрема аналіз регіональної просторової структури, виявлення активності елементів інвестиційно-інноваційного розвитку регіону, поєднання структурних об'єктів регіону в єдине базове поняття, виділення основних рівнів функціонування інвестиційно-інноваційної матерії регіону, знаходження шляхів запуску механізмів розвитку регіонального інноваційно-інвестиційного становлення та перехід на нову доктрину підвищення соціально-економічних стандартів регіонального відродження. Вирішення цих проблем забезпечить розробку підходу до розвитку механізмів стимулювання інвестиційно-інноваційної активності в регіоні.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Провести періодизацію становлення та розвитку інвестиційної та інноваційної теорії, дослідити сучасну регіональну просторову структуру та її елементи, які своєю активністю так чи інакше впливають один на одного, запропонувати поєднання структурних об'єктів регіону в єдине базове поняття та дати визначення новому поняттю. Запропонувати основні кроки для запуску механізмів розвитку регіонального інноваційно-інвестиційного становлення та перехід на нову доктрину підвищення соціально-економічних стандартів регіонального відродження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Назріває потреба проведення прикладних фундаментально-польових досліджень проблеми інвестиційно-інноваційного регіонального розвитку. Рухаючись під постійним впливом політично-економічного балансування між ЄС та СНД, Україна постійно втрачала можливість розроблення та проходження власного інноваційно-інвестиційного шляху. На сьогодні намітилась тенденція, яка характеризується короткостроковою постійністю щодо прагнень до Європейського інтегрування. Водночас економіко-енергетичні тенета та гібридно-військові методи продовжують тримати Україну в орбіті певних стереотипів нездатності до створення власних напрямків інноваційно-інвестиційного розвитку.

Отже, враховуючи загальну нестабільність та відсутність чіткого прогнозу щодо розвитку держави, виникає проблема значної ризиковості ведення інноваційно-інвестиційної діяльності не тільки для іноземних інвесторів, а й для вітчизняного бізнесу. Подолання вказаних негативних явищ можливе лише за умови розроблення комплексного підходу відродження національної економіки. Одним з елементів такого підходу є відродження економіки регіонів України за допомогою механізмів інноваційно-інвестиційного стимулювання.

1. Для інвестиційного розвитку періодизація буде мати такий вигляд:

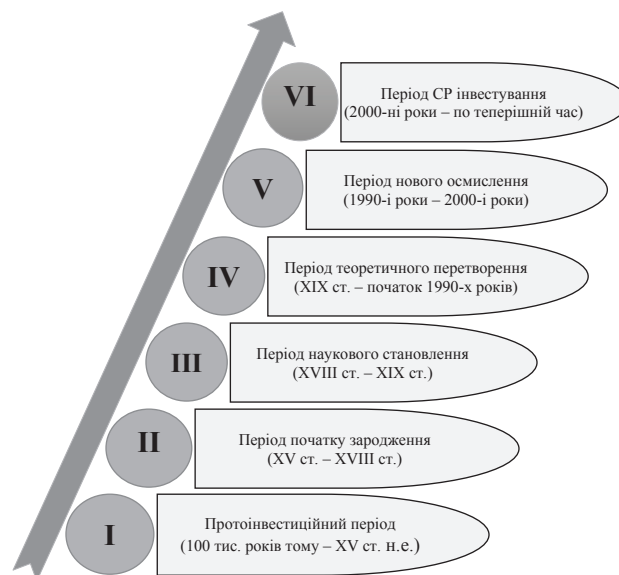

Рис. 1. Періодизація основних періодів інвестиційного розвитку

Таким чином, як видно з рисунку 1, інвестиційна теорія в своєму розвитку пройшла значний історичний етап. Найдовшим періодом становлення інвестиційної теорії слід

вважати «Протоінвестиційний» період, для якого характерні такі особливості: довготривалість (найдовший період в історії людства); не осмисленість (інвестиції розглядаються як не осмислене явище); хаотичність (інвестиції не розглядаються як окремий напрямок та носять хаотичний характер); безсистемність (немає єдиної системи класифікації інвестицій). Другим періодом становлення інвестиційної теорії слід вважати «Період початку зародження», який охоплює два століття та для якого також характерні певні особливі риси, до яких можемо віднести: активність (спостерігається значна активізація досліджень для з'ясування основної ролі інвестицій у розвитку людства); науковість (створюються умови для виокремлення інновацій в окрему галузь економічної науки). В «Період наукового становлення», який займає період більше століття з XVIII ст. до XIX ст., відбувається подальше спирання інвестиційної теорії на праці представників класичної політичної економії – В. Петті [1], П. Буагільбера, школи фізіократів – Ф. Кене [2]; А. Сміта [3], Д. Рікардо [4], Т. Р. Мальтуса, Ж. Б. Сея, Ф. Басти, У.Н. Сеніора, Дж. Ст. Мілля [5]. У «Період теоретичного перетворення» з'являються нові теорії інвестиційного розвитку. Отже, в цей період значний внесок у розвиток становлення теорії інвестицій внесли такі вчені: К. Маркс, представники маржиналістської школи: С. Джеванс, К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер, Л. Вальрас, Дж. Кларк, представники школи неокласичного спрямування А. Маршал [6], Дж. Мід, Е. Денісон, Р. Солоу, засновник кейнсіанської школи та засновник макроекономічного підходу Дж. М. Кейнс [7], представники інституціонального напрямку Т. Веблен [8], А. Шпітгофф, Дж. Коммонс, В. Мітчелл, Д. Б'юкенен, У. Ростоу, представник нового інституціоналізму Дж. К. Гелбрейт, засновник теорії довгих хвиль Н.Д Кондратьєв та його послідовники Й. Шумпеттер [9], С. Коваль, К. Кларк, У. Мітчел і ін., розробник теорії конкурентних переваг М. Портер [10] та інші.

Період нового осмислення характеризується інтенсивного розвитку транснаціональних глобалізаційних процесів, у цей період з'являються теоретичні поведінкові концепції транснаціональних корпорацій. Розвивається теорія технологічного розвитку; теорія портфельних інвестицій; теорія захисту інвестицій; теорія використання монопольного становища; теорія життєвого циклу; теорія перетікання капіталу; теорія науково-дослідної переваги та інші теорії. Період сучасного розвитку (СР) інвестування характеризується розвитком нових напрямків таких як ІТ-індустрія, наноматеріали та інші напрямки.

Для інноваційного розвитку періодизація буде мати такий вигляд (рис. 2):

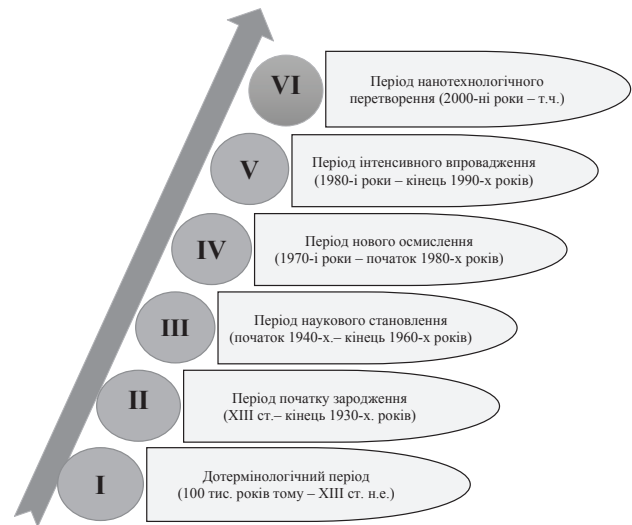

Рис. 2. Періодизація основних періодів інноваційного розвитку

Поряд із цим, потрібно наголосити на тому що сучасна регіональна просторова структура складається з певних елементів, які своєю активністю так чи інакше впливають один на одного. Якщо розглядати цей процес з позиції інвестиційно-інноваційного розвитку, то вважається доречним поєднання структурних об'єктів регіону в єдине базове поняття, яке буде мати назву інвестиційно-інноваційна матерія регіону. Таким чином, ми повинні дати визначення новій дефініції та провести її характеристики. Отже, інвестиційно-інноваційна матерія регіону (ІІМР) – це сукупність у регіонально-просторовій структурі реальних та потенційно можливих об'єктів, які характеризуються або можуть характеризуватися високим ступенем інвестиційної та інноваційної активності.

Для кожного регіону кількісний та якісний склад, а також ступінь активності регіональних об'єктів буде різним та залежатиме в першу чергу від їхньої щільності та активності. Відповідно до цього, щільність інвестиційно-інноваційної матерії регіону (ЩІІМР) – це ступінь кількісного зосередження та насиченості регіонально-економічної структури інвестиційно та інноваційно активними елементами. Рівень активності інвестиційно-інноваційної матерії регіону, від рівня його інвестиційно-інноваційної щільності, через яку є можливість впливати на соціально-економічний розвиток регіону.

Головна мета інвестиційно-інноваційного просторового розвитку – це досягнення максимальної щільності ІІМР для усунення ефекту фрагментації регіонального середовища, який перешкоджає можливості для інвестиційно-інноваційної вертикальної та горизонтальної інформаційно-практичної взаємодії. Головним фактором суцільного покриття ІІМ регіону є створення розгалуженої системи інституційного середовища, яке здатне координувати та

управляти напрямком інвестиційно-інноваційного розвитку. Досягнення ефекту розширення ІІМР регіону можливе за умови встановлення ключових напрямків інвестиційно-інноваційного розвитку та знаходження основних важелів активізації ресурсного потенціалу регіонального середовища.

Таким чином, ми повинні виділити основні рівні функціонування інвестиційно-інноваційної матерії регіону (рис. 3). Від зазначених рівнів залежить загальна політика та напрямки стимулювання інвестиційно-інноваційної активності в регіоні. Для кожного рівня характерна певна особливість та специфіка впливу на ІІМР.

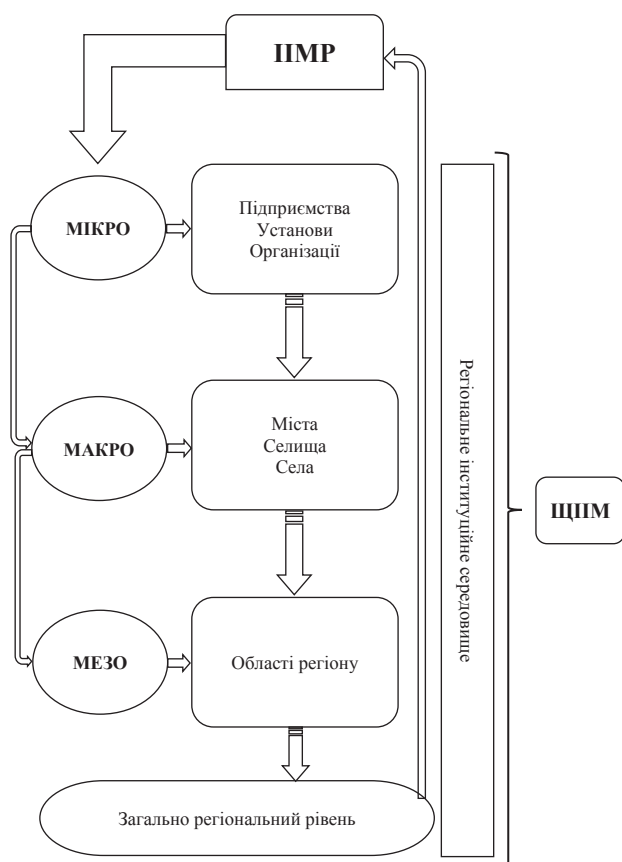

Рис. 3. Рівні функціонування інвестиційно-інноваційної матерії регіону

Розглянемо особливості кожного з трьох рівнів функціонування інвестиційно-інноваційної матерії регіону. Для першого мікрорівня характерний вплив на ІІМР через підприємства, установи, організації, які проводять свою діяльність на засадах інвестиційно-інноваційного розвитку. Саме вони складають більшу частину активних елементів інвестиційно-інноваційної матерії регіону.

На макрорівні основними елементами інвестиційно-інноваційної активності є міста, селища та села. Від їхньої кількості також залежить якість та ефективність взаємодії ІІМР. На мезорівні ІІМР складається з областей, які входять у загальну структуру регіону. Мікро-, макро- та мезорівні фор-

мують загальнорегіональний рівень ІІМР. Особливу увагу слід приділяти інституційному середовищу, головна мета якого – створення належних умов для розвитку, координації та стимулювання інвестиційно-інноваційної активності регіону на всіх рівнях взаємодії ІІМР.

Сучасні механізми запуску інвестиційно-інноваційної активності регіональної матерії вимагають налагодження напрямків взаємодії інституційного середовища з усіма елементами регіональної структури як на вертикальному, так і на горизонтальному рівнях. Досягнення оптимальності інституційного охоплення регіональної матерії можливо здійснити за рахунок створення на кожному рівні особливого органу інвестиційно-інноваційної координації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Знаходження шляхів запуску механізмів розвитку регіонального інноваційно-інвестиційного становлення та перехід на нову доктрину підвищення соціально-економічних стандартів регіонального відродження вимагає проведення активізації та комплексної мобілізації всього різноманіття ресурсної бази регіону з використанням сучасних методів управління як інноваційною, так й інвестиційною діяльністю. З огляду на це, потрібно передбачити та здійснити такі кроки:

Крок перший: проведення загальної ревізії можливостей регіональної фінансової інфраструктури, включно з потенціалом кредитних установ (із вираженням акцентом кредитування інноваційно-інвестиційної діяльності), страхових компаній (страхування від можливих ризиків в інноваційно-інвестиційній сфері), інжинірингових організацій, консалтингових фірм (особливо у сфері інноваційного та інвестиційного консалтингу), розвиток регіональної мережі інноваційно-інвестиційних банків, залучення професійних аудиторських фірм.

Крок другий: активізація та стимулювання науково-дослідних центрів у внутрішньому середовищі підприємств та загалом у регіональній структурі (з можливістю доступу до сучасних світових інноваційних технологій сучасного нанотехнологічного спрямування).

Крок третій: забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку за допомогою додаткових напрямків залучення фінансування у вигляді кроків до відродження довіри у населення до пайових та приватних пенсійних фондів.

Крок четвертий: створення в регіональній структурі банку інноваційних ідей із забезпеченням міжнародного доступу інвестиційного капіталу до таких ідей.

Крок п'ятий: перегляд та зміна основної стратегії щодо процесу приватизації та післяприватизаційного супроводу підприємств, які ведуть та мають можливість вести інноваційно-інвестиційну діяльність.

Крок шостий: включення питань інноваційно-інвестиційного розвитку у програми регіональ-

ного розвитку із зазначенням загальної суми фінансування в регіональних бюджетах.

Крок сьомий: створення умов для вдосконалення загальних підходів до загальновиробничої та інноваційної культури та якості виробничого процесу з використанням сучасних методів управління.

Крок восьмий: розроблення загальнорегіональних механізмів доступу підприємств до світових ринків інновацій та інвестицій із метою усунення або мінімізації розриву у технологічному відставанні.

Крок дев'ятий: детальний аналіз та розроблення програми дій з усунення всіх можливих факторів, які впливають на ризикованість ведення інноваційно-інвестиційної діяльності на регіональному рівні.

Крок десятий: вдосконалення механізму збирання, аналізу та систематизації статистичної інформації щодо інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів України на рівні Державної служби статистики України та місцевих органів влади.

Крок одинадцятий: максимальне приділення уваги усуненню корупційних проявів на всіх рівнях державного і регіонально фінансово-економічно життя та інноваційно-інвестиційної активності загальної регіональної матерії.

Крок дванадцятий: в умовах браку фінансових ресурсів створення пріоритетних напрямків та першочерговості регіональних інноваційно-інвестиційних завдань бюджетного грошового стимулювання.

Крок тринадцятий: залучення до інноваційно-інвестиційного розвитку сільської місцевості та районів із створенням осередків супроводу при органах місцевої влади.

Крок чотирнадцятий: підтримка інноваційного розвитку та інвестиційного супроводу на всіх рівнях активності інноваційно-інвестиційної регіональної матерії.

Крок п'ятнадцятий: Створення умов поглиблення міжнародної інноваційно-інвестиційної регіональної співпраці з можливістю максимального забезпечення обміном наукових кадрів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Петти У. Экономические и статистические работы / У. Петти. – М.: Соцэкгиз, 1940, – 324 с.
2. Кенз Ф., Тюрго А.Р.Ж., Дюпон де Немур П.С. Физиократы. Избранные экономические произведения / Ф. Кенз, А.Р.Ж. Тюрго, П.С. Дюпон де Немур; [предисл. П.Н. Ключин; пер. с франц., англ., нем.] Эксмо. – М.: Эксмо, 2008. – 1200 с.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов./А. Смит – М.: Эксмо, 2007. – (Серия: Антология экономической мысли) – 960 с.
4. Рикардо Д. Собрание сочинений. – У 5-и т. / Девид Рикардо. – М. : Изд-во «Наука», 1955. – Т. 1. – 360 с.
5. Милль Дж.С. Основы политической экономии с некоторыми приложениями их к социальной философии. / Милль Дж. С. – М.: Экономика, 1993. – 330 с.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки./ Маршал А.– М.: Прогресс «Универс», 1993. – Т.2. – 994 с.
7. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости процентов и денег.// Антология экономической классики. / Кейнс Дж.М. – Т. 2. М: Эксо. 2007. – 960 с.
8. Веблен Т. Теория праздного класса. / Веблен Т. – М.: Прогресс, 2007. – 288 с.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Шумпетер Й. – М.: Издательство «Прогресс», 1982. – 454 с.
10. Портер М. Международная конкуренция: / Портер М. [Пер. с англ.] Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ ЯК УМОВА ВИРІШЕННЯ ЗРОСТАЮЧИХ ПРОБЛЕМ ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ALTERNATIVE ENERGY SOURCES AS A CONDITION FOR SOLVING THE GROWING PROBLEMS OF ENERGY SUPPLY

Мартиненко В.О.

доцент кафедри управління та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій
«Українська академія банківської справи»
Сумського державного університету

Онiщенко М.Л.

доцент кафедри управління та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій
«Українська академія банківської справи»
Сумського державного університету

Стаття висвітлює питання сучасного стану в галузі нетрадиційної та відновлюваної енергетики в Україні. Розкриває питання актуальності використання відновлювальних джерел енергії. Виявлено проблеми впровадження нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії в Україні. Окреслено можливі та найбільш доцільні напрями розвитку відновлюваної енергетики в Україні.

Ключові слова: енергоефективність, енергозбереження, альтернативна енергетика, відновлювальні джерела енергії, енергетичні проекти, ефективність, біомаса, «зелений» тариф, охорона довкілля.

Статья освещает вопросы современного состояния в отрасли нетрадиционной и возобновляемой энергетики в Украине. Раскрывает вопросы актуальности использования возобновляемых источников энергии. Выявлены проблемы внедрения нетрадиционных и возобновляемых источников энергии в Украине. Очерчены возможные и наиболее целесообразные направления развития возобновляемой энергетики в Украине.

Ключевые слова: энергоэффективность, энергосбережение, альтернативная энергетика, возобновляемые источники энергии, энергетические проекты, эффективность, биомасса, «зеленый» тариф, охрана окружающей среды.

The article lights up the question of the modern state in industry of unconventional and refurbish able energy in Ukraine. Exposes the question of actuality of the use of refurbish able energy sources. The problems of introduction of unconventional and refurbish able energy sources are reduced in Ukraine. Outlined possible and the most expedient directions of development of refurbish able energy in Ukraine.

Keywords: energy efficiency, energy conservation, alternative energy, renewable energy, energy projects, efficiency, biomass, «green» tariff environment

Постановка проблеми. Сьогодні енергоспоживання є однією з найсерйозніших завдань ХХІ століття. Від результатів вирішення цієї проблеми залежить місце нашого суспільства в ряду розвинених в економічному відношенні країн і рівень життя громадян. Україна має всі необхідні природні ресурси й інтелектуальний потенціал для успішного вирішення своїх енергетичних проблем. Одним із найбільш перспективних напрямків на цьому шляху, на нашу думку, є розвиток нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії. Їх беззастережною перевагою є невичерпність і екологічна чистота. Звісно, що цей процес не є швидким, але для

забезпечення майбутнього економічного процвітання України, її гідного місця у Європейській спільноті, потрібно вже сьогодні активізувати вирішення цієї актуальної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливої уваги заслуговують праці зарубіжних і вітчизняних науковців щодо стану розвитку енергозбереження та відновлюваної енергетики, зокрема: В.М. Геєць [1], С.Ф. Єрмілов [2], Н.В. Мица [3], Л.Г. Мельник [4], А.А. Долінський [5], В.А. Ільясов [6], Л.Л. Товажнянський [7] та багато інших. Проте недостатньо вивченими залишаються проблеми, що стримують перехід до багатосекторального енергетичного балансу

постачання первинних енергоресурсів і спрямування матеріальних та фінансових зусиль у бік розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії з метою визначити основні проблеми, що стримують їх впровадження, запозичення закордонного досвіду у сфері енергозбереження та енергоефективності в Україні.

Основні результати дослідження. Необхідність забезпечення енергетичної безпеки держав, незворотне виснаження світових вуглеводневих запасів, зростаюча ціна на енергоносії, проблеми екологічного забруднення довкілля змушують більшість розвинутих країн формувати свої енергетичні стратегії.

Для України питання виробництва власних енергоресурсів, забезпеченість якими не перевищує 40%, має важливе значення. Одним із шляхів вирішення проблеми енергозабезпечення країни – приділення особливої уваги подальшому розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії. Їх беззастережною перевагою є невичерпність і екологічна чистота. Невипадково країни Європейського Союзу поступово переходять на використання енергії біомаси, вітру, сонця і води. В енергетичному балансі деяких країн питома вага нетрадиційних та відновлювальних джерел становить 40%.

Згідно із Законом України «Про альтернативні джерела енергії», «Альтернативні джерела енергії – відновлювальні джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів і вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів» [8].

Останні події та системні тенденції розвитку паливно-енергетичного комплексу України (ПЕК), системна криза господарської й фінансової систем разом із реструктуризацією економіки у зв'язку з втратою критичного значення тими секторами, які ще донедавна вважалися чи не ключовими та приносили значну частину експортних прибутків, поставили питання щодо того, в якому напрямку буде розвиватися держава загалом. Водночас, перш ніж безпосередньо звернутися до розгляду цих питань, доцільно детальніше окреслити актуальний стан справ у вітчизняному ПЕК. До його основних характеристик слід віднести:

- низький рівень енергоефективності та високу енергозатратність економіки та житлово-комунального сектора;
- недоліки в управлінні Об'єднаною енергетичною системою (ОЕС) України, з неї випали низка районів: анексованого Криму, окремих

районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО);

- зношеність основних фондів у галузях генерації, транспортування, розподілу й споживання енергії на 45-75% залежно від сектора;

- дефіцит вугілля на теплових електростанціях (ТЕС) (близько 1,8 млн. на кінець вересня), що створює передумови для «віялових відключень» по аналогії з листопадом-груднем 2014 року;

- закупівля паливних ресурсів (вугілля марок А і Т, природного газу, нафти, мазуту), обладнання (тепловидільних збірок для АЕС) та електроенергії в Російській Федерації;

- високий рівень монополізації галузі (54% теплової генерації, приміром, сконцентровано під управлінням ДТЕК), непрозоре тарифоутворення;

- відсутність незалежного регулятора в енергетичному секторі.

Не дивлячись на це, в Україні існує низка можливих альтернативних джерел енергії: енергія сонця, енергія біомаси, вітрова енергія, гідроенергія, які можна задіяти. В останні роки, за рахунок прийнятих рішень на законодавчому рівні, в Україні активно розвиваються проекти відновлюваної енергетики. Закон України «Про внесення змін щодо встановлення «зеленого тарифу» був прийнятий ще 25 вересня 2008 р. «Зеленим» називається завищений тариф, за яким регульований державою оптовий ринок купує електроенергію у компаній і приватних домогосподарств, що виробляють її з відновлювальних джерел енергії [9].

Зазначимо, що впровадження відновлюваних джерел енергії хоч і не є панацеєю, проте дозволить подолати низку негативних моментів, що перелічені вище. Тим не менш, цей процес неможливий без системного реформування як енергетичної галузі зокрема, так і економічного й соціально-політичного життя країни загалом. Наразі стоїмо перед обличчям побудови нової економічної системи, в котрій колишні опорні галузі вже не матимуть того критичного значення, котре їм надавалося раніше. Відтак, як ніколи потребуємо альтернативи: як реальної та прийнятної для населення і держави, так і відповідної цілям сталого розвитку, задекларованим «Стратегією сталого розвитку України до 2020 року», що була затверджена в січні 2015 року. Подібного роду альтернативою, на наше переконання, видається відновлювана енергетика як основна підвалина господарської стратегії «низьковуглецевого розвитку» [10].

Україна належить до країн з високим потенціалом як відновлюваних джерел енергії, так і альтернативних традиційних джерел енергії: шахтний метан, торф, буре вугілля, скидний потенціал побутових і промислових стоків та ін. Слід також відзначити, що сьогодні відновлювана енергетика в Україні набрала цілком ринкових контурів і перебуває в центрі уваги клю-

чових світових гравців. Понад те, учасниками ринку сьогодні можуть стати не тільки компанії, а й звичайні фізичні особи, які облаштували в себе вдома сонячну електростанцію і продають електроенергію в мережу за «зеленим» тарифом.

Можливості використання нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії (НВДЕ) мають всі області країни. Найбільш пріоритетними видами НВДЕ, які вже сьогодні можуть успішно розвиватись, це біоенергетика, вітрова, сонячна та геотермальна енергетика, мала гідроенергетика. Значну перспективу має використання низькопотенційної енергії доквілля перетвореної до високопотенційної за допомогою теплових насосів.

Технічно-досяжний потенціал України з вироблення енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива становить понад 98,0 млн. т у. п. (умовного палива) на рік, в тому числі: у вітроенергетиці річний технічно-досяжний енергетичний потенціал становить 28,0 млн. т у. п., в біоенергетиці – 31,0 млн. т у. п., у геотермальній та тепловій енергетиці – 12,0 млн т у. п., в енергії доквілля (теплові насоси) 18,0 млн. т у. п. [11].

Станом на 1 липня 2016 року загальна потужність всіх українських об'єктів «зеленої» генерації, що включає об'єкти сонячної та вітряної енергетики, малі ГЕС та електростанції на біомасі (біогазові станції), перевищила 1028 МВт. Зокрема, загальна потужність українських сонячних електростанцій склала 453 МВт, вітрових парків – 426 МВт, електростанцій на біомасі – 31 МВт, малих ГЕС – 118 МВт. [11].

За підсумками першої половини 2016 року в Україні було зведено 14 нових об'єктів відновлюваної енергетики загальною потужністю майже 39 МВт. Серед них 12 проектів потужністю 37 МВт – це об'єкти сонячної енергетики, 2 потужністю 2 МВт – сегмент біомаси. Інвестиції в зазначені проекти становили понад 42 млн. євро [11].

Разом з тим, не зважаючи на значний обсяг прийнятих нормативно-правових актів та інших документів, впровадження НВДЕ у країні йде занадто уповільненими темпами, а їх вклад в енергетичний баланс країни є ще незначним. Питома частка НВДЕ в загальному енергетичному балансі країни сьогодні становить лише 8,2%, в тому числі: позабалансові джерела енергії – 6,4%, відновлювані джерела – 2% [12].

Причин такого стану, на нашу думку, багато, але серед головних хотілося б відзначити такі, як відсутність системи економічного стимулювання переходу до використання НВДЕ, декларативний характер прийнятих у цій сфері нормативно-правових актів та відсутність дієвих механізмів їх впровадження, а також низька виконавча дисципліна.

Змінити ситуацію на краще можна шляхом проведення відповідної енергетичної політики,

вдосконалення нормативно-правової бази та залучення інвестицій у розвиток НВДЕ. Усі передумови для залучення міжнародної технічної допомоги на заходи з впровадження відновлюваних джерел енергії та альтернативних традиційних джерел енергії в Україні є. Перспективними напрямками, які можуть бути приваблюваними для закордонних інвесторів є наступні, зокрема:

1. Використання штучних горючих газів у чорній металургії. Це дозволить значно підвищити ефективність використання палива в галузі за рахунок впровадження енергозберігаючих заходів за такими основними напрямками: підвищення рівня використання вторинних енергетичних ресурсів, перш за все теплових, а також заміна природного газу іншими видами палива.

Вихід горючих вторинних енергетичних ресурсів на підприємствах металургійної, коксохімічної та хімічної промисловості становить 90%, а теплових – біля 60% від загальної кількості їх в промисловості. Тому повне використання цих вторинних енергетичних ресурсів і застосування як хімічної сировини та палива багатого на оксид вуглецю газу, дасть змогу зекономити певний обсяг паливно-енергетичних ресурсів. Згідно статистичних даних, середньорічний обсяг штучних горючих газів (доменного, конверторного, феросплавного, коксового тощо), що утворюються в промислових процесах і можуть бути використані як паливо, складає біля 11-13,5 млн. т у. п. Тому є важливим максимально використати цей резерв економії традиційних ПЕР, не допускаючи його марнотратних викидів в атмосферу або спалювання на факелах. Це сприятиме й покращенню екологічного стану доквілля.

2. Використання метану вугільних родовищ України як джерела альтернативного газового палива. Сьогодні метан, який вивільняється в ході проведення гірничих робіт, марнотратно викидається системами висмоктувальної вентиляції просто в атмосферу. Лише невелика частка цього метану відводиться контрольованим чином, а ще менша кількість метану використовується як додаткове джерело енергії.

На поточний момент кількість метану, що міститься у вугільних пластах України, за прогнозами геологічної розвідки, сягає близько 12 трл. м³, а його промислові запаси складають біля 4 трл. м³.

3. Використання газу, видобутого з малих газових, газоконденсатних та нафтогазоконденсатних родовищ як альтернативного газового палива. Прогнозні балансові запаси цих газів складають 30,9 млрд. м³.

4. Використання торфу як альтернативного палива. Поклади торфу в Україні складають біля 2,2 млрд. тонн. Тому, відновлення галузі в напрямку збільшення видобутку кускового торфу для безпосереднього використання в якості палива та фрезерного торфу як сировини

для газифікації та виготовлення торфобрикетів з метою забезпечення населення місцевим паливом дозволить значною мірою замінити використання природного газу.

5. Використання біомаси. Загальні річні обсяги відновлюваних ресурсів біомаси складають 115,5 млн. т., з яких можливий енергетичний потенціал біомаси складає 22,0 млн. т. у. п. Щорічно в Україні для виробництва енергії використовується близько 2 млн. т. у. п./рік біомаси різних видів. На деревину припадає найвищий відсоток використання економічно доцільного потенціалу – 80%, тоді як для інших видів біомаси (за винятком лушпиння соняшника) цей показник на порядок нижчий. Найменш активно (на рівні 1%) реалізується енергетичний потенціал соломи зернових культур та ріпаку. Річний технічно-досяжний енергетичний потенціал твердої біомаси в Україні є еквівалентним 18 млн. т н. е., а його використання дає змогу щорічно заощаджувати близько 22 млрд. м. куб. природного газу [13].

Основними технологіями переробки біомаси, які можна рекомендувати для широкого впровадження, на сьогодні є: пряме спалювання, піроліз, газифікація, анаеробна ферментація з утворенням біогазу, виробництво спиртів та масел для одержання моторних палив.

6. Будівництво сонячних, вітрових електростанцій та мікро-, міні- та малих гідроелектростанцій. За даними багаторічних спостережень, середньорічне сумарне сонячне випромінювання в Україні змінюється від 1350 кВт год / м² рік на півдні до 1000 кВт год / м² рік на півночі і в центральній частині, що дає можливість його використовувати для вироблення теплової та електричної енергії на всій території України. В Україні станом на 01.07.16 року діяло 110 сонячних станцій загальною встановленою потужністю 856 МВт, якими виробляється понад 500 млн. кВт-год електричної енергії [13].

Україна має значний потенціал використання ресурсів малих річок (головним чином у західних регіонах), що складає майже 28% загального гідропотенціалу всіх річок України. При використанні гідропотенціалу малих річок України можна досягти значної економії паливно-енергетичних ресурсів. Це також сприятиме децентралізації загальної енергетичної системи, чим вирішить ряд проблем енергопостачання віддалених і важкодоступних районів сільської місцевості.

Спорудження мікро-, міні- та малих ГЕС у Західній Україні може стати потужною основою енергозабезпечення для всіх її регіонів, а для деяких районів Закарпатської та Чернівецької областей – джерелом повного енергозабезпечення.

Потужності малих гідроелектростанцій України на сьогодні становлять 118 МВт. Енергетичний потенціал малих ГЕС України (одинична потужність до 30 МВт) на малих річках оціню-

ється в 2300-2400 МВт (12,0-12,5 млрд. кВт-год) [13].

Значний інтерес інвесторів привертають термальні води України. За різними оцінками, економічно-доцільний енергетичний ресурс термальних вод України становить до 8,4 млн т н. е./рік. Станом на 2016 рік в Україні діяло 102 МГЕС із загальною встановленою потужністю близько 80 МВт, якими було вироблено 251 млн кВт-год [13].

Таким чином, розвиток нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії може компенсувати недоліки наявної енергетичної системи, адже запаси енергії сонця, води, вітру та біологічної сировини в країні практично невичерпні та сприятимуть економічному зростанню за рахунок скорочення витрат на енергію в усіх сферах господарювання. Крім того, це має привести до скорочення викидів вуглекислого газу, адже альтернативні джерела енергії значно зменшують його викиди, сприяють вирішенню проблем щодо охорони довкілля та покращують екологічну ситуацію в державі [14].

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи вищезазначене, підсумуємо, що широкомасштабне впровадження НВДЕ в Україні дозволить суттєво підвищити ефективність використання відновлюваних джерел енергії, вирішити проблеми енергетичної, економічної, соціальної та політичної напруженості в державі, а також покращити довкілля та створить умови для входження країни до європейської спільноти. Для цього, на нашу думку, необхідно: провести системне доопрацювання нормативно-законодавчої бази, яке б забезпечило стимули до впровадження НВДЕ, такі як податкові преференції, пільгове кредитування, лізинг устаткування, прямі субсидії, підвищення тарифів («зелені» тарифи) та ін.; забезпечити можливості щодо продажу виробленої НВДЕ енергії в мережу; забезпечити необхідний рівень політичної підтримки залученню інвестицій у розвиток НВДЕ на загальнодержавному та регіональному рівнях; задіяти механізми Кіотського протоколу для фінансування впровадження НВДЕ; забезпечити достатнє фінансування та підтримку науково-технологічних розробок у сфері НВДЕ та створити умови для їх швидкого впровадження; підсилити роль регіональної влади у впровадженні тих видів НВДЕ, які мають найбільший потенціал та є економічно привабливими для певної місцевості. Для цього, крім створення сприятливого інвестиційного клімату та нормативно-правового забезпечення, необхідно залишати в регіонах відповідні фінансові ресурси для цільового використання та підтримки НВДЕ.

Все це у поєднанні із сприятливим законодавством та «зеленими» настроями суспільства дозволить Україні досягти енергетичної незалежності та економічного зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Геєць В.М. Розвиток та взаємодія економічної та енергетичної політики в Україні / В.М. Геєць // Вісник НАН України. – 2016. – № 2. – С. 46–53.
2. Єрмілов С.Ф. Проблеми і шляхи удосконалення державної політики України у галузі енергозбереження / С.Ф. Єрмілов // Економіка України. – 2006. № 9. – С. 411.
3. Мица Н.В. Товарна специфікація електроенергії / Н.В. Мица // Перспективи подолання економічної кризи та забезпечення конкурентоспроможності економіки України : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практ. конф. – Полтава : ПІЕМ «Світоч», 2010. – С. 169–171.
4. Мельник Л.Г. Эколого-экономические основы ресурсосбережения : монография / Л.Г. Мельник, С.А. Скоков, И.Н. Сотник ; [под ред. И.Н. Сотник]. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2006. – 299 с.
5. Долінський А.А. Енергозбереження та екологічні проблеми енергетики: [Енергозбереження. Енерго-ефективність. Використання нетрадиційних джерел енергії. Енергетична безпека. Зниження негативного впливу на довкілля] / А.А. Долінський // Вісник Національної академії наук України. – 2006. – № 2. – С. 24–32.
6. Ільясов В.А. Шляхи впровадження ефективного управління енергоресурсами: [Енергоефективність в Україні] / В.А. Ільясов // Енергозбереження. – 2006. – № 2. – С. 2–3. Випуск 23 47.
7. Товажнянський Л.Л. Проблеми енергетики на межі ХХІ століття : [навч. посібник] / Л.Л. Товажнянський, Б.О. Левченко. – Харків, 2006. – С. 57–86.
8. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555-15>
9. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/601-17>
10. Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
11. Відновлювана енергетика. Точки зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/175474>
12. Нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії в Україні у світлі нових європейських ініціатив [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/2.htm>
13. Офіційний сайт Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk> 3
14. Волошин О.Л. Розвиток альтернативної енергетики в Україні: сучасний стан та результативність механізмів державного регулювання / О.Л. Волошин // Університет цивільного захисту України, Харків. –2015. – 6 с.

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ

INVESTING ACTIVITIES IN THE SUMY REGION: CURRENT STATE AND WAYS OF IMPROVEMENT

Наумко Ю.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Сумський національний аграрний університет

У статті розглянуто стан інвестицій та їх вплив на інвестиційні процеси у Сумському регіоні. Досліджено напрями залучення інвестицій та джерела їх фінансування. Проаналізовано динаміку капітальних та прямих інвестицій за джерелами фінансування, видами активів, видами економічної діяльності, у містах та районах. З'ясовані сучасні перспективи і проблеми здійснення інвестиційної діяльності та визначено можливі шляхи подолання кризи інвестицій в області.

Ключові слова: інвестиції, капітальні інвестиції, прямі інвестиції, область, інвестиційна діяльність.

В статье рассмотрено состояние инвестиций и их влияние на инвестиционные процессы в Сумском регионе. Исследованы направления привлечения инвестиций и источники их финансирования. Проанализирована динамика капитальных и прямых инвестиций по источникам финансирования, видам активов, видам экономической деятельности, по городам и районам. Выявлены современные перспективы и проблемы осуществления инвестиционной деятельности и определены возможные пути преодоления кризиса инвестиций в области.

Ключевые слова: инвестиции, капитальные инвестиции, прямые инвестиции, область, инвестиционная деятельность.

In article the condition of investments and their influence on investment processes in the Sumy region is considered. The directions of investment attraction and sources of their financing are researched. Dynamics of capital and direct investments on financing sources, asset types, types of economic activity, on the cities and areas is analysed. Modern prospects and problems of implementation of investing activities are found out and possible ways of overcoming crisis of investments into areas are determined.

Keywords: investments, capital investments, direct investments, region, investing activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток економіки будь-якого регіону нерозривно пов'язаний з інвестиційними процесами. Саме обсяг залучення, використання чи обмеження інвестицій керівництво області може визначати суб'єктивно відповідно до соціально-економічних та національних особливостей регіону. Незважаючи на це, питання активізації інвестиційної діяльності є досить актуальним, як для України загалом, так і для Сумської області зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інвестиційної діяльності та залучення інвестиційного капіталу в економіку досліджували такі науковці: Л. Борщ, А. Гальчинський, П. Самуельсон, А. Пересада, П. Саблук, А. Гайдуцький, А. Дука, Т. Шталь, В. Савчук, М. Бандура, В. Хобта, В. Шевчук та інші.

Однак, незважаючи на значні дослідження науковців, питання інвестиційного процесу, джерел фінансування та напрямів активізації інвес-

тиційної діяльності в області вимагають подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інвестиційної діяльності в Сумській області, зокрема капітальних та прямих інвестицій, а також шляхів покращення інвестиційного стану регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з ч. 1 ст. 2 Закону «Про інвестиційну діяльність» інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій суб'єктів права щодо реалізації інвестицій. Пункт 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів», затверджений наказом Мінфіну України від 31 березня 1999 р. № 87, визначає інвестиційну діяльність інакше, а саме як придбання та реалізацію тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів [4].

М.П. Денисенко визначає інвестиційну діяльність як комплекс заходів і дій фізичних і юри-

дичних осіб, які вкладають свої ресурси з метою отримання прибутків [2, с. 59], О.М. Вінник – як різновид господарської діяльності, тобто як систематичні дії організаційно-майнового характеру, спрямовані на вкладення інвестицій на довготривалій або постійній основі з метою визначення соціально-економічного ефекту, насамперед – отримання прибутку [1, с. 11-12].

Також ст. 3 Закону «Про інвестиційну діяльність» фактично розглядає як особливий вид інвестиційної діяльності інноваційну діяльність, тобто діяльність, спрямовану на створення, впровадження, поширення та реалізацію інновацій з метою отримання комерційного та/або соціального ефекту шляхом реалізації інвестицій, вкладених в об'єкти інноваційної діяльності. Інвестиційну діяльність, як і будь-яку іншу, можна розглядати через категорії суб'єкта і об'єкта [4].

У січні-вересні 2016 р. підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 3382,6 млн. грн. капітальних інвестицій, що у розрахунок на одну особу склало 3030,6 грн. Порівняно з січнем-вереснем 2015 р. обсяг капітальних інвестицій збільшився на 38,8% (таблиця 1).

Таблиця 1
Капітальні інвестиції за джерелами фінансування

	Освоєно (використано) капітальних інвестицій у січні-вересні 2016	
	тис. грн.	у % до загального обсягу
Усього	3382624	100,0
у т.ч. за рахунок		
коштів державного бюджету	26761	0,8
коштів місцевих бюджетів	201411	6,0
власних коштів підприємств та організацій	2427008	71,7
кредитів банків та інших позик	327946	9,7
коштів іноземних інвесторів	—	—
коштів населення на будівництво житла	392796	11,6
інших джерел фінансування	6702	0,2

Джерело: [6].

Майже всі капітальні інвестиції (98,9% загального обсягу) освоєно у матеріальні активи. Питома вага капітальних інвестицій у будівлі та споруди становить 29,7% загального обсягу, на придбання, модернізацію та вдосконалення машин, обладнання, інвентаря та транспортних

засобів – 65,2%. У нематеріальні активи спрямовано 1,1% загального обсягу капітальних інвестицій, з яких 44,2% становлять витрати на оновлення та поліпшення програмного забезпечення та баз даних; 12,7% – на придбання прав на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо.

Так освоєно (використано) капітальних інвестицій по містах та районах 3382624 грн. у січні-вересні 2016 році та 3030,6 грн. на одну особу (таблиця 2).

Таблиця 2
Капітальні інвестиції по містах та районах

Назва	Освоєно (використано) капітальних інвестицій у січні-вересні 2016		
	тис. грн.	у % до загального обсягу	на одну особу, грн.
Сумська область	3382624	100,0	3030,6
м. Суми	1310045	38,7	4847,1
м. Глухів	32814	1,0	983,6
м. Конотоп	256958	7,6	2814,3
м. Лебедин	34715	1,0	1326,8
м. Охтирка	27718	0,8	574,1
м. Ромни	28234	0,8	697,2
м. Шостка	52844	1,6	681,1
райони			
Білопільський	109301	3,2	2155,9
Буринський	60766	1,8	2398,6
Великописарівський	60682	1,8	3105,5
Глухівський	64751	1,9	2734,2
Конотопський	88339	2,6	2990,2
Краснопільський	91676	2,7	3167,4
Кролевецький	76490	2,3	1980,4
Лебединський	75720	2,2	3758,9
Липоводолинський	80119	2,4	4185,3
Недригайлівський	13835	0,4	558,0
Охтирський	54185	1,6	2055,0
Путівльський	28860	0,9	1029,7
Роменський	78206	2,3	2328,2
Середино-Будський	7123	0,2	425,1
Сумський	282587	8,4	4514,7
Тростянецький	350775	10,4	9844,9
Шосткинський	68449	2,0	3257,9
Ямпільський	47432	1,4	1953,5

Джерело: [6].

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 71,7% загального обсягу інвестицій. Частка коштів населення на будівництво житла становила 11,6%. За рахунок запозич-

чених коштів, а саме кредитів банків та інших позик, освоєно 9,7% капітальних інвестицій.

У січні-вересні 2016 р. найбільшу частку (39,3%) від усіх капітальних інвестицій в області освоєно підприємствами сільського, лісового та рибного господарства. Значний обсяг інвестицій вкладено промисловими (32,0%) та будівельними (9,6%) підприємствами.

Станом на 01.10.2016 з початку інвестування в економіку області залучено 195,8 млн. доларів США прямих іноземних інвестицій, що на 1,7% менше обсягів інвестицій на початок 2016 року та в розрахунку на одну особу складає 175,4 долара США.

Протягом січні-вересні 2016 року в економіку регіону іноземними інвесторами вкладено 7 млн. доларів США, вилучено – 1,9 млн. доларів США. Зменшення загального обсягу прямих іноземних інвестицій за рахунок курсової різниці становить 8,5 млн. доларів США.

Інвестиції надійшли з 30 країн світу. З країн Європейського Союзу з початку інвестування внесено 171 млн. доларів США (87,3% загального обсягу акціонерного капіталу), інших країн – 24,8 млн. доларів США (12,7%).

Продовжується реалізація проектів міжнародної технічної допомоги, а саме:

– III фази спільного Проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» – реалізуються 39 мікропроектів у сферах охорони здоров'я, водопостачання, енергозбереження, захисту навколишнього середовища, створення та функціонування сільськогосподарських кооперативів (завершено будівництво 16,9 км водогінних мереж, реконструкцію 7 джерел водопостачання, ремонтні роботи та придбано медичне обладнання для 10 фельдшерсько-акушерських пунктів та амбулаторій загальної практики – сімейної медицини, відновлено вуличне освітлення в 3 населених пунктах, реалізовано заходи з енергозбереження в 15 дитячих навчальних закладах, у тому числі проведено реконструкцію 7 котелень із встановленням котлів, що працюють на альтернативних видах палива, придбано сільськогосподарське обладнання для 4 сільськогосподарських кооперативів);

– III фази швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO – реалізуються проекти з сільського водопостачання в 3 районах (завершено будівництво 5,2 км водогінних мереж, реконструкцію 2 джерел водопостачання, підключено до мережі водопостачання 246 домогосподарств), сільського водовідведення – у 1 районі (прокладено 0,8 км мереж, виконано підготовчі роботи, необхідні для монтажу комплексу очисних споруд), міського водопостачання – у 2 містах (завершено будівництво магістрального водопроводу протяжністю 0,5 км, придбано 2 насоси ЕЦВ), інтегрованого поводження з твердими побутовими відходами – у місті Глухів та Глухів-

ському районі, підтримки ініціатив об'єднаних територіальних громад щодо розробки стратегії водопостачання та програм із модернізації та розвитку системи водопостачання – у Березівській об'єднаній територіальній громаді.

З метою презентації економічного та інвестиційного потенціалу регіону проведено XIII Міжнародну універсальну виставку «Слобожанський міст-2016», у якій взяли участь до 40 підприємств. Поряд з цим, у рамках проведення зазначеної виставки відбувся Міжнародний бізнес-форум «Відчиняємо ворота в Європу», під час якого підписано Меморандум про співпрацю щодо створення Агенції регіонального розвитку Сумської області, представлено індустриальні (промислові) парки регіону «Свема» та «Тростянець» тощо. Поряд з цим у 2016 році економічний та інвестиційний потенціал області презентовано у Китайській народній республіці та Республіці Македонія [5].

Отже, Сумська область залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в області.

В області здійснюються заходи в напрямі розвитку інвестиційної інфраструктури, а саме:

1. продовжується робота по реалізації Закону України «Про індустриальні парки», яким передбачено державну підтримку облаштування індустриальних парків;

2. проводиться робота щодо забезпечення методологічної та інформаційної підтримки суб'єктів індустриальних парків, сприяння в отриманні ними державної підтримки відповідно до законодавства, а також, в залученні інвестицій, для їх облаштування та функціонування [3].

Сьогодні в Реєстр індустриальних парків вже включено 14 таких парків. Ще 7 індустриальних парків створено і знаходяться в процесі підготовки документів, необхідних для включення їх у вказаний Реєстр.

У 2016 році міськрадою м. Шостка подано та прийнято Мінрегіонбудом заявку на фінансування робіт щодо облаштування індустриального парку «Шостка» за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку.

Також, з 2002 року в смт. Малинівка Чугувського району Харківської області функціонує приватний індустриальний парк «Малинівка», а з 2010 року на території підприємства ПрАТ «Камвольно-суконна компанія «Чексіл» – індустриальний парк «Чексіл». У м. Суми на території Сумської камвольно-прядильної фабрики (виробничі потужності якої збережено та використовуються одним із учасників парку) створено і функціонує індустриальний парк «Патріот».

Нормами Митного кодексу України (ст. 287) передбачено звільнення від сплати ввізного мита товарів, які ввозяться іноземними інвесто-

рами на строк не менше трьох років із метою інвестування на підставі зареєстрованих договорів (контрактів) або як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу підприємства з іноземними інвестиціями.

Розмитнення таких товарів здійснюється у першочерговому порядку.

Започатковано на постійній основі діалог із бізнесом для врегулювання проблемних питань з інвесторами – щоквартальні робочі зустрічі за участю представників міністерств та бізнесу.

Крім того, з метою пошуку дієвого механізму залучення іноземних інвестицій в Україну, збільшення обсягу іноземних інвестицій, підтримки пріоритетних інвестиційних проектів, поліпшення інвестиційного клімату в державі, забезпечення захисту прав інвесторів, сприяння ефективній взаємодії інвесторів із державними органами здійснюються заходи щодо створення Офісу із залучення інвестицій і супроводження інвесторів (далі – Офіс). Офіс буде створено при Кабінетові Міністрів України, він буде працювати як координаційний механізм.

Організаційну та фінансову підтримку створення та функціонування Офісу забезпечить організація Western NIS Enterprise Fund.

Кабінетом Міністрів України також прийнято рішення про запровадження посади Урядового уповноваженого з питань інвестицій, який буде координувати діяльність Офісу та відповідати в Уряді за питання, пов'язані з

супроводом інвестицій. Виконання обов'язків Урядового уповноваженого покладено на Першого заступника Міністра фінансів України Оксана Маркарову [7].

Висновки. Основними причинами зниження активності інвестиційної діяльності в області, на нашу думку, є: несприятливий інвестиційний клімат; недосконала законодавча база; неналежна підготовка інвестиційних проектів та програм і їх недовіра; нерозвиненість інвестиційних інструментів та інвестиційного ринку.

Відтак, для підвищення рівня інвестиційної привабливості нашої країни та активізації інвестиційної діяльності як на макро-, так і на мікрорівнях необхідно: уряду та керівництву країни дотримуватися активної позиції щодо залучення інвестицій; підтримувати на державному рівні програми та проекти зарубіжних та вітчизняних інвесторів; продовжувати формування сприятливого інвестиційного клімату; забезпечувати прозорість, «партнерські» відносини між державою та інвестором; розвивати інвестиційний ринок та сприяти його інтеграції у світовий простір.

Лише активна позиція та комплексний підхід щодо вирішення існуючих проблем, пов'язаних з інвестиційною діяльністю на мікро- і макрорівнях, дозволить з максимальною ефективністю реалізувати в області і свій потенціал в інвестиційній сфері, що стане передумовою її сталого економічного розвитку в майбутньому [8].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вінник О.М. Інвестиційне право: Навчальний посібник / О.М. Вінник. – К.: Юридична думка, 2005. – С. 11-12.
2. Денисенко М.П. Основи інвестиційної діяльності: Підручник / М.П. Денисенко. – К.: Алерта, 2003. – С. 59.
3. Д'яконова І.І. Теоретичні та економічні основи інвестиційної діяльності / І.І. Д'яконова. – Суми, 1998. – 65 с.
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560-XII від 18.09.1991 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
5. Інформація про стан соціально-економічного розвитку Сумської області за січень-листопад 2016 року // www.gue.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-50-12/418-informatsiya-pro-stan-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-sumskoj-oblasti-u-2016-rotsi.
6. Капітальні інвестиції у січні-вересні 2016 року експрес-випусків 25.11.2016 № 207 // www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=8&year=2016&month=11.
7. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні / Пересада А.А. – К.: Лібра, 1998. – 362 с.
8. Стояненко І. Інвестиційна діяльність в Україні: сучасний стан та шляхи покращення // Науковий клуб «SOPHUS». – 2014. – Секція 3 // www.sophus.at.ua.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 330.88:316.653

ФЕНОМЕН ДОВІРИ У КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

THE PHENOMENON OF TRUST IN THE CONTEXT OF HUMAN DEVELOPMENT: SCIENTIFIC APPROACHES AND UKRAINIAN REALITIES

Горемикіна Ю.В.

кандидат економічних наук,
науковий співробітник відділу досліджень людського розвитку,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

Откидач М.В.

головний економіст відділу досліджень людського розвитку,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

У статті розглядаються питання зв'язку феноменів довіри і людського розвитку. Встановлено, що цей зв'язок має місце в трьох вимірах: психологічному, економічному і суспільному. Авторами виявлені суспільні інститути, рівень довіри до яких знаходиться у взаємозалежності з процесами людського розвитку в Україні.

Ключові слова: людський розвиток, довіра, регіональний індекс людського розвитку, суспільство, економічний розвиток.

В статье рассматриваются вопросы связи феноменов доверия и человеческого развития. Установлено, что эта связь имеет место в трех измерениях: психологическом, экономическом и общественном. Авторами выявлены общественные институты, уровень доверия к которым находится во взаимозависимости с процессами человеческого развития в Украине.

Ключевые слова: человеческое развитие, доверие, региональный индекс человеческого развития, общество, экономическое развитие.

This article discusses the connection of the phenomenon of trust and the phenomenon of human development. It was found that this connection takes place in three dimensions, which are: the psychological dimension, the economic dimension and the social dimension. The authors identified public institutions, which have such level of citizens' trust, that this level stands in the relationship with the human development processes in Ukraine.

Keywords: human development, trust, the regional human development index, society, economic development.

Постановка проблеми. У сучасному соціально-економічному дискурсі проблема вивчення феномену довіри та її зв'язку з процесами людського розвитку набуває особливої актуальності, оскільки сьгоднішні політичні, соціальні та економічні зміни значною мірою впливають на довіру індивідів як до державних інститутів, так і на довіру один до одного. У свою чергу це відображається на можливостях людського розвитку та стані соціуму. Необхідність вивчення феномену довіри у контексті люд-

ського розвитку зумовлюється потребою забезпечення сталого розвитку, добробуту громадян, передбачуваності у економічній сфері, формування ефективних інструментів соціального захисту. Зв'язок явища довіри та процесів, що визначають людський розвиток, існує протягом усієї історії людства. Людський розвиток може відбуватись лише у соціумі, формування якого потребує певного рівня довіри між групами людей зі спільними або різними інтересами, об'єднаними належністю до певної общини.

Зв'язок феноменів довіри та людського розвитку можна простежити як за допомогою існуючих підходів до визначення змісту поняття «довіра», так і шляхом співвіднесення показників, що характеризують певні аспекти довіри та людського розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для вивчення феномену довіри стали праці А. Сміта, Ф. Фокуями, А. Маршала, Дж. Кейнса, Д. Норта, О. Вільямсона, Б. Мільнера, А. Селігмена, Д. Равена, Н. Лумана, М. Вербера, І. Канта, Б. Барбера, Я. Корнаї, П. Штомпки. Серед вітчизняних вчених питання довіри висвітлювали А. Бова, В. Гесць, М. Мрочко, Ю. Тихан, Т. Кричевська, В. Куриляк. Опитування громадян щодо їхньої довіри суспільним інститутам та професійним групам в європейських країнах проводить компанія GFK. Аналогічні опитування в Україні здійснює Інститут соціології Національної академії наук України.

Регулярні дослідження людського розвитку проводяться в рамках програми розвитку ООН. У щорічних звітах публікується індекс людського розвитку, який охоплює основні характеристики людського потенціалу держави чи регіону. В Україні вивченням людського розвитку займаються фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України під керівництвом Е. Лібанової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний теоретичний доробок у вивченні питань людського розвитку та довіри, зв'язок цих явищ залишився поза увагою науковців, що звуває можливості для подальших досліджень у економічних та суспільних науках, надання рекомендацій для формування державної політики у економічній сфері та сфері державного управління (у тому числі і в Україні).

Отже, метою даної статті є аналіз взаємозв'язку феноменів довіри та людського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатовимірність людського розвитку дає підстави не обмежувати його вивчення показниками, що традиційно характеризують соціально-економічний розвиток країни, а навпаки, розширювати наукові знання про людський розвиток новими вимірами, досліджуючи, як можливо вивчити вплив суспільної свідомості на стан та динаміку процесів людського розвитку території, де функціонує певне суспільство. Оскільки суспільна свідомість виявляється у першу чергу в сприйнятті тих чи інших явищ або подій, реагуванні на них з боку членів суспільства і відображенні цієї реакції в системі суспільних відносин, то новим виміром досліджень людського розвитку справедливо можна вважати вивчення довіри в контексті її зв'язку з процесами людського розвитку.

Як уже зазначалося, зв'язок довіри та людського розвитку закладений у підходах до визначення суті цих двох понять. Найсучаснішим трактуванням людського розвитку є визначення, запропоноване експертами ООН в 2010 році, відповідно до якого людський розвиток – це «процес включення до числа людських свобод права людей жити довгим, здоровим і творчим життям, здійснювати інші цілі, які, на їхню думку, мають цінність; активно брати участь у забезпеченні справедливості і стійкості розвитку на планеті» [11, с. 2]. Сьогодні концепція людського розвитку постійно розвивається – збагачується її зміст, удосконалюється методика вимірювання, висновки щодо стану людського розвитку стають управлінськими завдання на рівні держав і окремих регіонів [13, с. 3]. Однак наведене ООН визначення є загальноувизначним і не викликає наукової дискусії.

Водночас у визначенні поняття «довіра» різних авторів наголошується на різноманітних особливостях довіри, проте в усіх випадках передбачають вплив на процеси людського розвитку. Розглянемо найвідоміші з них.

«Енциклопедичний словник» Брокгауза і Ефрона містить таке визначення довіри: «Психічний стан, в силу якого ми покладаємося на думку, яка видається нам авторитетною, і тому відмовляємося від самостійного дослідження питання, котре може бути нами дослідженим» [4, с. 10]. Незважаючи на суперечливість цього визначення, з нього чітко випливає обумовленість довіри психологічними особливостями людини. Ці особливості взяв за основу і А. Сміт. На його думку, довіра представляє собою природне відчуття індивіда, при чому бажання завоювати довіру Смітом розглядається як одна з найсильніших людських пристрастей [30]. Разом з цим, А.Г. Маслоу наголошує на тому, що «у хворому суспільстві, в суспільстві, яке заражене страхом, недовірою, підозрами і ворожістю, люди не мають можливості повною мірою задовольняти свої потреби в безпеці, любові, повазі, довірі та правді» [19].

А.В. Белянін і В.П. Зінченко зазначають: «Почуття довіри вбирає в себе цілу гаму емоцій, проявів і протиставлень, однаково важливих як для розуміння внутрішнього світу людини, його намірів і мотивів, так і для розуміння його поведінки і діяльності» [4, с. 10]. Таким чином можна дійти до висновку, що феномен довіри у суспільстві є результатом дії психологічних чинників. Психологічні чинники у формуванні поняття «довіра» зустрічаються і в роботах Б.А. Рутковського, який у 60-х ХХ ст. зробив спробу проаналізувати довіру з позиції марксистської етики. Він прийшов до висновку, що довіра є своєрідним «моральним кредитом», який надається людьми один одному. Для збереження довіри цей «моральний кредит» слід повернути шляхом виконання зобов'язань [29, с. 112]. З погляду психологічних особливос-

тей людини Е. Гідденс виокремлює два види довіри: довіра до людей, яка побудована на особових зобов'язаннях (назвемо цей тип «персоніфікованим») – базисна, і довіра до абстрактних систем («анонімних інших»), що припускає безособистісні зобов'язання [9, с. 18].

Довіру у контексті економічного розвитку вивчали А. Маршал, Дж. М. Кейнс, Д. Норт, О. Вільямсон. Зокрема, А. Маршал розглядав довіру як звичайну умову економічної взаємодії [18, с. 62]. Роль довіри у безперебійному функціонуванні економіки дослідив Дж. М. Кейнс, який вважав цю роль вирішальною, оскільки при прийнятті інвестиційних рішень слід враховувати не лише раціональні розрахунки, але й фактор довіри [40].

Дослідник Б. З. Мільнер фокусується на економічному змісті поняття «довіра». Цей зміст має конкретний і прикладний характер, а сам феномен довіри реалізується на макро- (суспільство) і мікрорівні (організація). При цьому фактор довіри в сучасному суспільстві посилює своє економічне значення: зміцнення довіри між різним соціальними суб'єктами веде до зменшення сукупних суспільних витрат. Б. З. Мільнер пов'язує психологічний і економічний аспект довіри та вивчає джерела формування та зміцнення відносин довіри в організації [23, с. 159-161].

Проблематика довіри висвітлюється і у теорії нової інституційної економіки (Р. Коуз, Д. Норт, О. Вільямсон). Згідно з даною теорією складність та невизначеність ситуації в економіці призводить до неповноти інформації та її асиметричного розподілу. Отже, за умови укладення угоди більш проінформована сторона має «моральну спокусу» або «моральний ризик» використати свою перевагу, менш проінформована сторона змушена здійснювати додаткові трансакційні витрати. Підвищення рівня довіри в економічній системі сприятиме скороченню трансакційних витрат. У світі асиметричної інформації довіра виступає свого роду каталізатором економічної активності [10].

Д. Равен вважає, що люди, які цінують довіру в економічній діяльності, успішніші у досягненні економічних цілей. На його думку, зміна значення терміну «довіра» відбувається залежно від значущих для конкретного індивіда цілей [37].

З розвитком комерційної організації феномен довіри пов'язують Б. Шо та Ч. Хенді. Вони дотримуються тези про те, що низький рівень довіри свідчить про неконкурентоздатність організації, і, навпаки організації з високим рівнем довіри мають найкращі шанси для досягнення передбачуваних комерційних результатів у швидкозмінних і стресових умовах [36, с. 11-12]. Подібні думки висловив Л. фон Мізес акцентуючи увагу на репутації продавця. Виправдання довіри покупця для продавця означає здобуття репутації, яка може бути використана в майбут-

ньому для одержання додаткових прибутків. Зважаючи на неспроможність покупця бути експертом в усіх сферах, клієнт схильний обирати не товари чи послуги, а постачальника, якому довіряє [22, с. 355-359].

Аналізуючи значення довіри в економічній сфері, варто згадати праці Р. Шіллера, котрий обґрунтував важливість довіри для макроекономічного аналізу і розробив індекс довіри інвесторів [39]. Водночас Р. ля Порта виявив залежність між кількістю людей, що довіряють уряду та рівнем інфляції чи темпом приросту ВВП у країні [41]. Дж. Акерлоф вводить поняття мультиплікатора довіри, який демонструє зміну доходу внаслідок зміни одиниці довіри [39].

Економічне значення категорії «довіра» вивчають і українські науковці. Зокрема, В. Куриляк визначає довіру як фактор, який істотно впливає на функціонування фінансових ринків [16], Т. Кричевська досліджує вираження феномену довіри у монетарних координатах [8], В. Геєць демонструє ступінь впливу довіри на можливі перспективи і шляхи економічного та суспільного розвитку, використовуючи матеріали опитувань населення щодо довіри до інституційних перетворень в Україні [7]. М. Мрочко та Ю. Тихан розглядають роль довіри у стабілізації національної економіки та виході з фінансової кризи [24].

Важливим питання довіри є і з точки зору суспільного розвитку. «Наявність довіри – суттєва компонента всіх стійких суспільних систем, а проблема становлення довіри визначає специфіку сучасності», – стверджує А. Селіґмен. Він доводить, що початковим моментом виникнення феномену довіри є міжособистісний рівень, генералізація якого формує довіру до влади, уряду, суспільства загалом [28, с. 7-11]. Підтверджує цю позицію і І. А. Ільїн, який констатує, що суспільне життя в усіх його проявах базується на взаємній довірі громадян, а відсутність довіри в суспільстві призводить до його занепаду [2, с. 80-81].

Н. Луман звертає увагу на непрозорість і складність сучасних суспільств і визнає довіру необхідною умовою їх розвитку [42, с. 100-102]. Теоретиками вивчення довіри вважаються Б. Барбер, Я. Корнаї. Так, Б. Барберу належить спроба визначення меж довіри в різних інституційних сферах (політика, економіка, і т. д.). На його думку, довіра перебуває у тісному зв'язку з інститутом довірених осіб і представництв [3, с. 238-240]. Я. Корнаї здійснив аналіз впливу довіри на соціально-економічні трансформації і встановив зв'язок рівня довіри з результативністю реформ у країнах з перехідною економікою [15].

Думку про те, що довіра представляє собою «договірний початок» суспільних відносин висловлювали Дж. Локк [17, с. 168-169], І. Кант [14], Е. Дюркгейм [12], А. Аврелій [1]. Поряд з цим, відповідно до уявлень М. Вербера, під-

ставами для виникнення довірливих стосунків можуть стати ціннісно-раціональне відношення, яке базується на вірі у безумовну цінність (естетичну, релігійну, тощо), традиційне відношення (тобто тривала звичка), афективне (емоційне, зумовлене афектами) та цілераціональне, тобто формально-раціональний тип стосунків, в основі якого лежить очікування певної поведінки людей і використання цього очікування як умови і засобу для досягнення своєї раціонально поставленої і продуманої мети [5].

Т. Парсонс пов'язує довіру з розв'язанням «проблеми соціального порядку». Він підкреслює особливу важливість «ціннісно-погодженого», або символічного, порядку, пов'язаного з солідарністю і довірою [26].

Низка дослідників (Р. Берон, Н. Керр, Н. Міллер, Ф. Фокуяма, П. Бурдье, Дж. Коулмен, Р. Патнем) вивчають зміст поняття «довіра» в межах концепції соціальної кооперації та соціального капіталу. Зокрема, Н. Міллер, Р. Берон, Н. Керр спираються на рівень індивідуальної довіри як на фактор існування соціальної кооперації, тобто серед людей, для яких характерний «високий рівень довіри» частіше спостерігається тенденція до об'єднання, ніж серед громадян з «низьким рівнем довіри» [5, с. 148-150].

Значний внесок у розкриття змісту поняття «довіра» зробив Ф. Фокуяма. Він вважає довіру ключовою характеристикою розвиненого людського суспільства, цінним економічним активом, тобто потенційним джерелом добробуту і стабільності влади. Довіра визначає прогрес функціонує на мікро-, мезо- та макrorівнях суспільного життя. За Ф. Фокуямою довіра – це очікування у суспільстві того, що інші його члени будуть поводитись передбачувано, чесно і з розумінням потреб оточуючих, тобто відповідно до деяких спільних норм [35, с. 4]. Ознаками довіри, на думку дослідника, є: неможливість гарантування довіри; неможливість вимагання довіри; диференціація шляхів реалізації довіри.

При цьому Ф. Фокуяма наголошує на складності виникнення довіри у людей один до одного та на усіх суспільних рівнях. Окремо автор розглядає економічний аспект довіри: сам факт довіри людей одне до одного уможливорює багато економічних операцій. Економіка не може функціонувати без взаємозалежності, яку передбачає співробітництво, саме тому інвестиції окупаються лише за умови виконання партнерами взятих на себе зобов'язань. Високий рівень довіри у певній культурі означає наявність високорозвинених інститутів посередництва у країні, що допомагає розвивати переваги у конкурентній боротьбі. Такі країни володіють значним фінансовим потенціалом, ефективними інструментами управління робочою силою, на їх території знаходяться корпорації-лідери світової економіки.

Підсумовує та узагальнює дослідження довіри у процесі суспільного розвитку П. Штомпка,

вказуючи на те, що причиною появи проблеми довіри є невизначеність і неконтрольованість майбутнього, тобто вона є необхідною тоді, коли немає впевненості у повному контролі над майбутніми подіями, що залежать від людських дій [38, с. 10-11]. У ході досліджень П. Штомпка виявив, що всі посткомуністичні держави зазнали «синдрому недовіри», вплив якого зменшується внаслідок поступової стабілізації суспільних відносин, починаючи з 90-х р. XX ст.

Окрема увага під час вивчення впливу довіри на суспільний розвиток повинна бути звернена на поняття «радіус довіри». У загальному розумінні радіус довіри – категорія, що визначає коло осіб (або соціальних груп), що входять в єдину систему довірчих відносин. Ф. Фокуяма зазначає, що саме радіус довіри зумовлює значні відмінності між суспільствами різного типу. Він застосовується для вимірювання довіри на різних рівнях (сусіди, колеги, організації за інтересами: церква, партії, профспілки; районна, міська влада; регіональна влада; державна влада; міжнародні інститути, домовленості), що дає змогу виявити зв'язок людського розвитку та довіри.

Отже, з визначень змісту поняття «довіра», які пропонують науковці випливають три виміри зв'язку феномену довіри з процесами людського розвитку, а саме: психологічний, економічний та суспільний (див. табл. 1).

Уся історія людства демонструє зв'язок феномену довіри та процесів людського розвитку. У період первіснообщинного ладу відносини в усіх сферах вибудовувались на довірі до вузького кола – родини або племені. Однак ці примітивні зв'язки дали поштовх для виникнення повноцінної суспільної взаємодії, необхідної для людського розвитку.

Впродовж періоду рабовласницького суспільства спостерігається зародження державності та грошового обміну, а довірчі відносини набувають значного впливу, охоплюючи не лише стосунки між людьми, а й стосунки людини з Богом. За часів феодалізму відносини довіри починають формалізовуватись у вигляді укладання угод, обов'язкових для виконання. Така формалізація засвідчила не лише існування довірчих відносин, а й існування певної недовіри між сторонами. Водночас активізація розвитку кредитних установ підвищила довіру до них. Перехід до капіталістичного ладу змінив сутність соціальних зв'язків: володіння людьми змінилось на володіння власністю. Крім того, відбуваються якісні зрушення у розвитку суспільства: наука і техніка продукують революційні винаходи, культура здобуває багато нових напрямів для функціонування, поширюються уявлення про права та свободи людини. Довіра також змінює свій характер. Людям стає складніше орієнтуватись у житті, яке швидко змінюється, а отже, виникає потреба в гарантіях довіри (наприклад, гарантії товаровиробника).

Окрім капіталізму, варто звернути увагу і на людський розвиток та формування довірчих відносин у соціалістичному суспільстві. Для такого типу суспільства характерним був високий рівень освіти та науково-технічного розвитку, які, втім, не завжди супроводжувались належною комфортністю проживання населення та повагою до прав і свобод громадян. Довіра до інших членів суспільства та до влади зокрема, перебувала на досить високому рівні, що пояснюється пануванням єдиної створеної владою ідеології, яка використовувалась на всіх рівнях життя людей, охоплюючи майже усі вікові групи населення. Важливою ознакою соціалістичного суспільства була недовіра влади до народу, а отже застосування репресій проти інтелігенції за найменших підозр, диктаторських методів управління, насаджування вигідних політичних верхівці поглядів. В результаті чого соціалістичні країни були, як правило, більш ізольованими від зовнішнього середовища у порівнянні з капіталістичними.

Наприкінці існування Радянського Союзу і у перші роки після його розпаду, а також після виходу країн з «соціалістичного табору» на громадян пост-соціалістичних держав чекало тотальне падіння рівня довіри, у першу чергу

до влади, її структур та установ. Зокрема, мільйони людей в Україні втратили заощадження в Ощадбанку, який вважався надійною, вартою довіри державною установою.

В кінці XX ст. – початку XXI ст. дослідження з питань довіри почали концентруватися на вивченні довіри до окремих інститутів (уряд, прокуратура) та професійних груп (лікарі, журналісти і т. д.). Такий розріз забезпечує можливість виявлення структури довіри і найбільш проблемних питань у контексті формування довіри у суспільстві. Серед відомих досліджень довіри до суспільних інститутів та професійних груп – опитування, яке міститься у регулярних звітах ООН та опитування компанії GFK під назвою «Trust index». В Україні ці дослідження проводить Інститут соціології НАН України, регулярно публікуючи їх у циклі праць «Українське суспільство. Соціологічний моніторинг» [31; 32; 33; 34]. Інститут соціології наводить дані щодо довіри громадян різним суспільним інститутам та групам.

Зауважимо, що серед сучасних досліджень людського розвитку окремої уваги заслуговує Методика оцінки людського розвитку, яка була розроблена у 2000 р. співробітниками Національної академії наук України та Державної

Таблиця 1

Виміри впливу феномену довіри на процеси людського розвитку

Вимір впливу довіри на процеси людського розвитку	Способи впливу довіри на процеси людського розвитку	Підходи, які регламентують зв'язок
Психологічний	- стосунки між індивідами забезпечують певні соціальні зв'язки, на яких будується суспільство і відбуваються процеси людського розвитку; - наявність довіри сприяє задоволенню емоційних та соціальних потреб людини, що сприяє досягненню високого рівня людського розвитку - бажання індивіда завоювати довіру стимулює його до самовдосконалення та подальшого розвитку;	А. Смітт, А.Г. Маслоу, А.В. Белянін, В.П. Зінченко, Б.А. Рутковський, Е. Гідденс.
Економічний	- довіра виступає умовою економічного розвитку, який є частиною процесів людського розвитку; - довіра представляє собою фактор безперебійного функціонування економіки, а її високий рівень дає змогу досягнути економічного успіху; - довіра забезпечує зменшення трансакційних витрат чим створює додатковий ресурс для людського розвитку	А. Маршал, Дж. М. Кейнс, Д. Норт, О. Вільямсон, Б.З. Мільнер, Д. Равен, Б. Шо, Ч. Хенді, Л. фон Мізес, Р. ля Порта, В. Куриляк, Т.О. Кричевська, М. Мрочко, Ю. Тихан, В.М. Геєць.
Суспільний	- довіра регулює суспільні відносини, у межах яких відбувається людський розвиток; - забезпечує стійкість суспільних систем, на яких базується досягнення високого рівня людського розвитку; - виступає потенційним джерелом добробуту і стабільності влади, що позитивно позначається на рівні людського розвитку країни.	А. Селігмен, І.А. Ільїн, Н. Луман, Б. Барбер, Я. Корнаї, Р. Берон, Н. Керр, Н. Міллер, Ф. Фокуяма, П. Бурдьє, Дж. Коулмен, Р. Патнем.

Джерело: складено авторами

служби статистики України під керівництвом Е. Лібанової [20]. У 2012 р. фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України методика була удосконалена і стала оновленим варіантом Національної методики оцінки людського розвитку [21]. За цією методикою розраховується регіональний індекс людського розвитку (ІРЛР), що включає 33 показники, які розподілені відповідно до основних аспектів людського розвитку: відтворення населення, соціальне становище, комфортне життя, добробут, гідна праця, освіта. Індексне значення кожного аспекту вимірюється від 0 до 1, а інтегральний індекс розраховується як сума індексних значень шести перерахованих аспектів, і може сягати максимального значення 6 [25, с. 147]. Статистичні дані щодо рівня довіри громадян до суспільних інститутів та груп і значення ІРЛР за період 2004-2015 рр. відображені у таблиці 2.

Наведені дані дають підстави погодитись з висновком А. Бови про існування в Україні тенденції до зниження довіри до органів влади на фоні стабільно великого рівня довіри до близького оточення [6]. Так, впродовж вказаного періоду українці найбільше довіряли родичам

(понад 90% опитаних), колегам (понад 50%) та сусідам (понад 50%). Крім того, високим рівнем довіри користуються церква і духовенство (понад 50%), співвітчизники (приблизно 50%), армія (понад 30%). А довіра до Президента, Верховної Ради, Уряду, місцевих органів влади, зазнавши рекордного підвищення у 2005 році, вже з 2006-го року почала стрімко знижуватись (винятками стали лише роки, у які в Україні проходили вибори до вказаних органів влади – 2010 р. та 2014 р., тоді спостерігалось помітне підвищення довіри до влади). У 2013 р. рівень довіри до згаданих інститутів влади фіксувався на найнижчій позначці: Президентів довіряли 10,9% опитаних громадян, Верховній Раді – 4,4%, Уряду – 7,2%, місцевим органам влади – 13,8%. Що ж стосується рівня громадян довіри до судів, то протягом періоду 2004-2015 рр. він не перевищував 16% і мав стійку тенденцію до зниження, досягнувши найнижчого значення (5,3%) у 2014 р.

Організації та особи, пов'язані з економічною сферою, теж не викликають довіри: у 2004-2015 рр. рівень довіри до приватних підприємств не перевищував 22%, до керівників державних підприємств – 19%, до страхових

Таблиця 2.

**Рівні довіри громадян України до суспільних інститутів і груп
та значення ІРЛР у 2014-2015 рр.**

	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013	2014*	2015*
Значення ІРЛР	3,41	3,46	3,54	3,64	3,63	3,76	3,77	3,82	3,82
Інститути та групи яким довіряють									
Сім'я та родичі	90,6	93,5	93,3	95,8	95,0	94,4	94,4	94,8	93,3
Співвітчизники	39,5	49,1	46,7	48,8	45,5	43,0	44,7	50,4	51,8
Сусіди	X	51,9	51,8	54,7	54,1	49,1	54,9	53,2	52,1
Колеги	47,1	53,9	51,7	54,7	51,8	49,0	50,9	51,7	55,6
Церква та духовенство	44,0	52,5	49,5	55,6	56,3	51,7	47,3	47,5	59,7
ЗМІ	27,9	35,5	31,4	33,0	30,7	29,9	36,7	25,2	19,3
Податкова інспекція	10,5	9,8	12,3	13,1	9,4	8,0	7,7	5,7	6,4
Міліція	14,2	12,3	13,3	13,6	13,5	8,8	7,1	6,5	6,6
Прокуратура	14,7	12,3	12,1	11,5	11,0	8,0	7,1	4,8	6,3
Суд	15,6	14,2	13,7	12,2	11,6	8,6	7,0	5,3	6,3
Президент	15,0	49,2	29,5	23,3	30,8	15,8	10,9	33,9	17,7
Верховна Рада	9,1	28,5	15,2	12,2	14,2	7,3	4,4	8,6	8,4
Уряд	11,2	36,6	15,7	18,5	19,6	9,9	8,1	17,2	8,8
Місцеві органи влади	16,6	20,1	17,0	20,9	17,9	15,5	13,8	18,7	16,2
Армія	34,7	35,9	31,5	32,6	34,2	26,6	21,7	39,7	41,2
Профспілки	17,1	19,4	15,7	17,0	15,8	14,7	15,0	12,1	16,8
Політичні партії	8,5	10,4	9,8	9,5	7,7	5,8	6,6	3,8	5,1
Керівники державних підприємств	X	16,3	18,3	18,3	14,4	11,7	11,7	9,7	11,9
Приватні підприємці	X	16,3	18,2	19,4	15,9	14,1	15,1	16,8	21,5
Банки	15,2	19,0	19,9	21,0	10,0	12,9	12,9	10,1	11,9
Страхові компанії	8,6	10,0	8,7	11,8	7,6	7,9	9,0	6,9	10,7
Благодійні фонди, громадські асоціації і об'єднання	15,2	13,5	12,2	16,3	15,5	13,6	17,7	14,8	33,8

Джерело: [21; 32; 33; 34]

*Без врахування статистичних даних АР Крим, Донецької та Луганської областей

компаній – 12%, до банків – 21%. Аналогічне становище спостерігається і стосовно недержавних організацій. Рівень довіри до профспілок не підіймався вище 17%. Особлива ситуація склалась навколо довіри до благодійних фондів, громадських асоціацій і об'єднань: протягом періоду 2004-2014 рр. рівень довіри громадян до цих організацій не перевищував 18%, а у 2015 р. він стрімко зріс до 33,8%. Це можна пояснити активізацією участі громадських організацій у суспільному і політичному житті України у 2013-2015 рр.

Найвищий рівень українців до засобів масової інформації під час згаданого періоду спостерігався у 2013 р. та становив майже 37%, проте у 2015 р. він знизився до 19,3%. Водночас зафіксовано критично низький рівень довіри до правоохоронної системи: під час усього досліджуваного періоду відсоток громадян, які довіряли міліції та прокуратурі, не перевищував 15% від опитаних.

Для наочної демонстрації зв'язку людського розвитку та довіри в Україні доцільно використовувати один з найбільш розповсюджених математичних методів – метод кореляційного аналізу.

Здійснення кореляції рівня довіри до суспільних інститутів (згідно з представленими у таблиці 2 даними) та значення (ІРЛР) допоможе з'ясувати, довіра до кого або чого пов'язана з процесами людського розвитку в Україні. У таблиці 3 наведено результати проведення кореляції. Зазначимо, що використовувалось середнє по Україні значення ІРЛР за період 2004-2015 рр. Таким чином виявлено, що суспільні інститути у контексті вивчення зв'язку довіри та людського розвитку умовно можна поділити на 4 групи: 1) інститути, довіра до яких має слабо виражений зв'язок з ІРЛР, 2) інститути, довіра до яких має суттєвий прямий зв'язок з ІРЛР, 3) інститути, довіра до яких має суттєвий обернений зв'язок з ІРЛР, 4) інститути, довіра до яких має підвищений обернений зв'язок з ІРЛР. При цьому суттєвим зв'язок вважається за умови кореляції ІРЛР та довіри до певного інституту на рівні 0,5-0,7, а підвищеним – на рівні 0,8-1.

У 2014 році статистичні дані, які б давали змогу здійснити коректні розрахунки у Донецькій і Луганській областях та АР Крим, стали частково або цілком недоступними. Тому в Таблиці 3 наведено три варіанти коефіцієнтів

Таблиця 3

Кореляція рівня довіри до суспільних інститутів з середнім по Україні ІРЛР

Інститути та групи, яким довіряють	з середніми значеннями ІРЛР, 2004-2013 роки	з середніми значеннями ІРЛР, 2004-2013 роки (перераховані без АР Крим, Донецької, Луганської областей)	з середніми значеннями ІРЛР, 2004-2015 роки (перераховані без АР Крим, Донецької, Луганської областей)
Сім'я та родичі	0,7235	0,7159	0,5787
Співвітчизники	0,0388	0,0565	0,4383
Сусіди	-0,1937	0,0637	0,0331
Колеги	0,0297	0,0582	0,2771
Церква та духовенство	0,4146	0,2863	0,3136
ЗМІ	0,0851	0,2980	-0,3871
Податкова інспекція	-0,4048	-0,4742	-0,7005
Міліція (Поліція)	-0,6341	-0,7651	-0,8621
Прокуратура	-0,8585	-0,9457	-0,9539
Суд	-0,8637	-0,9632	-0,9705
Президент	-0,4358	-0,5083	-0,3566
Верховна Рада	-0,5356	-0,6029	-0,6279
Уряд	-0,4552	-0,5065	-0,5047
Місцеві органи влади	-0,3393	-0,4565	-0,3388
Армія	-0,6745	-0,8259	-0,0500
Профспілки	-0,7380	-0,7524	-0,6711
Політичні партії	-0,7446	-0,7554	-0,8473
Керівники державних підприємств	-0,6693	-0,7483	-0,8330
Приватні підприємці	-0,4806	-0,4932	0,0612
Банки	-0,4168	-0,4314	-0,6026
Страхові компанії	-0,1761	-0,1225	-0,1254
Благодійні фонди, громадські асоціації і об'єднання	0,2243	0,4182	0,4773

Джерело: розраховано авторами

кореляції середнього значення ІРЛР та рівня довіри громадян до інститутів і груп: 1) коефіцієнт кореляції за період 2004-2013 рр., включно з Донецькою та Луганською областями і АР Крим; 2) коефіцієнт кореляції за період 2004-2013 роки без врахування АР Крим, Донецької та Луганської областей; 3) коефіцієнт кореляції за період 2004-2015 рр. без врахування АР Крим, Донецької та Луганської областей.

Загалом рівень довіри до 10 суспільних інститутів та груп має суттєвий або підвищений зв'язок з ІРЛР. Так, прямий суттєвий спостерігається між значенням ІРЛР і рівнем довіри сім'ї та родичам. Водночас обернений зв'язок виявився більш поширеним: суттєвий обернений зв'язок існує між ІРЛР та довірою до профспілок, Верховної Ради, а підвищений зв'язок – між ІРЛР довірою прокуратурі, міліції (поліції), судам, політичним партіям, керівникам державних підприємств. Кореляція рівня довіри до армії та ІРЛР має специфіку: до 2014 р. спостерігався суттєвий або підвищений обернений зв'язок, однак дані 2015-го року значно змінили ситуацію і зв'язок перестав бути суттєвим. Таке явище можна пояснити падінням довіри до армії до 2012-2013 рр. та його стрімким зростанням у 2014-2015 рр. на фоні стабільного зростання значення ІРЛР. Крім того, враховуючи дані 2015-го року, обернений суттєвий зв'язок мав місце між ІРЛР і довірою до податкової інспекції.

Сама наявність оберненого зв'язку в цьому випадку є певною мірою парадоксом, оскільки зниження довіри, у сучасному суспільстві, яке керується демократичними цінностями, не може бути ознакою розвитку чи прогресу. Звернемо увагу і той факт, що обернений зв'язок здебільшого фіксується між ІРЛР та довірою до

інститутів, котрі представляють правоохоронну систему. Крім того, такий тип зв'язку характерний між ІРЛР та інститутами, які здійснюють представництво інтересів (у тому числі й економічних) певних груп населення (наприклад, профспілки). У зв'язку з цим за критерієм довіри тип людського розвитку в Україні можна охарактеризувати як розвиток без довіри до інститутів захисту прав та інтересів.

Важливо вказати і на те, що суттєвого зв'язку між ІРЛР і рівнем довіри до влади (за винятком довіри до Верховної Ради) не виявлено. Це також можна пояснити тим, що радіус довіри населення України сягає лише відносно близького оточення, до якого не належать більшість представників влади, а тому ставлення до них не відображається у процесах людського розвитку.

Висновки. З метою поглиблення вивчення процесів людського розвитку до основних блоків, з яких складається ІРЛР, пропонується долучити і додаткову інформацію стосовно зв'язку ІРЛР з рівнем довіри 10 суспільним інститутам: сім'ї та родичам, міліції (поліції), профспілкам, політичним партіям, керівникам державних підприємств, Верховній Раді, прокуратурі, податковій інспекції, судам та армії, відображаючи характер цього зв'язку та зміни у ньому. При чому зв'язок значення ІРЛР та рівня довіри до вказаних інститутів та груп вважаємо стійким та чітко вираженим. Навіть ситуація в Україні, що має місце з 2014-го р. і зумовила необхідність перерахунку ІРЛР без включення деяких регіонів, значно не вплинула на загальну картину, зміни відбулись лише стосовно кореляції значення ІРЛР та рівня довіри до армії і податкової інспекції, однак нині не можливо визначити їх тривалість у часі в майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аврелий Августин. Исповедь. / Пер. с лат. М.К. Сергеевко. Вступит. статья А.А. Столярова. М.: Издательство «Ренессанс», СП ИВО – Сид, 1991. – 488 с.
2. Антоненко И.В. Социально-психологическая концепция доверия. Монография. / И.В. Антоненко. – М.: Флинта; Наука, 2006. – 480 с.
3. Барбер Б. Структура социальной стратификации и тенденции социальной мобильности / Б. Барбер // Американская социология : перспективы, проблемы, методы / сокр. пер. с англ. В.Е. Воронина и Е.В. Зиньковского ; ред. и вступ. ст. Г.В. Осипова. – М. : Прогресс, 1972. – С. 235-247.
4. Белянин А.В. Доверие в экономике и общественной жизни / А.В. Белянин, В.П. Зинченко. – Москва: Фонд «Либеральная миссия», 2010. – 164 с.
5. Бэрон Р. Социальная психология группы: процессы, решения, действия / Р. Бэрон, Н. Керр, Н. Миллер. – СПб.: Питер, 2003. – 272 с.
6. Бова А. Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного [Електронний ресурс] / А. Бова // Економічний часопис ХХІ. – 2003. – № 5 – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2003/5/20030517.html>.
7. Геєць В.М. Довіра як елемент соціального капіталу в економічному розвитку України / В.М. Геєць // Економічна теорія. – 2010. – № 3. – С. 7-19.
8. Гриценко А.А. Інститут таргетування інфляції: зарубіжний досвід і перспективи впровадження в Україні : наук. доп. / А.А. Гриценко, Т.О. Кричевська, О.І. Петрик. – К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2008. – 272 с.
9. Гриценко А. Внутренняя структура доверия / А.А. Гриценко // Эконом. теория. – 2010. – № 3. – С. 20–26.
10. Дементьев В. Доверие – фактор функционирования и развития современной рыночной экономики / В. Дементьев // Российский экономический журнал. – 2004. – № 8.
11. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / Пер. с англ.; ПРООН. – М., Издательство «Весь Мир», 2010. – 244 с.

12. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения / Э. Дюркгейм // Социол. исслед. – 1991. – № 2. – С. 106–114.
13. Калашнікова Т.М. Надбання французької школи просторової економіки у контексті людського розвитку / Т.М. Калашнікова // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв : Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського, 2015. – № 4. – С. 3–9.
14. Кант И. К вечному миру // Кант И. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 6. М.: Мысль, 1966.
15. Корнаи Я. Инновации и динамизм / Я. Корнаи // Вопросы экономики. – 2012. – № 4. – С. 4–31.
16. Куриляк В. Довіра в інтегрованій світовій економіці: теорія та парадокси / Віталіна Куриляк // Журнал європейської економіки. – 2010. – № 1. – С. 19–36.
17. Локк Дж. Сочинения. В трех томах. Т. 2.: Пер. с англ. / Редкол.: М.Б. Митин (пред.) и др. – М.: Мысль, 1985. – 560 с.
18. Маршалл А. Принципы экономической науки [Текст] : В 3-х т. Т.1 / А. Маршалл; Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1993. – 416с.
19. Маслоу А. Мотивация и личность : Пер. с англ. / А. Маслоу ; пер. с англ. А.М. Татлыбаева. – С.Пб. : Евразия, 1999. – 478 с.
20. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України; затверджена Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. № 76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_04.pdf
21. Методика вимірювання регіонального людського розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/arhiv/Metodika_RLR.zip
22. Мизес Людвиг фон. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории / Пер. с англ. А.В. Куряева. – М.: ОАО НПО «Экономика», 2000. – 877 с.
23. Мильнер Б. Теория организации: [Учебник] / Б.З. Мильнер. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 558 с.
24. Мрочко М. Причини втрати та шляхи відновлення довіри до банківської системи України / Мрочко М., Тихан Ю. // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №19. – С. 379–386.
25. Откидач М.В. Методичні підходи до побудови субіндексів регіонального людського розвитку/ Откидач М.В. // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – №1(26). – С.145–157.
26. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс ; пер. с англ. Л.А. Седова и А. Д. Ковалева ; под ред. М. С. Ковалевой. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
27. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
28. Селигмен А. Проблема доверия. / Перевод с англ. И.И. Мюрберг, Л.В. Соболевой. М.: Идея-прес, 2002. – 256 с.
29. Скрипкина Т.П. Психология доверия / Т.П. Скрипкина. – Ростов н/Д : РГПУ, 1997. – 245 с.
30. Смит А. Теория нравственных чувств. / А. Смит. – М.: Республика, 1997. – 351 с.
31. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д. е. н. В.М. Ворони, д. соц. н. М.О. Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2010. – 636 с.
32. Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К. : Інститут соціології НАН України, 2012. – 660 с.
33. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
34. Українське суспільство. Соціологічний моніторинг [Електронний ресурс] / : Інститут соціології НАН України. – Режим доступу : http://i-soc.com.ua/institute/el_library.php
35. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
36. Шо Р.Б. Ключи к доверию в организации: Результативность, порядочность, проявление заботы / Р.Б. Шо. – М.: Дело, 2000. – 272 с.
38. Штомпка П. Социология: анализ современного общества / П. Штомпка: Пер. с польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.
39. Akerlof G.A., Shiller R.J. Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy and Why It Matters for Global Capitalism. Princeton: Princeton University Press, 2009, 264 p.
40. Keynes J. M. An Open Letter to President Roosevelt [Electronic resource] // New York Times. – 1933. – 16 December. – Access mode : <http://newdeal.feri.org/misc/keynes2.htm>
41. La Porta R., Lopez de Silanes F., Shleifer A., Vishny R. Trust in Large Organizations // American Economic Review Papers and Proceedings. 1997. Vol. 87, № 2, P. 333–338.
42. Luhmann N. Trust and power. N.Y.: J. Wiley, 1979. – 208 p.

ЗАЛУЧЕНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

THE INVOLVEMENT OF ENTERPRISE PERSONNEL IN THE PROCESS OF FORMATION OF SOCIAL-LABOR RELATIONS

Лисиця Н.М.

доктор соціологічних наук,
професор кафедри економіки і маркетингу,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Войтович Н.Г.

аспірант кафедри економіки і маркетингу,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

У статті розглянуто теоретичні основи розуміння поняття «залученість персоналу» як напрямку управління персоналом підприємства, визначено поняття «залученість» та фактори, що впливають на підвищення рівня залученості працівників для забезпечення ефективності праці та бізнес-результатів підприємства, визначені основні характеристики залученості персоналу, внесено пропозиції щодо розвитку залученості персоналу в сфері фінансового обслуговування.

Ключові слова: персонал, залученість персоналу, лояльність персоналу, задоволеність персоналу, рівень залученості, навчання персоналу.

В статье рассмотрены теоретические основы относительно понятия «вовлеченность персонала» как направления управления персоналом предприятия, определено понятие «вовлеченность» и факторы, влияющие на повышение уровня вовлеченности персонала для обеспечения эффективности работы и бизнес-результатов предприятия, определены основные характеристики вовлеченности персонала, внесены предложения по развитию вовлеченности персонала в сфере финансового обслуживания.

Ключевые слова: персонал, вовлеченность персонала, лояльность персонала, удовлетворенность персонала, уровень вовлеченности, обучение персонала.

The article considers the theoretical foundations on the concept of «employee engagement» as areas of personnel management in the enterprise, defines the notion of «engagement» and the factors influencing the increase in the level of engagement of staff to ensure operational efficiency and business results of the company, the main features of employee engagement, the proposals for the development of employee engagement in financial services.

Keywords: personnel, personnel involvement, staff loyalty, staff satisfaction, level of involvement, staff training.

Постановка проблеми. Розвиток економічної діяльності та ринкова трансформація підприємства обумовили об'єктивні зміни у змісті праці, соціально-трудовах відносинах, використанні трудових ресурсів. Успіх функціонування підприємства, його розвиток, імідж, репутація, надійність, стабільність, здатність запроваджувати інноваційно-інформаційні технології та ефективність діяльності суттєво залежать від кадрового потенціалу працівників, рівня їх залученості і професійної освіти, компетентності, знань і вмінь працювати на ринку послуг.

Це обумовлено високою конкуренцією, необхідністю постійно удосконалювати якість обслуговування клієнтів. Особливістю управління персоналом підприємства є зростаюча роль

підвищення рівня залученості працівників. Нині проблема залучення персоналу в роботу організації є однією з найбільш актуальних в області менеджменту підприємства. Створення і підтримання високого рівня залученості працівників життєво необхідне для кожної успішної організації, оскільки прихильність співробітників впливає на ефективність її діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні науковці все частіше звертаються до вивчення й аналізу залученості працівників в управлінні персоналом. Вагомий внесок у вирішення цієї проблеми зробили іноземні та вітчизняні вчені: О. Андрющенко, О. Бабкова, Р. Бомрак, К. Бочарський, О. Галушко, Р. Долженко, Ст. Кан, Б. Келлехер, О. Крилова, А. Річман, К. Шо

та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій щодо цієї проблеми, тема залученості персоналу залишається актуальною для українських HR-менеджерів. Адже залученість як найвищий ступінь мотивації працівників має неабияке значення і для досягнення цілей компанії, і для її розвитку, і для утримання персоналу в складні часи.

Багато питань потребують додаткових досліджень, зокрема визначення рівня залученості працівників підприємства в процесі формування соціально-трудових відносин, що обумовлює актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз теоретичних основ розвитку залученості як напрямку управління персоналом підприємства і розробка пропозицій щодо забезпечення розвитку залученості персоналу в процесі формування соціально-трудових відносин.

Для досягнення зазначеної мети в роботі поставлено такі основні завдання: 1) проаналізувати наявні підходи щодо розуміння поняття «залученість» персоналу як економічної категорії і виділити фактори, що впливають на підвищення рівня залученості працівників; 2) визначити основні характеристики залученості персоналу; 3) внесення пропозицій щодо забезпечення підвищення рівня залученості персоналу підприємства в процесі формування соціально-трудових відносин.

Виклад основного матеріалу. Спочатку поняття «залученість» використовувалося соціальними психологами для оцінки ступеня адаптації людей до ролі. Однак у подальших дослідженнях поняття «залученості персоналу» стало використовуватися компаніями для діагностики ставлення співробітників до своєї роботи і компанії, а також для оцінки якості роботи менеджерів та HR-служб.

Зв'язок залученості співробітників з ефективністю роботи компанії підтверджена багаторічними дослідженнями, що проводилися в сотнях організацій у всьому світі.

Вивчення залученості та її впливу на різні показники діяльності компаній проводилися провідними дослідницькими агентствами і консультантами в галузі організаційного розвитку, включно з GFK Trustmark, Gallup, Ernst & Young, Hay Group, Towers Watson, PWC.

За даними дослідження Інституту Gallup, «компанії з високим рівнем залученості перевершують своїх конкурентів за чистого прибутку на 18% і розвиваються більш високими темпами, ніж інші компанії в тих же галузях» [1, с. 45].

Згідно з думкою низки іноземних вчених, «залученість персоналу – це в першу чергу схильність людини до участі в тій чи іншій трудовій діяльності, яка складається з трьох компонентів: знання, інтерес і результативність. Знання про роботу, яку працівник виконує, в поєднанні з бажанням розбиратися у віяннях,

бути в курсі нововведень і очевидною результативністю його роботи якраз і формують його залученість» [2, с. 343-344].

Нині не існує загальноприйнятого визначення поняття залученості, однак багато дослідників (Ст. Кан, А. Річман, К. Шо, Р. Бомрак) визначають залученість як «емоційну і інтелектуальну прихильність компанії та інтенсивність зусиль, прикладених працівником для досягнення найкращого результату роботи» [3, с. 696; 4, с. 37; 5, с. 26; 6, с. 49].

Р.О. Долженко у своїх роботах відзначає, що «...залучені співробітники працюють більш якісно і ефективно, вони віддані своїй компанії, поділяють її цінності і цілі, прикладають значні зусилля для зниження витрат і збільшення прибутку» [7, с. 38].

Досліджуючи проблему залученості персоналу, О. Галушко вважає, що «...якщо не використовувати складних термінів, залученість – це бажання й можливість працівників брати участь у житті компанії. Те, наскільки персонал залучений, впливає і на продуктивність та ефективність праці, і на плінність кадрів, і на бажання працювати й залишатися в компанії тривалий час» [8, с. 1].

Б. Келлехер, провідний світовий експерт в сфері HR, президент компанії Employee Engagement Group, підкреслює значення залученості персоналу в сфері соціально-трудових відносин та зазначає, що «залученість персоналу – елемент взаємодії між керівництвом компанії та співробітниками. Менеджмент повинен робити все від нього залежне, щоб розвивати потенціал усіх співробітників. А персонал повинен робити все можливе для успішного розвитку компанії. Ефективна співпраця цих двох елементів призводить до зростання залученості персоналу, що, у свою чергу, сприяє поліпшенню роботи компанії» [9, с. 1].

Співробітники Британського дослідницького інституту CIPD розуміють «під «залученістю» концентрацію працівника на завданні, задоволеність своєю роллю, а також прихильність до організації та її цілям і цінностям» [10, с. 36-37].

Л. Хартер і Р. Джілсон у своїх дослідженнях виявили, що «залученість – є більш стабільним атитюдом порівняно з лояльністю: з одного боку, важче формується, з іншого, – менше піддається зміні через вплив зовнішніх факторів» [11, с. 33].

Спроби вибудувати ієрархію форм ставлення співробітників до організації здійснювалися і раніше. Так, Т. Соломанідіна пропонує таку схему: «позитивне ставлення персоналу до організації може проходити 3 стадії: благонадійність, лояльність, прихильність» [12, с. 54-55].

З урахуванням виділених особливостей можна сформулювати визначення поняття «залученість» – це емоційний та інтелектуальний стан, характерний для працівника, що мотивує виконувати свою роботу якнайкраще та

передбачає тривалу концентрацію на вирішенні завдань, що приносять додатковий ефект для організації.

Представник Aon Hewitt в Україні компанія AXES Management в ході дослідження залученості персоналу виділила основні складові залученості, які представлені на рис. 1.

За даними дослідження AXES Management в компаніях, де високий рівень залученості співробітників, спостерігається: «зростання продуктивності співробітників; вища лояльність клієнтів; плинність кадрів на 30% нижча; більш висока прибутковість; оборот за 3 роки на 48% вищий; зростання прибутку на 56%; позитивна кореляція сукупного доходу акціонерів» [14, с. 2]:

Серед інших переваг високого рівня залученості, що позитивно впливають на ефективність розвитку банківського сектору, наприклад, виділяють наступні аспекти:

- «залучені співробітники рідше звільняються, а також є затятими захисниками компанії, її послуг і продукції;
- залучені співробітники більш продуктивні і мотивовані;
- залучені співробітники відчують емоційний зв'язок зі своєю компанією, що позитивно впливає на їх ставлення до роботи і клієнтів, що, в свою чергу, сприяє поліпшенню клієнтського

обслуговування та підвищенню задоволеності та лояльності клієнтів;

- залучення формує довіру працівників до своєї організації;
- залучення формує лояльність співробітників, що є важливим фактором стабільності розвитку бізнесу в конкурентному середовищі;
- залучення сприяє формуванню енергійної робочої атмосфери;
- залучення сприяє стрімкому розвитку бізнесу;
- залучення формує у співробітників навички ефективного просування бренду компанії;
- залучені співробітники демонструють більш високий результат, ніж інший персонал» [15, с. 14-15].

Сучасні HR-служби, як правило, виділяють декілька рівнів, що визначають моделі поведінки співробітників у компанії:

- «задоволеність передбачає, що людину загалом влаштовує компанія, в якій вона працює. Вона задоволена певними складовими, наприклад, зарплатою, умовами праці, можливостями навчання, і буде продовжувати тут працювати, але не докладаючи особливих зусиль;
- лояльність означає, що співробітнику подобається компанія, і він готовий працювати тут ще довгий час, залишаючись відданим праців-

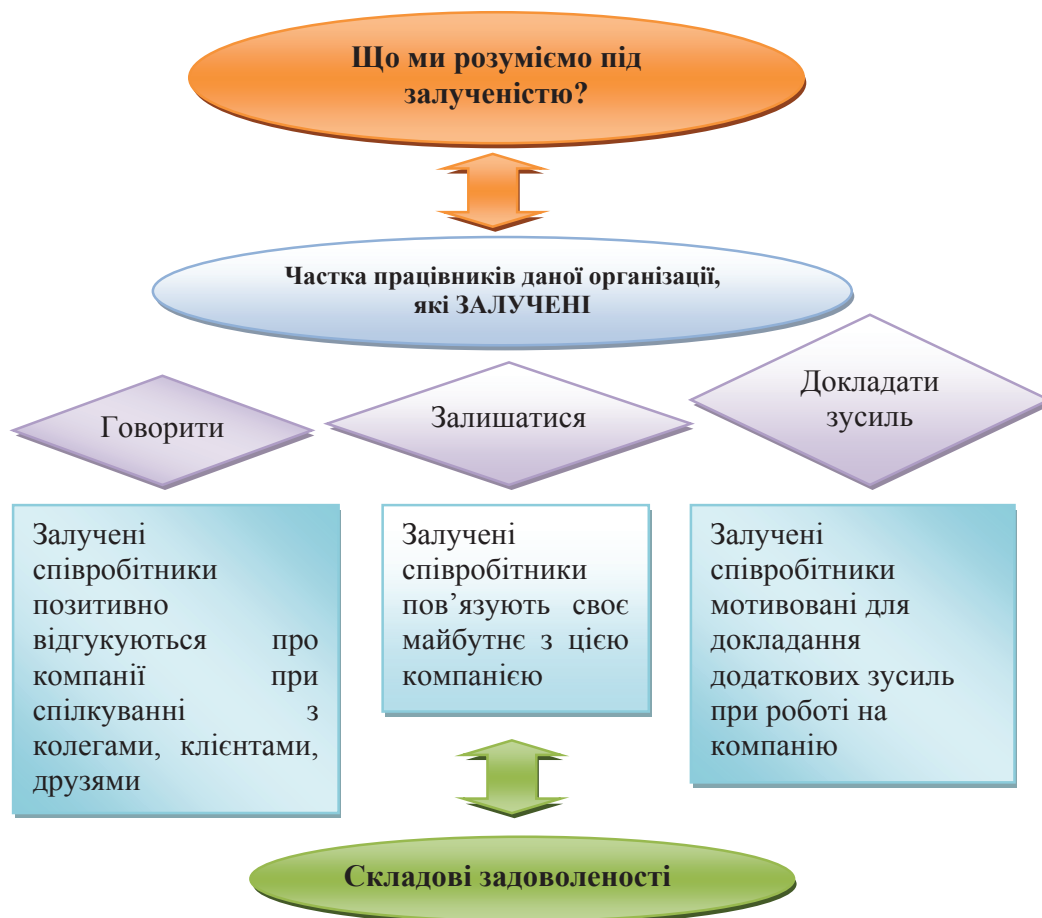

Рис. 1. Складові залученості персоналу компанії [13, с. 19]

ником, але, як і раніше, не докладаючи зайвих зусиль;

– залученість вважається найвищим рівнем, коли людина дбає за свою компанію, викладається і намагається працювати якомога краще» [16, с. 37].

«Залученість тісно пов'язана з результатами бізнесу і впливає на такі показники, як сукупний дохід акціонерів, продуктивність, плинність кадрів і задоволеність споживачів» [17, с. 45].

Таким чином, залученість є важливим фактором успішності будь-якої сучасної організації, що прагне до інтенсивного розвитку, зниження витрат і підвищення ефективності на всіх рівнях її діяльності та пов'язана з бізнес-результатами, що представлено на рис. 2.

Розглядаючи залученість персоналу, вкрай важливу для успіху компанії, Б. Келлехер підкреслює, що «...роботодавець повинен інвестувати кошти в розвиток свого персоналу. Багато компаній сфокусовані на сьогоднішньому дні і не приділяють належної уваги розвитку та залученості персоналу» [9, с. 1].

Дослідження показують, що існує декілька вирішальних факторів, що впливають на залученість співробітників, до яких відносяться:

1) «Кар'єрний розвиток: Кар'єрне та особистісне зростання. Компанії з високим рівнем залученості надають своїм співробітникам можливості для розвитку здібностей, набуття нових навичок і знань, розкриття особистісного потенціалу.

2) Кар'єрний розвиток: Ефективне управління талантами. Залучені співробітники знають, що керівники їх оцінюють по достоїнству, знають їхні таланти і створюють всі умови для розвитку і застосування цих талантів на благо компанії.

3) Лідерство: Ясність організаційних цінностей. Співробітникам необхідно знати, що цінності компанії недвозначні і зрозумілі.

4) Лідерство: Поважне ставлення до співробітників. Успішні організації демонструють шанобливого ставлення до всіх співробітників і їх індивідуальних особливостей, незалежно від службового становища.

5) Лідерство: Корпоративні стандарти етичної поведінки. Етична поведінка компанії по відношенню до клієнтів і конкурентів сприяє підвищенню рівня залученості співробітників.

6) Наділення повноваженнями: Співробітникам необхідно мати можливість приймати рішення щодо питань, здатних вплинути на їх роботу. Лідери високо залучених колективів формують довіру і стимулюють до роботи атмосферу, в якій співробітників закликають відійти від традиційних уявлень про корпоративну ієрархію і сміливо пропонувати свої інноваційні ідеї і підходи до роботи, здатні підвищити ефективність роботи організації.

7) Імідж: Ступінь готовності співробітників рекомендувати і просувати продукцію та послуги своєї компанії багато в чому залежить від їх власного сприйняття якості даної продукції та послуг. Залученість співробітників безпосередньо пов'язана з лояльністю клієнтів» [18, с. 15].

Однак усвідомлення того, що ці фактори сприяють залученості та підвищують мотивацію – це лише перший крок. Щоб забезпечити залученість та підвищити мотивацію, та, що є ще більш важливим, надати змогу персоналу перетворити залученість на продуктивність, компанії необхідні ефективні керівники, системи надання зворотного зв'язку та управління ефективністю діяльності, а також чітко сформульовані можливості розвитку знань і навичок та кар'єрного росту.

У першу чергу, як свідчать практика Hay Group та результати досліджень, «працівники повинні розуміти загальний напрям розвитку організації, що тісно пов'язано з довірою та впевненістю у вищому керівництві організації. Сьогодні працівники розуміють, що їх перспективи подальшого працевлаштування, кар'єрні можливості та ріст залежать від стабільності компанії. І, звичайно, при цьому важливо, що можливості кар'єрного росту та підвищення професійного рівня існують, адже саме перспективи розвитку є одним з ключових факторів залученості та мотивації персоналу» [7, с. 108].

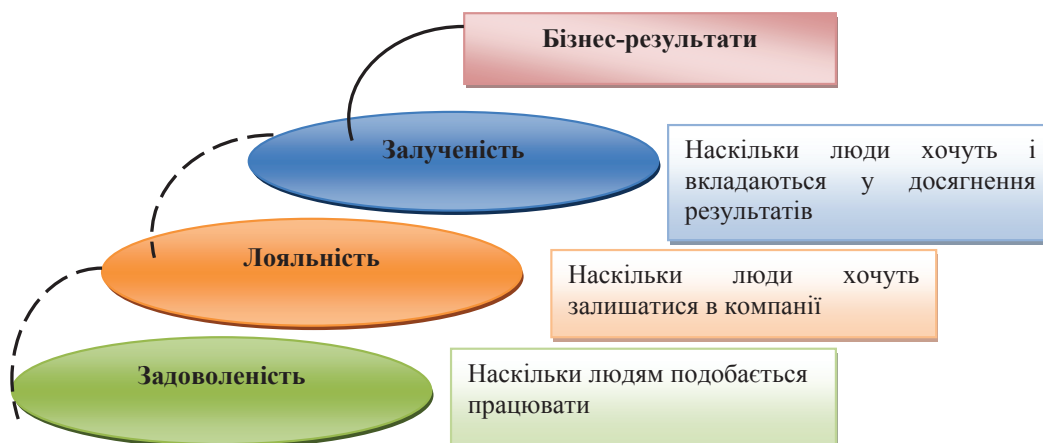

Рис. 2. Залученість пов'язана з бізнес-результатами компанії [13, с. 22]

Провідні компанії світу нині намагаються оцінити не просто задоволеність або лояльність своїх співробітників по відношенню до організації, а встановлюють індекс їх залученості в її діяльність.

Так, наприклад, останні кілька років ПАТ Платинум Банк оцінює не тільки задоволеність клієнтів, але й залученість співробітників. Показники залученості демонструють, наскільки співробітникам дійсно подобається те, що відбувається в банку, корпоративна культура, ставлення керівництва.

«ПАТ Платинум Банк вже 4 роки поспіль проводить глобальні дослідження цього показника, перед керівниками підрозділів цієї фінансової організації щорічно ставиться мета – збільшити рівень залученості на 2%. В умовах постійних структурних перетворень діяльності, яким піддається ПАТ Платинум Банк, управління залученням персоналу стає життєво необхідним для успішної організації діяльності банку» [19, с. 43].

«За результатами дослідження компанії Ernst & Young, проведеного 2014 року, ПАТ Платинум Банк продемонстрував найвищі результати з-поміж учасників дослідження залученості персоналу серед українських банків.

Дослідження виокремлювало чотири основні індекси, на підставі яких формувалися результати:

- індекс емоційної залученості (що відчуває залучений працівник);
- індекс діяльної залученості (як діє працівник);
- індекс підтримки (що робить роботодавець для підтримання залученості);
- індекс віддачі (що отримує роботодавець від залучених працівників). Сукупність показників цих індексів і забезпечила високий кінцевий результат» [19, с. 43].

Дослідження проводилося за новою методологією EY Engagement, яка базується на аналізі двосторонньої взаємодії між працівником і роботодавцем. У результаті дослідження залученість персоналу була проаналізована за трьома напрямками, які представлені в табл. 1.

Таблиця 1
**Оцінка залученості персоналу
ПАТ Платинум Банк, 2014 [19, с. 43]**

Напрямок	Позначення	Результат ПАТ Платинум Банк
Емоційна залученість	що відчуває залучений працівник	89%
Діяльна залученість	як діє залучений працівник	81%
Рівень підтримки залучення	«інвестиції компанії в залученість»	83%

В опитуванні взяли участь близько 90% усіх працівників банку. Залученість працівників ста-

новить 85%, що є дуже високим показником (згідно з методологією Ernst & Young «добрим результатом» вважається залученість працівників на рівні 75%).

Дослідження залученості ПАТ Платинум Банк проводить протягом кількох років, постійно отримуючи високі оцінки. Так, наприклад, «2013 року ПАТ Платинум Банк посів перше місце з-поміж 5 банків-учасників дослідження в Україні. Результати дослідження дозволяють банку системно впливати на залученість персоналу, домагаючись найкращих результатів для бізнесу» [20, с. 32].

Високий показник залученості забезпечує позитивну емоційну атмосферу в колективі та підвищення бізнес-результатів. За даними консалтингової компанії «TMC Artur Zurek», «лише 20% компаній, які проводять дослідження залученості, використовують його результати для практичної роботи. ПАТ Платинум Банк входить до цих 20%, намагаючись максимально використати отримані дані. Унаслідок цього в банку поліпшилася система взаємодії «керівник-підлеглий», були розроблені та запроваджені нові формати спілкування, нові тренінги, мотиваційні програми тощо» [20, с. 32-33].

Ефективний керівник повинен прислухатися до своїх співробітників і пам'ятати, що це безперервний процес. Інформація, яку в результаті можна отримати, підкаже напрям для руху. Це єдиний спосіб зрозуміти питання, які хвилюють співробітників. Коли лідери прислухаються до своїх підопічних, останні стають більш стійкими й залученими, що, в свою чергу, веде до підвищення продуктивності праці і зниження плинності кадрів.

Залучені співробітники набагато більше задоволені своєю посадою, віддані компанії, частіше отримують підвищення по службі, щиро прагнуть до підвищення ефективності своєї роботи.

Одним з найбільш ефективних засобів вимірювання рівня залученості співробітників є спеціальні опитування. Добре розроблене опитування допоможе зрозуміти, на якому рівні залученості знаходяться співробітники. Ключовим моментом, що визначає успіх такого опитування, є пильна увага до відгуків співробітників.

Зокрема, фахівці Інституту Gallup розробили опитувальник (Questionnaire (Q12)), який складається з 12 тверджень/питань, які покликані виміряти рівень залученості співробітників і виявити ті аспекти в роботі компанії, які необхідно вдосконалити для підвищення залученості персоналу [1, с. 46-47]. Q12 є ефективним інструментом вимірювання рівня залучення персоналу в роботу компанії.

Твердження, представлені нижче, є, на думку авторів, ефективними індикаторами стану залученості співробітників, що, в свою чергу, впливають на задоволеність співробітників та керівників та представляють складові політики залученості компанії, а саме:

- люди (вище керівництво, лінійний менеджмент, колеги, люди як цінність, довіра);
- робота (зміст роботи, відчуття завершеності, автономність, ресурси, процеси);
- можливості (розвиток кар'єри, корпоративне навчання і розвиток);
- винагорода (оплата праці, пільги і компенсації, визнання);
- компанія (управління ефективністю, бренд роботодавця, репутація компанії, політики і процедури, стабільність);
- життя (умови праці, баланс «робота/життя»).

Вищенаведені або розроблені в організації опитування допоможуть визначити проблемні зони і вжити заходи щодо виправлення виявлених проблем, а саме:

- «зв'язок з високими показниками компанії (ефективна співпраця менеджменту і співробітників призводить до зростання залученості персоналу, що, у свою чергу, сприяє поліпшенню роботи компанії);
- взаємодія починається на самому верху (дії вищого та середнього менеджменту);
- залученість лінійних керівників (лінійні керівники самі повинні бути залучені, згідно з результатами дослідження, співробітники набагато охочіше йдуть за тим топ-менеджером, який є ефективним і вважається гарним фахівцем);
- внутрішньокорпоративний меседж компанії (створити стійку систему неформального спілкування співробітників різних рівнів; налагодити зворотний зв'язок (керівник-співробітник і навпаки), здійснити обмін досвідом та ідеями між співробітниками та відділеннями банку; створити корпоративну фотогалерею, висловлювати ідеї і відправляти їх безпосередньо керівнику);
- індивідуалізація залученості персоналу (повинні існувати диверсифіковані підходи до роботи з персоналом);
- культура мотивації (цікаві завдання для співробітників, які повинні любити те, що вони роблять, у цьому випадку, зарплата вже є не настільки важливою);
- механізм зворотного зв'язку (у компанії повинен існувати механізм спілкування зі співробітниками);
- стимулювання та винагорода (компанії вибудувати таку систему мотивації, яка б враховувала всі досягнення співробітника на робочому місці, що буде стимулювати їх досягати ще більших бізнес-результатів);
- комунікація (дуже важливо доносити інформацію про стан справ у компанії до співробітників);
- бренд роботодавця (потрібно активно розвивати свій бренд ефективного та успішного роботодавця, у перспективі це матиме позитивний вплив на роботу компанії в цілому)» [21, с. 29-30].

Використовуючи цей інструмент, керівники можуть зрозуміти, які аспекти в роботі з персоналом потребують удосконалення, і що необхідно зробити для підвищення рівня залученості в роботі персоналу організації, наприклад:

- тримати підлеглих у курсі справ (політика відкритих дверей, кожний співробітник може прийти до будь-кого з менеджерів і висловити свої пропозиції, ідеї або думки);
- створити середовище, де внесок кожного співробітника був би важливим;
- побудувати чесні й відкриті стосунки, коли відверто говорять навіть про неприємні речі (така відкритість і прозорість культивується головним офісом компанії);
- пропонувати допомогу;
- сприяти досягненню підлеглими балансу між роботою і приватним життям;
- відкрито обговорювати можливості кар'єрного зростання;
- зробити критику інструментом навчання;
- стратегічні сесії (працівники збираються в одному приміщенні, діляться на групи та генерують свої ідеї щодо розвитку компанії за різними напрямками);
- платити гідну зарплату.

Залученість необхідно вимірювати періодично, це необхідно для того, щоб правильно зрозуміти, яким чином вона впливає на успіх організації. Не варто забувати, що вимірювання залученості без застосування відповідних заходів по підвищенню її рівня, може призвести до того, що співробітники залишаться незадоволені і розчаровані.

Висновки провідних дослідницьких агентств і консультантів в області організаційного розвитку, включаючи GFK Trustmark, Gallup, Hay Group, Towers Watson, PWC, практично однозначні. «Для працівників з високим рівнем залученості характерні більш високі продуктивність та якість роботи з клієнтами, що посилює їх лояльність по відношенню до організації та покращує показники її прибутковості» [22, с. 78-79].

Згідно з даними Corporate Executive Board, «співробітники, залучені в роботу компанії, докладають на 57% більше зусиль, і ймовірність їх звільнення була оцінена на 87% нижче, ніж у працівників з низьким рівнем залученості. Навіть у період економічної кризи ступінь залучення найбільш продуктивних співробітників знизилася менше, ніж менш продуктивних» [22, с. 75-76].

За підсумками аналізу можна зробити висновок, що «залученість персоналу» є інтегральним показником, який може виступати в якості індикатора відношення працівників до постійних змін, що відбуваються в банківських установах, та виділити чотири моделі поведінки персоналу компанії за рівнем залученості:

- зона ефективності (залученість співробітників, поза сумнівом, є основою успіху і високих бізнес-результатів. Рекомендується сконцентру-

вати зусилля на збереженні і підтримці досягнутих результатів залученості і задоволеності);

- нейтральна зона (залученість персоналу демонструє хороші бізнес-результати, які можна поліпшити умілою роботою HR-команди, впровадженням нових, ефективніших політик і практик, коректуванням і реалізацією HR-стратегії);

- зона невпевненості (компанія може демонструвати непогані (на перший погляд) фінансові показники, а може вже працювати зі збитками. Справа в тому, що співробітники недостатньо зацікавлені в успішній роботі компанії, і тому необхідні серйозні зміни в HR-практиках, щоб поліпшити результати бізнесу);

- зона руйнування (низький рівень залученості персоналу значно перешкоджає досягненню бізнес-цілей. Багато хто з таких компаній несе серйозні фінансові втрати, власники не отримують дивідендів. Тому таким компаніям слід підняти питання кардинального перегляду HR-політик, практик і процедур).

Дослідження залученості персоналу може проводитися на постійній основі, через певні проміжки часу для встановлення динаміки зміни цього показника. Крім того, використання в різних фінансових організаціях одних і тих же методів дослідження дозволить надалі співвідносити між собою рівні залученості їх персоналу з високим ступенем об'єктивності, формувати рейтинги кращих роботодавців.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, вдалося встановити, що:

- залученість – це такий позитивний стан і ставлення співробітників до своєї роботи і компанії, яке дозволяє їм працювати продуктивніше, прикладати максимум зусиль і отримувати задоволення від своєї діяльності, що в свою чергу сприяє успіху компанії, її ефективності та прибутковості;

- на рівень лояльності та залучення співробітників впливають організаційна культура та мотиваційна політика компанії;

- залученість повинна постійно вимірюватися, аналізуватися, а на основі отриманих результатів повинні розроблятися заходи щодо підвищення її рівня (компанія працює стабільно, вчасно виплачується заробітна плата, бонуси, соціальний пакет, люди відчують себе захищеними, відчуття причетності до чогось дійсно важливого, система визнання, немає ризиків втратити роботу, в колективі хороші стосунки).

Роботу по створенню та підтриманню високого рівня залученості персоналу доцільно здійснювати в рамках програми підвищення лояльності співробітників, розробка якої могла б стати одним з пріоритетних напрямів менеджменту компанії.

В умовах постійних економічних змін організація, орієнтована на успіх, повинна керувати рівнем залученості працівників і оцінювати фактори, які її знижують (набирати і використовувати працівників просто як ресурс, лідерами просування та втілення різних ідей є менеджери компанії, а не працівники, відсутність зворотнього зв'язку між менеджментом компанії і співробітниками, відсутність підтримки лінійних менеджерів).

У статті отримав подальший розвиток аналіз теоретичних основ щодо розуміння поняття «залученість персоналу» як напрямку управління персоналом підприємства на основі вимірювання та підвищення рівня залученості з метою формування системи соціально-трудових відносин для забезпечення ефективності праці та бізнес-результатів підприємства, а також внесення пропозицій щодо розвитку залученості персоналу в сфері фінансового обслуговування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. The Gallup Organization 2013. The Gallup Organization: Engagement Predicts Earnings Per Share. Washington. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.sheila-scott.co.uk/articles/Engaged-scott-final.pdf>
2. Verba S., Schlozman K.L., Brady H. Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics. Cambridge: Harvard University Press, 2005. – PP. 343-344.
3. Kahn W.A. Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work / Academy of Management Journal, 1990. – Vol 33. – PP. 692-724.
4. Richman A. Everyone wants an engaged workforce how can you create it? / Workspan, 2006. – Vol 49. – PP. 36-39.
5. Shaw K. An engagement strategy process for communicators / Strategic Communication Management, 2005. – Vol 9. – No 3. – PP. 26-29.
6. Baumruk R. The missing link: the role of employee engagement in business success / Workspan, 2004. – Vol. 47. – PP. 48-52.
7. Долженко Р.А. Вовлеченность персонала как индикатор отношения работников к изменениям в организации: монография / Р.А. Долженко; АлтГУ. – Барнаул: Изд-во АлтГУ, 2014. – 189 с.
8. Галушко О. Як підвищити залученість персоналу? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kadrovyk.com.ua/sites/default/files/hr/Інтерв%60ю%20КУ6_2016_sml.pdf
9. Келлехер Б. 10 факторів залученості персоналу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.trud.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=84A51E4419ABECE317A68369948A09F9?art_id=387586&cat_id=52834

10. Towers Watson 2011. CIPD Employee Engagement Conference 2011. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.cipd.co.uk/NR/rdonlyres/DFD77112-3A5B-458C-9F82-81540C899062/0/CIPDEmployeeEngagement-Conference2010InitiativesTW>
11. Harter L.M., Gilson R.L. 2004 The psychological conditions of meaningfulness, safety and availability and the engagement of the human spirit at work / Journal of Occupational and Organisational Psychology, 2004. – Vol 77. – PP. 11-37.
12. Соломанидина Т. Организационная культура и лояльность персонала // Управление персоналом. – 2013. – № 5. – С. 54-58.
13. Исследование вовлеченности сотрудников. Источник: Aon Hewitt Research, 100 Best Employers versus Standard & Poor's top 500 companies, 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://hrc.com.ua/wpcontent/uploads/2015/08/HRC_Engagement-Survey_2015_UKR.pdf
14. Aon Hewitt Global Employee Engagement Database 2012 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.aon.com/attachments/human-capital-consulting/2012_TrendsInGlobalEngagement_Final_v11.pdf
15. Павлюк О.Ю. Вовлеченность сотрудников как фактор эффективности бизнеса // Управление персоналом. – 2014. – № 7. – С. 11-17.
16. Царенко С. Увлечение вовлечением: что нужно сделать, чтобы сотрудники работали «с огоньком»? // Кадровик – 2015. – № 6. – С. 35-38.
17. Поляков Д. Вовлеченность персонала в работу компании – не мечта, а реальность // Корпоративная культура. – 2014. – № 6. – С. 44-47.
18. Доминяк В. Вовлеченность – причинение пользы // Современные технологии управления персоналом. – 2012. – № 1. – С. 15.
19. Отчет об устойчивом развитии Platinum Bank за 2014 год. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.platinumbank.com.ua/upload/files/report_ru_full_2014_06062016.pdf
20. Звіт про сталий розвиток Platinum Bank за 2013 рік. Орієнтація на клієнта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.platinumbank.com.ua/upload/files/orientacianaklienta_ua.pdf
21. Вершило Ю.М. Влияние лояльности персонала на эффективность работы коммерческого банка // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета: Серия «Экономические науки». – 2014. – № 3. – С. 28-31.
22. Долженко Р.А. Удовлетворенность, лояльность, вовлеченность персонала: уточнение и конкретизация понятий // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2014. – № 9 (119). – С. 74-80.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 339.5

МИТО В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

DUTY IN SYSTEM ADJUSTING EXTERNAL ECONOMIC RELATIONS OF UKRAINE

Жмурко Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Купровська Л.Р.

студентка,
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті висвітлено економічний зміст та призначення мита як непрямого державного податку, розглянуто його види та особливості стягнення. Проаналізовано динаміку та питому вагу надходження мита серед інших податкових платежів до Державного бюджету України протягом останніх років. Виявлено низку причин зменшення обсягу надходження цього податку до бюджету та наведено шляхи оптимізації адміністрування цього непрямого податкового платежу до вітчизняного бюджету.

Ключові слова: мито, ввізне мито, вивізне мито, сезонне мито, спеціальне мито, антидемпінгове мито, компенсаційне мито, додатковий імпортний збір, Державний бюджет України, Державна фіскальна служба України.

В статье отражено экономическое содержание и назначение пошлины как непрямого государственного налога, рассмотрены его виды и особенности взыскания. Проанализирована динамика и удельный вес поступления пошлины среди других налоговых платежей в Государственный бюджет Украины в течение последних лет. Выявлен ряд причин уменьшения объема поступления этого налога в бюджет и приведены пути оптимизации администрирования этого непрямого налогового платежа в отечественный бюджет.

Ключевые слова: пошлина, ввозная пошлина, вывозная пошлина, сезонная пошлина, специальная пошлина, антидемпинговая пошлина, компенсационная пошлина, дополнительный импортный сбор, Государственный бюджет Украины, Государственная фискальная служба Украины.

In the article economic maintenance and setting of duty are reflected as an indirect state tax, his kinds and features of penalty are considered. A dynamics and specific gravity of receipt of duty are analysed among other tax payments in the State budget of Ukraine during the last years. The row of reasons of reduction receipt of this tax is educed in a budget and the ways of optimization of this indirect tax payment are driven to the home budget.

Keywords: duty, import duty, exported duty, seasonal duty, special duty, anti-dumping duty, countervailing duty, additional imported collection, the State budget of Ukraine, Government fiscal service of Ukraine.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення глобалізації та євроінтеграційних процесів швидкими темпами зростають обсяги міжнародних контактів держав як політичного, так і соціального, а особливо – економічного характеру. Кінцевим результатом такого процесу має стати вільне переміщення товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності, капіталів, робочої сили через території різних держав та

поступове зникнення торговельних бар'єрів між ними. З року в рік у цю систему поступово інтегрується й вітчизняна економіка.

Разом з тим, у всі історичні періоди кожна держава для захисту власних інтересів та підтримки національного товаровиробника вводила низку митних платежів. Так, у сучасних умовах міжнародної торгівлі мито як один із митних платежів відіграє ключову роль у фор-

муванні зовнішньоторговельної політики країни. Вивчення ж процесу розвитку та сутнісних особливостей категорії «мита», властивих конкретному етапу історичного розвитку, дослідження його особливостей, функцій, видів дасть змогу більш широко охопити та зрозуміти цю економічну категорію. Зауважимо, що в останні роки, в умовах постійних соціально-економічних потрясінь, національні органи влади повинні вибрати якомога раціональнішу та продуктивнішу зовнішньоекономічну політику, яка б найбільш повною мірою відповідала інтересам України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна фінансова наука в своєму арсеналі вже володіє науковими дослідженнями, присвяченими питанням генезису митних платежів України. Окремі проблемні аспекти адміністрування мита є предметом наукових досліджень низки вітчизняних вчених та науковців, зокрема висвітлені в працях: О.Ю. Буцької [1], С.Г. Войтова [2], І. Карамбовича та Л. Шевченко [3], Я. Литвина [4], І.М. Товкуна [9], Ю. Турянського [10] а також низки інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не заперечуючи цінність вище перелічених праць, вважаємо за доцільне поглибити теоретичні аспекти поняття такої економічної категорії, як «мито», яким і присвячена ця наукова стаття.

Формулювання цілей статті. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у висвітленні місця мита як непрямого податку серед інших податкових платежів України, дослідженні видів та особливостей мита, а також окресленні проблемних аспектів адміністрування його до Державного бюджету України та наведення напрямів подолання негативних тенденцій у цій фіскальній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумовою появи мита є суспільний поділ праці і розвиток торгівлі. Ще за рабовласницького ладу з'являється приватне мито, яке сплачувалося купцем при в'їзді у місто за право торгувати. Поступово розвиток торгівлі та промисловості зумовив зміну видів мита. В часи Середньовіччя митні збори зустрічаються всюди у різноманітних формах, але у більшості випадків вони були не чітко визначеними, непостійними і, згідно із загальним устроєм середніх віків, часто справлялись під особливим приводом. Так, протягом довгого часу мито сплачувалось за користування коморами, де купці в обов'язковому порядку зберігали свої товари. В період феодальної роздробленості набуло поширення внутрішнє мито, що справлялося за ввіз, вивіз чи транзит товарів через володіння феодала. Утворення централізованих держав та міжнародний поділ праці зумовив появу зовнішнього мита [3, с. 113].

Відповідно до статті 271 Митного кодексу України, мито – це загальнодержавний податок, встановлений Податковим кодексом України,

який нараховується та сплачується відповідно до Податкового кодексу, Митного Кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Як видно з таблиці 1, поряд із митом у процесі регулювання зовнішньоекономічної діяльності широко використовуються інші різновиди митного оподаткування, які ще прийнято називати субститутами мита. Останні як самостійне фіскальне явище сьогодні ще недостатньо досліджені, однак не викликає жодного сумніву зумовлений ними фіскальний тягар на імпортерів при розмитненні товарів, а також на носіїв таких податків, що виступають місцевими споживачами імпортової продукції [10, с. 153].

По-перше, субституту мита істотно ускладнюють митні процедури, не відіграючи при цьому жодної самостійної ролі, а виступаючи лише як додаткові фіскальні чинники.

По-друге, справляння додаткових митних податків – субститутів мита – породжує проблему подвійного оподаткування.

По-третє, надмірний фіскальний митний тягар як примітивна форма протекціонізму створює вагомні перешкоди на шляху розвитку міжнародного співробітництва, насамперед у галузях зовнішньої торгівлі та вивозу і ввозу капіталів.

Таблиця 1
Функціонально-сутнісні характеристики мита [10, 153].

Митні платежі	
Податки та інші обов'язкові збори, що утримуються з товарів, які перетинають митний кордон	
Митні податки	Митні збори
Непрямі податки, що справляються митними органами з товарів, які перетинають митний кордон. Зараховуються до державного бюджету.	Збори, що нараховуються митними органами за послуги з розмитнення товарів. Надходять у розпорядження служб, що надали такі послуги.
Митні податки	
Мито	Інші митні податки
Непрямий податок на зовнішньоторговельні операції, що утримується з товарів, які перетинають митний кордон за законодавчо встановленими ставками Єдиного митного тарифу.	Внутрішні податки, що утримуються з імпортованих товарів, які перетинають митний кордон. Такі податки є різновидом податків на зовнішньоторговельні операції.

Відомо, що в Україні застосовуються такі види мита:

- 1) ввізне мито (встановлюється на товари, що ввозяться на митну територію України);
- 2) вивізне мито (вивізне мито встановлюється законом на українські товари, що вивозяться за межі митної території України);

3) сезонне мито (на окремі товари законом може встановлюватися сезонне мито на строк не менше 60 та не більше 120 послідовних календарних днів з дня встановлення сезонного мита).

Разом з тим, законодавством передбачені і особливі види мита (див. рис. 1).

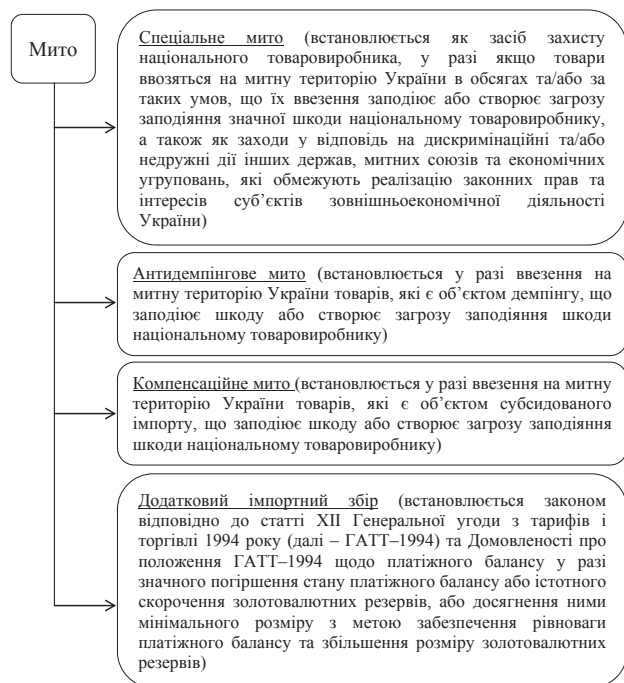

Рис. 1. Види особливого мита в Україні

Джерело: Складено авторами на основі : [5].

Вважаємо за доцільне відстежити динаміку надходження цього фіску до Державного бюджету України.

В таблиці 2 відображено структуру доходів до Державного бюджету України упродовж 2013–2016 років. Як видно з таблиці, динаміка мита упродовж аналізованого періоду є не-

однозначною та не має чітко вираженої тенденції до змін. Частка митних платежів є порівняно незначною і коливається в межах 3,3–7,61% доходів. Так, якщо у 2013 р. обсяг справляння мита до держбюджету становив 13,3 млрд. грн., у 2014 р. – 12,6 млрд. грн., у 2015 р. зафіксовано найбільший обсяг мита – 40,3 млрд. грн., то за 10 місяців 2016 р. від митного оподаткування надійшло лише 19,27 млрд. грн.

Так, сьогодні в Україні існує низка проблем, які впливають на стан тарифного регулювання, що відповідно вплинуло на обсяги стягнення мита. До таких проблем можна віднести [4, с. 732]:

- наявність значної кількості пільг зі сплати ввізного мита для окремих галузей та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- встановлення специфічних та комбінованих ставок ввізного мита без урахування специфіки поставок товару;
- відставання митного контролю від сучасних потреб пропускну здатності та світових стандартів контролю товарів;
- значна деталізація та надмірна диференціація у розмірах ставок ввізного мита на однорідні товари;
- корупційні діяння в митних органах призводять до зменшення надходжень до державного бюджету;
- ігнорування галузевими міністерствами та відомствами основних принципів і підходів щодо підготовки законодавчих актів з питань тарифного регулювання.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Вважаємо, що задля збільшення надходження митних платежів доцільно було б провести уніфікацію порядку справляння мита; посилити контроль органів державної влади над стягненням митних платежів і наданням митних пільг задля протидії корупційним схемам та тіньовому бізнесу, введення чіткого і прозорого

Таблиця 2

Структура доходів Державного бюджету України

Джерело доходів	2013 рік		2014 рік		2015 рік		2016 рік*	
	Млрд. грн.	Частка, %	Млрд. грн.	Частка, %	Млрд. грн.	Частка, %	Млрд. грн.	Частка, %
УСЬОГО ДОХОДІВ	337,60	100	395,30	100	529,43	100	600,23	100
Податкові надходження	262,80	77,84	280,20	70,88	409,42	77,33	502,16	83,7
Прямі податки	85,90	25,44	83,50	21,12	126,89	23,97	168,34	28,04
Непрямі податки	176,90	52,4	196,70	49,76	282,53	53,36	333,82	55,61
ПДВ	128,30	38	139,00	35,16	164,11	31	232,66	38,7
Акцизний податок	35,30	10,46	45,10	11,41	77,46	14,63	81,89	13,64
Мито	13,30	3,94	12,60	3,19	40,30	7,61	19,27	3,3
Неподаткові надходження	74,80	22,16	115,10	29,12	120,01	22,67	98,07	16,3

*Станом на листопад 2016 року

Джерело: Складено та розраховано авторами на основі : [6; 7; 8].

механізму застосування спрощеного порядку проведення процедур митного оформлення та розширення прав митних органів, удосконалення комунікативної політики та введення широкого кола інформаційних каналів взаємодії між Державною фіскальною службою України та платниками податку щодо адміністрування мита.

Процеси, що відбуваються в Україні вимагають такого механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який би вра-

ховував особливості національної економіки. Відсутність захисту національної економіки на даному етапі становлення нашої державності може спричинити скорочення національного виробництва і навіть знищення деяких його видів. Саме тому, перед Державною фіскальною службою України стоїть низка завдань щодо модернізації її діяльності задля впровадження ефективних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі і захисту національних інтересів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буцька О.Ю. Непрямі податки: економічна сутність, види, переваги та недоліки / О.Ю. Буцька, О.В. Тимошенко, І.А. Продай // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 8. – С. 67–72.
2. Войтов С.Г. Структурна детермінація митно-тарифного регулювання / С.Г. Войтов // Економічний часопис–XXI. – 2012. – № 9–10. – С. 21–24.
3. Карамбович І.М., Шевченко Л.Г. Генезис категорії мита та його сутнісні характеристики / І.М. Карамбович, Л.Г. Шевченко // Економічний простір. – 2009. – № 29. – С. 112–117.
4. Литвин Я.А. Непряме оподаткування в Україні : Сучасний стан та напрями вдосконалення / Я.А. Литвин // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 11. – С. 728–733.
5. Митний кодекс України (від 13 березня 2012 року № 4495–VI). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua/>
9. Товкун І.М. Особливості законодавчого регулювання експортно-імпортних операцій / І.М. Товкун // Право та інновації. – №1 (9). – С.69–74.
10. Турянський Ю.І. Мито в системі фіскально-економічних важелів регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Ю.І. Турянський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 7(1). – С. 152–156.

ЗАСТОСУВАННЯ АПАРАТУ НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ У СИСТЕМІ ДІАГНОСТИКИ ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА БАНКУ

USING FUZZY LOGIC FOR DIAGNOSIS OF BANK BANKRUPTCY

Журавльова І.В.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Філіпських О.С.

менеджер,
ПАТ «Укрсиббанк»

Розглянуто основні підходи до оцінки ймовірності банкрутства банку. Визначено переваги моделі оцінки, побудованої за допомогою апарату нечіткої логіки. Запропонована ієрархічна модель комплексної оцінки вірогідності банкрутства банку, розроблена на основі нечіткої логіки, яка дає можливість поєднати кількісні та якісні показники, використати експертні знання, дає змогу легко вносити зміни та не потребує різкої точності, що в підсумку забезпечує високу адекватність оцінки ймовірності банкрутства. Проведено емпіричні дослідження оцінки ймовірності банкрутства банку із застосуванням апарату нечітких множин.

Ключові слова: нечітка модель, ймовірність банкрутства, комплексна оцінка, функція належності, нечітка логіка.

Рассмотрены основные подходы к оценке вероятности банкротства банка. Определены преимущества модели оценки, построенной с помощью аппарата нечеткой логики. Предложена иерархическая модель комплексной оценки достоверности банкротства банка, разработанная на основе нечеткой логики, которая дает возможность совместить количественные и качественные показатели, использовать экспертные знания, позволяет легко вносить изменения и не требует строгой точности, что в итоге обеспечивает высокую адекватность оценки вероятности банкротства. Проведено эмпирические исследования оценки вероятности банкротства банка с применением аппарата нечетких множеств.

Ключевые слова: нечеткая модель, вероятность банкротства, комплексная оценка, функция принадлежности, нечеткая логика.

The main approaches to the evaluation of the probability of bank bankruptcy is considered. The advantages of model built using fuzzy logic device are estimated. A hierarchical model of a comprehensive assessment of the reliability of the bank's bankruptcy, is developed on the basis of fuzzy logic, which makes it possible to combine quantitative and qualitative indicators, to utilize the expertise, makes it easy to change and does not require strict accuracy, which ultimately provides high assessment of the adequacy of the probability of bankruptcy. A empirical researches of the probability of bank bankruptcy by using fuzzy sets are estimated.

Keywords: fuzzy model, the probability of bankruptcy, a comprehensive evaluation, membership function, fuzzy logic.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Підґрунтям фінансової безпеки країни є банківська система, яка залежить як від кон'юнктури на світових ринках [1, с. 88], так і від розвитку структурної кризи економіки України. Кількість банків, що стають неплатоспроможними і перебувають у стані ліквідації, має тенденцію до зростання, що негативно впливає на депресивні процеси у всій економіці. З цього можна зробити висновок, що незважаючи на значний методичний доробок вітчизняних і закордонних науковців щодо діагностики

кризових явищ, наявні підходи до діагностики банкрутства банків в Україні не дозволяють ефективно виявляти кризові явища на ранніх етапах. Саме тому для підвищення ефективності діагностики банкрутства банків потребує подальшого розвитку методичне забезпечення антикризового менеджменту банку. Банкрутство банку – це результат негативних процесів, які відбуваються в процесі його функціонування протягом тривалого часу. Виявлення кризових явищ якомога раніше може попередити або допомогти подолати їх і знизити ризики для інших суб'єктів підприємництва, пом'якшити

системну кризу. Це актуалізує проблеми розвитку методичного забезпечення діагностування ймовірності банкрутства і кризових ситуацій банківських установ як підґрунтя для управлінських рішень щодо попередження кризових явищ з урахуванням сучасних напрямів досліджень у сфері фінансового менеджменту.

Проблема формування адекватної діагностики банкрутства банку є досить актуальною на сьогоднішній день, адже є визначальною в процесі антикризового управління. Повна, всеохоплююча та достовірна діагностика ймовірності банкрутства дозволяє знайти сильні та слабкі місця у системі антикризового фінансового менеджменту, що значно полегшує процес управління банком. Застосування для комплексної оцінки ймовірності банкрутства банку нечітких технологій, які позбавлені багатьох недоліків економетричного підходу, дають змогу отримувати адекватні результати і формувати відповідні висновки стосовно прийняття антикризових управлінських рішень за неповної статистичної інформації, складних функціональних залежностей фінансової стійкості, ліквідності, рентабельності банку та врахувати невизначеності досліджуваного процесу функціонування банку в турбулентному ринковому середовищі. Модель пристосована для використання експертної інформації про об'єкт дослідження у вигляді логічних правил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок в обґрунтування та практичну розбудову теорії діагностики банкрутства банку зробили такі видатні науковці, як Е. Альтман, І. Балабанов, У. Бівер, А. Буздалін, В. Ковальов, Р. Ліс, Р. Сайфулін, А. Смольський, Г. Спрінгейт, Дж. Таффлер, Г. Тішоу, Є. Тренєнков, А. Шермет та ін. Серед українських вчених, що займають провідні позиції у розробленні проблеми діагностики банкрутства, доцільно відзначити роботи вітчизняних дослідників О. Васюренка, С. Козьменка, А. Мещерякова, В. Міщенко, А. Мороза, А. Єпіфанова, М. Савлука, І. Сала та інших. Аналіз праць вказаних науковців дозволяє ґрунтовно підійти до дослідження сутності поставленого наукового завдання, а також виявити питання, що залишаються невирішеними. Як зарубіжні, так і вітчизняні методики мають певні недоліки, що ускладнюють можливість їх застосування в умовах системної кризи в Україні. Зокрема, потребують доопрацювання та систематизації інструментарій ранньої діагностики банкрутства банків на основі сучасних методів. Застосуванням нечіткої логіки в економіці займалися О. Недосєкін [2], Ю.Зайченко [3], І. Журавльова [4], А. Кофман [5], А. Леоненков [6], А. Ротштейн А. [7], С. Штовба [8]. Саме використання апарату нечіткої логіки в системі діагностики банкрутства банку є завданням цього дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є обґрунтування і подальший розвиток методичного підходу до діагностики банкрутства банку з використанням сучасного інструментарію нечіткої логіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Враховуючи обґрунтування [9, с. 6-7; 10, с. 245], діагностика банкрутства як один з важливих превентивних інструментів банківського регулювання і самоменеджменту є процесом завчасного розпізнавання проблемності в діяльності банків – неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування, низької ділової активності – на стадії зародження кризи шляхом здійснення регулярного аналізу їх фінансового стану з отриманням оцінки схильності банків до банкрутства, а також якісної ідентифікації їх стану на конкретний момент часу з обов'язковою побудовою прогнозу становища в майбутньому. Тому в класичних моделях діагностики банкрутства використовують показники прибутковості, фінансової стійкості, ліквідності та ділової активності [11, с. 91-97]. Основними методами оцінки ймовірності банкрутства є: статистичні, що визначають ймовірності виникнення втрат на основі статистичних даних попереднього періоду і встановленні зони ризику; аналітичні, які оцінюють ймовірність виникнення втрат на основі математичних моделей; метод експертних оцінок як комплекс логічних і математико-статистичних методів з обробки результатів опитування групи експертів, причому ці результати є єдиним джерелом інформації [12, с. 76-79]. Для прогнозування банкрутства у світі використовується система економетричних моделей, які будуються на основі фінансових коефіцієнтів: п'ятифакторна модель Е. Альтмана, модель Спрінгейта, модель Ліса, тест Таффлера, коефіцієнт Бівера, [11, с. 91-97], методика декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу або модель Дюпона [13, с. 102-103; 14, с. 64-66]. Використання найбільш поширених методів діагностування ймовірності банкрутства банків (рейтингових систем, коефіцієнтного аналізу та аналізу споріднених груп, комплексних оцінок банківських ризиків, статистичних моделей) у нашій країні ускладнено нерозвинутістю інформаційної бази для використання традиційних статистичних методів, складністю визначення показників, що використовують у закордонних практиках, низька достовірність інформації у відкритому доступу, та впливає на точність моделей; обмеженість кола застосування систем, які використовуються органами банківського нагляду, їх невисока оперативність та трудоемність [15, с. 391-392].

У зв'язку з цим пропонується здійснювати діагностику за допомогою теорії нечітких множин за методологією О. Недосєкіна [2], яка адаптована для аналізу ймовірності банкрутства банку.

На відміну від наведених інструментів, апарат нечітких множин володіє такими перевагами [16]: можливість оперувати вхідними даними, заданими нечітко: наприклад, безупинно змінювані в часі значення (динамічні задачі), значення, які неможливо задати однозначно (результати статистичних опитувань, рекламні компанії і т. д.); можливість нечіткої формалізації критеріїв оцінки і порівняння: оперування критеріями «більшість», «можливе», «переважно» і т.д.; можливість проведення якісних оцінок як вхідних даних, так і виведених результатів: ви оперуєте не тільки власне значеннями даних, але їхнім ступенем вірогідності і їх розподілом; можливість проведення швидкого моделювання складних динамічних систем і їхній порівняльний аналіз із заданим ступенем точності: оперуючи принципами поведінки системи, описаними fuzzy-методами, ви, по-перше, не витрачаєте багато часу на з'ясування точних значень змінних і складання рівнянь, що їх описують, по-друге, можете оцінити різні варіанти вихідних значень.

Комплексна діагностика ймовірності банкрутства банку інтегрує результати усіх видів фінансового функціонування середовища банку.

Першим етапом є етап визначення лінгвістичних змінних та нечітких підмножин станів банку. Лінгвістична змінна Е «Стан банку» має п'ять значень: Е1 – нечітка множина «граничного незадовільного стану»; Е2 – нечітка множина «незадовільного стану»; Е3 – нечітка множина «середнього незадовільного стану»; Е4 – нечітка множина «відносного незадовільного стану»; Е5 – нечітка множина «граничного задовільного стану». Відповідна змінній Е, лінгвістична змінна G «Ймовірність банкрутства банку» визначається таким чином: G1 – нечітка підмножина «гранична ймовірність банкрутства»; G2 – нечітка підмножина «висока ймовірність банкрутства»; G3 – нечітка підмножина «середня ймовірність банкрутства»; G4 – нечітка підмножина «низька ймовірність банкрутства»; G5 – нечітка підмножина «незначна ймовірність банкрутства». Носій множини G – показник ймовірності банкрутства банку g може знаходитись у діапазоні від 0 до 1 за визначенням. Необхідним є визначення для довільного окремого фінансового або управлінського показника X_i лінгвістичної змінної B_i «Рівень показника X_i » на нижче наведеній терм-множині значень: B_{i1} – підмножина «дуже низький рівень показника X_i »; B_{i2} – підмножина «низький рівень показника X_i »; B_{i3} – підмножина «середній рівень показника X_i »; B_{i4} – підмножина «високий низький рівень показника X_i »; B_{i5} – підмножина «дуже високий рівень показника X_i ».

Другим етапом доцільно буде здійснити відбір фінансових показників $X=\{X_n\}$ у кількості n. Перелік показників було обрано з урахуванням комплексності та відповідності їх для оцінки ймовірності банкрутства банку та рівня його

платоспроможності: X1 – коефіцієнт автономії, X2 – коефіцієнт надійності, X3 – рентабельність капіталу ROA, X4 – рентабельність активів ROE, X5 – загальний рівень прибутковості, X6 – коефіцієнт ліквідного співвідношення кредитів і депозитів. Значення відібраних показників наведено у табл. 1.

Таблиця 1
Значення фінансових показників
ПАТ «Сбербанк», відібраних
для діагностики

Показник		Роки		
Ідентифікатор	Найменування	2013	2014	2015
X1	коефіцієнт автономії	0,08	0,05	0,1
X2	коефіцієнт надійності	0,12	0,09	0,05
X3	рентабельність капіталу	0,04	0,02	0,01
X4	рентабельність активів	0,00	0,00	0,00
X5	загальний рівень прибутковості	1,41	0,63	1,54
X6	коефіцієнт ліквідного співвідношення кредитів і депозитів	1,37	1,62	1,52

Третім етапом є визначення значущості показників множини X. Для проведення даного етапу було використано метод експертних оцінок на основі якого було сформовано пріоритетність показників (табл. 2).

Таблиця 2
Множина показників, які характеризують
фінансовий стан ПАТ «Сбербанк» у порядку
зниження їх значущості

Показник		Роки		
Ідентифікатор	Найменування	2013	2014	2015
X2	коефіцієнт надійності	0,12	0,09	0,05
X6	коефіцієнт ліквідного співвідношення кредитів і депозитів	1,37	1,5	1,42
X5	загальний рівень прибутковості	1,41	0,63	1,54
X4	рентабельність активів	0,00	0,00	0,00
X3	рентабельність капіталу	0,04	0,02	0,01
X1	коефіцієнт автономії	0,08	0,05	0,1

Класифікатор рівнів ймовірності банкрутства банку представлено у табл. 3. Ступінь оціночної впевненості експерта у віднесенні показника до того чи іншого рівня описує функція належності, яка будується експертом для кожного рівня фінансового показника X_i (табл. 4).

На наступному етапі визначимо значення обраних показників, проведемо їх класифікацію і розпізнання поточного рівня показників у табл. 5.

Останнім етапом є безпосередньо оцінка ймовірності банкрутства банку.

Функціональний запис відносно впливу кожної змінної X_n на показник G визначається як:

$$r(G) = \delta_i r(X_i), \quad (1)$$

$$r(x_i) = \begin{cases} 1, & \text{якщо параметр } X_i \text{ зростає;} \\ -1, & \text{якщо параметр } X_i \text{ знижується} \end{cases} \quad (2)$$

$$\delta_i = \begin{cases} 1, & \text{якщо параметр } X_i \text{ супроводжується зростанням } U_i; \\ -1, & \text{якщо параметр } X_i \text{ супроводжується зниженням } U_i. \end{cases} \quad (3)$$

Отримавши набір функцій належності по кожному показнику X_i (табл. 5), розрахуємо систему Т-чисел для кожної функції, тобто значень V , за формулою:

$$V_k = \frac{\sum \delta_i * p_{ik}^{II} * \lambda_{ik}^{II}}{\sum \delta_i * p_{ik}^{II}} \leq 1; \quad k=1...5, \quad (4)$$

де значення δ_i відповідно обчислюється за формулою 3, а p_{ik} за шкалою Фішберна [17]:

$$r_i = \frac{2(N-i+1)}{(N+1)N}, \quad (5)$$

Значення показника δ_i дорівнюють одиниці, оскільки зростання кожного окремого часткового показника сприяє покращенню загального фінансового стану банку. Для оцінки зна-

Таблиця 3

Пропонований класифікатор рівнів ймовірності банкрутства банку

Показник	Лінгвістична змінна B_i «Рівень показника ймовірності банкрутства банку»				
	«дуже низький»	«низький»	«середній»	«високий»	«дуже високий»
X1	нижче 0	$0 < X1 < 0,01$	$0,01 < X1 < 0,4$	$0,04 < X1 < 0,7$	$0,7 < X1 < 1,00$
X2	нижче 0	$0 < X2 < 0,06$	$0,06 < X2 < 0,08$	$0,08 < X2 < 0,1$	$0,1 < X2 < 0,15$
X3	нижче 0	$0 < X3 < 0,1$	$0,1 < X3 < 0,13$	$0,13 < X3 < 0,15$	$X3 \geq 0,15$
X4	нижче 0,45	$0,45 < X4 < 0,55$	$0,55 < X4 < 0,65$	$0,65 < X4 < 0,85$	вище 0,85
X5	нижче 0	$0 < X5 < 0,02$	$0,02 < X5 < 0,05$	$0,05 < X5 < 0,1$	$X5 \geq 0,1$
X6	нижче 0	$0 < X6 < 0,5$	$0,5 < X6 < 0,8$	$0,8 < X6 < 1,1$	$1,1 \leq X6 \leq 1,5$

Таблиця 4

Оцінка фактичного рівня показників ПАТ «Сбербанк»

Ідентифікатор показника	Значення показника	Оцінка показника	Ступінь впевненості
2013 рік			
X2	0,12	«дуже високий»	1
X6	1,37	«дуже високий»	1
X5	1,41	«дуже високий»	1
X4	0,00	«дуже низький»	1
X3	0,04	«низький»	1
X1	0,08	«середній»	1
2014 рік			
X2	0,09	«високий»	1
X6	1,5	«дуже високий»	1
X5	0,63	«високий»	1
X4	0,00	«дуже низький»	1
X3	0,02	«низький»	1
X1	0,05	«низький»	1
2015 рік			
X2	0,05	«середній»	1
X6	1,42	«дуже високий»	1
X5	1,54	«дуже високий»	1
X4	0,00	«дуже низький»	1
X3	0,01	«низький»	1
X1	0,1	«середній»	1

чуєності показників (P) використаємо формулу Фішберна. Для прикладу обчислимо значення показника P(X1): $P(X1) = 0,042$; $P(X6) = 0,238$; $P(X5) = 0,190$; $P(X4) = 0,143$; $P(X3) = 0,095$; $P(X2) = 0,286$. Значення показника V представлено в табл. 6.

Таблиця 5
Розпізнання поточного рівня показників, що характеризують ймовірність банкрутства ПАТ «Сбербанк» у 2013-2015 рр.

Показник	Результати				
	B11	B12	B13	B14	B15
2013 рік					
X2	0	0	0	0	1
X6	0	0	0	0	1
X5	0	0	0	0	1
X4	1	0	0	0	0
X3	0	1	0	0	1
X1	0	0	1	0	0
2014 рік					
X2	0	0	0	1	0
X6	0	0	0	0	1
X5	0	0	0	1	0
X4	1	0	0	0	0
X3	0	1	0	0	1
X1	0	1	0	0	0
2015 рік					
X2	0	0	1	0	0
X6	0	0	0	0	1
X5	0	0	0	0	1
X4	1	0	0	0	0
X3	0	1	0	0	1
X1	0	0	1	0	0

Таблиця 6
Значення показника V для ПАТ «Сбербанк»

Період, р	Значення V за функціями приналежності				
	λ_1	λ_2	λ_3	λ_4	λ_5
2013	0,809	0,000	0,143	0,000	0,042
2014	0,809	0,056	0,000	0,238	0,042
2015	0,952	0,000	0,000	0,000	0,042

Значення інтегрального показника ймовірності банкрутства банку G обчислюємо за допомогою формули:

$$G = \sum V_k \cdot \beta_k, \quad (6)$$

де β_k – набір становищ для показника «ймовірність банкрутства банку».

Відповідно за кожним періодом значення показника складе:

$$G_{2013} = 0,075 \cdot 0,809 + 0,3 \cdot 0,000 + 0,5 \cdot 0,143 + 0,7 \cdot 0,000 + 0,925 \cdot 0,048 = 0,177;$$

$$G_{2014} = 0,075 \cdot 0,809 + 0,3 \cdot 0,056 + 0,5 \cdot 0,000 + 0,7 \cdot 0,238 + 0,925 \cdot 0,048 = 0,288;$$

$$G_{2015} = 0,075 \cdot 0,952 + 0,3 \cdot 0,000 + 0,5 \cdot 0,000 + 0,7 \cdot 0,000 + 0,925 \cdot 0,048 = 0,116.$$

Проаналізувавши отримані дані, визначимо ймовірність настання банкрутства ПАТ «Сбербанк» і результати представимо у вигляді табл. 7.

Таблиця 7
Ймовірність банкрутства ПАТ «Сбербанк»

Період, рік	Інтервал значень	Класифікатор рівня параметра	Функція приналежності
2013	$0,15 < G < 0,25$	«гранично задовільний стан»	1
2014	$0,25 < G < 0,35$	«відносно незадовільний стан»	0,5
		«середньо незадовільний стан»	0,5
2015	$0 < G < 0,15$	«середньо незадовільний стан»	0,67
		«незадовільний стан»	0,33

Отже у відповідно до того, як були розподілені відсотки, можна стверджувати, що у 2013 р. ПАТ «Сбербанк» із упевненістю 100% мав гранично задовільний стан, у 2014 р. – рівноцінно міг мати відносно незадовільний стан або ж середньо незадовільний стан, тобто для більш коректного визначення необхідно провести аналіз додаткових показників фінансового стану. У 2015 р. із упевненістю 67% можна сказати, що банк знаходився на рівні середньо незадовільного стану і на 33% – незадовільного. Саме тому ПАТ «Сбербанк» рекомендується розробити заходи щодо нівелювання слабких сторін та вдосконалення фінансової стратегії з метою покращення фінансового стану та зменшення ймовірності настання банкрутства банку. Порівняємо результати оцінки ймовірності банкрутства банку на основі інтегрального показника та методикою нечітких множин і представимо результати у вигляді табл. 8.

Відповідно до наведених даних можна зробити висновок, що визначення ймовірності банкрутства банку за допомогою методичного підходу на основі використання нечітких множин є більш достовірним, адже відображає загальну тенденцію погіршення фінансового стану ПАТ «Сбербанк» протягом останніх трьох років. Тоді як відповідно до розрахунків за відомими методиками на основі інтегральних показників – банк має середню ймовірність.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Підсумовуючи, зазначимо, що на підґрунті аналізу основних підходів до оцінки ймовірності банкрутства банку визначено їх недоліки, яких можливо запобігти на основі моделі оцінки, побудованої

Таблиця 8

**Порівняння результатів оцінки ймовірності банкрутства банку
на основі інтегрального показника (ІП) та нечітких множин (НМ)**

Стан	Низька ймовірність	Середня ймовірність	Висока ймовірність
Гранично незадовільний стан		2013 рік (ІП) 2014 рік (ІП) 2015 рік (ІП)	
Незадовільний стан			2015 рік (НМ) – 33%
Середньо незадовільний стан		2014 рік (НМ) – 50%	2015 рік (НМ) – 67%
Відносно незадовільний стан		2014 рік (НМ) – 50%	
Гранично задовільний стан	2013 рік (НМ)		

за допомогою апарата нечіткої логіки. Запропонована модель комплексної оцінки вірогідності банкрутства банку, розроблена на основі нечіткої логіки, дає можливість поєднати кількісні та якісні показники, використати експертні знання, дозволяє легко вносити зміни та не потребує різкої точності, що в підсумку забезпечує високу адекватність оцінки ймовірності банкрутства. Порівняння результатів проведених емпіричних досліджень оцінки ймовірності банкрутства

банку із застосування інтегральних показників та оцінки, отриманої інструментом нечітких множин, підтвердили більшу достовірність аналітичних висновків, отриманих на основі нечітких множин. Перспективи подальших досліджень убачаємо в побудові системи підтримки прийняття рішень щодо антикризового управління банком, складовою якої є система діагностики ймовірності банкрутства з використанням інструменту нечітких множин.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кабо Г. Розвиток міжнародного банківського бізнесу в умовах глобальних трансформацій / Г. Кабо // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 1. – С. 88–93.
2. Недосекин А.О. Применение нечетких множеств в бизнесе, экономике и финансах [Електронний ресурс] / А.О. Недосекин – Режим доступу: // http://fsscef.narod.ru/2004/FSSCEF_N.pdf
3. Зайченко Ю.П. Нечеткие модели и методы в интеллектуальных системах. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – К.: «Издательский дом «Слово», 2008. – 344 с.
4. Журавльова І.В. Застосування теорії нечітких множин до задач управління інтелектуальним споживчим капіталом // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: – Економічна, випуск 33-2. – Донецьк: ДонНТУ, 2008. – с. 126-131.
5. Кофман А. Введение в теорию нечетких множеств. – М.: Радио и связь, 1982. – 432 с.
6. Леоненков А.В. Нечеткое моделирование в среде MATLAB и fuzzyTECH. – СПб.: БХВ-Петербург, 2005. – 736 с.
7. Ротштейн А.П. Интеллектуальные технологии идентификации: нечеткая логика, генетические алгоритмы, нейронные сети. – Винница: Універсум-Вінниця, 1999. – 320 с.
8. Штовба С.Д. Проектирование нечетких систем средствами MATLAB. – М.: Горячая линия – Телеком, 2007. – 288 с.
9. Павлов Р.А. Рання діагностика банкрутства банків : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Р.А. Павлов. – Суми : [Б. В.], 2008. – 20 с.
10. Проскуряков К.І. Методологічні підходи запобігання банкрутству банків / К.І. Проскуряков, В.В. Бондаренко // Сталій розвиток економіки. – 2015. – № 1. – С.245– 251.
11. Костіна О.М. Методи та моделі діагностики кризового стану підприємства / О.М. Костіна, О.Є. Майборода // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 4. – С. 91-97.
12. Сучасні методи моделювання оцінки банкрутства банківських систем / [Гострик О.М., Сокуренько П.І., Будніков В.М., Малишко В.С.] // Регіональні проблеми розвитку реального сектору економіки. – 2012. – Т. 1. – С. 76-79.
13. Примостка Л.О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі : [монографія] / Л.О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2002. – 316 с.
14. Телегіна А.В. Аналіз ефективності банківського капіталу / А.В. Телегіна // Управління розвитком. – 2013. – № 11. – С. 64-66.
15. Чібісова В.І. Методи оцінки і прогнозування банкрутства підприємств / В.І. Чібісова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – № 22. – С. 389-394.
16. Нечітка логіка [Електронний ресурс] / Офіційний сайт «Вікіпедія» – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Нечітка_логіка
17. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений / П. Фишберн. – М.: Наука, 1978. – 362 с.

СВІТОВИЙ ДОСВІД БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

WORLD EXPERIENCE OF BUDGETARY DECENTRALIZATION AND WAYS OF HIS INTRODUCTION IS IN UKRAINE

Клівіденко Л.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінанси і кредит,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

Мацедонська Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінанси і кредит,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

У статті здійснено огляд світової практики реалізації заходів щодо бюджетної децентралізації. Проаналізовано відмінності в організації бюджетної системи в унітарних та федеративних країнах. Охарактеризовано системи оподаткування різних країн світу. Виявлено можливості застосування світового досвіду в нашій країні для побудови ефективної моделі фінансової системи

Ключові слова: бюджетна децентралізація, устрій держави, місцеві бюджети, місцеві податки, трансфертні платежі, теорія соціального федералізму, фіскальний федералізм, фінансове вирівнювання.

В статье осуществлен обзор мировой практики реализации мероприятий по бюджетной децентрализации. Проанализированы отличия в организации бюджетной системы в унитарных и федеральных странах. Охарактеризованы системы налогообложения разных стран мира. Обнаружены возможности применения мирового опыта в нашей стране для построения эффективной модели финансовой системы

Ключевые слова: бюджетная децентрализация, уклад государства, местные бюджеты, местные налоги, трансфертные платежи, теория социального федерализма, фискальный федерализм, финансовое выравнивание.

In the article the review of world practice of realization of measures is carried out on budgetary decentralization. Differences are analysed in organization of the budgetary system in unitary, federal countries. The systems of taxation of different countries of the world are described. Found out possibilities of application of world experience in our country for the construction of effective model of the financial system.

Keywords: budgetary decentralization, mode of the state, local budgets, community charges, transfer payments, theory of social federalism, fiscal federalism, financial smoothing.

Постановка проблеми. Актуальність реформування територіальної організації влади назріла давно, адже територіальний устрій України був сформований за відсутності самостійної методології й адаптований до радянської командно-адміністративної системи управління. На законодавчому і практичному рівнях система управління була побудована згори до низу на засадах домінування центральної влади над місцевими громадами. Відтак існуючий адміністративно-територіальний устрій став на заваді демократичним перетворенням у державі, здійсненню ефективної регіональної політики, стримував розвиток місцевої ініціативи та становлення базового інституту демократії – місцевого самоврядування.

Сьогодні процес децентралізації в Україні успішно стартував, але повноцінне завершення реформи потребує усунення наявних прогалин. Наявна в Україні система місцевого самоврядування не відповідає потребам суспільства. Функціонування місцевого самоврядування не спрямоване на реалізацію його головного призначення – створення та підтримка сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади. Подальші кроки щодо зміцнення матеріально-фінансової бази територіальних громад лежать у площині аналізу

результатів, виявлення і розв'язання проблемних питань бюджетної децентралізації з метою зміцнення фінансового ресурсу громад, формування законодавчого забезпечення реформування.

Успішна реалізація бюджетної децентралізації, результатом якої має стати кардинальна зміна засадничих принципів управління суспільним розвитком, стане вагомою передумовою і запорукою вирішення інших системних проблем суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням формування та реалізації політики бюджетної децентралізації у вітчизняній та зарубіжній фінансовій науці присвячені праці вчених-економістів, таких як В. Андрущенко, Н. Бикадорова, Д. Боголепов, І. Волохова, Ю. Глуценко, О. Кириленко, А. Крисоватий, І. Луніна, І. Лютий, В. Опарін, В. Оутс, Д. Полозенко, А. Соколовська, О. Сунцова, Л. Тарангул, Ч. Тібо, В. Федосов, І. Чугунов. Однак незважаючи на велику кількість досліджень, питання децентралізації фінансових ресурсів є малодослідженим, існує необхідність у подальшому дослідженні питань, пов'язаних з особливістю проведення децентралізації управління бюджетної системи в Україні за умови врахування зарубіжного досвіду.

Постановка завдання. Метою статті є огляд вдалих практичних кроків впровадження бюджетної децентралізації в розвинутих країнах та визначення необхідних першочергових заходів щодо сприяння бюджетній децентралізації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні українські реалії свідчать, що процес бюджетної децентралізації в країні набирає обертів. Так, 2017 рік в Україні – це рік пришвидшення реформ бюджетної децентралізації, який має сприяти покращенню фінансового стану у бюджетній сфері, вплинути на самостійність місцевих бюджетів, дати місцевим органам влади більше повноважень.

Впровадження бюджетної децентралізації ґрунтується на зарубіжному досвіді з урахуванням сьогодення. Як свідчить міжнародна практика, перші кроки децентралізації спрямовуються на реформування територіальної організації влади, розробку стратегічної політики регіонального та місцевого розвитку, процес врегулювання міжбюджетних відносин тощо. Ось чому в першу чергу необхідно чітко визначити державний устрій країни: федеративний чи унітарний [1].

Країни з федеративним устроєм мають федерації, в таких країнах є державний бюджет і федеральні бюджети, які несуть відповідальність за фінансування соціально-економічного розвитку регіонів (суб'єктів федерації). У цих країнах досить високий рівень федеральної влади у загальному управлінні. В унітарних країнах центральною ланкою є державний бюджет.

І рівень, і вплив центральної (державної) влади високий. Державна влада безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток регіонів.

Кожна країна має свої особливості формування бюджетної системи, проте в усіх за основу береться адміністративно-територіальний поділ країни. Функції і принципи, міжбюджетні відносини між органами влади і ланками суттєво відрізняються. У Великобританії, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Люксембурзі, Швеції з місцевого бюджету фінансуються соціально-економічні послуги. А в Італії такі функції фінансуються із усіх трьох рівнів бюджетної системи.

У демократично розвинутих країнах власні доходи місцевих бюджетів не входять до складу вище стоячих бюджетів. Таким чином, місцеві органи мають більше самостійності у виконанні своїх функцій.

Система оподаткування в європейських країнах розвивалась цілком самостійно. Більша частина податкових надходжень акумулюється у місцевих бюджетах, певну роль у цьому відіграють вимоги Європейської хартії. Так, у Канаді оподаткування різних компаній коливається від 5% до 18% на користь місцевих органів (місцевих бюджетів), а в США – на рівні 9%. В Данії місцевий прибутковий податок складає біля 2/5, провідне місце у місцевих податкових надходженнях займає Норвегія – 95%. Високий рівень власних податкових надходжень до місцевих бюджетів є основою фінансової незалежності місцевих органів влади: Австрія – 73%, Англія – 39%, Німеччина – 48%, США – 68%, Франція – 69%, Японія – 38%.

У багатьох країнах у Конституціях закріплено джерело власних фінансових ресурсів місцевого самоврядування, податкова ініціатива згідно конституційних повноважень знаходиться у суб'єктів федерації. Так, суб'єкти федерації (провінції) у Канаді здійснюють регулювання ставок другорядних податків. Суб'єкти федерації самостійно визначають кількість місцевих податків: Бельгії – біля 110, Італії – біля 75, Німеччині – 60, Франції – більше 50. Така політика сприяє високому рівню фінансової самостійності місцевих органів влади, а місцеві бюджети мало залежать від державного бюджету. В Австрії, Ісландії, Люксембурзі, Швеції фінансова автономія місцевих бюджетів знаходиться у межах від 99,7% до 74,2%. У Данії, Бельгії, Німеччині, Франції, Фінляндії, Японії – від 70% до 58%. В основі їх фінансової автономії є місцеві податки і місцеві надбавки [2].

У скандинавських державах фінансова стійкість місцевих бюджетів досягається завдяки прямим місцевим податкам – 68%, а в США – 82%, Швейцарії – 68,8%. А в Австралії, Великобританії, Люксембурзі, Іспанії, Канаді непрямі місцеві податки є основою податкової автономії і складають у середньому 52,3%.

У країнах з високим рівнем економічного розвитку власні доходи складають 68% усіх надхо-

джень, а на трансфертні платежі з державного бюджету припадає 32%. Однак, такі держави, як Нідерланди, Ірландія, Португалія, Греція, в яких трансферти складають від 82% до 70% у місцевих бюджетах – це держави унітарного типу [3].

Система бюджетних трансфертних платежів у деяких країнах та їх ефективність використання прямо залежать від досконалості та стабільності нормативної і законодавчої бази, що їх регулює. У Німеччині основні види бюджетних трансфертів закріплені у законі, так званій Фінансовій Конституції, у Франції – в Адміністративному кодексі місцевого самоврядування тощо.

Зарубіжні вчені, серед яких В. Баумаль, К. Белл, В. Оутс, ще у другій половині ХХ століття в Америці розробили «теорію соціального федералізму». Її ще називають «теорія місцевих фінансів або багаторівневого державного господарства». У своїх дослідженнях вчені розкрили сутність соціального федералізму, його переваги і недоліки у розвитку країни та управління, запропонували форми та методи управління фінансовими ресурсами для існування країни [4].

У 70 роках цю теорію продовжили І. Гоц, З. Лібенстайн, Д. Фрідмен, Р. Хілл. Вони чітко змоделювали державне господарство з багаторівневою формою господарювання; чітко визначили рівні і здійснили розподіл функцій управління між рівнями та визначили законодавчу основу. Їх дослідження дозволили сформувати оптимальну систему управління державним сектором, здійснити розподіл повноважень між рівнями; визначити обсяги фінансування, форми і методи ведення фінансової діяльності. Удосконалена модель існує до сьогодні.

У свою чергу, у 70-ті роки, в унітарних державах існувала своя теорія «фіскального федералізму», в основі якої було закладено зниження ступеня перерозподілу національного доходу через державний (центральный) бюджет. Таким прикладом є Італія, в якій існує жорстка централізація: у центральному бюджеті 64% фінансових ресурсів, в той час, як місцеві бюджети мають власних коштів на рівні 22%, з яких 10% складають місцеві податки. Це спонукало керівництво країни провести податкову реформу з метою відновлення податкової автономії місцевих органів влади [5].

Отже, ми бачимо, що у країнах минулого століття існувала децентралізація державного управління на підставі адміністративно-територіального устрою, громадське суспільство приймало активну участь у прийнятті основних пріоритетних рішень щодо територіального розвитку. Ми вважаємо, що ситуація, яка сьогодні існує в Україні з органами місцевої влади, потребує реформування та застосування зарубіжного досвіду. На наш погляд, таким прикладом має бути США, Німеччина, Австрія та Швейцарія, де фінансове регулювання відносин між центром

і периферіями здійснюється на користь територіальних громад з передачею частки обсягів фінансових ресурсів на законодавчій основі.

Таким чином, на нашу думку, те, що відбувається останнім часом в Україні – територіальні реформи, бюджетна децентралізація, удосконалення нормативно-законодавчої бази – це перші кроки до європейських цінностей, економічного зростання країни та покращення рівня життя громадян.

З середини минулого століття у зарубіжних країнах виникла проблема фінансового вирівнювання між територіальними одиницями, це пов'язано з тим, що відбувся стрімкий стрибок у розвитку економіки, виникли питання покращення соціального захисту, відбулася зміна функцій і обов'язків між органами державної і місцевої влади. Як наслідок, виникла потреба у делегуванні місцевих органів влади, надати їм власні повноваження і забезпечити фінансові ресурси для виконання покладених функцій.

У міжнародній практиці застосовуються дві системи організації фінансового вирівнювання бюджету:

- перша передбачає акумуляцію фінансових ресурсів, які необхідні для бюджету уряду (державний), а у подальшому через центральний бюджет буде здійснюватися перерозподіл коштів на потреби окремих територій (місцеві бюджети);

- друга передбачає самофінансування, тобто місцеві бюджети самостійно на спеціальному фонді накопичують кошти для вирівнювання фінансових ресурсів, без участі державного бюджету. Така система горизонтальна, застосовується у Німеччині та Швейцарії.

У кожній країні своя система та практика фінансового вирівнювання. Так, США має федеративний устрій держави, в якій функціонує бюджетно-податковий федералізм. Вона має федеральні округи, які не співпадають з адміністративно-територіальним поділом, а це значить, що в одному округу може бути декілька штатів, і навпаки. Така система не дає можливості зосередити кошти в одному місці, що призводить до ускладнення системи акумуляції коштів. У зв'язку з цим у країні було впроваджено трирівневу бюджетну систему. До її складу входять бюджети Федеральної адміністрації, бюджети штатів, бюджети місцевих органів самоврядування. Це свідчить про те, що влада штатів та федеральний уряд розділені між собою, є самостійними і рівноправними. Такий розподіл дає можливість органам влади ефективно, обґрунтовано використовувати фінансові ресурси за допомогою інвестиційних і інноваційних програм на кожному рівні бюджетної системи.

Такий розподіл закріплений Конституцією США, який передбачає розподіл доходів між федеральним урядом, урядами штатів і місцевими органами влади. Завдяки такому розпо-

ділу місцеві органи влади мають 85% власних доходів, що дає їм можливість бути незалежними від федерального фінансування. З федерального бюджету надходять кошти тільки для фінансування загальнодержавних соціально-економічних програм і вони складають до 25% доходів місцевих бюджетів.

Дослідивши досвід США з розмежування фінансових ресурсів, ми вважаємо, що він може бути застосований в Україні. І в першу чергу, на наш погляд, це стосується підприємств комунальної форми власності, які зараз у нашій країні знаходяться в занепадницькому стані. В США комунальні підприємства усі комерційні, вони мають прибуток, здійснюють самостійно фінансово-господарську діяльність, з залученням приватного сектору до сфери місцевого благоустрою відбувається: очищення вулиць та їх освітлення, озеленення, електропостачання, збирання та вивіз сміття. А органи влади здійснюють загальний контроль за благоустроєм територій.

Для впровадження такої форми в Україні необхідні докорінні зміни як у законодавчому колі, так і в комунальній сфері з питань корпоративних відносин. Це пов'язано зі специфікою надання комунальних послуг та з системою управління місцевих органів влади.

У Німеччині фінансове вирівнювання здійснюється за двома методами:

- вертикальний розподіл фінансових коштів між усіма рівнями бюджету;
- перерозподіл коштів на рівні земель, тобто між місцевими бюджетами (горизонтальний).

В основу вертикального розподілу закладено розподіл податків згідно законодавства за кожним бюджетом, що входить до складу бюджетної системи країни. Це основні види податків країни – прибутковий податок, податок на прибуток корпорацій, податок з додаткової вартості, їх частка складає до 73% усіх державних надходжень і поділяється між федерацією, землями.

Горизонтальна система передбачає фінансову підтримку з боку держави, так звані відстаючим землям, тобто місцевим бюджетам, у яких не вистачає власних коштів. Суть горизонтального вирівнювання полягає у тому, що податок на додану вартість має первинний і вторинний процес розподілу. Так, 75% ПДВ належить федеральним землям згідно кількості проживання населення, а не від обсягу сплати податку платниками; в свою чергу 25% ПДВ – на фінансово слабкі землі [6].

У Великобританії унітарний державний устрій. Місцеві органи влади складаються із трьох частин: Англії, Уельсу і Шотландії. Система управління має два рівня:

- перший рівень – графства;
- другий рівень – округи сільської місцевості, а також міст і округів урбанізованих районів.

Бюджетна система Великобританії дворівнева. Місцеві бюджети мають свою автономію

і самостійність. Джерела доходів місцевого бюджету згідно законодавства включають: податок на господарську діяльність; муніципальні податки; урядові дотації; різні внески та збори. Більша частка у доходах від податку на господарську діяльність і муніципальний податок, і вона складає 78% від загальної суми [2]. Фінансування з бюджету здійснюється на підставі рішень місцевих органів влади на потреби територіальних громад із загального бюджету.

Бюджетна система Франції має свої особливості. В неї немає єдності бюджетної системи. Кожний бюджет відокремлений і самостійний.

Державний бюджет Франції головний у фінансовій системі країни. Він акумулює половину усіх коштів держави і складається як допоміжний фінансовий документ для ведення фінансової діяльності в країні. Законодавчою владою він не затверджується. У ньому механічно поєднується загальний бюджет, спеціальні рахунки казначейства і приєднані бюджети. На частку державного бюджету відноситься 47% місцевих бюджетів; 9 фондів соціального страхування; 40% державних підприємств і біля 4% усіх ресурсів фінансової системи країни. У свою чергу, через бюджетну систему здійснюється процес розподілу і перерозподілу внутрішнього валового продукту – 24% і національного доходу – 52%. На підставі чого уряд держави здійснює контроль над фінансовою діяльністю на місцях [6].

Міжбюджетні відносини у Франції у порівнянні з іншими зарубіжними країнами мають суттєві відмінності. Не беручи до уваги те, що в державі центральна бюджетна система, міжбюджетні відносини як такі відсутні. Вони в своїй основі мають фінансування у вигляді дотацій (вертикальне вирівнювання), а також на загальнодержавні програми уряд надає фінансування за допомогою цільових субвенцій. Крім цього, особливістю Франції є спеціальні фонди, які знаходяться у розпорядженні державної влади і застосовуються за цільовим призначенням. Французькі цільові фонди різноманітні, кожний фонд має свою самостійність, вони не входять до складу бюджетів, мають свої напрями спрямування, але підпорядковуються державі. До таких фондів належать: спеціальні рахунки казначейства, фонди фінансово-кредитних установ, соціальний бюджет та інші.

Як бачимо, Франція, маючи центральну бюджетну систему з демократичним устроєм управління, надає повну свободу у фінансовій сфері. Це один із проявів децентралізації фінансової та бюджетної діяльності країни.

На наш погляд, на даному етапі розвитку нашої країни, така свобода для нас неприйнятна, так як ми не маємо стабільної соціально-економічної ситуації, законодавчо регламентованих, фінансових взаємовідносин з достатнім рівнем відповідальності.

Ще одна унітарна держава – це Японія. Це високо економічно розвинута країна, з централізованою владою з індивідуальними підходами фінансового забезпечення. Вона має 48 префектур, які поєднують 3047 міст, селищ, районів. Кожен бюджет в Японії є самостійним.

Фінансову основу префектур формують податкові надходження, в свою чергу, вони поділяються на державні і місцеві податки. Їх частка у бюджеті велика – 64% державних податків, а інші – за рахунок місцевих. Крім цього, є неподаткові надходження, у державному бюджеті вони складають 86%, а неподаткові – 14%. Місцеві органи мають у середньому до 30% неподаткових, до яких відносяться продаж землі, плата за оренду, плата за нерухомість, сума штрафів, пені, дохід від продажу лотерей, різні позики тощо [7].

У Японії існує поняття стандартних територій. Стандартна територія – це префектура, яка має населення 1,8 млн. осіб та площа якої становить 700 км² та муніципалітет, який має такі показники: 150 тис. осіб і 200 км².

Фінансова і бюджетна діяльність територіальних органів влади поділяється на напрями, а саме: охорона порядку, громадські роботи, освіта, соціальне забезпечення, функціонування ринку зайнятості, розвиток промисловості і економіки тощо.

Кожна територіальна одиниця має свій базовий показник фінансових потреб, який свідчить про одиницю виміру витрат і визначає загальний обсяг витрат. У свою чергу, базові фінансові потреби коригуються коефіцієнтами модифікації. Суть коефіцієнтів полягає у визначенні реальних, обґрунтованих базових фінансових потреб для функціонування території. При розрахунку цих коефіцієнтів модифікацій враховується ціла низка показників, серед яких: демографічні дані, розмір території, кількість населення на території, кліматичні умови, фінансова спроможність, розвиток промисловості тощо. Усі ці фактори дають можливість чітко та реально визначати обсяг базової фінансової потреби кожної префектури.

Крім цього, в країні функціонує Фонд вирівнювання, який є гарантом базових доходів. Так, для префектур такий гарантований базовий складає 82%, а для муніципалітетів – 78% від їх базових фінансових потреб.

Останніми роками особливе значення в країні набули цільові субвенції. За їх допомогою до 85% держава спрямовує фінансування на інвестиційну діяльність та впровадження новітніх технологій (інноваційну діяльність) [7]. При цьому, держава на законодавчій основі контролює інвестиційну діяльність: вартість інвести-

ційного проекту, його економічний ефект, завершеність та інше.

Особливістю інвестиційної діяльності Японії є те, що уряд забороняє припинення інвестиційного об'єкту, якщо він не буде завершений. Згідно законодавства Японії, інвестиційна діяльність ґрунтується на принципах: обґрунтованості, ефективності та завершеності.

Вивчивши цей досвід, ми вважаємо, що для України було б за доцільне на законодавчому рівні закріпити ці принципи та накласти мораторій на надання субвенцій на інвестиційну діяльність, якщо вони не мають підґрунтя ефективності і завершеності.

Висновки. Таким чином, дослідивши зарубіжний досвід впровадження та функціонування бюджетної децентралізації, ми прийшли до висновку, що більш інтенсивно необхідно вирішувати питання об'єднання територіальних громад. Як уряд, так і місцеві органи влади повинні проводити таку адміністративно-територіальну політику, яка б сприяла цьому об'єднанню та була спрямована на високий рівень економічного розвитку територіальної одиниці, покращення соціальної сфери. Все це безпосередньо вплине на сучасну бюджетну систему та її нормативно-законодавчу базу.

Проведене дослідження показало, що кожна країна має свій адміністративно-територіальний устрій, сучасні бюджетні системи по різному здійснюють вертикальне та горизонтальне регулювання фінансових ресурсів, але світовий досвід потрібно впроваджувати в Україні.

На нашу думку, доцільно було б впровадити такі заходи:

- розробити зміни щодо розрахунку надання трансфертних платежів. В основі цих розрахунків має бути обґрунтована мотивація місцевої влади;
- на законодавчому рівні розробити порядок надання місцевим бюджетам позик від комерційних банків на фінансування інвестиційних проектів місцевого значення;
- накласти мораторій на фінансове забезпечення нових інвестиційних проектів у разі їх незавершення;
- за рахунок загальнодержавних податків сформувати державний цільовий фонд фінансового вирівнювання місцевих бюджетів;
- залучити суб'єктів господарювання різних форм власності до міського благоустрою в обов'язковому порядку.

Це буде сприяти бюджетній децентралізації в Україні, зменшенню фінансового навантаження на державний бюджет, створенню незалежних фінансово-економічних громад.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мацедонська Н.В. Основні шляхи удосконалення функціонування місцевих бюджетів в сучасних умовах / Клівіденко Л.М., Мацедонська Н.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/131.pdf>

2. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко та ін.]; за ред. О. Бориславської. – К. : ТОВ «Софія», 2012. – 212 с.
3. Децентрализация: эксперименты и реформы: в 2 т. / под ред. Тамаша М. Хорвата. – Будапешт: Local Government and Public Service Reform Initiative, 2000. – Т. 1. – 484 с.
4. Оутс В. Фіскальний федералізм / В. Оутс. – Нью-Йорк, 1972.
5. Тібо Ч. Економічна теорія фіскальної децентралізації в публічних фінансах: необхідність, джерела й використання / Ч. Тібо. – К.: Знання, 1961. – 198 с.
6. Лендъел М. Передумови та особливості децентралізації влади у Центральній та Східній Європі / М. Лендъел // Політичний менеджмент. Спец. випуск. – 2007. – С. 117-125.
7. Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. – 413 с.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1

ЗАХОДИ ТА МЕХАНІЗМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

MEASURES AND MECHANISMS OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION ON ACCOUNTING REPORTING IN CONDITIONS OF EUROPEAN UNION INTEGRATION PROCESSES

Зорій Н.М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку
в державному секторі економіки та сфері послуг,
Тернопільський національний економічний університет

Данилюк І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики та інформатики,
Тернопільський національний економічний університет

Спьяк Г.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківського менеджменту та обліку,
Тернопільський національний економічний університет

Розглянуто передумови та визначена необхідність поглиблення співпраці нашої держави з міжнародними організаціями Європи для переходу до наступних стадій інтеграції в сфері бухгалтерського обліку та контролю. Проаналізовано зміни, внесені до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», сформовано рекомендації щодо його вдосконалення. Обґрунтовано необхідність врахування в процесі адаптації законодавства України до вимог ЄС особливостей та обґрунтованих переваг вітчизняної практики обліку, зокрема, в частині контрольної функції, рівня деталізації об'єктів обліку, методик оцінки, калькулювання тощо.

Ключові слова: гармонізація законодавства, бухгалтерський облік, фінансова звітність, глобалізація економіки, правові відносини, внутрішній контроль, аудит.

Рассмотрены предпосылки и определена необходимость углубления сотрудничества нашего государства с международными организациями Европы с целью перехода к следующим стадиям интеграции в сфере бухгалтерского учета и контроля. Проанализированы изменения внесенные в Закон Украины «Про бухгалтерський учет и финансовую отчетность в Украине», сформулированы рекомендации по его усовершенствованию. Обоснована необходимость учета в процессе адаптации законодательства Украины к требованиям ЕС особенностей и обоснованных преимуществ отечественной практики учета, в частности, в части контрольной функции, уровня детализации объектов учета, методик оценки, калькулирования и тому подобное.

Ключевые слова: гармонизация законодательства, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, глобализация экономики, правовые отношения, внутренний контроль, аудит.

The article describes prerequisites and the need to enhance cooperation of our State with international organizations of Europe, which aim is to move to the next stage of integration, in particular in the sphere of accounting

and monitoring. Changes have been incorporated into the Ukrainian Act «About recording and financial reporting in Ukraine», provided recommendations to improve it. Need to take into account is justified in the adaptation process of Ukrainian legislation to the European Union requirements and reasonable benefits of domestic accounting practice, in particular, in part of control function, level of detail accounting facilities, assessment methodologies, calculation and so forth.

Keywords: harmonization of legislation, accounting, financial reporting, globalization of the economy, legal relationship, internal monitoring, audit.

Постановка проблеми. Важливою умовою входження України до Європейського Союзу є відповідність вітчизняних цілей, принципів і норм політики та законодавства правопорядку Євросоюзу, в основу якого покладений так званий «спільний доробок» (*acquis communautaire*). Особливе значення концепції *acquis communautaire* полягає в гарантуванні однорідності правової системи Євросоюзу, забезпеченні цілісності цієї системи та обов'язковості однакового застосування права в усіх державах-членах ЄС.

Підписання Україною «Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими спільнотами та їх державами-членами (УПС)» (14.06.1994 р.) поклало початок формуванню та прийняттю низки нормативно-правових актів, спрямованих на узгодження позицій щодо правових підходів у різних галузях людської діяльності. Акцент в Угоді зроблено на зміцненні економічних зв'язків між Україною та Європейською Спільнотою, зокрема створенні зони вільної торгівлі та наближенні чинного та майбутнього законодавства України до законодавства Євросоюзу. Це задекларовано Статтею 51 названого документа.

Втім, брак ефективного механізму гармонізації внутрішнього законодавства України з правом Євросоюзу не підтримувало виконання Угоди, що дало привід доповнити її новим документом, яким стала Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затверджена законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV [2].

Сьогодні важливим завданням у сфері узгодженості правових норм України та ЄС є адаптація окремих принципів та норм національного законодавства до законодавства Євросоюзу, зокрема в сфері бухгалтерського обліку та контролю, що й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням гармонізації та адаптації українського законодавства до законодавства ЄС у певній мірі приділяли увагу такі науковці: Н.Б. Болотіна, С. Клауверт, К.В. Мельник, В. Муравйов, Н. Мушак та інші. Що стосується безпосередньо бухгалтерського обліку та контролю, варто відзначити таких науковців, як Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, М.Р. Лучко, В.М. Пархоменко, В.С. Рудницький та інші. Разом з тим, питання узгодженості окремих положень законодавчих та нормативних актів України та країн Європей-

ського Союзу в сфері бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю та аудиту потребують окремого дослідження та аналізу.

Метою статті є аналіз та визначення стану процесу адаптації українського законодавства з питань бухгалтерського обліку та контролю до законодавства Європейського союзу, а також надання певних рекомендацій щодо покращення механізму адаптації й удосконалення чинної нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гармонізація законодавства України об'єктивно прискорює її інтеграцію до Європейського Союзу, водночас, цей процес має враховувати характер відносин сторін, що визначає особливі способи та принципи його здійснення.

Процес гармонізації українського законодавства з правом Євросоюзу розпочався ще до набуття чинності УПС, торкнувшись регулювання конкуренції, трудових і соціальних відносин. Зазначений період можна вважати етапом добровільної гармонізації. Його характерними рисами є відсутність конкретних зобов'язань сторін у цій сфері, а також односторонність діяльності України в гармонізації свого законодавства з правом Євросоюзу (за відсутності погодження з європейськими інтеграційними організаціями). І знову ж таки, цей процес не можна вважати зовсім стихійним, оскільки Українська держава мала можливість використовувати певні акти органів Європейського співтовариства, а також аналізувати практику інших країн з гармонізації власного національного законодавства з правом ЄС.

«Спільний доробок» у розділі 11 Загальнодержавної програми визначається як «правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ». Вже з цього визначення *acquis communautaire* випливає, що порівняно з Програмою інтеграції України до ЄС Загальнодержавна програма значно поглиблює зміст «спільного доробку», відповідно до якого повинні бути адаптовані закони України та інші нормативно-правові акти.

У ній, зокрема зазначено, що Україна вживе заходів для забезпечення поступового приведення власного законодавства у відповідність до законодавства Спільноти. Основну увагу при цьому заплановано приділити досягненню

первинної адекватності законів в таких галузях: митне право, право компаній, банківське право, бухгалтерський облік та оподаткування компаній, інтелектуальна власність, охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупівлі, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, довкілля, захист прав споживачів, непряме оподаткування, технічні правила і стандарти, закони та інструкції щодо ядерної енергії, транспорт [2].

Розвиток сучасного суспільства тісно пов'язаний з глобалізацією економіки та належним їй процесом розширення міждержавних економічних відносин в усіх галузях діяльності, у результаті чого формується об'єктивна потреба в створенні єдиних підходів до однієї з основних функцій управління – обліку. Зважаючи на той факт, що стандартизації й уніфікації у цьому процесі відводиться ключова роль, варто досліджувати можливість наближення й адаптації вітчизняної системи обліку до єдиних засад. Загалом йдеться не про зміну основоположних загальних теоретичних основ обліку, а про формування адекватної надбудови, яка, з точки зору філософії обліку, може й повинна розвиватися та вдосконалюватися відповідно до сучасних потреб [16, с. 152].

Не применшуючи ролі та значення узгодження законодавчих норм щодо інших галузей, варто відзначити, що найбільші труднощі цього процесу пов'язані з проблемою законодавчого регулювання бухгалтерського обліку, звітності та оподаткування. Попри те, що Україна приділяє цим питанням багато уваги, досягти вирішення усіх проблемних аспектів до сьогодні ще не вдалося. Численні наукові дослідження, в яких є низка раціональних пропозицій з цього напрямку, не реалізовані на практиці й продовжують залишатися лише теоретичними рекомендаціями.

Певним чином це пов'язано з тим, що в більшості публікацій розгляд питань, пов'язаних з бухгалтерським обліком, здійснюється не з позиції узгодження, а адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС. Ці категорії мають різне семантичне значення. Узгодження (узгодженість) за визначенням, поданим в Економічній енциклопедії, це надання чому-небудь відповідності до чогось, єдності з чимось; встановлення єдності між чимось [10]. Натомість, адаптація (за одним із означень) походить від латинського «adapto» – пристосовую й означає пристосування до умов певного середовища і результат цього процесу [11]. Згідно іншого означення, адаптація походить від пізньолатинського слова «adaptatio» – пристосування й позиціонується як здатність системи цілеспрямовано набувати пристосування у складних середовищах, а також сам процес такого пристосовування. Адаптивні системи звичайно описуються в термінах цілі (мети). Процес адаптації до середовища, котре характеризується висо-

кою невизначеністю, дає змогу системі забезпечувати досягнення деяких суттєвих цілей в умовах недостатньої апіорної інформації щодо середовища. У процесі пристосування можуть змінюватись як кількісні характеристики системи, так і її структура. Чим суттєвішими є зміни середовища, тим глибші перетворення структури системи, що призводять до адаптації в нових умовах. Різноманіття умов, до яких може адаптуватися система, вимірює ступінь її адаптивності [12].

Як свідчать ці означення, перша категорія має більш вузький спектр складових і передбачає також взаємні дії. Тобто можливе не лише одностороннє спрямування законодавчих норм, а варіанти пошуку спільних позицій. З точки зору принципів, які є пріоритетними для Співдружності країн ЄС, ця категорія їм повністю відповідає, оскільки передбачає демократичний підхід до вирішення наявних проблем. Щодо категорії «адаптації», то вона, по-перше, категорично відмежовує можливість паритетних рішень, а по-друге, охоплює значно ширше коло питань, які мають бути вирішені. У зв'язку з цим, така своєрідна всеохоплюваність часто нівелює ключові ідеї та перешкоджає прогресу у виконанні запланованих заходів.

У цьому контексті справедливим є твердження О.Г. Чепець та О.М. Губарик, які вказують на те, що прості спроби вилучення та переносу бухгалтерських принципів інших країн чи механічне використання облікових стандартів Комітету з міжнародних стандартів фінансової звітності не можуть дати бажаних результатів через низку причин [17]. Акцент на врахуванні національних особливостей та рівні розвитку економіки насправді дасть змогу більш зважено підійти до удосконалення чинного законодавства. Визнання національної специфіки та ментальності вимагає пошуку найбільш адекватних рішень щодо організації, методології та методики обліку.

Дотримання першого підходу містить у собі можливість взаємного удосконалення та застосування найбільш позитивного досвіду. Також не варто ігнорувати той факт, що вітчизняна практика обліку має низку обґрунтованих переваг, особливо в частині контрольної функції, рівня деталізації відображення об'єктів обліку, побудові міжструктурних зв'язків і документообігу тощо. Також несправедливо занедбаним є процес використання облікових показників з метою планування діяльності, який в умовах командно-адміністративної системи функціонував доволі ефективно. Достатньо зваженими були також методики оцінки, калькулювання, напрацювання щодо ведення нормативного обліку, порядок формування звітності. Загалом слід визнати, що низка цих позитивних рис бухгалтерського обліку залишається актуальною і сьогодні. Тому ігнорування такого досвіду негативно позначається на якості результатної

інформації та інформаційній базі управління діяльністю суб'єктів господарювання загалом.

В рамках здійснення узгоджувальних дій і заходів Угодою про партнерство та співробітництво, а також Загальнодержавною програмою передбачено надання Спільнотою Європейського Союзу технічної підтримки для реалізації означених заходів, яка може включати зокрема: обмін експертами; завчасне надання інформації, особливо стосовно відповідного законодавства; організацію семінарів; професійну підготовку; допомогу в здійсненні перекладу законодавства Спільноти у відповідних секторах [14].

Вимоги цих документів були реалізовані через проведення низки спільних міжнародних конференцій, здійснення навчання та підвищення кваліфікації українських фахівців, а також організацію заходів, спрямованих на вирішення проблем, що пов'язані з різними галузевими питаннями, які виникають в процесі імплементації європейських норм.

Зокрема, у рамках проекту «Англійська для державних службовців, задіяних в процесі інте-

грації в ЄС» та Меморандуму про співпрацю між Школою вищого корпусу державної служби та Британською Радою з лютого по грудень 2012 року навчання з англійської мови пройшли 391 державний службовець центральних органів виконавчої влади, з яких 191 особа навчання закінчили у 2013 році. Здійснювалась робота щодо залучення міжнародної технічної допомоги для підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування у сфері європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва. Протягом 2012 року 1320 українських державних службовців взяли участь у 70 заходах, організованих у рамках інструменту TAIEХ, серед яких 8 заходів проведено за ініціативою Європейської Комісії, 62 – за ініціативою України [6, с. 28-34]. Однак суттєвим недоліком є те, що заходи, проведені у таких сферах, як свобода, безпека та юстиція (16 заходів), внутрішній ринок (40 заходів), транспорт, навколишнє середовище та енергетика (6 заходів), сільське господарство та безпека харчових продуктів (8 заходів) [6, с. 31], в той час

Таблиця 1

Прогресивний план адаптації законодавства України до законодавства ЄС (Витяг)*

№	Найменування заходу	Джерела <i>acquis communautaire</i> , які регулюють правовідносини у відповідній сфері	Обґрунтування необхідності виконання заходу	Строк виконання	Відпові дальні за виконання
2.6.	Внесення зміни до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та до відповідних наказів Міністерства фінансів України стосовно: - загальних вимог до фінансової звітності, подання фінансових звітів, звітів про результати фінансової діяльності, складання та подання фінансових звітів суб'єктів малого підприємництва з урахуванням положень Четвертої Директиви Ради ЄС № 78/660/ЄЕС; - консолідованої фінансової звітності про прибутки та збитки юридичних з урахуванням Сьомої Директиви Ради ЄС № 83/349/ЄЕС; - уніфікації бухгалтерського обліку підприємств з урахуванням Регламенту Парламенту та Ради (ЄС) № 1606/2002	Четверта Директива Ради ЄС від 25.07.1978, що базується на Статті 54(3)(g) Договору про заснування ЄС щодо річних рахунків окремих типів компаній (№ 78/660/ЄЕС) Сьома Директива Ради ЄС від 13.06.1983, що базується на Статті 54(3)(g) Договору про заснування ЄС щодо консолідованих рахунків (№ 83/349/ЄЕС) Регламент (ЄС) № 1606/2002 Європейського парламенту та Ради ЄС від 19.07.2002 про застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку	Абзац 8 пріоритету підрозділу 7 «Інші сфери співробітництва» Розділу III «Операційна частина» Порядку денного асоціації Україна ЄС «сприяти дотриманню міжнародних стандартів бухгалтерського обліку всіма зареєстрованими на національному рівні товариствами, зокрема шляхом створення відповідного механізму для досягнення цієї мети». Додаток до розділу «Законодавство про заснування та діяльність компаній» проекту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	Протягом 2 років після набуття чинності Угодою про асоціацію між Україною та ЄС 2012	Міністерство фінансів України

Примітки: * Сформовано на основі [8]

як проблематика бухгалтерського обліку у них не була представлена. Натомість справедливо відзначити, що остання активно обговорювалась на численних міжнародних науково-практичних конференціях, симпозіумах і круглих столах, що дозволило сформулювати низку рішень, які надалі були використані з метою удосконалення вітчизняного законодавства.

Суттєву роль в організації й проведенні таких заходів відігравало Казначейське Співтовариство мережі «PEMPAL» (мережа взаємного навчання та обміну досвідом у сфері державних витрат і управління фінансами між фахівцями із країн Середньої Азії, Центральної та Східної Європи). Зокрема, 24-26 квітня 2013 р. у Києві за сприяння Державної казначейської служби України відбувся міжнародний семінар Казначейського Співтовариства мережі «PEMPAL» «Внутрішній контроль та роль сучасного казначейства» за участю представників Світового банку, міністерств фінансів країн-членів Казначейського Співтовариства мережі «PEMPAL», а також Голів казначейських служб Російської Федерації, Албанії, Болгарії та Хорватії [6, с. 25].

Попри це, слід вказати на недостатню активність розвитку цього напрямку узгодження законодавства. Причиною цього слід визнати той факт, що незважаючи на виняткову важливість бухгалтерського обліку в контексті забезпечення прозорості, достовірності та ролі в управлінні, Прогресивним планом адаптації законодавства України до законодавства ЄС, схваленим протокольним рішенням Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС 10 червня 2011 р., у відповідному розділі (Р.2) з шести передбачених заходів, лише один присвячений уніфікації обліку й звітності (табл. 1).

Слід підкреслити, що цей пункт плану достатньо успішно реалізований, оскільки був прийнятий Закон України від 12 травня 2011 р. № 3332-VI «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Основні позиції, які були врегульовані, стосуються термінологічних доповнень, позиціонування міжнародних стандартів, окреслення строків подання звітності тощо (рис. 1).

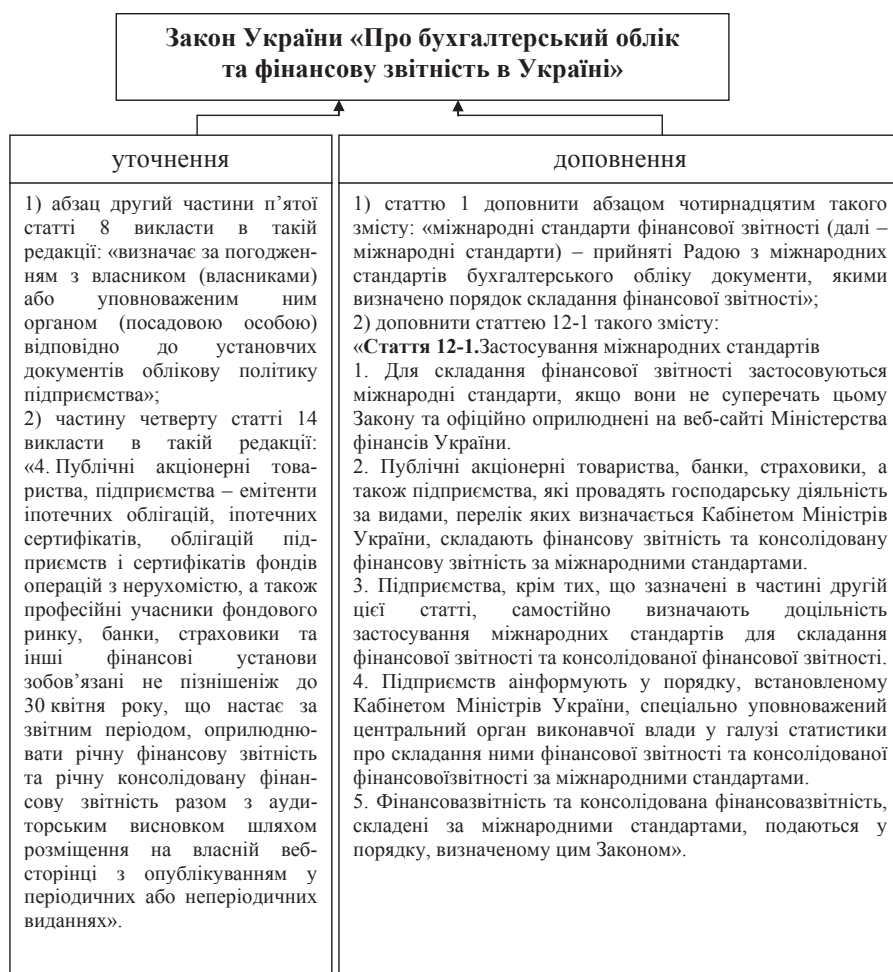

Рис. 1. Удосконалення Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» відповідно до законодавства ЄС*
Примітки: * сформовано на основі [9]

Як свідчить аналіз внесених уточнень та доповнень до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та формування інших нормативних актів на засадах наближення вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу, в нашій країні створюються більш досконалі правові засади обліку й складання фінансової звітності. В їх основу покладаються постулати міжнародних стандартів [1, с. 126]. Це забезпечує подальшу гармонізацію національного бухгалтерського законодавства з нормами, встановленими Європейським Парламентом та Радою ЄС.

До слова, позитивно слід оцінити наявність в переліку запланованих Прогресивним планом адаптації законодавства України до законодавства ЄС заходів позицій щодо ухвалення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про аудиторську діяльність» (щодо визначення умов проходження стажування для набуття права на здійснення аудиторської діяльності в Україні; щодо рівня освіти фізичних

осіб, які можуть бути допущені до проведення обов'язкового аудиту) і Внесення змін до Положення про сертифікацію аудиторів, затвердженого рішенням Аудиторської палати України від 31 травня 2007 р. № 178/6 (щодо рівня освіти фізичних осіб) [8].

Прийняття нових норм не лише сприятиме підвищенню якості аудиту та рівня професійності аудиторських кадрів, а й сприятиме зростанню довіри зарубіжних партнерів до їх діяльності. Окрім цього, такий підхід означає зростання можливостей мобільності аудиторських послуг і самих аудиторів. Варто визнати, що кадрова підготовка є ключовою основою ефективності впровадження в практику нових бухгалтерських норм, поліпшення організації ведення документації та прогресу в наблизненні вітчизняної облікової практики до міжнародних вимог. Суттєве значення при цьому має правильне врахування індивідуальних і соціальних чинників, що впливають на особистісну мотивацію та поведінку людини.

М.Р. Лучко та І.С. Ревасевич з цього приводу відзначають, що врахування цих чинників сприятиме стабілізації особистісної адаптованості облікових працівників і гармонізації їхніх взаємин із зовнішнім середовищем, а також дозволить покращити рівень персональної пристосованості до мінливих вимог оточення. Також на думку названих науковців, це сприяє ефективному розгортанню адаптаційних процесів і має вагоме значення для формування самодостатньої професійно зрілої особистості, здатної активно взаємодіяти із соціумом, конструктивно розв'язувати життєвоважливі проблеми, спроможної всебічно реалізувати власний творчий потенціал [4, с. 19].

Така позиція не викликає заперечень і сумнівів, однак вимагає докладання значних зусиль в питаннях підвищення якості освіти та підготовки і перепідготовки кадрів. Не вдаючись до деталізації цього проблемного напрямку, який вимагає більш глибокого дослідження можливостей удосконалення навчального процесу, зауважимо, що певні зрушення в цьому плані слід

пов'язати з прийняттям Закону України «Про вищу освіту». Однією з найвагоміших проблем, яка гальмує практично усі процеси, починаючи від удосконалення нормативної бази й закінчуючи підготовкою висококваліфікованих кадрів, є дефіцит фінансового забезпечення.

Тому справедливою є позиція О.І. Стрельнікова, який вважає, що для виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку, виконання заходів з впровадження МСФЗ в Україні необхідно, щоб ці напрямки були в повному обсязі профінансовані. Названий науковець пропонує два можливих шляхи подолання цієї проблеми: 1) фінансування програм з модернізації обліку покласти на державу; 2) для вирішення питань додаткового інвестування необхідно брати участь у виконанні програм міжнародних фінансових інститутів та міжнародних фондів, діяльність яких спрямована на створення глобальної системи бухгалтерського обліку [13, с. 14].

Це сприяє вирішенню не лише фінансової сторони питання, а й дає змогу більш активно впроваджувати передовий досвід удосконалення обліку та контролю. Зокрема, цінною є співпраця між науковими інституціями, професійними організаціями та участь у різних міжнародних проектах. Зокрема, розробка проекту Twinning «Допомога Державній фінансовій інспекції України у перебудові функції інспектування у зв'язку із запровадженням системи державного внутрішнього фінансового контролю європейського зразка» має на меті вирішення різних проблемних питань, пов'язаних не лише з покращенням обліку та контролю, а й з відповідним удосконаленням нормативно-правового забезпечення їх здійснення (табл. 2).

В рамках цього проекту передбачено забезпечення подальшого покращення системи внутрішнього контролю, включаючи функціонально незалежний внутрішній аудит в органах державної влади, шляхом гармонізації з загально визнаними міжнародними стандартами і методологіями та найкращою практикою ЄС. Також

Таблиця 2

Програмні завдання проекту Twinning «Допомога Державній фінансовій інспекції України у перебудові функції інспектування у зв'язку із запровадженням системи державного внутрішнього фінансового контролю європейського зразка» (станом на 30.09.2014 р.)*

№ п/п	Завдання	Стадія виконання
1	Підготовка проекту Twinning «Допомога Державній фінансовій інспекції України у перебудові функції інспектування у зв'язку із запровадженням системи державного внутрішнього фінансового контролю європейського зразка», бенефіціаром якого виступає Державна фінансова інспекція України (знаходиться на стадії підготовки детального технічного завдання проекту 5 (Twinning Fiche)).	На стадії виконання
2	Підготовка проекту Twinning для Державної казначейської служби України «Гармонізація системи державного бухгалтерського обліку України до стандартів IPSAS» (знаходиться на стадії підготовки детального технічного завдання проекту (Twinning Fiche))	На стадії виконання

Примітки: * Сформовано на основі [3; 7]

планується, що сторони посилюватимуть співробітництво у всіх сферах законодавства про товариства, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит шляхом обміну досвідом та інформацією щодо їх найкращих практик і діючих регуляторних рамок [3; 15].

Виняткове значення у забезпеченні виконання намічених завдань має також формування обґрунтованої структури та належне функціонування інституційного механізму як на парламентському, так і на урядовому рівнях. На сьогоднішній день до його складу в Україні входять: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції, Координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу й інші інституції, які виконують конкретні функції (рис. 2).

Координацію парламентської роботи у сфері адаптації законодавства виконує Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції (далі – Комітет ЄІ ВРУ).

Варто зазначити, що Міністерство юстиції України стало спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, про що визначено Указом Президента від 6 квітня 2011 року № 395 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України».

У напрямку забезпечення міжвідомчої координації діяльності з адаптації законодавства у 2004 році було створено Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яку очолює Прем'єр-міністр України.

З-поміж багатьох функцій Координаційної ради варто виділити експертно-аналітичну, правову, інформаційну та іншу підтримку діяльності Кабінету Міністрів України; Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, керівництва Секретаріату з питань здійснення державної політики у сфері інтеграції України до ЄС, зокрема, щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Висновок. Загалом можна стверджувати, що Україна зробила вагомі кроки у векторі гармонізації вітчизняного законодавства, уміло використовуючи позитивний досвід Євросоюзу, та імплементуючи ті положення його законодавства, які сприяють ефективнішому регулюванню бухгалтерського обліку. Головним у цій площині є відповідність змін, котрі проводяться, національним інтересам, що на нашу думку забезпечується уникненням сліпого копіювання євростандартів або безальтернативної згоди з політикою Європи, навіть, якщо вона добре зарекомендувала себе в інших країнах-членах ЄС.

Рис. 2. Інституційний механізм гармонізації законодавства України

Примітки: * сформовано на основі [15].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Данилюк І.В. Фінансова звітність: аналіз вимог міжнародних стандартів та подальші напрями адаптації національної системи обліку до МСФЗ / І.В. Данилюк, Н.М. Зорій // Галицький економічний вісник. – 2014. – № 1 (44). – С. 125-131.
2. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
3. Інформація національного агентства України з питань Державної служби про виконання Порядку денного асоціації Україна – ЄС за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/PDA_VERESEN.pdf.
4. Лучко М.Р. Особистісна адаптованість бухгалтера як провідна характеристика його професіоналізму / М.Р. Лучко, І.С. Ревасевич // Незалежний аудитор. – 2012. – № 1. – С. 10-19.
5. Лучко М.Р. Контроль у державному секторі економіки [Текст]: навч. посіб. / М.Р. Лучко, Н.М. Зорій, Н.М. Хорунжак. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 286 с.
6. На шляху інтеграції України до ЄС [Електронний ресурс] // Інформаційний бюлетень з євроінтеграційних питань. – 2013. – № 2 (квітень). – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/docs/Euro_bulletin-2.pdf.
7. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електронний документ] : Порядок, Нота, Міжнародний документ від 20.11.2009, 12.11.2009. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_990.
8. Прогресивний план адаптації законодавства України до законодавства ЄС [Електронний ресурс] : схвалено протокольним рішенням Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС 10 червня 2011 р. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247677455&cat_id=247677375.
9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України (зі змінами та доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
10. Словопедія. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/32/53411/32514.html>.
11. Словопедія. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/39/53392/260654.html>.
12. Словопедія. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/53/53392/362976.html>.
13. Стрельников О.І. Механізми державного регулювання національної системи бухгалтерського обліку в Україні : автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / О.І. Стрельников; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2009. – 20 с.
14. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співнотами та їх державами-членами (УПС) [Електронний ресурс] : протокол, Міжнародний документ від 14.06.1994 р. // Україна, ЄС, Бельгія та ін. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
15. Загальна довідка [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247677455&cat_id=247677375.
16. Хорунжак Н.М. Проблеми та передумови уніфікації обліку в бюджетній сфері / Надія Хорунжак // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 152-156.
17. Чепець О.Г., Губарик О.М. Гармонізація бухгалтерського обліку та фінансової звітності України з міжнародними стандартами [Електронний ресурс] / О.Г. Чепець, О.М. Губарик // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 9 (33). – Ч. 3. – 2012. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif_9_3/60.pdf.

АМОРТИЗАЦІЯ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

DEPRECIATION IN DIFFERENT COUNTRIES

Кондратенко І.А.

магістр,

Таврійський державний агротехнологічний університет

У роботі визначено сутність поняття «амортизація» та розглянуто методи її нарахування. Проаналізовано переваги та недоліки кожного з методів. Розглянуто та узагальнено особливості обліку амортизації підприємства, досліджено створення удосконаленої системи обліку амортизаційних нарахувань для забезпечення підвищення ефективності роботи підприємства, проаналізовано досвід використання прискореної амортизації та її нарахування в Україні.

Ключові слова: облік, амортизація, підприємство, методи нарахування амортизації в Україні, закордонний досвід амортизаційної політики.

В работе определена сущность понятия «амортизация» и рассмотрены методы ее начисления. Проанализированы преимущества и недостатки каждого из методов. Рассмотрены и обобщены особенности учета амортизации предприятия, исследовано создание усовершенствованной системы учета амортизационных начислений для обеспечения повышения эффективности работы предприятия.

Ключевые слова: учет, амортизация, предприятие, методы начисления амортизации в Украине, зарубежный опыт амортизационной политики.

In this paper the essence of the concept of «Amortization» and discussed methods of calculation. The advantages and disadvantages of each method. Considered and generalized features of accounting depreciation enterprises investigated creating an improved system of accounting depreciation charges for improving the efficiency of the company, analyzed the experience of using accelerated depreciation charges and her in Ukraine.

Keywords: accounting, amortization, enterprise, methods of depreciation in Ukraine, foreign experience of the depreciation policy.

Вступ і постановка проблеми. Прискорення морального зносу основних виробничих фондів промислових підприємств під впливом науково-технічного прогресу призвело до того, що обладнання застаріває швидше, ніж зношується в процесі використання.

Цей факт можна було ігнорувати до тих пір, поки не з'явилася реальна перспектива виходу України на світовий ринок, де неможливо конкурувати з іншими виробниками, маючи наявний рівень техніки та технології переважної частини промислових підприємств. У зв'язку з цим облік темпів і рівня морального зносу в усіх його проявах стає дедалі актуальнішою темою [1].

Актуальним і важливим на сучасному етапі є амортизаційна політика. Правильна амортизаційна політика веде до стабільності виробництва, його ефективності.

У світі накопичено величезний досвід використання амортизаційних відрахувань. Його ефективно впровадження в діяльність підприємств України сприятиме його вдосконаленню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш обґрунтовано амортизаційна політика і її роль у процесі відтворення основного капіталу була висвітлена в наукових працях вітчизняних

економістів: Н.Д. Баб'як, А.А. Безуглий, М.А. Борисенко, Н.Г. Виговська, П.Є. Житний, В.М. Пархоменко, М.Г. Чумаченко та інші; у працях російських дослідників: В.В. Александров, А.М. Бірман, Ю.І. Любимцев, А.С. Павлов та інші [2].

Також поняттю амортизаційної політики надавали своєї уваги та висвітлювали її у своїх працях такі зарубіжні науковці, як А. Армуцці, М. Ван-Бред, К.І. Відеман, К. Маттерн, К. Менгер, Л. Сейя, Е. Хендріксен, Г. Хетфільд та інші.

Проте і нині немає чіткого визначення напрямів формування амортизаційної політики, немає єдиного розуміння суті амортизації, відсутня єдина точка зору щодо функцій амортизації.

Залишаються невирішеними деякі питання амортизаційної політики як складової частини фінансового менеджменту, практично не розглянутим залишається питання щодо її розробки та оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні, на етапі переходу до ринкових відносин, амортизація стала не тільки джерелом фінансування технічного розвитку, скільки засобом регулювання податкового тиску і цей засіб використовується як державою, так і підприємствами.

Викликає сумнів затверджена на державному рівні концепція амортизаційної політики, згідно з якою були розділені податкові та облікові функції амортизації, що поклало початок недоцільного розподілу самого обліку на бухгалтерський і податковий. Навіть визначення терміну «амортизаційна політика підприємства» не є загальноприйнятим.

Деякі автори вважають, що амортизаційна політика – це збільшення за рахунок внутрішніх джерел потоку власних фінансових ресурсів, шляхом формування амортизаційного фонду і зменшення податку на прибуток [1].

У зарубіжній практиці використовують термін «амортизація», коли йдеться про амортизацію нематеріальних активів, а термін «знос», якщо йдеться про амортизацію основних засобів. У нашій країні термін «амортизація» застосовують як в обліку основних засобів, так і в обліку нематеріальних активів [3].

Таким чином, амортизація – це надзвичайно складне економічне явище, що поєднує особливості витрат виробництва і джерел коштів, процесу руху вартості і важеля управління відтворенням, відшкодування зношених і нагромадження нових засобів праці.

Амортизація є багатоаспектною категорією. У зв'язку з цим можна говорити про обліковий, економічний та фінансовий аспекти амортизації. Проте різні аспекти розуміють різні підходи до її визначення і трактування. Різні погляди на суть амортизації висвітлено в таблиці 1.

Важливим питанням амортизаційної політики є вибір методу амортизації, тому що одним із головних джерел формування власних фінансових ресурсів є амортизаційні відрахування, розмір яких залежить від обраного методу.

В результаті наукових досліджень, котрі пройшли випробування практикою, розроблена велика кількість методів нарахування амортиза-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика методів нарахування амортизації в Україні

Метод	Суть методу	Переваги	Недоліки
Прямо-лінійний	Побудований на припущенні, що основні засоби протягом експлуатаційного періоду зношуються рівномірно. Розраховується він діленням амортизованої вартості на термін корисного використання об'єкта.	Рівномірність розподілу суми амортизації між звітними періодами, простота розрахунку	Не враховує моральний знос, різницю виробничої потужності активів в різні роки експлуатації, необхідність підвищення витрат на ремонт та обслуговування в останні роки використання
Зменшення залишкової вартості (прискорений, нелінійний)	Визначення річної суми амортизації об'єкта основних фондів, виходячи з залишкової вартості такого об'єкта на початок звітного року. Річна сума амортизації за таким методом визначається як добуток залишкової вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації	В перші роки нараховуються великі суми амортизації	Складна математична формула розрахунків, нерівномірний розподіл сум амортизації за періодами.
Метод прискореного зменшення залишкової вартості (прискорений, нелінійний)	Різновид методу зменшення залишкової вартості, але як норма амортизації береться подвоєна норма, виходячи з терміну корисного використання об'єкта	В перші роки нараховуються великі суми амортизації, простота розрахунку	Нерівномірний розподіл сум амортизації за періодами
Кумулятивний метод (прискорений, нелінійний)	Сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта	В перші роки нараховуються великі суми амортизації, Не має законодавчих обмежень	Явних недоліків немає
Виробничий	Нарахування амортизації здійснюється на підставі сумарного виробітку об'єкта за весь період його експлуатації у відповідних одиницях виміру	Економічна вигода об'єкта зменшується в зв'язку з його експлуатацією, а не у зв'язку із впливом на нього часу, як у всіх попередніх методах. В неробочі періоди нарахування амортизації не провадиться, значить не впливає на підвищення витрат на виробництво.	Складність прогнозування виробітку на кілька років вперед. Припинення нарахування амортизації під час простою техніки, яка піддається зносу й у цей час.

ції. Усі методи можна вважати рівноцінними, але кожен із них має як переваги, так і певні недоліки. Порівняльну характеристику методів нарахування амортизації, які застосовуються українськими підприємствами, наведено в таблиці 1.

Аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що всі методи мають як певні недоліки, так і переваги. Прямолинійний метод потрібно застосовувати для тих основних засобів, які виконують відносно постійний об'єм робіт і для яких основним фактором, обмежуючим строк використання, є час його використання, а не моральний знос.

Метод зменшення залишкової вартості та кумулятивний метод застосовують для тих об'єктів основних засобів, які швидко морально зношуються (наприклад, комп'ютерна техніка, принтери, сканери, цифрові засоби).

Метод прискореного зменшення залишкової вартості також використовується для комп'ютерної техніки, але існують певні нормативні обмеження при його застосуванні (Податковий кодекс дозволяє використовувати його лише до об'єктів групи 4 «Машини і обладнання» та 5 «Транспортні засоби» згідно з новим податковим законодавством).

Прискорена амортизація основного капіталу є одним з найважливіших напрямів механізму державно-монополістичної дії на інвестиційну активність бізнесу в таких країнах, як США, Німеччина, Великобританія, Японія. Політика прискореної амортизації в цих країнах зумовила збільшення питомої ваги амортизації у валових інвестиціях.

Так, в цілях сприяння технічному прогресу в Японії встановлений особливий порядок амортизації і податкові знижки стосовно певних видів основних засобів, а також виключення з бази оподаткування витрат на НДКР і можливостях проведення політики прискореної амортизації устаткування для цих цілей.

У Німеччині існують спеціальні норми амортизаційних відрахувань, які застосовуються у всіх інвестиціях, направлених на створення нових робочих місць, охорону навколишнього середовища, випуск технічно передової продукції.

Вкладені засоби списуються за три роки: у перший рік – 50% вкладеного капіталу, в другий – 30% і в третій – 20%. Така політика прискореної амортизації зумовила збільшення питомої ваги амортизації у валових інвестиціях зарубіжних країн. В Україні практика застосування методу прискореної амортизації поки незначна, у зв'язку з економічною і законодавчою нестабільністю в країні, фінансовою нестійкістю багатьох підприємств і не конкурентоздатністю окремих видів продукції.

Виробничий метод використовують, коли знос активу безпосередньо пов'язаний з ефективністю його використання і коли знайома виробнича потужність об'єкта [4]. В зарубіжній практиці існують багато інших методів, які мають також свої недоліки і переваги.

Метод суми виробів не враховує ні чинників фізичного зносу, ні міркувань економічної привабливості списання максимуму вартості в перші періоди експлуатації активу. Метод суми років може бути використаний в двох варіантах – варіант амортизації (еквівалентний методу зменшеного залишку), що знижується, і варіант зростаючої амортизації (співвідноситься сума амортизаційних відрахувань з фізичним зносом устаткування).

Метод розрахунку відсотків використовує як базові показники для числення амортизації норму прибутку підприємства, передбачуваний термін корисного використання і чистий дохід, очікуваний від використання даного об'єкту. Метод внеску в чистий дохід підприємства припускає використання як одного з базових показників щорічний дохід основного засобу в чистий дохід підприємства.

Управління податкових зборів Великобританії встановлює стандартні «податкові відрахування» і відхиляють власні норми амортизації на будівлі і споруди. Найбільш лібералізованою можна вважати канадську амортизаційну політику, яку ще називають «системою меж». Таку назву вона отримала тому, що всі основні засоби розподілені на групи, для кожної з яких встановлений мінімум і максимум щорічних відрахувань. Підприємець може змінювати з року в рік рівень амортизаційних відрахувань у межах вказаних лімітів. Основні засоби поділені на 17 класів, у межах яких річні норми амортизаційних відрахувань можуть змінюватися від 4 до 100 відсотків.

Досить ліберальною також вважають амортизаційну політику Данії, яка потребує лише однієї умови від амортизаційної політики підприємств: при обранні методу нарахування амортизації необхідно, щоб застосовувалися і для бухгалтерських, і для податкових цілей однакові норми [5]. При вірно обраному методі переваг його використання більше, ніж недоліків, але, на жаль, сьогодні оптимального методу в Україні не існує.

Висновки. Державна амортизаційна політика сьогодні не виконує свою головну функцію: забезпечення відтворення основних засобів, що призводить до кризового стану об'єктів основних засобів на підприємствах. Таким чином, державна амортизаційна політика має бути спрямована на підвищення фінансової зацікавленості суб'єктів господарювання у здійсненні інвестицій в основний капітал. Також доречним буде використання зарубіжного досвіду на прикладі досвіду Данії та Канади на підприємствах України. Для підприємств визначити систему меж, за якою підприємець може змінювати з року в рік рівень амортизаційних відрахувань у межах вказаних лімітів (досвід Канади). Згідно з досвідом Данії, підприємець може сам обирати метод нарахування амортизації, єдиною умовою чого є використання однакових методів як в бухгалтерському, так і в податковому обліку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бачевський Б.Є., Решетняк О.А., Заблудська І.О. Відшкодування зносу основних виробничих фондів. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 176 с.
2. Довгопол Н., Нестеренко М. Амортизация: предметная сущность и степень влияния на воспроизводство основных средств / Н. Довгопол, М. Нестеренко // Бухгалтерский учет и аудит. – 2010. – № 12. – С. 3-13.
3. Жердев Є.В. Методичні засади формування амортизаційної політики на підприємствах // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 1-5.
4. Назарбаева И.А. Необоротные материальные активы: бухгалтерский и налоговый учет: сборник систематизированного законодательства // Бизнес-бухгалтерия. – 2011. – № 4. – С. 37-53.
5. Грибкова Н.Б. Опыт налогового регулирования в зарубежных странах // Налоговая политика и практика. – 2005. № 7. – С. 7-12.

ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ФІНАНСОВОМУ ОБЛІКУ

THE ISSUE OF HUMAN CAPITAL IN FINANCIAL ACCOUNTING

Пашкевич М.С.

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри обліку і аудиту,
Національний гірничий університет

Наведено аргументи на користь відображення людського капіталу у фінансовій звітності підприємства в якості активу з точки зору теорії регіональної економіки та сталого розвитку. Запропоновано формувати фінансовий звіт з людського капіталу для оцінки потенціалу розвитку підприємства. Запропоновано розглядати компетентнісну сталість підприємства як складову його сталого розвитку.

Ключові слова: людський капітал, фінансовий облік, підприємство.

Приведены аргументы в пользу отражения человеческого капитала в финансовой отчетности предприятия в качестве актива с точки зрения теории региональной экономики и устойчивого развития. Предложено формировать финансовый отчет по человеческому капиталу для оценки потенциала развития предприятия. Предложено рассматривать компетентностную устойчивость предприятия, как составляющую его устойчивого развития.

Ключевые слова: человеческий капитал, финансовый учет, предприятие.

The article argues for including the human capital into the balance sheet as an asset from the perspective of regional economy and sustainable development concepts. We offer to develop the human capital financial report for assessing the potential growth of a company. Also, the article supports the new idea of the competency sustainability as an element of the general sustainable development of a company.

Keywords: human capital, financial accounting, company.

Постановка проблеми. В епоху постіндустріальної економіки, побудованої на інноваціях, основним фактором економічного зростання визнано новітні знання, які можуть бути комерціалізовані та перетворені на новітні продукцію та послуги. З огляду на це, людина (фахівець, працівник), яка являє собою сукупність фізичних та розумових здібностей, стала розглядатися як капітал, а термін «людський капітал» став широковживаним. Уперше його ввели в обіг вчені Г. Бекер та Я. Мінцер у 1960-х роках і визначили його як запас знань, вмінь, звичок, соціальних та персональних характеристик, включаючи креативність, який дозволяє людині виконувати певну роботу та створювати вартість [1, с. 2]. Цікавим є факт, що у 1925 р., коли працівників підприємств ще не називали людським капіталом, вчений Д. Скот [3] вже піднімав питання про необхідність включення людського ресурсу у склад активів підприємства, оскільки аналогічно до будь-яких інших матеріальних активів, підприємство споживає компетенції працівників. Однак і до тепер ця пропозиція дискутується.

Не вдаючись у питання дослідження сутності людського капіталу та термінологічної варіативності навколо цього поняття, цей науковий пошук спрямований на висвітлення саме проблеми, яка полягає у тому, що людський капі-

тал, що називається капіталом та передбачає отримання компанією економічної вигоди від його використання, не визнається активом та не відображається у фінансовому обліку в якості активу. Внаслідок цього фінансова звітність, призначена для інформаційного забезпечення прийняття рішень переважно інвесторами та іншими зовнішніми користувачами, не повністю відображає стан підприємства та його перспективи розвитку. Іншими словами, фінансова звітність, складена за чинними принципами та законами фінансового обліку, не дозволяє оцінити реальний потенціал підприємства, який визначається командою працівників, чим порушує фундаментальний закон повноти розкриття інформації про діяльність підприємства у звітності та вступає у консонанс з проблемою асиметричної інформації. Тому проблема людського капіталу у фінансовому обліку вже майже століття є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як вище зазначалося, означена проблема здійснення проекції теорії людського капіталу у площину фінансового обліку є достатньо дискусійною у наукових колах та середовищі практиків. Вчені-економісти та експерти у своїй думці щодо цього розділилися на дві групи.

Перша група вчених відстоює позицію, що людський капітал необхідно обліковувати у

якості активу у фінансовій звітності підприємств. Наприклад, П. Дін, К. Маккена, В. Крішнан [4] у емпіричному дослідженні думки менеджерів компаній США шляхом анкетування приводять чимало аргументів на користь того, що людський капітал визначає ринковий і фінансовий успіх компаній, підкреслюючи унікальність та надзвичайну важливість талантів певних працівників компаній, які своїм авторитетом складають вартість цих компаній, як вирішальний фактор прийняття рішень сторонніми особами про співпрацю з цими компаніями. Однак, респонденти у дослідженні зазначених вчених розділилися таким чином: 13% висловилися за відображення людського капіталу у балансі підприємства, 72% – проти і 1% – утрималися. На модернізації фінансового обліку з огляду на необхідність обліку та монетизації людського капіталу, як рушійної сили будь-якого підприємства, наголошував Л. Вейсман [5]. У якості аргументів на користь обліку людського капіталу та його відображення у фінансовій звітності В. Шейман [6] приводить той факт, що з часом у структурі активів підприємств у світі стали переважати нематеріальні активи у порівнянні з попередніми часами, коли майновий комплекс підприємств переважно складався з матеріальних активів. Внаслідок цього наступним кроком в удосконаленні балансу підприємств повинно, на думку вченого, стати внесення статті «людський капітал». Питання справедливої оцінки людського капіталу для цілей фінансового обліку висвітлені у роботі Г. Лівне [7]. Автор також аналізує норми стандартів бухгалтерського обліку у Великій Британії, які регулюють облік витрат на тренінги працівників та, що є цікавим, на наш погляд, облік якості персоналу підприємства. Показник продуктивності праці працівників пропонують використовувати у обліку людського капіталу Б. Лев та А. Шварц [8]. Власну систему оцінки людського капіталу на основі вимірювання того, що знають працівники, а також на основі їх набутих професійних компетенцій запропонував Р. Міллер [9].

Друга група вчених схиляються до думки, що людський капітал не стільки не доцільно, скільки неможливо відобразити у фінансовому обліку. Наприклад, Дж. Спендер, Б. Марр [10] вважають, що людський капітал не може бути активом у фінансовій звітності підприємства внаслідок того, що оцінка таких активів є суб'єктивною та може стати підставою для зрівняння його з іншими матеріальними активами, які можуть бути достовірно та об'єктивно оцінені за визначенням їх впливу на кінцевий фінансовий результат підприємства. Також М. Вайс [11] обґрунтовує низький рівень корисності для зовнішніх користувачів відображення людського капіталу у фінансовій звітності підприємства через те, що персонал характеризується високою мобільністю та не є гарантованим і стабільно пов'язаним з певним підприємством ресурсом,

незважаючи навіть на умови трудових контрактів. Внаслідок цього рішення, прийняте інвестором на основі врахування людського капіталу, може виявитися хибним. Р. Лікерт визначає, що усі інструменти оцінки людського капіталу більше стосуються управлінського обліку, ніж фінансового, та можуть слугувати для прийняття рішень внутрішніми менеджерами підприємств [12].

Досліджуючи практичні аспекти діяльності українських підприємств різних галузей промисловості, удосконалюючи теоретико-методологічні засади обліку, аналізу та аудиту, що стосуються проведення різних господарських операцій, у різні часи на проблемності відсутнього взаємозв'язку людського капіталу з фінансовим обліком та звітністю, проблемності грошової оцінки людського капіталу наголошували О. Дріга [13], О. Петрук та А. Макурін [14], Н. Гресь [15], Н. Шишкова [16], О. Усатенко [17], показуючи у своїх роботах доцільність існування такого обліку для інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємствами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи те, що фінансовий облік людського капіталу та його відображення у фінансовій звітності є тим питанням, що й досі дебатуються, то дослідження різних аспектів цієї проблеми є доцільним. Зокрема, в обґрунтуванні необхідності включення людського капіталу у баланс підприємств відсутня точка зору регіональної економіки, не показаний зв'язок цієї проблеми з такими мейнстрім-теоріями, як сталий розвиток та асиметричність інформації в управлінні.

Мета статті. Метою досліджень, результати яких викладено у даній статті, є висвітлення авторських додаткових до вже існуючих аргументів у підтримку наукової думки про необхідність визнання людського капіталу активом та доцільності розробки теоретико-методологічних засад його бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту.

Виклад основного матеріалу. Наведемо обґрунтування доцільності включення людського капіталу у статті балансу підприємства з точки зору регіональної економіки.

Теорія регіональної економіки ґрунтується на поясненні механізмів та моделей ефективного використання продуктивних сил у певному просторовому вимірі. Існує чимало класифікацій продуктивних сил, які фактично повторюють їх розподіл на основні елементи ресурсів, а у фінансовому обліку – на основні елементи операційних витрат. Однак, є основний і головний елемент, який вважається фундаментальним у продуктивних силах. Зрозуміло, що це – людина. Якщо дискутувати про те, чи є активом людина, яка бере участь у господарських процесах підприємства, то тут регіональна економіка дає підказку, що саме людина є фактором виробництва і його первинною продуктивною силою,

тому що без людини, людського фактора, людського ресурсу, несення витрат на заробітну плату виробництво неможливе. При цьому всі інші фактори виробництва, ресурси підприємства, які входять до складу продуктивних сил та складають майновий комплекс підприємства (виключаючи природні ресурси), мають штучне походження, тобто походять від людини: її творчої діяльності, ідеї та вмінь реалізувати ці ідеї.

Тому в рамках даного дослідження пропонуємо взяти за основу авторське визначення Харченко М.О. щодо абсолютних та відносних продуктивних сил, яке адаптоване для регіональної економіки [18], яке вважаємо за доцільне навести у оригіналі.

«Абсолютною продуктивною силою слід вважати сукупність фізичних та психологічних якостей людини, внаслідок реалізації яких створюються блага матеріального та нематеріального характеру. До благ матеріального характеру слід віднести засоби та предмети праці, а до нематеріальних – інформацію, соціальні інститути тощо. Абсолютна продуктивна сила визначає відносні продуктивні сили. Відносною продуктивною силою слід вважати рефлексивне відображення об'єктів оточуючого матеріального та нематеріального середовища у свідомості кожної окремої людини. Тобто об'єкт навколишнього матеріального та нематеріального середовища стає продуктивною силою тоді і лише тоді, коли людина у своїй свідомості визначила його, як продуктивну силу, а значить власне поняття «продуктивна сила» є відносним до свідомості людини» [18].

Таким чином, домінантна продуктивна сила у своєму абсолюті у регіональній економіці і, на наш погляд, для підприємства, являє собою людину, фахівця, працівника, який має виняткову можливість творчо впливати на оточуюче середовище та змінювати його для створення доданої вартості та формування прибутку підприємства.

Інші матеріальні та нематеріальні активи, які відображаються у балансі підприємства, вважаються його майном та оцінюються інвесторами при прийнятті інвестиційних рішень, є лише факторами виробництва або продуктивними силами відносно мозку людини, похідними активами, які перестануть бути такими без впливу людини і без її інтересу до них. Оцінка активів відбувається всередині людини та відображає її інтерес до цього активу. «Наприклад, основні виробничі активи будуть продуктивними силами до тих пір, поки такими їх вважає менеджер, який ними керує і не планує переоснащення виробництва. Нові знання не будуть вважатися продуктивними силами, доки підприємці не введуть на ринок новий товар або послугу, створену на основі цих знань» [18].

Які висновки та пропозиції можна зробити з наведеного у контексті розгляду проблеми людського капіталу у фінансовому обліку?

Оскільки при розподілі продуктивних сил на абсолютну та відносну продуктивну силу очевидно, що актив стає активом тільки в уяві людини, то можна зробити висновок, що чим більша уява людини, яка ґрунтується на її знаннях, вміннях та професійному досвіді, тим більша вірогідність, що певний матеріальний об'єкт стане активом або буде більш ефективно використаний у якості активу, ніж тепер використовується. Тут простежується прямий зв'язок з винахідництвом та створенням інноваційного продукту. Ці обидва типи дій базуються на нестандартній уяві дослідника та винахідника щодо можливостей використання об'єктів оточуючого середовища. У цьому контексті під поняттям «дослідник» та «винахідник» мається на увазі не професійна посада у дослідницькій установі, а специфічний тип мислення, ставлення до інформації, який може бути притаманним будь-якому працівнику на підприємстві та мати своїм результатом раціональні пропозиції.

Звідси можна запропонувати мислити таким чином, що саме уява людини відносно активів або активів в уяві працівників підприємства складають потенціал розвитку підприємства, тобто потенціал використання наявних та інших активів. Якщо, наприклад, менеджер підприємства має уявлення про те, як можна більш ефективно використати наявні активи, коли їх слід замінювати та на які саме активи їх доцільно міняти, тим самим визначаючи певний шлях розвитку підприємства, то можна говорити про наявний потенціал розвитку цього підприємства. Якщо менеджер немає такого уявлення, то потенціал розвитку такого підприємства можна вважати, на наш погляд, нульовим або надзвичайно малим. Відповідно головний актив підприємства – людський капітал, який не відображається у фінансовій звітності. Діюча форма балансу підприємства, як звіту про склад активів та пасивів, відображає фактичний стан майна та наявних зобов'язань підприємства, звіт про фінансові результати відображає ефективність їх використання. Однак ці показники (майново-кредитний стан та ефективність використання ресурсів) по-перше, відображають ретроспективну діяльність підприємства, як низку рішень, що призвели до цих показників, по-друге, можуть змінитися доволі різко та швидко, і, по-третє, залежать від працівників, які використали ці активи у такий спосіб, що відображається у показниках.

Виникає питання, як оцінити потенціал розвитку підприємства, щоб скласти уявлення про вірогідну майбутню динаміку майново-кредитного стану підприємства та ефективність використання ресурсів? Пропонуємо формувати фінансовий звіт про людський капітал, який би відображав потенціал розвитку підприємства. Одразу пригадується критика науковців з приводу того, що людський капітал має надзвичайно високий рівень мобільності, а відтак не може

вважатися стабільним та надійним фактором у фінансовій оцінці потенціалу розвитку підприємства. Відповідаючи на цю критику, зазначимо, що на основі цього звіту доцільно розробляти систему показників, серед яких би був той, що показує взаємну заміність працівників, рівень їх компетенцій. При такому показнику можна було б по-перше, управляти людським капіталом для досягнення взаємної заміності, а, по-друге, досягти певної компетентісної безпеки підприємства з точки зору потенціалу його розвитку.

Монетизація людського капіталу, під якою слід розуміти формування низки моделей, за допомогою яких можливо фінансового оцінити компетентності працівників підприємства, надати компетентностям грошового виразу (зазначимо, що у теперішній час на підприємствах монетизовані посади, ключові результативні показники – KPI) дозволить сформулювати принципово нове теоретичне підґрунтя для інвестування. Нова ідея інвестування полягає у тому, що інвестори фактично вкладають свої кошти не у активи та механізми їх ефективного використання, запущені на тому або іншому підприємстві, а інвестори вкладають кошти у людський капітал, який здатний управляти цими активами, у ідею, створену людиною тощо.

Аргументація зв'язку проблеми людського капіталу у фінансовому обліку та теорій сталого розвитку і асиметричної інформації зводиться до наступного.

Принципами сталого розвитку повинні бути пронизані усі економічні системи, починаючи від світової економіки і закінчуючи індивідуальною економікою. З позицій біхевіоріальної економічної теорії та у контексті цього дослідження будемо міркувати так, що сталий розвиток підприємства повинен обов'язково, на нашу думку, містити певну компетентісну сталість.

Під компетентісною сталістю розвитку підприємства слід розуміти такі зміни у господарській системі підприємства (активах, моделях ведення бізнесу, операційного менеджменту тощо), при яких відсутні загрози порушення компетентісного різноманіття та погіршення якісних характеристик кадрового складу підприємства, а відтак і людського капіталу. Отже, внутрішню систему компетентісної сталості підприємства можна представити двома складовими: компетентісним різноманіттям та комплексом характеристик якості кадрового складу підприємства – людського капіталу. Кожна з них дозволяє деталізувати професійний вектор збалансованого економічного зростання підприємства та забезпечити більш прискіпливий погляд на інноваційну модель сталого розвитку окремого підприємства.

Окрім зазначеного, компетентісне різноманіття та комплекс характеристик якості кадрового складу підприємства – людського капіталу, можна представити у вигляді відповідно показ-

ників компетентісної ємності підприємства та компетентісної межі підприємства, які обґрунтовані нижче і які можуть слугувати для оцінки рівня кадрової сталості підприємства. Спираючись на єдину систему внутрішніх взаємозв'язків та індикаторів на підприємстві, ці показники кадрової сталості доповнюють одне одного і дозволяють більш адекватно і точно оцінити реальні процеси, що відбуваються на підприємстві, з позицій сталого розвитку, своєчасно виявити загрози і ризики та розробити механізми їх подолання, але при наявності відповідного фінансового обліку людського капіталу з його відображенням у фінансовій звітності у якості повноцінного активу.

Компетентісне різноманіття підприємства складається з показників загальної чисельності працівників, структури кадрів за віком та статтю, рівнем працездатності та захворюваності, рівнем освіти, структури компетентностей тощо. Залежно від цілей регулювання сталого розвитку підприємства компетентісне різноманіття може бути представлено за певною обраною ознакою. У багато чому компетентісне різноманіття залежить від діючих моделей ведення бізнесу, ланцюгу поставок, моделей операційного менеджменту на підприємстві.

Неможливість оцінити потенціал розвитку підприємства без наявної облікової інформації про людський капітал, сконцентрованої у спеціальному звіті, інвестори та зовнішні користувачі інформації підпадають під дію негативного фактору асиметричної інформації. Фактично у цих осіб виявляється не повна, обмежена, можливо і недостовірна інформація, з якої неможливо зробити висновок про майбутню перспективу розвитку підприємства, для якого працівники становлять головний фактор прогресу.

Висновки. Таким чином, на основі проведених досліджень можна зробити висновки, що існуюче обґрунтування доцільності ведення фінансового обліку людського капіталу з визначенням його фінансових показників та необхідності визнання його активом з включенням у якості додаткової статті у баланс підприємства можна доповнити аргументами з точки зору теорії регіональної економіки та сталого розвитку. З точки зору теорії регіонального розвитку людський ресурс розглядається, як абсолютна продуктивна сила, а матеріальні та нематеріальні об'єкти навколишнього середовища стають продуктивною силою (активом) тільки в уявленні людини. На цій підставі у статті запропоновано твердження, що людський капітал, який формує певний простір уявлення про можливість використання наявних або нових активів підприємства зі створенням додаткової вартості та отриманням додаткової вигоди для власника, є підставою для оцінки потенціалу розвитку підприємства. У статті наголошено, що баланс формує інформацію про майново-кредитний стан підприємства, звіт

про фінансові результати – про ефективність використання наявних активів і запропоновано формувати фінансовий звіт про людський капітал підприємства, який би дав інформацію про потенціал розвитку підприємства. З точки зору теорії сталого розвитку автором доведено, що

підприємство повинно характеризуватися сталістю і запропоновано виділяти у сталому розвитку підприємства його компетентнісний розвиток та оцінювати компетентнісний розвиток за допомогою показників компетентнісної ємності та межі підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Becker, Gary (1993) [1964]. Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.). Chicago: The University of Chicago Press. ISBN 9780226041209.
2. Mincer, Jacob (1962), «Labor force participation of married women: a study of labor supply», in Lewis, H. Greg, Aspects of labor economics, Princeton: Princeton University Press, pp. 63–105.
3. Scoth, D.R. (1925). Theory of accounts, Volume 1 New York: Henry Holt and company.
4. Dean, P. C., McKenna, K., & Krishnan, V. (2012). Accounting for Human Capital: Is the Balance Sheet Missing Something?. International Journal of Business and Social Science, 3(12).
5. Wößmann, Ludger. «Specifying Human Capital.» Journal of Economic Surveys 17.3 (2003): 239-270. E-Journals. EBSCO. Web. 31 Jan. 2011.
6. Schieman, William A. «From Crunching Numbers to Counting Human Capital». Financial Executive 24.4 (2008): 53-55. Business Source Complete. EBSCO. Web. 31 Jan. 2011.
7. Livne, G. Accounting for Human Capital. Wiley Encyclopedia of Management / Accounting, Volume 1, 2015.
8. Lev, B., & Schwartz, A. (1971). On the use of the economic concept of human capital in financial statements. The Accounting Review, 46(1), 103-112.
9. Miller, R. (1996). Measuring What People Know. Human Capital Accounting for the Knowledge Economy. OECD Publications and Information Center, 2001 L Street, NW, Suite 650, Washington, DC 20036-4922.
10. Spender, J.C., and Bernard Marr. «How a knowledge-based approach might illuminate the notion of human capital and its measurement». Expert Systems with Applications 30.2 (2006): 265-271. Academic Search Premier. EBSCO. Web. 31 Jan. 2011.
11. Weiss, M. (1972). «Where human resources accounting stands today». In Rosen, L.S. (1974) Topic in management accounting, New York: McGraw Hill, Pyerson Ltd.
12. Likert RA (1971). Human Resource Accounting: A Human organizational Measurement Approach. Fin. Anal. J., pp. 72-80.
13. Дріга О.П. (2014). Сек'юритизація: аналіз поняття та сутності в контексті бухгалтерського обліку. – Бізнес Інформ. – (11). – С. 216-220.
14. Petruk, O., & Makurin, A. (2015). Accounting and analytical problems at coal-mining enterprises of Ukraine in terms of European integration. Економічний часопис-XXI, (9-10), – С. 111-114.
15. Гресь Н.Л. (2010) Юридичний погляд на сучасні документи про вищу освіту. – Освіта і управління. – (3-4). – С. 53-60.
16. Шишкова Н. Л., & Shishkova N.L. (2015). Синхронізація обліку та внутрішнього контролю в системі управління аеропортом; Synchronization of accounting and internal control in the airport management system. Науковий журнал Економічний вісник Національного гірничого університету; Научный журнал Экономический вестник Национального горного университета; Scientific journal Economic Bulletin of the National Mining University.
17. Усатенко О.В. Класифікація соціально відповідальної діяльності підприємства у процесі сталого розвитку для цілей управлінського обліку / О.В. Усатенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 794 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 88–94. – Бібліографія: 14 назв.
18. Харченко М.О. (2016). Абсолютні та відносні продуктивні сили та роль територіальної організації закладів загальної середньої освіти у їх розвитку / М.О. Харченко // Економіка та держава. – (1). – С. 118 – 122.

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ФОРМАЛЬНИЙ ТА НЕФОРМАЛЬНИЙ СЕГМЕНТ

CONTINUING EDUCATION FOR THE INTELLECTUAL ECONOMY: A FORMAL AND INFORMAL SEGMENT

Ушенко Н.В.

доктор економічних наук, професор кафедри економіки,
Національний авіаційний університет

У статті охарактеризовано базис функціонування інтелектуальної економіки. Представлено концептуальні положення інтелектуалізації у відтворенні людського капіталу на макрорівні. Акцентовано увагу на ролі та взаємозв'язку форм неперервної освіти у контексті сучасних запитів кадрового забезпечення інтелектуальної економіки. Узагальнено ключові компетенції для сучасності з позицій загальноєвропейської освітньої політики, роботодавців та вчених. Визначено тенденції функціонування формальної та неформальної освіти як сегментів національного ринку освітніх послуг.

Ключові слова: інтелектуальна економіка, неперервна освіта, формальна освіта, неформальна освіта, інновації, людський капітал, інтелектуалізація, капіталізація.

В статье охарактеризовано базис функционирования интеллектуальной экономики. Представлены концептуальные положения интеллектуализации в воспроизводстве человеческого капитала на макроуровне. Акцентировано внимание на роли и взаимосвязи форм непрерывного образования в контексте современного запроса кадрового обеспечения интеллектуальной экономики. Обобщены ключевые компетенции для современности с позиций общеевропейской образовательной политики, работодателей и ученых. Определены тенденции функционирования формального и неформального образования как сегментов национального рынка образовательных услуг.

Ключевые слова: интеллектуальная экономика, непрерывное образование, формальное образование, неформальное образование, инновации, человеческий капитал, интеллектуализация, капитализация.

The article describes the basis of functioning of the intellectual economy. The conceptual provisions of intellectualization in the reproduction of human capital at the macro level are presented. The emphasis is placed on the role and interconnection of forms of continuing education in the context of the current demands of staffing of the intellectual economy. General key competencies for today from the standpoint of European education policy, employers and academics are summarized. The tendencies of formal and informal education functioning as segments of the national market of educational services are determined.

Keywords: intellectual economy, continuous education, formal education, informal education, innovations, human capital, intellectualization, capitalization.

Постановка проблеми. У новітній стратегії соціально-економічного розвитку Європейського Союзу на період до 2020 року «Європа – 2020» [11] основними напрямками визначено знання й інновації, стали економіку, підвищення соціальної зайнятості.

Визнання інтелекту людини рушійною силою економічного розвитку продемонструвало необхідність перегляду вимог до якості людського капіталу, які в першу чергу формуються під впливом науково-освітніх систем. У контексті орієнтованості на побудову інтелектуальної економіки особливої актуальності набула концепція «Освіта впродовж життя», що була закріплена Меморандумом неперервної освіти Європейської Комісії [9], у якому підкреслюється, що неперервна освіта повинна стати головною

політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні мінливі тенденції розвитку формальної освіти першочергово обумовлені внутрішніми реформами та орієнтовані на європеїзацію, автономію навчальних закладів, що повинні вдало поєднати одночасно – суспільні очікування, ринкову складову функціонування та державні вимоги забезпечення якості, увагу до нововведень (технологічних, технічних, педагогічних) та їх впровадження, до яких і має бути чутлива ця прогресивна сфера. Питанням функціонування формальної освіти завжди було приділено та приділяється на даний момент багато уваги вчених, зокрема у дослідженнях Л. Антошкіної, О. Грішнєвої, Г. Дмитренка, І. Каленюк,

О. Кукліна, В. Куценко, О. Кратт, О. Левченка, Т. Оболенської, К. Шапошникова). При цьому паралельно в умовах суттєвого впливу інформатизації отримала поширення неформальна освіта, яка стійко нарощує попит споживачів освітніх послуг, у зв'язку з чим стала об'єктом наукової уваги Д. Плинокоса, О. Огієнка, С. Мельника, М. Коваленко.

Постановка завдання. Саме ця ситуація спонукає приділити увагу тенденціям функціонування формальної та неформальної освіти як сегментам національного ринку освітніх послуг, діяльність яких та результати їх впливу мають враховувати сучасні запити кадрового забезпечення інтелектуальної економіки, що і є метою дослідження.

Виклад основного матеріалу. Загальноновизнано, що основними системоутворюючими сферами інтелектуальної економіки (або економіки знань) виступають: наука та інновації, освіта і навчання, що сприяють формуванню людського капіталу, високотехнологічне виробництво, інформаційно-комунікаційні технології.

О.В. Бутнік-Сіверський визначає інтелектуальну економіку як галузь знань, що вивчає теорію і практику функціонування ринкових структур та механізмів взаємодії суб'єктів економічної діяльності, пов'язаних з інтелектуальним капіталом. Трактуючи вченим інтелектуальної економіки як змішаної економіки, в якій інтелектуальний продукт створюється під впливом власних зусиль, які спрямовують підприємницьку активність на зростання інтелектуального капіталу, а держава регулює цей процес, встановлюючи правову структуру бізнесу і контр-

олуючи її додержання [3, с. 13–14] є важливим з позицій державного регулювання, оскільки конкретизує регуляторну функцію держави, яка відповідає сучасній моделі, та конкретизує базовий напрям її регуляторного впливу. Вчений узагальнює взаємозалежність соціально-економічних процесів та результатів наступним чином: від рівня інноваційного потенціалу на макро-, мезо- та мікрорівнях залежать трансформаційні перетворення в економіці України, що є загальною надбудовою інтелектуальної економіки, яка спирається на інтелектуальний капітал [1].

Зважаючи на функціональну орієнтованість інтелектуальної економіки на розширене відтворення інтелектуального капіталу, головною ознакою інтелектуальної економіки слід визнати перехід цінності від матеріального продукту до інтелектуального – знань та інформації, які розглядаються як комерційні активи, що використовуються їх власником з метою одержання прибутку. Тобто інтелектуальна економіка базується на теорії інтелектуального капіталу, а характерними економічними процесами являються інтелектуалізація та капіталізація. При цьому слід зазначити, що проявом використання інтелектуального потенціалу країн є інноваційність. За даними щорічного рейтингу інноваційних економік Bloomberg Innovation Index 2017 року визначені 50 країн-лідерів (табл. 1).

За багатьма міжнародними рейтингами, зокрема досліджень і розробок (Research and Development), виробництва доданої вартості, патентної активності, щільності високих технологій, вищої освіти та концентрації досліджень (Bloomberg) лідером залишилась Південна

Таблиця 1

Індекс інновацій Bloomberg 2017

Місце в 2017	Місце в 2016	Зміна позиції	Країни	К-ть балів	Інтенсивність досліджень	Виробництво додаткової вартості	Продуктивність	Щільність високих технологій	Ефективність вищої освіти	Концентрація досліджень	Патентна активність
1	1	0	Південна Корея	89.00	1	1	32	4	2	4	1
2	3	+1	Швеція	83.98	5	11	15	7	18	5	6
3	2	-1	Германія	83.92	9	3	16	5	12	16	9
4	5	+1	Швейцарія	83.64	8	6	2	11	16	14	4
5	7	+2	Фінляндія	83.26	4	13	20	15	5	3	5
6	6	0	Сінгапур	83.22	14	5	12	17	1	6	12
7	4	-3	Японія	82.64	3	9	28	8	27	9	3
8	9	+1	Данія	81.93	6	17	5	13	22	2	11
9	8	-1	США	81.44	10	22	10	1	34	20	2
10	11	+1	Ізраїль	81.23	2	30	30	3	20	1	18
42	41	-1	Україна	50.78	44	47	50	34	4	44	27
50	48	-2	Марроко	43.99	42	43	48	33	48	47	49

Джерело: [7]

Корея. Друга позиція рейтингу належить Швеції та досягнута завдяки показникам виробництва доданої вартості. На думку Магнуса Хенріксона, директора Дослідницького інституту промислової економіки, висока дохідність інноваційних ідей у Швеції обумовлена зацікавленістю розробників в їх реалізації, наявністю засобів заохочення, мотиваційно-спрямованої податкової системи. Для Швеції як країни, що традиційно знаходиться у владі транснаціональних компаній, особливу роль для дрібних фірм відіграло державне фінансування [7].

Поглиблення глобалізаційних умов та економічна доцільність формування інтелектуальної економіки обумовлює потребу неперервної інтелектуалізації людського ресурсу як основи відтворення його інтелектуальної компоненти людського капіталу. Концептуальною основою розвитку освіти та професійної підготовки стало визнання та поширення теорії людського капіталу, в результаті чого освіта перестала сприйматися як один із видів невиробничого споживання, а стала трактуватися як інвестиції в людський капітал, що не лише приносить прямі економічні та зовнішні соціальні вигоди, а й стимулюють економічне зростання на основі інтелектуалізації економічних процесів та подальшого інноваційного розвитку соціально-економічних систем. Концептуальні положення

інтелектуалізації у відтворенні людського капіталу представлено на рис. 1.

Для реалізації концепції ЄС «Освіта впродовж життя» у «А Memorandum on Lifelong Learning» [9] визначено 6 базових принципів: нові базові знання і навички для всіх, збільшення інвестицій в людські ресурси, інноваційні методи викладання і навчання, нова система оцінювання отриманої освіти (за рахунок визнання результатів неформальної та інформальної освіти), розвиток наставництва і консультування, наближення освіти до дому.

Розроблена ЄС освітня стратегія «Освіта та навчання – 2020» [11] визначає загальноєвропейські підходи в освітній сфері, що полягають у забезпеченості професійної мобільності та навчання протягом життя, орієнтованість на постійне підвищення якості освіти, заохочення творчості та інновацій.

При цьому визначені орієнтири для країн ЄС, яких вони мають досягти, представлено у формі вимірюваних показників [13, р. 24]: 1) охопленість програмами дошкільної освіти – не менше 95% дітей віком від 4 років; 2) допустиме відставання по читанню, математиці та суспільним наукам – не більше 15% підлітків віком до 15 років; 3) питома вага осіб з незакінченою середньою освітою – має бути нижче 10% серед населення віком 18-24 роки; 4) питома вага осіб

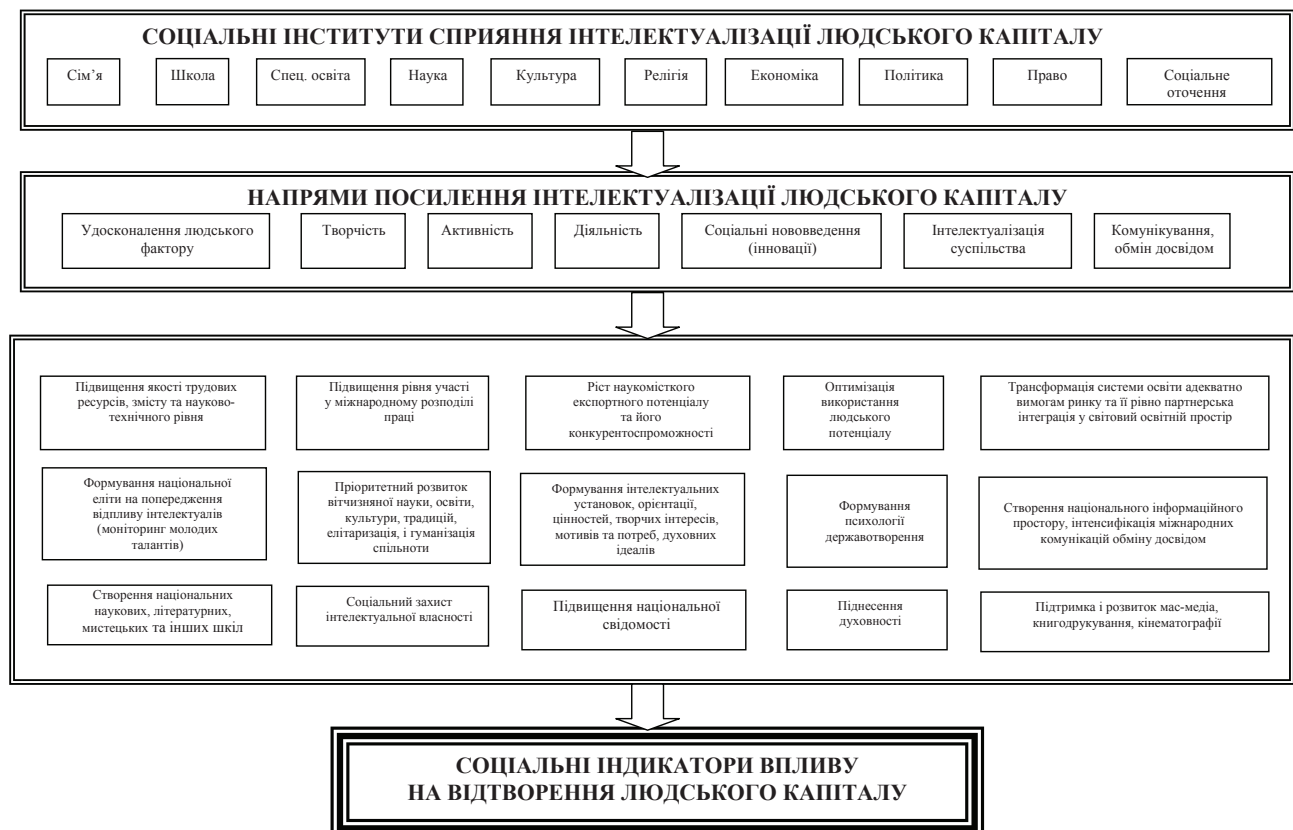

Рис. 1. Концептуальні положення інтелектуалізації у відтворенні людського капіталу

Джерело: складено автором

з вищою освітою – перевищувати 40% серед населення віком 30-34 років; 5) охопленість неперервною освітою – не менше 15 % дорослих.

За ступенем інституційної формалізації освіта може бути формальною, неформальною та інформальною, трактування яких у освітньому глосарії ЮНЕСКО наступні [2]: формальна освіта – це освіта, що інституціоналізована, навмисна і спланована через публічні організації та визнані приватні установи і в їх сукупності створює систему формальної освіти держави; неформальна освіта – це освіта, що

інституціоналізована, навмисна і спланована суб'єктом освітньої діяльності; інформальна освіта – це форми здобуття освіти, що є навмисними або свідомими, але не інституціоналізованими (зазвичай вона відбувається в сім'ї, на робочому місці, у локальній спільності та повсякденному житті на самостійно, сімейно або соціально спрямованій основі).

Розгляд освіти в якості потенційної основи розвитку інтелектуального потенціалу людини висуває на перший план питання розширення доступу населення до освіти, тоді як розгляд освіти як потенціалу економічного зростання

Таблиця 2
Система професійної освіти України у 1990-2016 рр. (на початок навчального року)

Навчальний рік	Кількість закладів, од.			Кількість учнів/студентів у закладах, тис.			Прийнято учнів/студентів, тис.			Випущено робітників/фахівців, тис.			К-ть аспірантів ⁴ , осіб	К-ть докторантів ⁴ , осіб
	ПТНЗ	ВНЗ І-ІІ р. а.	ВНЗ ІІІ-ІУ р. а.	ПТНЗ	ВНЗ І-ІІ р. а.	ВНЗ ІІІ-ІУ р. а.	ПТНЗ	ВНЗ І-ІІ р. а.	ВНЗ ІІІ-ІУ р. а.	ПТНЗ	ВНЗ І-ІІ р. а.	ВНЗ ІІІ-ІУ р. а.		
1990/91	1246	742	149	643,4	757,0	881,3	380,5	241,0	174,5	376,7	228,7	136,9	13374	...
1991/92	1251	754	156	648,4	739,2	876,2	377,4	237,5	173,7	338,1	223,0	137,0	13596	503
1992/93	1255	753	158	647,2	718,8	855,9	367,9	212,6	170,4	307,1	199,8	144,1	13992	592
1993/94	1185	754	159	629,4	680,7	829,2	340,8	198,9	170,0	307,0	198,0	153,5	14816	765
1994/95	1177	778	232	572,8	645,0	888,5	286,0	194,0	198,0	288,4	204,3	149,0	15643	927
1995/96	1179	782	255	555,2	617,7	922,8	300,5	188,8	206,8	277,3	191,2	147,9	17464	1105
1996/97	1156	790	274	539,7	595,0	976,9	304,2	183,4	221,5	274,8	185,8	155,7	19227	1197
1997/98	1003	660	280	528,1	526,4	1110,0	311,2	166,2	264,7	264,5	162,2	186,7	20645	1233
1998/99	995	653	298	529,0	503,7	1210,3	304,2	164,9	290,1	259,2	156,9	214,3	21766	1247
1999/00	980	658	313	527,7	503,7	1285,4	307,3	170,1	300,4	263,5	156,0	240,3	22300	1187
2000/01	970	664	315	524,6	528,0	1402,9	307,3	190,1	346,4	266,8	148,6	273,6	23295	1131
2001/02	965	665	318	512,3	561,3	1548,0	309,1	201,2	387,1	278,8	147,5	312,8	24256	1106
2002/03	962	667	330	501,9	582,9	1686,9	311,0	203,7	408,6	282,4	155,5	356,7	25288	1166
2003/04	953	670	339	493,1	592,9	1843,8	311,2	202,5	432,5	275,6	162,8	416,6	27106	1220
2004/05	1011	619	347	507,3	548,5	2026,7	327,6	182,2	475,2	283,4	148,2	316,2	28412	1271
2005/06	1023	606	345	496,6	505,3	2203,8	314,2	169,2	503,0	286,6	142,7	372,4	29866	1315
2006/07	1021	570	350	473,8	468,0	2318,6	303,7	151,2	507,7	289,3	137,9	413,6	31293	1373
2007/08	1022	553	351	454,4	441,3	2372,5	299,2	142,5	491,2	285,1	134,3	468,4	32497	1418
2008/09	1018	528	353	443,6	399,3	2364,5	288,1	114,4	425,2	269,6	118,1	505,2	33344	1476
2009/10	975	511	350	424,3	354,2	2245,2	249,9	93,4	370,5	239,4	114,8	527,3	34115	1463
2010/11	976	505	349	433,5	361,5	2129,8	282,9	129,1	392,0	247,4	111,0	543,7	34653	1561
2011/12	976	501	345	409,4	356,8	1954,8	241,7	105,1	314,5	240,1	96,7	529,8	34192	1631
2012/13	972	489	334	423,3	345,2	1824,9	241,8	99,8	341,3	202,1	92,2	520,7	33640	1814
2013/14	968	458	309	391,2	319,6	1673,3	225,2	90,9	337,4	227,3	88,7	471,7	31482	1831
2014/15	814	387	277	315,6	251,3	1438,0	178,0	69,5	291,7	182,0	79,1	405,4	27622	1759
2015/16	798	371	288	304,1	230,1	1375,2	176,6	63,2	259,9	165,0	73,4	374,0	28487	1821
2016/17	787	370 ²	287 ³	285,8	217,3 ²	1369,4 ³	157,9	60,6 ²	253,2 ³	152,8	68,0 ²	318,7 ³	25963	1792

Примітки. ¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² 2016/17 навчального року – коледжі, технікуми, училища.

³ 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

⁴ На кінець 1990, 1991, ..., 2015 року.

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [8]

держави – зумовлює доцільність акцентування уваги на її якості, що слід визнати комплексним об'єктивним показником. Загалом капітал освіти формується на двох рівнях формальної освіти – загальноосвітньому та професійної освіти. Зважаючи на запит інтелектуальної економіки у високоосвічених професіоналах, які формуються у системі формальної професійної освіти, та наукових кадрах у рамках даного дослідження пріоритетно дослідимо її функціонування (табл. 2).

Протягом 1990-2016рр. у системі професійної освіти України і підготовки наукових кадрів була характерна наступна динаміка:

- поступове зменшення загальної кількості професійно-технічних навчальних закладів (у порівнянні пограничних років – на 37%);

- у сфері вищої освіти ВНЗ I-II р. а. відбувалося планомірне зменшення ВНЗ I-II р.а., що привело до скорочення мережі вдвічі (на 50%), яке до 2008 року проходило при одночасному збільшенні ВНЗ III-IV р.а. (на 137% або у 2,4 рази), а з 2009 року почалось їх зменшення (на 18,7%);

- зменшення загальної чисельності учнів ПТНЗ на 55,6% та студентів ВНЗ I-II р. а. на 71,3% при одночасному збільшенні чисельності студентів ВНЗ III-IV р. а. на 55,4%. При цьому слід акцентувати, що тенденції у кількості студентів ВНЗ III-IV р. а. мали неоднорідну тенденцію: найвищим цей показник був у 2007 р. (кількість досягла 2372,5 тис. осіб, що у порівнянні з 1990 р. означало їх збільшення на 169,2% або у 2,7 рази), яка до 2016 р. (у порівнянні з 2007 р.) започаткувала тенденцію до зменшення і зменшилась на 42,3% або у 1,7 рази;

- зменшення прийняття учнів ПТНЗ на 58,5% та студентів ВНЗ I-II р. а. на 74,9%. Порівняння показників кількості прийняття студентів ВНЗ III-IV р. а. у 2016 р. та 1990 р. демонструє збільшення на 45,1%, а порівняння 2016 р. і пікового 2007 р. демонструє протилежну тенденцію – зменшення вдвічі або на 49,9%;

- загальне зростання підготовки наукових кадрів (у порівнянні з 1990 р.) – аспірантів (майже удвічі або на 94%), докторантів (у 3,5 рази або на 256,6%) було неоднорідним серед цих груп здобувачів наукових ступенів: кількість аспірантів була найбільшою у 2010 р. (34853 особи), після чого з'явилась тенденція до скорочення і до 2016 р. зменшилась на 25%, а кількість докторантів мала постійну тенденцію до збільшення і у 2016 рр. становила 1792 особи.

Проведений аналіз тенденцій у сфері формальної освіти загалом вказує на орієнтованість населення на інтелектуальні види діяльності, що обумовлено прагненням населення здобути вищу освіту не тільки для конкурентоспроможності на ринку праці, а також розширенням можливостей доступу до змістовної праці творчого, інтелектуального характеру, що загалом відповідає потребам розбудови інтелектуальної економіки.

Інвестування як передумова формування людського капіталу здійснюється у процесі первинного інвестування (у дошкільну, середню, професійну освіту) та реінвестування (у післядипломну освіту, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я і збільшення індивідуального запасу економічно доцільної інформації, навчання у сегменті неформальної освіти), що загалом формує постійну інвестиційну діяльність, яка сприяє розвитку людського капіталу у часі.

В умовах кризи в вітчизняній економіці, яка спровокувала на ринку праці соціальну напруженість у зв'язку зі складністю працевлаштування, паралельно проявився процес «перенагромадження капіталу освіти», під яким розуміється перевищення освітнього рівня населення реальним можливостям сфери зайнятості. При цьому одночасно характерним є не завжди задовольнений попит роботодавців по причині швидкозмінних вимог до кадрів, викликаних динамічними змінами економічного середовища. Це обумовлює наукову потребу розглянути бажані компетенції сучасності.

Загальноєвропейський підхід у цьому напрямку викладено у Рекомендаціях 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя», де визначено такі основні компетенції для навчання протягом життя: спілкування рідною та іноземними мовами; знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки; навички роботи з цифровими носіями; навчання заради здобуття знань; соціальні та громадянські навички; ініціативність та практичність; обізнаність та самовираження у сфері культури. При цьому еталонні рамки передбачають: критичне мислення, творчість, ініціативність, вміння вирішувати проблеми, оцінка ринку, вміння приймати рішення та вміння конструктивно керувати емоціями [6].

Бачення бажаних професійних компетенцій роботодавцями можемо відслідкувати за результатами 19-того щорічного опитування (2016 р.) керівників найбільших компаній світу «Переосмислення критеріїв успіху в епоху глобальних змін», серед яких була 41 українська компанія. За його результатами продемонстровано усвідомлення, що для успішного подолання існуючих викликів, необхідно зосередитись на трьох ключових компетенціях: вмінні відповідати новим очікуванням, освоєнні технологій та інновацій, а також залученні кваліфікованих кадрів для реалізації стратегій, направлених на задоволення зростаючих очікувань та опанування методів оцінки успішності і інформування про досягнення. 71% українських CEO, основним пріоритетом для бізнесу та суспільства називають висококваліфіковані, освічені кадри з високим рівнем адаптивності, здатних ефективно застосовувати на користь компанії новітні технології та впроваджувати найбільш

інноваційні розробки. Попри це для більшості компаній досягнення зростання за рахунок інновацій все ще є недосяжною амбіцією. Додатковим викликом для них стають інновації, спрямовані на задоволення попиту на екологічно чисті та етичні товари та послуги, і багато компаній наразі лише розпочинають робити перші кроки у цьому напрямку. Разом з цим лише 24% українських CEO готові зробити акцент на розвиток майбутніх лідерів у своїх компаніях, в той час як вдвічі більша кількість CEO у світі (49%) роблять ставку на розвиток перспективних спеціалістів з лідерським потенціалом [5].

На думку професора Мельбурнського університету Патрика Гріффіна – керівника міжнародного наукового проекту з оцінки та викладання, навичок і компетенцій XXI століття, акценти сучасності зміщуються в бік вміння критично мислити, здатності до взаємодії і комунікації, творчого підходу до справи. Важлива також здатність фахівців у кожному конкретному випадку «збирати – включати» необхідні для цього навички під конкретну проектну задачу [12].

За аналітичним оглядом, проведеним С. Мельником, професійна підготовка (підготовка за новими професіями, перепідготовка за суміжними професіями і частковими кваліфікаціями, підвищення кваліфікації за частковими кваліфікаціями) у формальному сегменті здійснюється орієнтовно для 30,0%, неформальному – близько для 65,0%, на інформальну освіту й навчання припадає менше 5,0% від загального обсягу чисельності дорослого населення, що проходить профпідготовку [4, с. 5].

Поглиблення глобалізаційних процесів у поєднанні із державною політикою України щодо європейського вектору розвитку відобразились на ринку праці, значно змінивши сприйняття економічно активним населенням його розширених меж та критеріїв конкурентоспроможності на ньому. Це також відобразилось на осмисленні необхідності неперервної освіти, яка одночасно виступила і засобом, і каталізатором реалізації цієї концепції. Суттєве поширення комп'ютерних технологій та доступність до інформаційних ресурсів у повсякденному житті населення суттєво розширило можливості реалізації концепції неперервної освіти засобами неформальної освіти, коли споживач освітніх послуг визначає її необхідність та спрямованість в залежності від траєкторії особистісного росту. У сукупності ці фактори сприяли затребуваності неформальної освіти та збільшенню ємності цього сегменту на національному ринку освітніх послуг. Про це свід-

чать функціонування різнопрофільних підприємницьких структур, які пропонують послуги неформальної освіти для різних вікових категорій та різної тривалості, максимально прагнучи підлаштуватися під потреби населення; нарощування популярності відкритих онлайн-курсів (зокрема, громадський проект масових відкритих онлайн-курсів «Prometheus» з власною онлайн-платформою, проект «Educational Era»); збільшення пропозиції індивідуальних віртуальних занять; поширення форми віддалених консультацій із використанням можливостей комп'ютерних технологій.

Висновки. Співставлення освітніх потреб суспільства, держави та населення показав їх одновекторну спрямованість, що дозволяє очікувати на взаємне розуміння у розбудові інтелектуальної економіки в Україні. Концептуальними засадами стратегії відтворення людського капіталу має бути проведення цілеспрямованої державної політики на збільшення інвестицій в нього, відновлення відтворювальної функції заробітної плати як ціни послуг робочої сили, спрямованості освіти на формування інноваційно-орієнтованого людського капіталу, здатного нарощувати техніко-технологічний розвиток та наближувати реалізацію інноваційної моделі розвитку національної економіки. Повноцінно якісний вклад формальної та неформальної освіти у формування та розвиток людського капіталу буде адекватною відповіддю сучасним запитам кадрового забезпечення інтелектуальної економіки.

Про важливість освітньої складової у суспільстві свідчить першочерговість реформування профільного Міністерства освіти і науки через введення 7 Директоратів, зокрема у функції одного із них – Директорату вищої освіти і освіти дорослих МОН України покладено сприяння розвитку формальної та неформальної освіти, інформального навчання, їх визнання в системі формальної освіти, просування сучасних ефективних освітніх технологій. Наукова спільнота та державні інституції вказують на необхідність розробки законодавчого та організаційного механізмів визнання результатів неформальної освіти. Довгоочікуване прийняття Закону України «Про освіту» приблизило у часі потребу розвитку його положень, зокрема задекларовано «кваліфікації, здобуті шляхом неформальної та інформальної освіти, можуть бути підтверджені та визнані у системі формальної освіти», що поставило на порядок денний конкретизацію питань щодо освіти дорослих, що і визначає спрямованість перспектив подальших наукових пошуків у цьому напрямку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутнік-Сіверський О. Б. Інноватика та інтелектуальна економіка (теоретико-методологічний аспект) / О. Б. Бутнік-Сіверський // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 6. – С. 68–81.
2. Глосарій [Електронний ресурс] / ЮНЕСКО – Режим доступу: <http://uis.unesco.org/en/glossary>.

3. Економіко-правові проблеми в сфері інтелектуальної власності [монографія] / Кол. авторів: Орлюк О.П., Бутнік-Сіверський О.Б., Ревуцький С.Ф., Нежиборець В.І., Федченко Л.Ю. та ін.; кер. авт. кол., наук. ред. д.е.н., проф. Бутнік-Сіверський О.Б. – К.: НДІ інтелектуальної власності АПрН України, 2006. – 364 с.
4. Мельник С. Підготовка кадрів на виробництві, неформальні кваліфікації й регульовані професії, участь у професійно-кваліфікаційній діяльності професійних асоціацій: місце й роль у Національній системі кваліфікацій: аналітичний огляд / Європейський фонд освіти. – К., 2015. – 45 с.
5. Переосмислення критеріїв успіху в епоху глобальних змін: 19-те щорічне опитування керівників найбільших компаній світу. Результати опитування українських керівників [Електронний ресурс] / PwC Україна, 2016. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/ua/uk/survey/2016/ceo-survey-ukraine-issue.html>.
6. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя: Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС), Міжнародний документ від 18 грудня 2006 року [Електронний ресурс] / Європейський союз. – Режим доступу: http://pjqww33ogu.ojqwiyi.m5xxmltvme.cmle.ru/laws/show/994_975.
7. Самые инновационные экономики мира: в топе скандинавские страны, лидер – Южная Корея [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://theworldonly.org/rejting-innovatsionnyh-ekonomik/>.
8. Статистична інформація. Освіта / Державна служба статистики України – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
9. A Memorandum on Lifelong Learning [Electronic resource] / Commission of the European Communities. – Brussels, 30.10.2000. – Access Mode: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.
10. Europe – 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic resource] / European Commission. – Brussels, 3.3.2010. – Access Mode: http://www.buildup.eu/sites/default/files/content/com2010_2020en01.pdf.
11. European Council Conclusions of 12 May 2009 on a Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training («ET 2020») [Electronic resource] – Access Mode: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_en.
12. Leinwand P. Strategy That Works / Paul Leinwand, Cesare R. Mainardi – Access Mode: – <http://www.pwc.com/ua/uk/survey/2016/strategy-that-works.html>.
13. Progress towards the Lisbon Objectives in Education and training. Analysis of Implementation at the European and National Levels. – Brussels, 2009. – 263 p.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

INNOVATIVE APPROACHES TO EVALUATION OF TOURIST POTENTIAL OF UKRAINE

Покатаєва О.В.

доктор економічних наук, професор,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Кучерова Г.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Здійснено оцінку ресурсного потенціалу України за допомогою використання кластерного аналізу у розрізі регіонів за показниками діяльності юридичних та фізичних осіб туристичної сфери. На основі проведеного аналізу було сформовано дві групи українських регіонів, центри яких максимально відрізняються один від одного. Результати кластеризації за окремими групами показників було сформовано за кількістю суб'єктів туристичної діяльності й доходу від надання туристичних послуг та кількості й вартості реалізованих туристичних путівок.

Ключові слова: туристичний потенціал, кластерний аналіз, суб'єкти туристичної діяльності, туристичні послуги.

Осуществлена оценка ресурсного потенциала Украины с помощью использования кластерного анализа в разрезе регионов по показателям деятельности юридических и физических лиц туристической сферы. На основе проведенного анализа были сформированы две группы украинских регионов, центры которых максимально отличаются друг от друга. Результаты кластеризации по отдельным группам показателей было сформировано по количеству субъектов туристической деятельности и дохода от предоставления туристических услуг и количества и стоимости реализованных туристических путевок.

Ключевые слова: туристический потенциал, кластерный анализ, субъекты туристической деятельности, туристические услуги.

The estimation of Ukraine's resource potential by means of using cluster analysis in terms of regions according to the indicators of activity of legal entities and individuals in the tourism sector has been assessed. On the basis of the analysis, two groups of Ukrainian regions were formed, the centers of which differ from each other as much as possible. The results of clusterization by separate groups of indicators were formed by the number of subjects of tourism activity and income from the provision of tourist services and the number and value of the realized tourist trips.

Key words: tourist potential, cluster analysis, tourists, tourist services.

Постановка проблеми. В Україні достатня кількість унікальних та естетично привабливих природних ландшафтів, що придатні для гарного відпочинку в поєднанні з наявними місцевими пам'ятками історії та культури. За даними Світового економічного форуму у сфері подорожей і туризму Україна серед 124 країн світу посідає лише 78-е місце, хоча курортні території нашої держави становлять близько 15% усієї території країни [1]. Нажаль, у зв'язку з анексією автономної республіки Крим, Україна втратила значні туристичні ресурси, що знаходились на її території. Даний факт значно обмежує туристичні можливості країни та розвиток туристичної індустрії.

Не зважаючи на значний ресурсний потенціал України, туристична галузь знаходиться

на досить низькому рівні розвитку та має низку суттєвих проблем. Зокрема, в Україні відсутня логічна державна політика у сфері туризму та практично реалізована стратегія його розвитку. Для оцінювання туристичного потенціалу вважається доцільним у якості інноваційного підходу застосувати кластерний аналіз, що базується на дослідженні однорідних груп (класів) показників ринку туристичних послуг. Даний метод є одним з найчастіше застосовуваних при аналізі соціально-економічних об'єктів та дозволяє їх класифікувати (регіони) з урахуванням ознак, що відбивають їх сутність та природу. На його основі проведемо аналіз повноцінності розвитку туризму кожного окремого регіону країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кластерний аналіз є незамінним у разі, коли

потрібно вивчити та проаналізувати внутрішню структуру даних та виявити їх ієрархічну будову. Так, Кальченко О.М. стверджує, що «кластерний підхід в туристичній галузі активізує підприємництво, через концентрацію ділової активності сприяє зростанню конкурентоспроможності та створює можливості інтеграції інтелектуальних, природно-рекреаційних, трудових, фінансових і матеріальних ресурсів у забезпеченні якості туристичних послуг, що надаються» [2].

При проведенні кластерного аналізу першочерговою є задача вибору ключових факторів, що характеризують ринок туристичних послуг чи туристичний потенціал регіонів країни. Так, Крап Н.П. та Юзевич В.М у роботі [3] при дослідженні туристичних потоків виділяють наступні показники: кількість іноземних туристів; туристи, які виїжджали за кордон; туристи, охоплені внутрішнім туризмом; кількість екскурсантів; кількість обслужених туристів. Вчені стверджують, що саме кластерний підхід дає можливість оптимізувати роботу туристичних підприємств.

Брусильцева Г.М. під час проведення кластерного аналізу та оцінки туристичного потенціалу Харківської області, а саме зеленого туризму, відбрала такі фактори, як наявність археологічних та історичних пам'яток, лісів, водойм, музеїв, промислових підприємств та інші ознаки. У результаті аналізу було виділено п'ять кластерів, які мають позитивні та негативні відмінності. Вона стверджує, що саме кластерний підхід сприяє підвищенню ефективності реалізації механізму управління туристичною галуззю [4]. Цікавим є і підхід Т.В. Пономаренко [7].

Ніколаєв Ю.О. зазначає, що при формуванні туристичних кластерів в Україні слід аналізувати та використовувати кваліфікаційні показники оцінки перспективності туристичного кластеру. Автор виділяє 16 показників, серед яких наступні: динаміка кількості туристів; середній період проживання туриста на території; кількість осіб, що пройшли лікування та/або оздоровлення; рівень забезпеченості туристсько-рекреаційними ресурсами; частка зайнятих у туризмі; кількість місць розміщення; динаміка надходжень до бюджету з регіону; кількість підприємств, що займається туристичною діяльністю; розвиненість інфраструктури транспортування й комунікацій; рівень витрат тощо [5].

Виклад основних результатів дослідження. Отже, для виявлення та вивчення структури даних, яку нелегко побачити при візуальному обстеженні або за допомогою експертів, проведемо кластеризацію регіонів України окремо за показниками діяльності юридичних та фізичних осіб туристичної сфери.

До показників діяльності юридичних осіб ринку туристичних послуг віднесемо наступні фактори:

Var 1 – кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.;

Var 2 – середньооблікова кількість штатних працівників, осіб;

Var 3 – дохід від надання туристичних послуг, тис. грн.;

Var 4 – витрати суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, тис. грн.;

Var 5 – кількість реалізованих туристичних путівок, од.;

Var 6 – вартість реалізованих туристичних путівок, тис. грн.

Проведення кластерного аналізу відбувалося за допомогою версії пакету програми STATISTICA 10.

Відповідно до алгоритму проведення кластерного аналізу, на першому етапі необхідно підготувати дані у вигляді таблиці, де у підметі таблиці – українські регіони, у присудку – перераховані вище показники, що наочно представлені в таблиці 1. Для проведення кластерного аналізу за показниками діяльності юридичних осіб туристичної сфери будемо брати до уваги 24 українські регіони за 2014 рік, не враховуючи м. Київ (нажаль, оновлені дані поки що відсутні), оскільки його показники занадто високі порівняно з регіонами. Це призводить до того, що м. Київ потрапляє в окремий кластер.

Для визначення кількості кластерів скористуємося методом деревоподібної кластеризації. За допомогою дендрограми (рис.1) можна інтуїтивно визначити кількість кластерів. Для побудови дендрограми було обрано усі відібрані показники (Var 1, Var 2, Var 3, Var 4, Var 5, Var 6). Виходячи з одержаної дендрограми, на першому етапі були об'єднані Житомирська та Кіровоградська області, оскільки відстань між ними мінімальна. На другому Донецька та Чернівецька області, тоді Рівненська та Черкаська і так далі. Якщо візуально подивитися на отриману дендрограму, доцільно виділити два кластери, оскільки при більшій їх кількості втрачається наочність кластеризації.

Схему об'єднання у кластери, за методом деревоподібної кластеризації, подано на рис. 2, перший стовпець таблиці містить відстані між відповідними кластерами, а строчки відображають склад кожного кластеру на даному етапі кластеризації.

Результати деревоподібної кластеризації у графічному вигляді можна переглянути за допомогою графіку схеми об'єднання в кластери (рис. 3). Подана схема відображає ступінчасте графічне представлення зміни відстаней при об'єднанні кластерів, та якщо рухатись вправо по діаграмі, спостерігається збільшення відстані між регіонами, що об'єднуються у кластери. Далі проведено кластеризацію регіонів методом к-середніх в декілька етапів. На першому етапі аналізу оберемо усі відібрані показники (див. табл. 1).

Метод к-середніх істотно відрізняється від ієрархічних методів та застосовується, якщо дослідник вже має уявлення щодо числа клас-

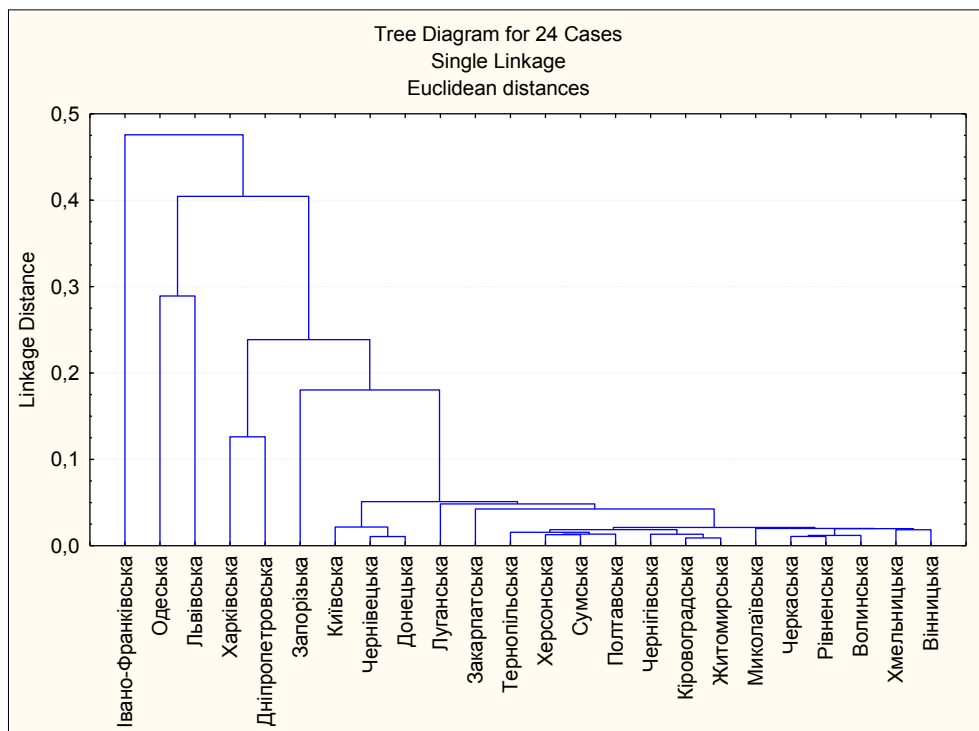

Рис. 1. Дендрограма ієрархічної класифікації регіонів
(відстань розрахована за допомогою евклідової метрики)

Таблиця 1

Показники діяльності юридичних осіб туристичної сфери
за регіонами України відібрані для проведення кластерного аналізу [6]

Регіони України	Показники					
	Var 1	Var 2	Var 3	Var 4	Var 5	Var 6
Вінницька	29	82	5933,6	2250,9	5214	35232,6
Волинська	27	67	5030,5	2355,6	3574	22031,9
Дніпропетровська	118	357	18565,9	36774,8	20637	235218,1
Донецька	45	142	7409,3	14676,6	4810	40813,3
Житомирська	16	45	1744,2	3443,4	1949	16595,2
Закарпатська	40	74	7017,4	13960,8	3821	28598
Запорізька	74	226	10588,4	20950,8	15574	169499,5
Івано-Франківська	48	569	205352,1	410135,2	57297	112219,5
Київська	40	130	4091,7	8053,4	4220	56146,2
Кіровоградська	17	46	8206,5	16367	1860	18864,7
Луганська	8	16	184,7	353,4	166	2771,2
Львівська	143	654	166910,8	65206,5	73119	519480,9
Миколаївська	32	65	3045,9	26,1	4461	58747,5
Одеська	172	639	108267,9	83681,1	31301	481281,1
Полтавська	23	54	2796,8	596,2	3084	42818,1
Рівненська	30	59	4165,5	2125,4	2448	30542,9
Сумська	23	65	3163,6	0	4537	33257,1
Тернопільська	22	56	2912,9	973	2033	10183,8
Харківська	104	363	17093,5	5777,3	27863	471322,1
Херсонська	22	57	7341,1	4107,2	4869	16931,9
Хмельницька	29	91	6579,6	1069,4	8073	32201
Черкаська	28	61	5240,6	1938,7	1928	24288,5
Чернівецька	44	139	6432,3	2494,5	4395	58085,6
Чернігівська	19	46	1199,4	15,2	1123	21521

linkage distance	Obj. No. 1	Obj. No. 2	Obj. No. 3	Obj. No. 4	Obj. No. 5	Obj. No. 6	Obj. No. 7	Obj. No. 8
,0089907	Житомирська	Кіровоградська						
,0106708	Донецька	Чернівецька						
,0107920	Рівненська	Черкаська						
,0120232	Волинська	Рівненська	Черкаська					
,0127945	Сумська	Херсонська						
,0133889	Житомирська	Кіровоградська	Чернігівська					
,0134926	Полтавська	Сумська	Херсонська					
,0156391	Полтавська	Сумська	Херсонська	Тернопільська				
,0184979	Вінницька	Хмельницька						
,0186867	Житомирська	Кіровоградська	Чернігівська	Полтавська	Сумська	Херсонська	Тернопільська	
,0198443	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська			
,0200577	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська		
,0212564	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська	Житомирська	Кіровоградська
,0216766	Донецька	Чернівецька	Київська					
,0426035	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська	Житомирська	Кіровоградська
,0484101	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська	Житомирська	Кіровоградська
,0510660	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська	Житомирська	Кіровоградська
,1262277	Дніпропетровська	Харківська						
,1803886	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська	Житомирська	Кіровоградська
,2386657	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська	Житомирська	Кіровоградська
,2891719	Львівська	Одеська						
,4045048	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська	Житомирська	Кіровоградська
,4757166	Вінницька	Хмельницька	Волинська	Рівненська	Черкаська	Миколаївська	Житомирська	Кіровоградська

Рис. 2. Схема об'єднання регіонів в кластери

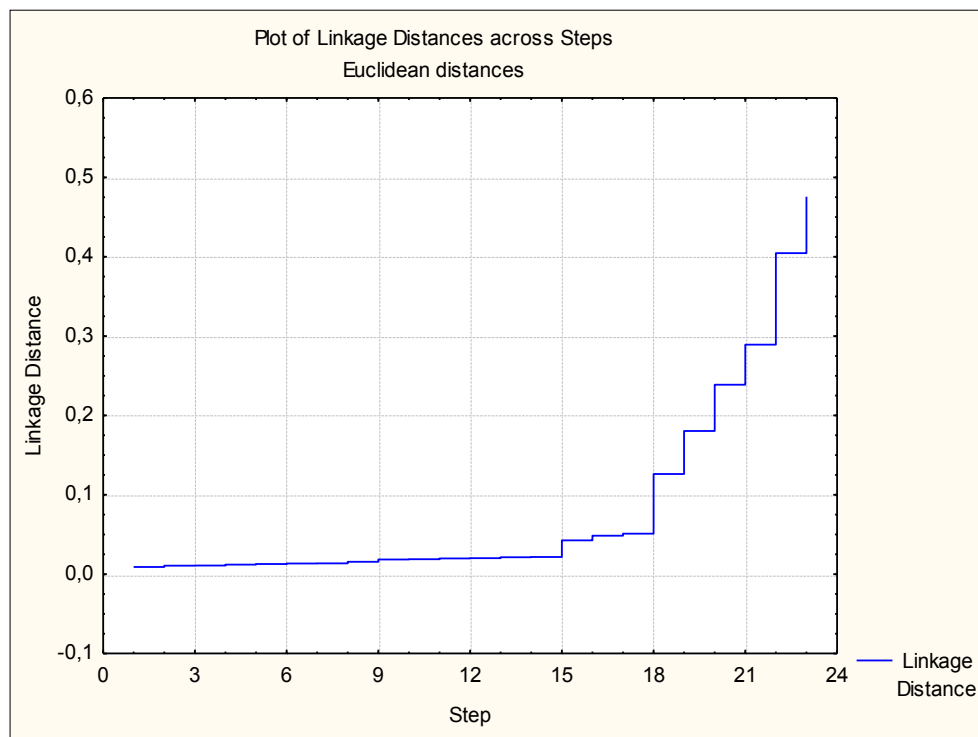

Рис. 3. Графік схеми об'єднання в кластери

терів, на які необхідно розбити сукупність. За результатами дендрограми (рис. 1) було встановлено, що досліджувану сукупність краще розбити на два кластери.

З метою переконання у вірності обраної кількості кластерів, розіб'ємо сукупність на два і три кластери та проаналізуємо результати. Отже, скориставшись пакетом програми STATISTICA 10 було отримано розбиття регіонів на кластери (рис. 5, 6).

Таким чином, відповідно до рис. 4, 5 при розбитті сукупності на два кластери всі коор-

динати центрів кластерів різні. При розбитті на три кластери маємо дуже близькі значення за ознакою Var 5 (кількість реалізованих туристичних путівок) та Var 6 (вартість реалізованих туристичних путівок), а за ознакою Var 3 (дохід від надання туристичних послуг) та Var 4 (витрати суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій) взагалі перетинання.

Для виявлення найоптимальнішої розподілу регіонів України на кластери за шістьма ознаками, кластеризацію було проведено два

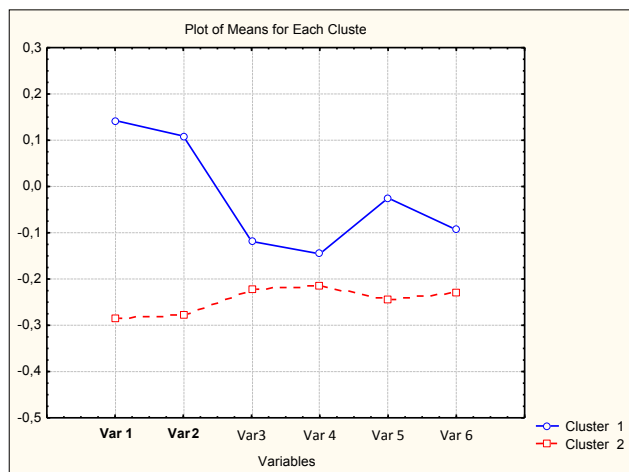

Рис. 4. Графік значень за двома кластерами

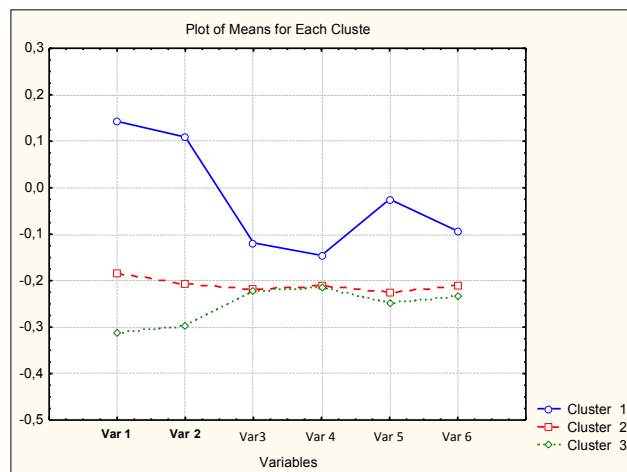
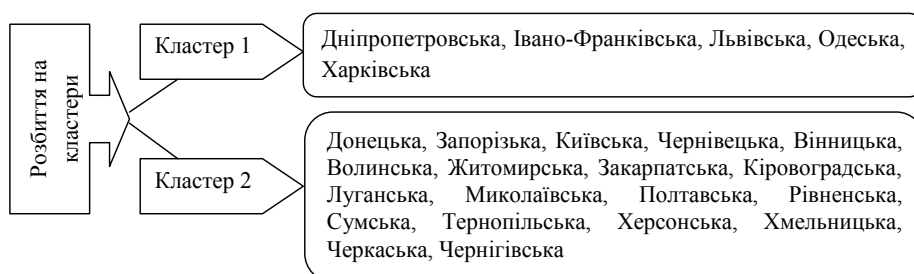

Рис. 5. Графік значень за трьома кластерами

Дисперсійний
аналіз

Analysis of Variance						
Variable	Between - SS	df	Within - SS	df	F	signif. - p
Var 1	0,723251	1	0,298705	22	53,2684	0,000000
Var 2	0,591902	1	0,100376	22	129,7303	0,000000
Var3	0,041443	1	0,031641	22	28,8155	0,000022
Var 4	0,018578	1	0,019941	22	20,4972	0,000166
Var 5	0,191432	1	0,072954	22	57,7280	0,000000
Var 6	0,071137	1	0,025714	22	60,8613	0,000000

Euclidean Distances between Clusters Distances below diagonal Squared distances above diagonal			Cluster Means		
			Variable	Cluster - No. 1	Cluster - No. 2
			Var 1	0,142705	-0,284748
	No. 1	No. 2	Var 2	0,109039	-0,277656
No. 1	0,000000	0,068958	Var3	-0,118690	-0,221013
No. 2	0,262598	0,000000	Var 4	-0,145603	-0,214112
			Var 5	-0,024798	-0,244711
			Var 6	-0,093467	-0,227525

Матриця відстаней між кластерами

Середні величини за класерами та усіма
ознаками

Рис. 6. Результат кластеризації регіонів на два кластери
за шістьма ознаками одночасно (приналежність кластерам,
дисперсійний аналіз, середні значення та матриця відстаней)

рази. Спочатку сукупність було розбито на два, а потім на три кластери. Результати розбиття сукупності на два та три кластери наведено на рис. 6 і 7 відповідно.

Отже, у варіанті розподілу регіонів на два кластери до першого кластеру входить п'ять областей з найвищими значеннями відібраних показників, до другого кластеру - 19 областей

Рис. 7. Результат кластеризації регіонів на три кластери за шістьма ознаками одночасно (приналежність кластерам, дисперсійний аналіз, середні значення та матриця відстаней)

України (рис. 6) з дещо нижчими значеннями. При збільшенні числа кластерів перший кластер залишається незмінним, а з третього кластеру виділяються чотири області Донецька, Запорізька, Київська, Чернівецька, які мають середні значення обраних показників.

На рис. 6 та 7 у таблицях результатів дисперсійного аналізу в першому стовпці наведено значення міжгрупової дисперсії (Between SS), у третьому – внутрішньогрупової дисперсії (Within SS).

Чим вище значення міжгрупової дисперсії та менше значення внутрішньогрупової дисперсії, тим краще показник характеризує приналежність регіону до віднесеного кластеру та якісніше проведено кластеризацію. На основі розрахованих значень міжгрупової та внутрішньогрупової дисперсій розраховується F-критерій Фішера і визначається рівень значимості (signif-p) відмінностей між групами за кожною класифікаційною ознакою.

Виходячи з розрахованих даних бачимо, що із зменшенням числа кластерів значення критерію Фішера збільшується, що говорить про якість кластеризації. Крім того, зафіксовано збільшення значення F-критерію за показниками Var 2 – середньооблікова кількість штат-

них працівників – у розбитті досліджуваної сукупності на два кластери.

Задля отримання максимально точних результатів на наступному етапі дослідження відібрані показники було розділено на три групи по два фактори. При першому розбитті регіонів на кластери будемо аналізувати показники кількості суб'єктів туристичної діяльності та штатних працівників (Var 1 та Var 2). При другому – доходи та витрати суб'єктів туристичної діяльності (Var 3 та Var 4), при третьому – кількість та вартість реалізованих туристичних путівок (Var 5 та Var 6). Результати розбиття регіонів за показниками наведено у табл. 2, як бачимо, сформовані групи за певними категоріями дещо відрізняються.

Так, за першою групою показників розподіл регіонів на кластери не змінився порівняно з кластеризацією, проведеною вище за шістьма ознаками, у другій групі показників до першого кластеру потрапляє лише три області, в третій групі показників маємо чотири області. Таким чином, українські регіони умовно можна поділити на дві групи за всіма аналізованими вище ознаками. До першої групи можна віднести Івано-Франківську, Львівську та Одеську області – вони мають найвищі значення за усіма

досліджуваними показниками та значний відрив відносно інших регіонів. До другої групи відносяться всі інші регіони, які потребують більш детального дослідження.

Далі проведемо кластеризацію регіонів та м. Києва за показниками діяльності фізичних осіб туристичної сфери за 2014 рік. В аналізі будемо використовувати чотири фактори, вихідні дані для проведення аналізу подано в табл. 3.

На першому етапі аналізу побудуємо дендрограму, що дасть можливість відобразити рівень схожості між обраними ознаками на основі матриці відстаней (рис. 8).

Аналіз дендрограми дозволяє висунути припущення щодо можливості розбиття регіонів на два окремих кластери, які відрізняються один від одного, оскільки до першого кластеру віднесено регіони, які мають значно вищі значення ніж в інших регіонах.

Для перевірки отриманого рішення скористуємося іншим алгоритмом кластеризації – методом k-середніх. Даний метод дозволяє отримати більш точні рішення. Так, на першому етапі обираємо всі чотири ознаки (Var 1, Var 2, Var 3, Var 4) та побудуємо графіки середніх значень для двох та трьох кластерів (рис. 9-10).

З отриманих графіків можна зробити висновки, що при розбитті на два та три кластери всі координати центрів різні, особливо значно відрізняється перший кластер від другого при розбитті на два кластери, та перший від третього - при розбитті на три кластери. Так, у перший кластер входять регіони, що мають найбільшу кількість суб'єктів туристичної діяльності та найвищий дохід від надання туристичних послуг. Тобто, за усіма показниками перший кластер має більш високі значення досліджуваних ознак, ніж другий. А при розбитті на три кластери – формується другий кластер із середніми

значеннями за регіонами, який досить близький за координатами з третім. У табл. 4 подано матриці відстаней між кластерами (використана евклідова метрика) та середні величини за кластерами та усіма ознаками.

Результати кластеризації та таблиці дисперсійного аналізу подано на рисунках 11, 12. Аналізуючи отримані результати (рис. 11), можна помітити, що міжгрупова дисперсія значно вища від внутрішньогрупової, що свідчить про якість проведеної кластеризації.

Найбільше розрізняються кластери за кількістю суб'єктів туристичної діяльності, а менше всього – за вартістю реалізованих туристичних путівок. У середині кластери розрізняються за показником кількості реалізованих туристичних путівок.

У другому варіанті, тобто при трьох кластерах, ситуація дещо інша: найбільше розрізняються кластери за рівнем отриманого доходу від надання туристичних послуг, а в середині кластерів цей показник є найменшим.

Приймаючи рішення щодо кількості кластерів та якості проведеної кластеризації проаналізуємо F-критерій. Так, зі збільшенням кількості кластерів цей коефіцієнт зменшується для ознак Var 1 та Var 3, а для ознак Var 2 та Var 4 несуттєво збільшується. Значне збільшення, у розбитті на два кластери, значення F-критерію можна виділити за показниками Var 1 – кількість суб'єктів туристичної діяльності з 47,8 до 131,6, тому вважаємо за доцільне виділити два кластери. Отже, при розбитті на два та три кластери можна помітити сформовану стійку групу: Дніпропетровська, Харківська області та м. Київ у двох випадках входять до першого кластеру. А Запорізька область має дещо нижчі значення і при поділу на три кластери входить до другого кластеру. Як і в попере-

Таблиця 2

Результат кластеризації за окремими групами показників

Ознаки			
№ п/п	Кількість суб'єктів туристичної діяльності та штатних працівників (Var 1 та Var 2).	Доходи та витрати суб'єктів туристичної діяльності (Var 3 та Var 4)	Кількість та вартість реалізованих туристичних путівок (Var 5 та Var 6)
Кластер1	Дніпропетровська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Харківська.	Івано-Франківська, Львівська, Одеська.	Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Харківська.
Кластер2	Вінницька, Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська

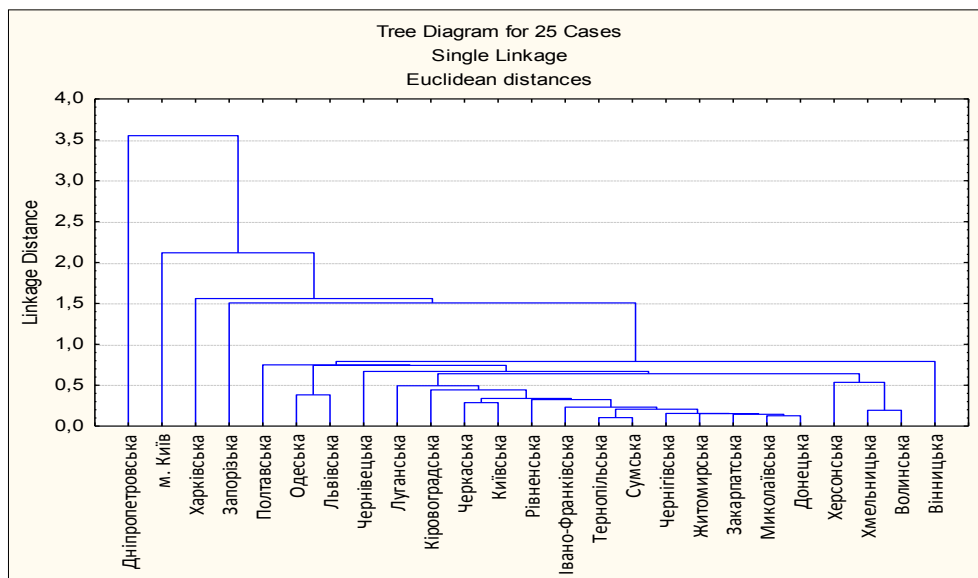

Рис. 8. Дендрограма ієрархічної класифікації
(відстань розрахована за допомогою евклідової метрики)

Таблиця 3

Показники діяльності фізичних осіб туристичної сфери за регіонами України,
відібрані для проведення кластерного аналізу [6]

Регіони України	Показники			
	Var 1 – кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.	Var 2 – дохід від надання туристичних послуг, тис. грн.	Var 3 – кількість реалізованих туристичних путівок, од.	Var 4 – вартість реалізованих туристичних путівок, тис. грн.
Вінницька	40	7020,8	4727	82111,2
Волинська	53	4536,6	6378	39513,6
Дніпропетровська	206	19330,2	19017	255244,6
Донецька	39	1787,1	1774	20636,7
Житомирська	28	1740,1	2185	22914
Закарпатська	34	2457	2092	27665,5
Запорізька	157	9437,1	11713	79250,7
Івано-Франківська	51	1573,6	1883	16742,4
Київська	64	3423,8	3057	41801,5
Кіровоградська	39	3536,9	4962	15670,6
Луганська	7	416,6	385	4459,8
Львівська	92	7842,7	7980	75962,9
Миколаївська	33	2074,7	1740	22720,9
Одеська	77	6978,3	8547	85028,5
Полтавська	87	4663,3	5031	59704,1
Рівненська	39	2820,7	3278	22036,7
Сумська	28	984,8	1447	12807,6
Тернопільська	27	1369,4	1728	14290
Харківська	205	11207,2	9196	138480,2
Херсонська	48	6980,9	7479	60150,6
Хмельницька	55	4772,7	7063	44094,1
Черкаська	54	2660	3261	32910,7
Чернівецька	24	2225,3	5131	45732,6
Чернігівська	38	2608	2240	34659,2
м. Київ	162	21523,3	0	8760

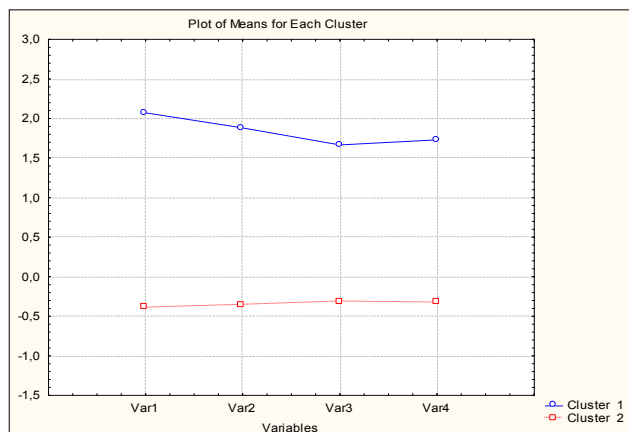

Рис. 9. Графіки середніх для двох кластерів

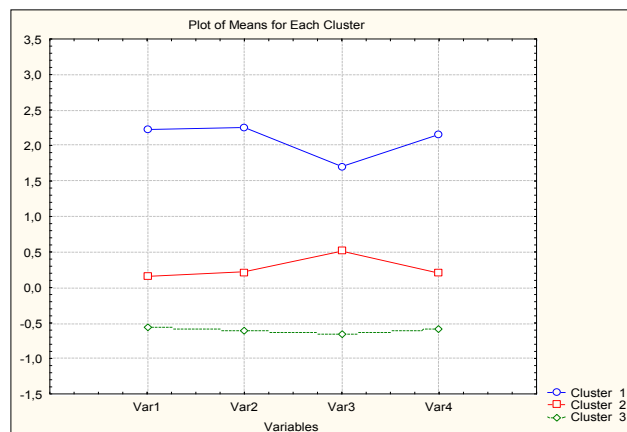

Рис. 10. Графіки середніх для трьох кластерів

Analysis of Variance						
	Between - SS	df	Within - SS	df	F	signif. - p
Var1	20,43120	1	3,56880	23	131,6737	0,000000
Var2	16,85800	1	7,14200	23	54,2892	0,000000
Var3	13,22879	1	10,77121	23	28,2477	0,000021
Var4	14,26031	1	9,73969	23	33,6753	0,000007

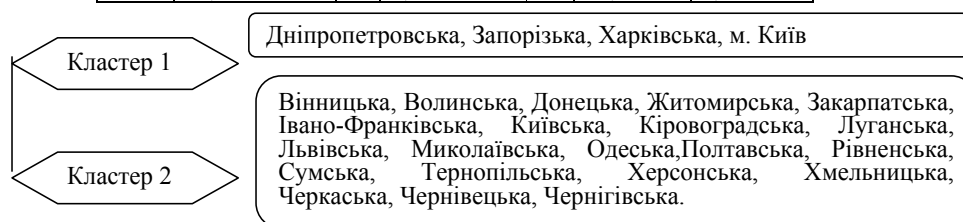

Рис. 11. Розподіл регіонів на два кластери
за чотирма ознаками та дисперсійний аналіз

Таблиця 4

Середні величини та матриці відстаней між кластерами

Два кластери			Три кластери			
Cluster Means			Cluster Means			
	Cluster - No. 1	Cluster - No. 2		Cluster - No. 1	Cluster - No. 2	Cluster - No. 3
Var1	2,071365	-0,394546	Var1	2,224439	0,155686	-0,565629
Var2	1,881536	-0,358388	Var2	2,253334	0,219835	-0,608478
Var3	1,666747	-0,317476	Var3	1,703509	0,510557	-0,656784
Var4	1,730510	-0,329621	Var4	2,156961	0,199936	-0,576455
Середні величини за класерами та усіма ознаками						
Euclidean Distances between Clusters Distances below diagonal Squared distances above diagonal			Euclidean Distances between Clusters Distances below diagonal Squared distances above diagonal			
	No. 1	No. 2		No. 1	No. 2	No. 3
No. 1	0,000000	4,819813	No. 1	0,000000	3,416985	7,254249
No. 2	2,195407	0,000000	No. 2	1,848509	0,000000	0,792966
			No. 3	2,693371	0,890486	0,000000
Матриці відстаней між кластерами						

дньому випадку, задля отримання максимально точних результатів, розділимо відібрані показники на дві групи по два фактори. При першому розбитті регіонів на кластери, будемо аналізувати показники кількості суб'єктів туристичної діяльності та доход від надання туристичних послуг (Var 1 та Var 2); при другому – кількість та вартість реалізованих туристичних путівок (Var 3 та Var 4).

Як видно з таблиці 5, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області та м. Київ у двох випадках потрапляють до першого кластеру. Це означає, що відібрані показники туристичного розвитку значно відрізняються та є вищими за показники інших регіонів. За показниками кількості та вартості реалізованих туристичних путівок до першого кластеру потрапляє ще дві області: Львівська та Одеська.

Висновки. Проведено кластеризацію регіонів України за набором відібраних показників, що характеризують ринок туристичних послуг. На основі проведеного аналізу було сфор-

мовано дві групи українських регіонів, центри яких максимально відрізняються один від одного. За показниками туристичної діяльності юридичних осіб до першого кластеру входить п'ять областей: Дніпропетровська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Харківська, а до другого - всі інші. У першому кластері кількість суб'єктів туристичної діяльності знаходиться в межах від 48 до 172 одиниць, а у другому – від 16 до 74 одиниць. Середньооблікова кількість штатних працівників у першому кластері варіює від 363 до 654 осіб, у другому – від 16 до 226 осіб. Доход від надання туристичних послуг у першому кластері варіює від 17093,5 до 205352,1 тис. грн., у другому – від 184,7 до 10588,4 тис. грн. Витрати суб'єктів туристичної діяльності у першому кластері становлять від 5777,3 до 410135,2 тис. грн., у другому – від 15,2 до 2090,8 тис. грн. Кількість реалізованих туристичних путівок у першому кластері знаходиться в межах від 20637 до 73119 одиниць, у другому – від 116 до 15574 одиниць.

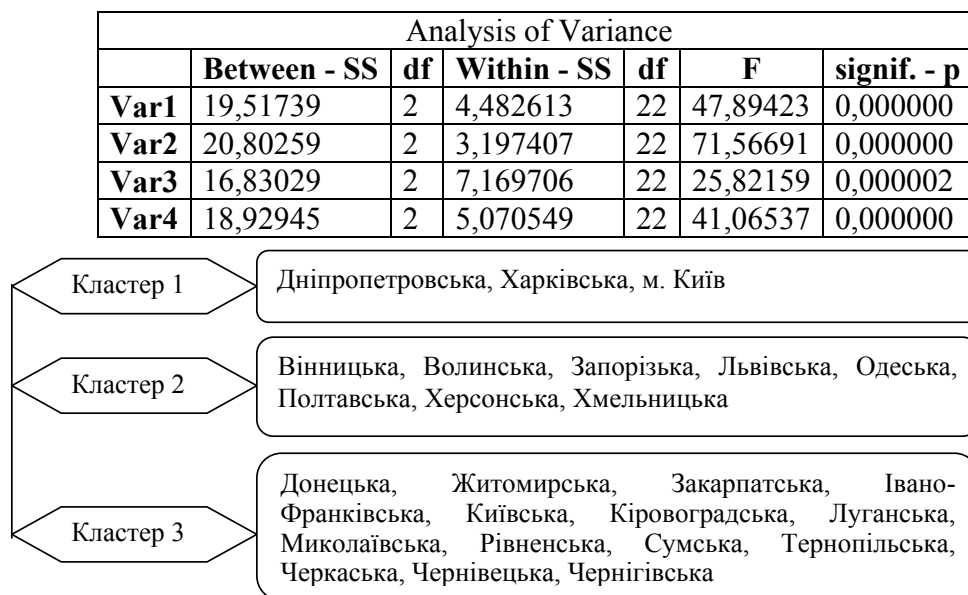

Рис. 12. Розподіл регіонів на три кластери за чотирма ознаками та дисперсійний аналіз

Таблиця 5

Результат кластеризації за окремими групами показників

Ознаки	Кластер 1	Кластер 2
Кількість суб'єктів туристичної діяльності та доход від надання туристичних послуг	Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, м. Київ	Вінницька, Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська
Кількість та вартість реалізованих туристичних путівок	Дніпропетровська, Запорізька, Львівська, Харківська, Одеська, м. Київ	Вінницька, Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська

Вартість реалізованих туристичних путівок у першому кластері становить від 112219,5 до 519480,9 тис. грн., у другому – від 2771,2 до 169499,5 тис. грн. Отже, регіони першого кластеру характеризуються більш високими значеннями аналізованого набору показників та мають значний відрив відносно інших регіонів.

При кластеризації за показниками туристичної діяльності фізичних осіб також було виділено два кластери. У даному випадку до першого кластеру входить чотири регіони: Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, м. Київ. Найбільше розрізняється кластери за кількістю суб'єктів туристичної діяльності (у першому кластері показник

знаходиться в межах від 157 до 206 одиниць, у другому від 7 до 92 одиниць), а менш за все – за вартістю реалізованих туристичних путівок (у першому кластері показник знаходиться в межах від 79250,7 до 255244,6 тис. грн, у другому від 4459,8 до 85028,5 тис. грн.). У середині кластери розрізняються за показником кількості реалізованих туристичних путівок. Виходячи з проведеного аналізу можна зробити висновок, що Дніпропетровська, Харківська області та м. Київ мають найбільш розвинений ринок туристичних послуг, оскільки саме ці регіони мають найбільш високі значення відібраних для аналізу показників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Україна туристична: проблеми, перспективи розвитку Електронний ресурс. Режим доступу: http://lib.znau.edu.ua/jirbis2/images/phocagallery/Other/Ukraine_turystychna.pdf.
2. Кальченко О.М. Оцінка впливу факторів розвитку підприємств туристичної сфери / О.Н. Кальченко / Науковий вісник ЧДІЕУ № 3 (19), 2013. – С. 94–101. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/7816/17_s.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Крап Н.П. Методологія управління проектами туристичних потоків на основі кластерного аналізу / Н.П. Крап, В.М. Юзевіч / Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2012. – № 2 (42). – С. 123-128.
4. Брусільцева Г.М. Особливості формування туристичних кластерів / Г.М. Брусільцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12400/1/Стаття2особлформтур.pdf>
5. Ніколаєв Ю.О. Туристичні кластери в Україні / Ю.О. Ніколаєв / Вісник соціально-економічних досліджень, 2012 рік, випуск 4 (47) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.
6. Туризм - Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
7. Пономаренко Т.В. Проблематика оцінювання економічної стійкості підприємства / Т. В. Пономаренко // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; редкол.: В. А. Верба (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2016. – Вип. 38. – С. 175-187.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Краус Н.М., Краус К.М. ІННОВАЦІЙНЕ ТАБЛО УКРАЇНИ.....	3
---	---

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Скрипник Н.Є., Булигіна А.В. ФАКТОРИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ.....	11
Zagorodnyuk O.V., Maliuga L.M. THE NECESSITY OF CONTROLLING INTRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	16
Ліштаба Л.В. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....	19

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Базалійська Н.П., Микитюк С.С. УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	24
Бричко А.М. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ.....	32
Зеленков А.В., Глотова Є. О. УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ ТА ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ.....	36
Заїка Ю.А. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	41
Лазоренко Л.В. ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ «МТС УКРАЇНА».....	47
Лисак В.Ю., Олійник О.С. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ.....	51
Материнська О.А. ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВИГІД І ВИТРАТ У ВИРОБНИЦТВІ ЗЕРНА.....	56
Мокій А.І., Полякова Ю.В., Власенко Л.В. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	61
Серікова О.М. НАПРЯМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ ЗА ПРИНЦИПАМИ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	67
Топішко І.І., Топішко Н.П., Галецька Т.І. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ.....	72
Бухаріна Л.М., Широков С.О. АНАЛІЗ ЦЕНТРІВ ВИТРАТ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ В УПРАВЛІННІ МІКРОЛОГІСТИЧНИМИ СИСТЕМАМИ.....	77

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Зубков Р.С. ОСНОВНІ РІВНІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ МАТЕРІЇ РЕГІОНУ.....	83
Мартиненко В.О., Оніщенко М.Л. АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ ЯК УМОВА ВИРІШЕННЯ ЗРОСТАЮЧИХ ПРОБЛЕМ ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	88
Наумко Ю.С. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ.....	93

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Горемикіна Ю.В., Откидач М.В. ФЕНОМЕН ДОВІРИ У КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	97
Лисиця Н.М., Войтович Н.Г. ЗАЛУЧЕНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....	106

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Жмурко Н.В., Купровська Л.Р. МИТО В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ.....	114
Журавльова І.В., Філіпських О.С. ЗАСТОСУВАННЯ АПАРАТУ НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ У СИСТЕМІ ДІАГНОСТИКИ ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА БАНКУ	118
Клівіденко Л.М., Мацедонська Н.В. СВІТОВИЙ ДОСВІД БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	124

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Зорій Н.М., Данилюк І.В., Спак Г.І. ЗАХОДИ ТА МЕХАНІЗМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	130
Кондратенко І.А. АМОРТИЗАЦІЯ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ.....	138
Пашкевич М.С. ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ФІНАНСОВОМУ ОБЛІКУ.....	142
Ушенко Н.В. НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ФОРМАЛЬНИЙ ТА НЕФОРМАЛЬНИЙ СЕГМЕНТ.....	147
Покатаєва О.В., Кучерова Г.Ю. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	154

Електронне наукове фахове видання

СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ

Випуск 1 (06) / 2017

Коректура • *Л.М. Петрушевський*

Комп'ютерна верстка • *А.М. Фоменко*

Засновник видання:

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Адреса редакції: 49600, м. Дніпро,
вул. Чернишевського, 24-а

Телефон: +38 (063) 051 91 37

Веб-сайт журналу: www.easterneurope-ebm.in.ua

E-mail редакції: editor@easterneurope-ebm.in.ua